

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտերձագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 3.0 Unported](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/) (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել կոպիը ցանկացած մեդիայում կամ կրիչով
մեդիայից կամ օգտագործել առկա կոպիը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share – copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt – remix, transform, and build upon the material

ՅՈՒՆԱՆՆԻ ԿՆԹՈՂԱԿՈՍԻ

ԳԼՏԱՐՈՒԹՒՆ

ՄՈՍԿՎԱ

1853.

ՄսԿ
468

ՅՈՒՆԱՆՆԵՒՄ ԿՐԹՈՂՒԿՈՍ

1999

ՅՈՒՆԱՆՆՈՒ ԿՆԹՈՂՎԻՈՍԻ

ԴՐԱՄԵՆԿԻՔՆԵՐՏԵՑԻՈՅ

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ

ի այս ընկացեաց

ՄԿԲՏԻՉ ԷՄԻՆ

Տեսուչ Աղաբեանց Ներմարանի Արևելեան Աղուացի

Ծանոթաց

ԱԿԱԳԵՄԻԿՈՍ
ՀԱՌՐ Զ. ՄԱՆԱՆԳՅԱՆ

ՄՈՍԿՎԱ

Դր քղաքանի Ալաբեանց Պատէ

1853.

ВЕРХНЕ-КАМЕРСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ

СВЯТЫХ ПРАВИТЕЛЬСТВ

ВЕРХНЕ-КАМЕРСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ

СВЯТЫХ ПРАВИТЕЛЬСТВ

СВЯТЫХ ПРАВИТЕЛЬСТВ

СВЯТЫХ ПРАВИТЕЛЬСТВ

Врученному

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по означеннѣмъ предѣлѣ было къ Ценсурной Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. Тюльскъ, 30 Ноября 1859 года.

Исправляющій должность Цензора И. Кайтмазовъ.

468

н.б. 464

Ը ՈՒ

ԱՐԳՈՅ ԵՒ ՊԵՏՈՒԱԿԱՆ

ՍՄԲՐԻՍ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ ՎԱՐԴԱՆՈՎ,
ՆՈՒԵՐ

Ս՚ԷՐԷԷ Լ՚ՔԻ :

Օ՛ր երբեմն ընդ յարկաւ Ն՛եմարանիս իբրև աշա-
կերա խոստացեալ եր Վ՛ո՛ այժմ՝ իբրև այր յեւաներդ
յոսպարէս քարաքանան պաշտօնատարու թեան ինուս Վ՛ո-
յին սատարու թեամբ ահա զլոյս տեսանեն Յովհաննու
Աթոզիկոսի Պատմութիւն և վարպեցոյն Վ՛ազարայ
առ Ս՛ ահան անրն Ս՛ամիկոնէից իմուզթ : իմէ և ոչ մի-
անգամայն անգրաղ ՚ի գործոց ծանր պաշտօնիս գտանիմ՝
որպէս Վ՛ու ինքնին իսկ քաջ գիտուն ես . տակայն և այն-
պէս թեթև յոյժ և ասորժելի համարեցայ յանձն առ-
նուլ զարժանաւոր գործ տպագրու թեան նախայիշելոցդ
երկասիրու թեանց նախնի մտանազրաց՝ միայն թէ կատա-
րեսցի Վ՛ոյդ յոժարամիտ ցանկութիւնս Ս՛մ վասն քաղցր
է և քան զյոյժ ցանկալի սիրեցելոյ Մ՛շակերտիդ անուամբ
և Ս՛անբիդ զձակատ աստիս պակեւլ՝ այլոց թողլով
փառաւորագունիցն անուանց եւանեւլ ՚ի ինդիր : Ս՛երեմն
ապա ընկաւ սիրով զոր բարեկամագէս Վ՛եզ նուիրեմ՝
և թող քաղցրացին ՚ի քիսն Վ՛ո արգասաւորացն ՚ի մն-
ակնագիրս ազգիս գործք արժանագովք :

՚ի Ն՛եմարանի Վ՛ազարեանց .

՚ի 5 Վ՛արիլի 1853 :

ՆԼԻՍԵՎՊԻՆԵՐ

Յաղմկեալ և 'ի խառնայոյզ ժամանակս յարձակմանց
Իսանցէլացոց յաշխարհս մեր' 'ի սկիզբն նորոգութեան
Թագաւորութեան Հայոց 'ի ամենն Վագրատունեաց, այն
ինքն և' 'ի մէջն իններորդ դարու զՀովհաննէս Պատմա-
բան տեսանեմք: Օտաւջին տանց հռչակաւորի առնա կե-
նաց գեանմք և ոչինչ՝ որպէս և զյոքունց մատենագրաց
ազգիս, որք անգէտ իմ' էր վասն զլացան միանգամայն 'ի
հաղորդելոյ յետագայից տեղեկութիւնս զանձանց: Եւ ոչ
միայն նոքա, այլ և ժամանակակիցք նոցին զուրկ զմեզ
Թորուն 'ի ցանկալի պատմութեան վարուց տիմնաւոր ա-
րանց աշխարհիս, որք ապաքէն մատագոյն ծանօթութեան
էին արժանի: Սոյն այս մատենագիրս մեր' 'ի «Շարք կա-
թողիկոսաց» կոչեցեալ յերկասիրութեան՝ իւրում՝ որ-
պէս և 'ի Պատմութեան՝¹ 'ի Վրաստանակերտ դաստա-
կերտէ սակ լինել զինքն և արեան հարազատութեամբ

¹ «Յաշտիրատութեն նորին որոյն Մաշտոցի, այլ և արեան հարա-
զատութեամբ մերձաւոր տին զարդ և հայրնեւոր 'ի մեծ գասաւեր-
տեն Վրաստանակերտէ և ընկալոյ զսմա նորին 'ի յիշ թուա-
կանութան Հայոց: » (Շարք կատողիկոսաց):

² Տէն Յովհ. կատողիկ. Պատմութիւն Հայոց, էր. 101:

մերձաւոր սրբոյն Սաշտոցի Ուսեալ առ սոս ճգնազե-
ցիկ ասն ախորիկ 'ի Սեան միայնացելոյ, զորոյ զիմաս-
տութեան զչափ լիովին ցուցանեն մեզ երկոքին թուղթք
սորա՝ յառաջբերեալք 'ի Պատմութեանս յայսմիկ² — ոչ
անարժան եցոյց զինքն աշակերտ մեծի վարդապետին իւ-
րոյ, և ընդհուպ եկաց 'ի շարս մեծախորհուրդ արանց
իւրոյ ժամանակին: Քանզի յաւուրս ստախկանութեան
Լ'սիշնի (896 առ Տեասն)՝ այն ինչ կաթողիկոսն Վեորդ
խաղաղութեան արագաւ առ բնաւորն գնացեալ՝ կա-
լանաւորեցաւ 'ի նմանէ և եղաւ 'ի բանտի — առ սոյն այս
Հովհաննէս Վրասխանակերտեցի էր, զի առաքեաց հայ-
րապետն ժողովել գանձս սկիւղ և արծաթոյ առ 'ի մն-
տուցանել անօրինին և արձակել 'ի կապարանէն⁴: Սմին
իրի և զինի մահուան անսուն Վեորդաց և եօթնամեակայ
կաթողիկոսութեան Սաշտոցի յամին 897 'ի մեծամեծաց
մերոյ աշխարհին ընտրեցաւ յաթոս հայրապետութեան
Պատմաբանս մեր⁵: Լ'սոսի մինչև ց 925՝ առ փոխանն Հով-
հաննու յաստեացս, անսանալք զնա է զի՝ իբրև միջնորդ
խաղաղութեան 'ի մէջ իշխանաց մերոց՝ 'ի վերայ մի-

² Տես Եղի . Վաթ . Պատմ . էր . 83—87, և էր . 90—92:

⁴ Տես նոյն Պատմ . էր . 94. — Տիտի իբրև ամբս երկու կատարէր 'ի
բանտի սեղ՝ ապա ստախկանն Հապարացի գանձս սկիւղ և արծաթոյ
զահանէր 'ի մեծ կաթողիկոսն՝ անշուշտ նամակ երգանն հերեալ,
որ զի թէ ուղչեկ՝ արձակեցի 'ի կապարանէն և առաքեացի պատուով
յաթոս իւր: Իսկ սորա զգոցուցեալ մեզ զհոգով լափ զհոգն մեր
եպիսկոպոսի գրան իւրոյ և ոչլ ևս կղերց եկեղեցւոյն... Ժողովեալ
միանգամայն զինզիր զահանելան ստախկանին՝ վազմապիսի առաքե-
ցաք ըստ հրամանի սրբոյն Սմիտայ առ մեծ իշխանն Արեւելոյ՝
Համալ :

⁵ Տես նոյն Պատմ . էր . 101:

մեանց յարուցելոց, է զի՝ ՚ի մէջ իշխանաց և արքայից, երբեմն ՚ի մէջ արքայի և ավերապետին և կամ՝ սորին սասիկանաց, և կամ՝ դարձեալ առաջի կայսերն Հասանց՝ նպատ սգնականութեան ՚ի նմանէ խնդրելով ընդդէմ Հագարացոցն յարձակմանց. և այս ավենայն մինչև ցլերջին կէտ կենաց իւրոց :— Լուսպէս ահա վիճակեցաւ տնս վիճակ տարժանելի՝ ոչ միայն վկայ ականատես լինել աւարարկութեանց վշարմբեր մերոց հայրենեաց, այլ և պատմիչ կալ թշուառութեանց երկրին Հայոց, որոց ոչ իւրք դարման կարաց մատուցանել հոգի նորա հայրենասէր: Եւ չէ անտեղի, այլ իրաւացի յոյժ ստեղն նորա ՚ի մղձկեալ սրտէ, « եթէ յանցաւորաց ճանապարհի կոխեցաք իրրե զկաւ դսեհաց : »

Օ մանրամասն յիշատակութիւն քաղաքական դործոց մատենագրիս, զոր ընթերցողն գիւրաւ գտանել կարէ յառաջակայ յերկասիրութեանս — մերում՝ Պատմութեան Ղրախանութեան թողլով՝ տացուք ատանօր տակաւուք զլուծումն քանի մի բանասիրական խնդրոց, զորոց այլք այլպէս կարծեն թէ կամայ և թէ՛ ակամայ ՚ի ճշմարտութեան պողոտայէ շեղեալ :

Լու մերազնեայ ուսումնասէրս ընդ նոսին և առ հալերէնագեղա Եւրոպացիս ընդհանրապէս տարածեալ է կարծիքն, եթէ Հոլհաննէս զառաջին մասն Պատմութեան իւրոյ արար նախ քան զիւր կաթողիկոսութիւն. իսկ զերկրորդն՝ զինի բազմելոյ յաթու հայրապետութեան : Եւ ապացուցանեն զայս ստելով, եթէ յառաջնում նուազ ի թշնամի՝ Լաղկեղծնականաց ցուցանէ զինքն մատենագիրս, այն ինչ յերկրորդումն՝ յաւետ հաճեալ

ընդ նոսին երևի ⁶, Վարդգիշ կարծեացս հ. Սիբայիւ
 Չամչեանն եղև, զորոյ զհետ ոմանք գիտութեամբ,
 այլք անգիտաբար գնացին՝ կրկնելով 'ի լուր ամենեցուն
 զմիանգամ ասացեալն 'ի նմանէ : Ոչ յերկուացաւ և 'ի
 մերումն ժամանակի հ. Վաբրիէլ Այվազովքի զայդ
 կարծիք երկրորդել՝ հաղորդելով զայն Ֆելիքս Աւետար
 լայ Վաղղիացւոյ ⁷, միում յերկոյ ուսումնականաց, որոց
 յամին 1841 յանձնեցաւ տպագրութիւն գաղղիական
 թարգմանութեան Պատմութեանս, արարելոյ 'ի հանգու
 ցեալ Սէն-Սարգէն հայերէնագիտէն : Պարսն Աւետար
 յիւրմէ կողմանէ հաւանական գտանէ զասացեալն հօր
 Վաբրիէլի ⁸, և այսպէս ընկալեալ անսանի յամենեցունց

⁶ Այլ գիտելի է, զի որպէս և յոյանի երևի 'ի գրաստն սորա (Յազնի
 կաթողիկոսի), սա զգաւանութիւն իւր մինչև ՅԱւետ' արար նախ ըսն
 զլինել իւր կաթողիկոս, յարում ջուցանէ զինքն թշնամի Քաղկե
 դանականց՝ համարելով զնստա իրրև զՆեասարականս : Իսկ Աւետ
 արց և անգր արար յեա կաթողիկոսութեանն. զրեթէ մերս 'ի վախ
 ան կենաց իւրոց . յարում ոչ ևս ջուցանէ զինքն թշնամի նոցա,
 այլ՝ յուր հանեալ ընդ նստա ըստ սրում յոյս և 'ի թզթոյ նարա
 գրելոյ 'ի գրաստնութեան նորին սա կոչարն Պատմութիւն պերճնու
 մին : Թեպէտև սա զգուշանալոյ 'ի բանաստանաց տգիտաց անանց՝
 ըստ վիպելոյ իւրոյ, ոչ կամեցաւ երեւցուցանել զինքն հասն Քաղ
 կեղանականց : — (Չամչեան Պատմութիւն Հոյոց, Հատ. Թ. գիրք
 7. գլ. 2. եր. 725) : — Որքան ըստք են 'ի հաստատիք՝ այնքան և
 ստութիւնք :

⁷ Histoire d'Arménie de Jean VI, traduite par Saint-Martin, Paris,
 M DCCC XLI, Note sur Jean Catholicos, p. X—XI.

⁸ « Je suis porté à croire, avec le R. P. Aïvazowski, que les vingt
 ou trente premiers chapitres sont d'une date antérieure à l'année
 897, malgré l'assertion contraire de Saint-Martin. Le savant re
 ligieux mekhithariste, dans la note dont j'ai la traduction fran-

կարծ իբր, որ ըստ իսկութեան իւրում՝ չէ կարծ իբր, այլ հնարք իմն՝ խորագիտութեամբ՝ ՚ի գործ եղեալ ՚ի Սիբայէլէ՝ Սամշեան առ ՚ի որսալ զգիւրհաւանս : Վաստանն առեալ սորա վանն եկեղեցոյն Հոռովնայ՝ տեսանել գուն գործէ յամենայն ՚ի մատենագիրս Հայոց զդաւանութիւն վարդապետութեան իւրոյ եկեղեցոյ, որոյ վանն անխղճաբար բռնարարէ զգրուածս մերոց հեղինակաց՝ թիւրեւոյլ և զխնաստ նոցին և զբառս և զբանս : Աւեր վանն առնէ զայդ այրն իմնասուն, — չգիտեմ զայլ պատճառ բաց ՚ի վերոյիշելոցն : Վանդի զամենայն զձիգն թափել առ ՚ի ապացուցանել, եթէ լոյսն խառար է, ըստ իս՝ ժամովաճառ լինել նշանակէ յումպետս և կամ զհօղն արածել՝ ըստ ասացածի իմնասուն նախնեաց մերոց : Հայր Սամշեան հաճեալ կամի ցուցանել զձեռն հաննէս պատմաբան ընդ Վաղկեդոնիտան, այն ինչ սա ընդ հակառակն թշնամի է նոցա թէ՛ յառաջում մնաին Պատմութեան իւրոյ և թէ՛ յերկրորդումն, և առանց սքողելոյ զիւր խորհուրդս՝ պարզաբար լու ՚ի լու ամենեցուն ժխտող կանոնաց ժողովոյն Վաղկեդոնի զանձն բարոզէ և՛ յառաջ քան զբազմելն իւր կաթողիկոս և՛ զկնի կաթողիկոսութեան՝ : Ի՞նչեւ այն՝ զկնի բազմելոյ յաթոս

çaise sous les yeux, se fonde à cet égard sur la différence que l'on remarque entre les expressions qu'emploie l'historien, à propos du concile de Chalcédoine, lorsqu'il rapporte les événements antérieurs à 897, et la manière dont il parle de ce même concile dans les chapitres où il raconte les faits qui s'accomplirent depuis cette époque, c'est à dire après qu'il eut été revêtu de la dignité patriarcale,» etc. (Note sur Jean Catholikos, p. x.).

² Տե՛ս Յովհ. Կաթ. Պատմ. եր. 36, 37, 38, 42, 44—46.

հայրապետութեան գրե նա թուղթ առ կայսրն Հռոմոց
 Կրտսանդիանոս, սակայն այդ օգնականութեան եւթ ա-
 ղագաւ՝ ինդրելով 'ի նմանէ ձեռնառութիւն ընդդէմ
 Հագարացոյ : Եւ մի թէ մնրթ իցէ հետեւցուցանել
 աստի, եթէ Յովհաննէս կաթողիկոս « ոչ ևս ցուցանէ
 զինքն թշնամի Վաղկեղանականաց, » որպէս հ. Սիքայել
 առնէ : Հաւելցուք և զայս՝ եթէ պատմութեան մեր ընթա-
 նի 'ի կայսերէ հրաւեր երթալոյ 'ի Կրտսանդնուպօլիս :
 մեծա իննասութեամբ և խոհեմութեամբ հրաժարի
 յառաջարկութեանէ աստի, զի մի լիցի պատճառ գայթակ-
 ղութեան վանն Հայոց գնալն նորա առ Կրտսանդիանոս-
 իակ հ. Սիքայել հաւանեցուցանել կամի զմեզ զինի այս-
 որիկ, եթէ Յովհաննէս կաթողիկոս « յաւեա հաճեալ է
 ընդ Վաղկեղանիան : »

Սակայն 'ի մէջ բերցուք աստանօր զեպհական խօսս
 մնակնագրին, յորոց վերայ իրր թէ հիմնանայ մնացածին
 կարծիքդ այդ : Եւ այս են բանք նորա. « Եթէ իմ չուեալ
 գնացի 'ի գաւառն Վերջան (զինի գրեւոյ թուղթ առ
 Կայսր և գնալոյ առ նա արքայորդոսն (շշտոյ) և անա-
 բեաց աւուրս ինչ 'ի նմն զեակեալ, թեպէտե սակայ
 սակայ հրաւիրակն կուէր սիրալիր կամեք երթալ 'ի պա-
 լանն առ Կայսր, սակայն ես ոչ կամեցայ զմտա անեալ,
 թէ գուցէ գոցի որ և ընդ ակամբ հայեցի զանդ եր-
 թալն իս՝ 'ի Վաղկեղանիան յարակցել ինձ հանն-
 րեալ : Եւ այսպէս ոչ կամեցայ գնալ 'ի գայթակղու-
 թիւն մնաց ակարաց ¹⁰ : » — Ի՞նչ որ մնացի 'ի Էիջդ և 'ի
 պարզ բանիցս այսոցիկ հետեւցուցանել յանդգնեցի ,

¹⁰ Տե՛ս Եօֆ. Կաթ. Պատմութիւն, էր. 120.

եթէ « Հօլհաննէս Լրաժողիկոս յաւետ հաճեալ է ընդ Վրաղկեղծնհատն, » և եթէ « առ զգուշմաւոյն ՚ի բամբաւ սանաց ագիաց ոմանց՝ ոչ կամեցաւ երեւցուցանել զինքն հաւան Վրաղկեղծնականաց : » Բայտ մերումն կարծեաց բուն իմաստ խօսից Պատմութեանն այս է. « Հրաւիրակն կսէբ զիս երթալ առ Կայսրն, սակայն էս ոչ կամեցայ (երթալ) . զմտաւ ածեալ, [Թէ գուցէ գացի որ (՚ի միջի ժողովրդեան Հայոց) և ընդ ակամբ հայեացի զանդ երթալն իմ՝ (որում՝ ոչ ակործելի թուիցի երթալն իմ՝ ՚ի Կոստանդնուպոլիս) ՚ի Վրաղկեղծնհատն յարակցել ինձ համարեալ (համարելով՝ կարծելով, եթէ գնամ ՚ի յարակցել՝ ՚ի միաւորիլ ընդ Վրաղկեղծնհատն) : Այս ապա այսպէս ոչ կամեցայ գնալ ՚ի գայթակղութիւն մտաց ակարաց (ոչ կամեցայ գնալ առ Կայսրն, զի մի՛ միտք ակարբ՝ արբ ակարամիտք գայթակղեացին՝ խորհելով, եթէ գնացի առ Կայսրն առ յարակցել՝ միաւորիլ ընդ Վրաղկեղծնհատն) : » — Արդ նախապաշարեալ են միտք՝ նա միայն կարէ այլ ինչ տեսանել ՚ի հասուածիդ քան զոր պարունակէն :

Բնէ դարձեալ հ. Սեբայէլ . « յաւետ հաճեալ է (Հօլհ. կաթ.) ընդ Վրաղկեղծնականն, ըստ որում յայտ է ՚ի թղթոյ նորա՝ գրեւոյ ՚ի Պատմութեան նորին առ Կայսրն Կոստանդին պերփեռումէն : » — Օպր թուղթ ընթերցողն ինքնին ընթերցումը կարէ և քննել ՚ի յառաջակայ Պատմութեանս (եր. 147—54) : Ար թէ և ուշի ուշով ընթերցեալ է զայն ոչ միանգամ և երկիցս, սակայն մինչ ցայս կէտ ժամանակի և ոչ ՚ի միւս՝ ՚ի բառից նորին չեմք նշմարեալ ոչ միայն զմիտումն հեղինակ

կին 'ի կողմ՝ Վաղկեղտնականաց, այլ և ոչ ակնարկումն
ինչ գաղանի կամ սքողեալ 'ի նախապատուութիւն նոցին
վարդապետութեան¹¹ :

Օ այս կարծիք մնացածին զՅովհաննու կաթողիկոսէ
կարկանդոյ վասն պարտ էր ասպքին հարկու հ. Սիրա-
յելի զմիւս ևս անհիմն կարծիք ստեղծանել, այն է՝ եթէ
« սա զՊատմութիւն իւր մինչև ց՝ շատ արար նախ քան
զլինել իւր կաթողիկոս... իսկ յՂշտոց և անդր արար
յես կաթողիկոսութեան : » Որ չէ այդպէս, քանզի որ

¹¹ Պ. Եւսէն Բորէ (Eugène Boré) 'ի Ճանապարհորդութեան իւրով
ընդ Լիւբէլ, հասեալ 'ի Թուրքան և 'ի յուլ ընթեալ, եթէ 'ի
հուսն այց կէտալ և անդեացս պայտիկ կաթողիկոսն Յովհաննու՝ ա-
ռաջարկէ ընթերցողաց իւրոց զայն հասուած 'ի նորին Պատմու-
թենն, ուր սա գիւր ճանապարհորդութիւն նկարագրէ ընդ Դերբան
'ի ճահ աւեալ զոչս գիտուած՝ հարեանցի զոչոսիկ արարածի ընդ
նեակ Պ. Բորէ 'ի զլուխ մերոյ պատմութեան . « Ce patriarche
(Jean VI), dont l'orgueil et l'entêtement, non moins grands que
son génie, ont puissamment contribué à endurcir les Arméniens
dans le schisme, fait en ces termes le récit de son pèlerinage. »
(Eugène Boré, Correspondance et Memoires d'un voyageur en
orient, en 2 vol. Paris, 1840, Tome II, p. 31.). Որ է աւել-
« Պարսխարզս այս (Յովհ. կաթ.), որոյ ամբարտաւանութիւն և յա-
մառութիւն՝ հասարար նորին իսկ հանճարոյ, մեծապէս պատճառ
ընել Թուրքալ մնալոյ Հոյոց 'ի հերձուածողութեան, պայտս պատմ
գիւր ուխտադնացութիւնս — Այս մասնագիրս մեր ոչ ուրիշ գա-
նեմք գրեալ և ազգայնութեամբ հաստատեալ, եթէ Յովհ. կաթ.
պատճառ պատահածն իցի ընել եկեղեցւոյ մերոյ : Ուր և գիտող
մարթ եղև կաթողիկոս պատմութի միւս՝ ամբարտաւանութեամբ
իւրով և յանառութեամբ աւլ յարտակել Հոյոց՝ սրբեա պ. Բորէ
սակ, 'ի հերձուածողութեան : Ոչ ազգքն իտան 'ի իտան և ազ-
ճատեալ կարծիք իւրոցայի հայերեւազէսք անկախ 'ի կորեհասուն
և յանառոյց Պատմութենն Մ. Չամբան քաղեն :

ուշի ուշով ընթեւնու զայդ պատմութիւն՝ տեսանէ ,
 եթէ առաջին մասն նորին (մինչև ց¹² շտտ) հարեանցի ,
 հասուկոոր , առանց կապակցութեան յառաջ բերելոցն
 իրաց՝ գրեալ երևի առ 'ի փութով հասանել 'ի պատ-
 մութիւն ժամանակին յորում եկաց հեղինակն , և անցից՝
 որոց վկայ ականատես եղև . որով և ապացուցանի , եթէ
 զկնի կաթողիկոսութեան գրեցաւ այդ պատմութիւն :
 Բաց յայդմանն նաև բանք է Հովհաննու զայս հաւատար-
 մացուցանեն , բանզի ասէ 'ի Հառաջարանի իւրում .
 « Ի՞նչ ևս ինձ այլ յիրա յառաջարանութեանս եղիցի ծա-
 խել զժամանակ , վասնզի ծերութիւն ցաւագին՝ մահ առ
 դուրս պատրաստ ունի , և տագնապ տարակուսիցս հապ-
 Աեպ տայ պատմել զանցս անցից աղեւտիցս և անհնարին
 խոսութեանց հասելոց կարելոց զմեզ : »¹² — Աւտի բա-
 ցայցստ տեսանէ ընթերցողն , եթէ ձեռնասուխ եղև նա
 'ի գրել զիւր Պատմութիւն 'ի վերջին ամս կաթողի-
 կոսութեան , այն ինչ 'ի ծերութեան դար էր հասեալ :
 Ղարձեալ 'ի նոյն Հառաջարանի ընթեւնումք . « Ըրդ
 այսուհետև յառաջ ձգեցից բան երազագիր դպրի
 գրչութեամբ » սակաւութ պատմելով զհնագոյն անցս՝
 « զկնի ապա ընդարձակիլ բանիւ և 'ի նախն դեգերիլ պատ-
 մութեան վասն Սմբատայ՝ որդւոյ Ըշտտի , որ թագաւո-
 րեաց Հայաստանեայցս փոխանակ հօր իւրոյ : »¹³ — Բաց
 'ի վկայութեանցս նաև յառաջում մասին երկասիրու-
 թեան իսկ իւրոյ 'ի յորով տեղիս զցացուցանէ մեզ , եթէ
 [Եթեակի բերէ զանցելովք անցիւք , բանզի նախ բան

¹² Տես Յովհ . Պատմ . կր . 4 :

¹³ Կոչն , կր . 5 :

զնա այլոց լիու լի պատմեալ է զամենայն և եթէ ինքն
 փութայ հասանել 'ի ճառագրութիւն դիպացն իւրոյ ժա-
 մանակի, զոր և առնէ իսկ : « Ըրդ այլ մի ևս ասանոր
 ինձ աշխատութիւն հասուցաներ, որ զհասուստութիւն
 բանի և զհաւաստութիւն և զարագարանութիւն միշտ
 պատուել գիտես... իսկ ևս յայսմ հետէ տակաւիք ինչ
 զթագաւորելն Սողարշակայ 'ի վերայ մեր յարաշարե-
 ցից և որք յեա նորա 'ի նորին սերմանէ փոխանորդեցին
 զթագաւորութիւն, որք և Ըրշակունիք անուանեցան. և
 զաւելորդան՝ որ յայլոց ոմանց եղև պատմեալ, 'ի նոսա
 հրաւիրեցից գիտել, թէ պիտոյ է քեզ : »¹⁴ .

Ինուի մեզ, եթէ այս ամենայն վկայութիւնք մնատնաւ
 գրին շատ իսկ ցուցանեն, եթէ գրեաց նա զիւր Պատմու-
 թիւն 'ի ծերութեան հասակի շարունակաբար անընդ-
 հատ՝ կամ որպէս Պաղղկոցիք ասեն d'une seule halei-
 ne, և ոչ եթէ յայլ և այլ ժամանակս և ընդ ազգեցու-
 թեանք այլ և այլ պատճառաց և հանգամանաց : « Ի-
 քայէլ հակառակ վարդապետութեան սրբոց հարց մե-
 րոց՝ 'ի յուզ տեղիս Պատմութեան իւրոյ գուն գործէ
 ապացուցանել, եթէ Լիկեղեցին հայոց ընդունի զժողովն
 Վարդիգանի . յոյր սակս և 'ի ճառելն զՅովհաննու կա-
 թողիկոսէ՝ նեցուկ 'ի նմա իւրոց կարծեաց կամելով
 գամնել, հնարեալ է զվերոյիշեալ կարկատուն փաստ-
 սրդ, զորոց զմանան յաճախակի և կամ լաւ ևս ասել յե-
 րաքան չիւր 'ի քայլափոխի տեսանէ ընթերցողն 'ի նորին
 Պատմութեան : Ըստ իսկ միայն և եթէ պատճառ է և աղ-
 բիւր յիշեալ մնլորեցուցիչ կարծեացդ :

¹⁴ Տնա Յովհ. Պատմ. Պատմ. եր. 16, նշմարէս եր. 74 :

Սակայն շատացուք ստացելովքս : Ընտեղի էր և աւերարդ եղծանել զայդ պիսի կարծիք մտացածին, եթէ 'ի նորումն՝ որպէս ստացուք, ոչ տեսնեալք զայն ընդ գրչաւ իմաստուն արանց, որպիսիք ոմանք են ՚Պարբիէլ Լոյվազովսի և պարսն Յէլիքս Աւար : Քաջայոյ եմք, եթէ այսու հետե թէ՛ մերաղնեայ և թէ՛ օտարազցի գիտնակնք՝ 'ի ձեռնն ունելով զՊատմութիւն Հովհաննու, զբարդատեանն ընդ բազում՝ օրինակաց և այժմիկ զգուշութեամբ 'ի ախարձանացուցեալ՝ ինքեանք Ճշդութեամբ 'ի վերայ հասանելոց են բանից, իմաստից և խորհրդոց Պատմութեան մերոյ՝ աւանց հաւաստ ընծայելոյ կարծեաց ՚Սիբայելի, որ՝ ցաւէ՛ ինձ տակ, պղտորեալ աչք նկատե զգրուածս ՚Հարց մերոց սրբոց և մատենագրաց յեկեղեցական կարգէ և այնպէս՝ զբազումն 'ի մերայոց և մանաւանդ Ալբրուսականաց, որոց վասն անմատչելի են գրչագիր մատենագրութիւնք մերոցն՝ 'ի մտորութեան տարեւել հանե ճանապարհ :

Ընացուք սակաւութ և զտաքախայ տպագրութեւս :

Որպէս քաջածանօթ իսկ է ուսումնասէր ընթերցողաց՝ Հովհաննու կաթողիկոսի Պատմութիւն զաւաջինն երեւեցաւ 'ի զարդիացի Թարգմանութեան յամին 1841, զոր արարեալ էր հռչակաւոր հայերէնագէտն Սէն-Սարտէն : Թարգմանութիւնդ այդ 'ի լոյս ընծայեցաւ զինի մահուան յետոյս հրատանաւ և ծախիք լուսաւորեալ կառավարութեանն Պարզիոյ :

Օգնի այսորիկ յամին 1843 զաւաջինն Ալբուսաղեմ տպագրեցաւ հայերէն բնագիրն յիշեալ Պատմութեան՝

Հրամանաւ տեսուն Օգոստոսիայի՝ Պատրիարքին Արաւսաղեմայ :

Առաջիկայ մերս սոգագիր արարաւ ՚ի գրչագիր ան թուական օրինակէ արգոյ և գիտնական բարեկամի մերոյ՝ Սեբրայ մնագիտարտի Օմբուսացոյ, Օ օրինակէս զայս մանկ լիագոյն տեղեկութիւն կարէ գտանել ընթերցողն ՚ի թղթի նորա, զոր ՚ի խնդրոյ մերոյ գրել Հաճեցաւ այրն խնաստուն : Ար և այս է պատճէն թղթոյն .

« Ի կատարումն բանասիրականիդ խնդրոյ առ իս՝ փութամ՝ ահա ըստ ժամուս ներելոյ՝ ստակն իսկ կարճատառիք ՚ի գրի հարկանել զոր ինչ արժանի գիտելոյ հանգամանք իցեն յիս՝ ձեռս եղելոյ վաւերագիծն օրինակի Պատմագրութեան տիանաւորին ՚ի մերոց նախնի մատնագրաց՝ և քան զբաղումն արգաստարին ՚ի բանս՝ Հովհաննու կաթողիկոսի՝ Երասխանակերտեցոյ :

« Ստակնս այս հոժ և հարուստ բազմադարեան անցից յիշատակօք մերոց Հայրենեաց, և վայելչարան յօրինուած ուլն՝ սքանչելի, տուաւ ինձ ՚ի Ս. Աջմիածին յամի 1828, յարկեղէ գրոց Ստեփաննոսի արքեպիսկոպոսի Անուփբեան, որ ամօք յառաջ զհօգեոր տեսչութեան ունէր զաթոս ՚ի Օմբուսիս :

« Թեպէտև չէ յայտ՝ ոչ ուրուք երկասէր ձեռին վաստակ իցէ գրչութիւն մատենիս (գի և ոչ իսկ յիշատակարան գոյ նորա ՚ի վերջէ՝ ըստ օրինակագրացն սովորութեան), սակայն ՚ի նաարագիր կամ ՚ի շրագիրն անուանեալ ձեոյ գրերոյն՝ որ միատարազ ՚ի բովանդակ մատնին տեսնի, թուի ինձ գործ լինել միոյ ուրումն ՚ի յաջու

ըստն՝ գրչաց Հայրապետանոցին՝ եղելոց յառաջ
 Սիմեոնի կաթողիկոսի, կամ Վուկայ կամ նորուն յա-
 ջորդի :

« 1) նորութիւն և վաւերականութիւն օրինակիս՝ եթէ՛
 ուղղագրութեանն մնասմբ, եթէ՛ հարազատութեամբն՝ ի
 բնաւ իսկ ընթերցուածն, և եթէ՛ անթերի լրութեամբ
 յառաջաբանին և վերջաբանին, զեր՛ի վերոյ քան զայլո-
 ցն ցուցաւ՝ ի բողոքանէն իմ՝ զայն ընդ այլոց ևս կրկին
 օրինակաց. յորոց զմին ունեի ես յառաջնէ խնով գրչու-
 թեամբ գաղափարեալ ՚ի Սմբունիս յամին 1824, յան-
 թուական և յաղաւաղ օրինակէ՝ առանց իրից փոփոխու-
 թեան. և զմեան բերեալ էր ՚ի Արստանդանուպօլսէ
 հոգիաւորոցն Հ. Յովհաննէս վարդապետ Գեորգեան
 Շահխաթունեանց, այն՝ որ ապա յեպիսկոպոսութեան
 ամբարձաւ յատիճան :

« () րինակն իմ՝ թէ և պահտաւոր էր բազմոք՝ ոչ ՚ի
 սկզբանն միայն և ՚ի կատարածին, այլ և ՚ի տեղիս տեղիս
 ՚ի միջոցին՝ յար և նման նախագաղափարին, բայց ոչ ՚ի
 սպառ և ամենայն մնասմբք անպէտ ինչ էր կամ անօ-
 գուտ, զի ուրեք երբէք ուր յայլ օրինակս խանգարանաց
 կարծիք էին կամ բանից մթութիւնք, սա լոյս տայր զխարդ
 և է՝ յիմնատիցն բացայայտութիւն : Այս որ Շահխա-
 թունեանց հօրն էր՝ թէ և կարևորագունաւն սրանձալի
 էր կատարելութեամբ՝ ըստ ամբողջութեանն և ըստ քե-
 րականական ուղղութեանցն ՚ի փոփոխմունս բառից կամ
 ՚ի բանից կազմութեան, և ընտրելագոյն համարէր օրի-
 նակ (իրբու զի կանխագոյն ևս սրբեալ էր ՚ի վրիպակաց
 ՚ի Թագաւորական Քաղաքին յումեմնէ՝ ՚ի մերոց բանասի-

րաց՝ երկոտասան գրչագրաց համեմատութեամբ), այլ այնու ամենայնիւ ինքնին միայնակ չունէր զանվթարն տալ մեզ զօրինակ մատենիս, բաւելով ոչ լի և ճշգրիտ զբուն կերպարանան յանդիման առնել զարուեստաւոր զգեղեցիկ ոճոյն և զյորդարան բանիցն դարձուածոց՝ որ հեղինակին սեպհական են ախորժակաց . այնչի ուրեք երբէք և կարգի շարագրածոյն խախտումն երևէր ՚ի նման որով և բանին իսկ մնայլ աւեալ՝ կամ մնայր ընդ երկրայու-
թեամբ, կամ այլազգ ինչ և տարբարանագոյն տայր իմաստս :

«Օ այս ամենայն և զայլ սոցուն սակի հանգամանս զմից միայ յօրինակացս յիշատակելոց յակն արկեալ իմ և հանգուցելոյն ՚ի Տէր՝ Հօրն Մահաթումեանց, ինամով իմն ջան յանձին կալաք ՚ի բաղլխատութիւն առնուլ զնսին՝ ոչ միանգամ կամ երկիցս, այլ յոլովակի ծայր ՚ի ծայր վերժանութեամբ բովանգակ մատենին ՚ի բազում աւուրս Նւ այնպէս իսկ յեա զգուշաւոր զննութեանց՝ զուղղագրութիւնն արարաք զմատենիս, ՚ի գրչւոյն վրիպակաց զնոյն մնքրեալ, ՚ի մթութեանցն պարզեալ, զթերին լցուցեալ, զաւելորդան յապուեալ և զգլխաւորագոյնն ՚ի տարբեր ընթերցուածոց կամ յերկբայեակաց ընարանօք ՚ի ներքոյ դրոշմեալ :

«Եստգիտեաւ ահա համալատակ երկասիրութեամբ յաջողեցաւ մեզ երկոցունցս նմանօրինակ զհաւասարան ունել մատենիս պատուականի՝ եթէ ոչ անվթար ամենայնիւ, գէթ ընտրելագոյն և հարազատագոյն քան զայն ՚ի գրչագրաց, զորս և յայլոց ոմանց ձեռս գէպ եղև ինձ աւեսանել յեա մերոյս աշխատութեան, և որոց շատ կամ

տակաւ սփռեալ կան հասածքն 'ի սպագիր շնորագրածս նորոց մատենագրաց: Եւ թէ եւ քան զ) Աղիմեանն սպագրութիւն որ 'ի վերջին աւուրս երևեցաւ՝ գերազանցէ՞ իւրք օրինակս մեր, կամ թէ որչափ գերազանցէ, այն արդէն իսկ յայտնի է Չեղ՝ բաղդաստութեամբն, զոր աբարիք Ղուք 'ի նորումն յագուտ ազգին մերոյ վաստակեալ: »

Ողջ վնեւ ըղձանամ, եհն:

Ս՝եւր Ղւրեգորեան Ս՝եւրեանց Օ. Բանայի:

'ի Ս՝տպուտ,

'ի 10 փետրուարի 1853 ամի:

Ըհա զսոյն զայս գրչագիր օրինակ կալաք մեզ գաղափար յառաջիկայ սպագրութեանս: Ոչ աւելորդ դատեցաք բաղդաստել զայն նաև ընդ Աշրուսարդեմ սպագրելոյն, զորոյ և զտարբեր ընթերցուածնս 'ի վերջ մատենիս զգուշութեամբ եղաք: Յանկալի էր մեզ ցուցանել նաև զզանազան ընթերցուածս և Ս՝տերեան օրինակին, այլ՝ որպէս ինքն խաստովան վնի, որովհետև յայլև այլ տեղիս և 'ի ժամանակս բաղդաստեցաւ այն ընդ զանազան օրինակաց, յոյր տակ և չեղև նմա հնար որոշաբար և առանձինն ցուցանելոյ զտարբերութիւն միոյ միոյ 'ի գրչագիր օրինակաց:— Ըհլ որպէս և իցէ՝ առ ժամն որ ինչ 'ի ձեռս մեր էր՝ արարաք, այլում ժամանակի և այլոց բարեյաջող հանգամանաց թողլով լցուցանել զայս թերութիւն, եթէ թերութիւն մարթ իցէ զայր անուանել:

Ս՝տպիս,

'ի 4 Ըպրիլի 1853 ամի:

ՅՈՍԷՖՆԵՆԻ ԿԵԹՈՂՈՍԻ

ՊԵՏՐՈՍԻՒՆ

ԱԿԱԴԵՄԻԱՅՍ
ՀԱՆՐԱՅԻ ՄԱՆԱԴՅԱՆ

ՅՈՒՆԱՆՆՈՒ ՀԵՅՈՅ ԿԼԹՈՂ ԵՒՈՍԻ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ՊԵՏՄՈՒԹԵԱՆ¹

Չգտարանե զարույ, ժամույ և ժամանակաց թեզիսե խնայեա զՀորե սաց իանն գեել յիբում թիտու թեան՝ ՚ի բաց միանգամայն ապեալ ՚ի մարգիլայնոցս գիտութեանց զյոյժ հաստալին և զյաւեա կարելին - սակայն մարդիկ սժանգակեալք յՂաւաժոյ՝ և զեղեցիկ և չափաւոր մելութեամբք ՚ի փորումս փորումքք ինչ յանգնեալ՝ բանական աւարքնութեամբ ետան մեզ զկարգս պատմութեանց յեզափոխ յեզանակացս ասժանեւոց կամ ոնցեւոց², ոչ բանապանցն մատչանին ինչ զկար յարմարել՝ քան թէ զժամութեան թաղաղութեան ՚ի հոգւոյ³ անտի - և այդ յիրս յիրս անցեալ զասանցեալ ժամանակաց մաստիարեալ զմեզ, զի զիբում մեզ հեռացեւոցս եղիցի հարցանել զհարան, սրբ ուսուցեն մեզ և զեկրան, սրբ պատմայեն մեզ: Իս պոպեա զքնանի իբրեանց աւատութեան մասց շնորհան սգուա աշխարհի զարթել՝ զփափոզելի մարդկան պեաա լլուցին պատրաստեցին, և ստուգազեա ի մացաւաժիս խորհրդաց պատկանուարեցին, յարձանազարութիւնս բանից մասնազգեւոլ զեթեմական պատմութիւնսն, զոր յաւեա պատուարելիք և փափաքելիք և կենցաղազուար ինձ իմանին: Այսպիս և ես աւատնոր զանձն ՚ի ներքս արկի ՚ի կարգ բանիս, որ առաջի կոյ ինձ ասել՝ ոչ մասհաճ հզարտութեամբ ըստ իմում ինչ կամի, այլ փորան զի ժամեայ զ՝առ ՚ի յիկն ինզրոզայն զանգուլ նոցայն հոգւոյն շարժմանս

խնայուածոց՝, այնուհետև հարկեալ իբր 'ի նուստեան: ուսմէն⁴ պու-
 վարեցոյ թխար 'ի մտնակի յառիս⁵, և զոչս պատմութիւն տանել
 սաղմոսեան սաղմոսեանց: Սակայն ոչ ըստ զեղջիաց անարանտոսից
 երկրորդեալ զոյն ինչ զոր նախ քան զմեզ⁶ քաղք և բանաստեղծք արգո-
 յակոյք և զարմանայիք զարժանի բան պատմութեան անասառ 'ի
 վերաստ արձանագրեցին զյայտագրատում իրս թագաւորաց և զգոյտ-
 զտտութիւն իշխանաց և զհանդամանս պատերազմաց և զլինանիտս շին-
 ուածս քաղաքաց և դառասաց, զեռչից և զերգատանաց, և զգարժս
 արեաց և անարեաց կամ զխառվութեանց և զխաղաղութեանց, զի մի՛
 աղայտար ինչ յանդգնեալ զմեանգամ զբեւանն երկրորդեցից և զերթմա-
 զոյն արուեստ⁷ սաղմոսեցից, և զոյն վերժանոջոյն ձիժաղէլիս յար-
 կացուցից: Եւ արգ մի՛ ևս ինձ ոչլ յիս յառաջարմանութեանս եղիցի
 ծախել⁸ զժամանակս . զտան զի ձերութիւն ջուսային՝ մահ՛ առ դուքս
 պատարտս ունի, և սաղմոս պարսկոսիցս հազմեզ սոյ պատմել զանոջս
 անցից սղեարցս և անհնարին խափութեանց հասերց կարերց զմեզ :

Արգ այնուհետև յարահեա և յազքատիւնց խոմթե⁹ խնոց մոսց
 յառաջ ձեկեցից բան երազայիք զարի գրչութեանք . և նախ՛ զգրպք
 հարցն եկեալ՝ ըստ նախագրատում նոցոյն հանգիսի ծանօթս կացուցից,
 բախուար ինչ¹⁰ զմտնակն սխաւմն բարբ սղոսց և սղանց, որ
 յարգուցն 'ի, սի' և սղս զմերն Զարեթ յերկուցն 'ի բոց հասեալ սր-
 շեալ: Եւ թէ ոչ մերս մոցն սղս 'ի նման, ոչլ և բարձր՝ ևս զեղից
 արժես նո՛ անաշխար: և սղս ընդ բարբ Զարեթեանս ցեղապատան-
 թիւնն վայր իրեալ մինչ 'ի մերն թարգամ . և ոչլն արատոյ խնց
 բանիցս թողեալ, զմեկոյցն նորս աղգարմանութիւն¹¹ սաղ ինչ ըս-
 րայտեցից: Եւ թէ սի 'ի նոցանն շինութեան պարսպեալ և կամ սի
 յաղարատն և բարեզգեաց բարսց . և կամ սի 'ի նոցանն անմեք
 նարակիցն գտան թագաւորեցոյ 'ի վերայ մեր . և կամ թէ զմի նոցս
 Վաղարշապ Պարթե թագաւոր: ամն թարգամոց և զմի նորան սեր-
 ունչք մեզ մտպեանեալ: Եւ թէ 'ի ժամանակս նոցս սխաւեալ տարս-

' Ի խարենացոյ տեալ երկին բանքս, սրգեա ստօր և տանել հե-
 զմնակս յրթմացս Պատմութեան իւրոյ, զոր և ջուսչոյք յարձամ՝ սեղ-
 ալ: Եւ անագրս խաղայմանս նմոցնցն 'ի թեզ ձորհոյցն և զանգուլ
 Հողոցն 'ի վերոյ քս խնայուածոսց շարժմանս ծանեց, և նոս Մտն-
 ակն . Պատմ . զիրք ն . գլ . ն :

ձեցաւ ընդ սլորտս երկրի շրթաձեւական կարգ հաստոց սրբոց, և աւաւել ևս 'ի Հայկական գրոհի 'ի Ռաբիճայիմէ, որ մի է յերեսասանիցն, և 'ի Թապհաւ, որ ևս յերեսասանիցն¹², որք և պիճակեցան իսկ 'ի Վերեսաս: Փրկչին մերս, աշխարհիս մերոց բարոքք և քորզապետք: Ընդ որոց և զսուրբ Լուստուրիչն մեր Գրիգոր զհին շարագրքիցից ասկաւար ինչ բանիւք¹³. որ էլից և բաժնեղակեաց իսկ զաստժիւական բարոքս նոցա, 'ի լոյս անեալ անցուցեալ զԹարգմանան ողն 'ի խորին հոռոգալուսմեան շարսմեանն¹⁴: Չինի յարողիւղ զսրգիս և զմտաւնս նորս, սրբ արժանի գասն կալ յսմտս սրբութեան նորս. այլն զայլ ևս զյաջարգս նոցանց մինչև ցոյսս ժամանակի, և որ ինչ 'ի նոցանն և կամ յոչոյց աննց յաւարս պարտապառ գաղարեաց Թաղախալ պերճութիւնն Հայկական գրոհի. կամ Թէ զիտրգ սոյսին 'ի մեզ նորպեալ տեսաւ Թաղաւորութիւնն, որ 'ի վաղնչուցն հեան սպասեալ զազարեալ էր' պատկելով զմեծ իշխանն Ալուս Թաղաւոր 'ի վերաց մեր: Չի Թէպէտ նոսի քան զմեզ Շաղհոյ Բաղբասանուոց և մերսնս ժամանակի պատմագրի՝ գրով գրումեալ և զնորոյն զարժոյց և զգնացից և ինասոց և մրցարանաց և շինութեանց և խաղազութեան հանդէս. այլ սոս այնչափ մնայն առ 'ի յինն թեզ անցի, զի առ 'ի յարժմաւ նոսս նոյստ լեալ՝ ոչ ապցի կարգի բանին հաստիտար սեմեկեմեկ, այլ յոյս անեկ զհիւսումն հաստտութեան աւախակց իրինզհին ապա ընդարձակիլ բանիս և 'ի նմն զեզերիլ պատմութեան վասն Սմբատոյ՝ որդւոց Ալուսի, որ Թաղաւորեաց Հայրատանեցոց փախանակ հօր իւրոց: Ալլ և զարեական մրցմանս նորս և զբաշխայինոց հանդէս և զբարեզգեաց բարս, և Թէ զիտրգ զշինութիւն աշխարհիս անթիւն, ինասացեզ՝ մտք. ընդ նմն ապա և զոչոյց նոստարաց զեկուսոյսք բանիս՝ սրբ հոյակապք և հուշտարսք, հարուստք և անուանիք և բաշխ յայանեցան¹⁵ 'ի նորին աւարս: Գարեմալ զազմակ շխմթի՝ որ 'ի հարաւտիպնն Հաղարաւ հասին հասարակեաց հարժմանք, որոց¹⁶ վասնումն և ստանումն և սով և զերութիւն և բնալինն լի-

¹² Շաղհոյ Բաղբասանուոց պատմագրի՝ ժամանակակցի Յովհաննու Կաթողիկոսի, մասնապարսմութիւն սոյժ՝ ոչ երկի 'ի միկի. Թէրեոս բախտին յաշտեղելով 'ի լոյս եկեացէ երբ և է՝ նման զարժոյցն Ստեփանի Կազմիկասացուոց, Սեբեասի, Սահասնիսի և այլոց:

նել ոչորմանի աշխարհիս Հայոց : Այլն զապրտանական մահ¹⁷ ար-
քային Սմբատայ ըստ մարտիրոսական հանդիպից 'ի բազմախոյնաց եր-
կաթոյն Իսկոնդելեան : և կամ թէ նախ քան զգրտուան կենաց թագա-
ւորին զխորզ Սասնիանն հարիմաց լարիս՝ արիանէր սար թշնամու-
թեան ընդ արքային Սմբատայ և ընդ մեծ իշխանն Գաղիկ՝ քեռարգի
նարան, թագ նախ կապեալ և հախաակ թագաւորեցաւ : Կամ թէ
զխորզ յետ մահուան արքային Սմբատայ՝ երեքեան նարս¹⁸ միանգա-
մայն թագաւորեն՝ Գաղիկ Արծրունի և Աշուս՝ արգի Սմբատայ, և
համանուն նարս՝ արգի սպարապետն Շապհոյ, հախաակիք ընդգլխ մի-
մեանց : Կամ ճրպես արքայորդին Աշուս լակեր գնացր սա կայսրն Կաս-
սանդին՝ և զեղեցիկապես 'ի նմանին գահ ընկալեալ, զայնչլապես գերա-
կայս-թեանք բազում ընծայիսք բարեմանտար ընցր և յազարկիսք
յիւրական աշխարհս : Կամ թէ ճրպես 'ի հախաակիսթեան երեցանց
անուանակիր թագաւորայն յազեցան չար իրախութիւնք և ստամու-
թիւնք և զգրգմանք և զբոգմանք աւերանաց : այլ և գործք սնար-
մանք և կործանուան անաղջակ և աշտփեաց մահոց :

Արդ այսպիսի քնդ բաւականացեալ յաւալարանութիւն, որով մար-
թացես գալ բանիս գրացայն նշարտութեանք սա 'ի մտաւցանել
զլորիս և անուալ զգրտանութիւն, հետեւելով իմ ընդ համաստ հասա-
սութիւն առաջնայն գրագիծ ժամենից աստուածայնաց, այլն ընդ ար-
տարնաց և սամանակագրութիւնս, որք միպեն հասաստեալ՝ ընդ մերանս
կշապասեալ յողգարանութիւն համարս : Ալմենքեան սպար գրաւոր
աշխարհայ գիտս ծննդոց՝ յերից որբուցն 'Այի սանն սերեալք և գոյա-
ցեալք և անցեալք և ցանկցիր սխաւեալք ընդ երեսս երկրի : Զի թէ
և զանուանս հարցն արապիկնքն ստարաշս 'ի մենչ ասն՝ որպես Քախ-
ասթրաս զ'Այ անուանելով, և Քախքրոս զՍիւս՝ ստեպն պոյտաւ-
ասութեանն գրոյցս 'ի մի տարեալ բովանդակեն : Դա ոչպակ երկարան-
չիւրք որս աւանդեն մեզ կարգ բանի, թէ 'ի գալ հանդիպիլ ժամանիլ
հասանիլ գարան երկրորդի՝ հեղեղեալ ոչպեալ ներսաղեալ լնիւաց
Տիւ 'ի բաց սպաստաւա մարտելով գերեսս երկրի 'ի մալելայն և յամ-
բարշտելայն և յանտրինելայն և 'ի վայրայ շոմբելեալ շաղջակերաց,
և 'ի կասեալ մարգոց շարպամնից, մինչ ոչ ևս մեալ 'ի բուրբ բա-
նականացս կամ յանտրնից : բաց միայն 'ի առնմայն արգարաց հնարան-
գեալք եղեն 'ի գործս արկղակերտի նշեան աստղակնն, զարս և միան-
գանայն իսկ մաւծեալ 'ի նա և ընդ նոսին ևս և յամենայն անբանից

որքոց և անորոց առեալ 'ի ներքս ընդ ինքեանս' և պապէս ընկն
 փոյսի ¹⁹ առհասարակ զնստս հաւատացեալ պահեաց առ 'ի նախախնա-
 մել նոքոր գերկին նարագութիւն երկրի ըստ իւրաքանչիւրցն հաւատ-
 րակորդ նմանութեան, և ըստ առաջնոց նախքման 'ի ակամել Աստուծոյ
 ընալ և 'ի նստս ևս զօրհնութիւնսն յանել և 'ի բազմանալ և ընալ
 գերկիր և արեւել ճարգիսն սնս և որ ինչ 'ի սնս : Եւ զսնն զի պա-
 պիկ պապէս քեզ ակամել եզև' պատահեան թէ հանց քեզ թուի'
 յերկուցն զիս 'ի բաց ասրեալ ²⁰ 'ի Սեւոյ ստե՛մ նահապետութեանց
 և 'ի Վանոյ, զմերն Հորեթի ըստ կարգի բանիս սահաւոք ինչ յայ-
 տարարութեանքս առցելոց. զսնն զի և ոչ իսկ պիտոյ և պիտես նախ,
 պլ' պլլու՛մ ակզւոյ և ժամանակի թողլի և :

ըր ճննդոյն Յարեթի պայազատութեանց, սակոյն շափ՝ եկեթ . զի սուղ ինչ յայտարարութեամբ ծանօթացին քեզ հարազատութիւն գրահի մերայ՝ ՚ի մից միայնց ճննդոց դու²⁴ պաշտօնի նահապետութեանց և ազգաց : Զի թի ոչ բան ինչ յայտարի և ոչ յայտնութիւն ինչ իրիկեղեցւոյ բացերեակի քեզ լինիք լեալ՝ ՚ի տարակուսանս՝ զքեզ հասեալ տարեալ անցուցեալ մելք, և ինքնահանց արգարե ՚ի միսս և ՚ի բանս և ՚ի գործս զիս գորաւնալ : Եւ արդ եկեթ զգրմութիւնս իմ՝ ՚ի շնորհակալուս քեզ ընկալցիս՝ ո՞վ ընթերցատերդ, և զարս վարկցիս յայլոյն հարազատ ազգացն ՚ի բաց զիս ասրեալ արահեալ, որ ոչ իսկ փոյթ պշտմութանի՝ և միայն զժամանակս եկեթ ծախե, ՚ի մերն թարգմա՞ զբանիս ինց զարմուցից ս՛՛՛ ըստ միանգամ առ յինն չառեցին :

Թիրբաս, որ երբորդ էր Յարեթի՝ ծնու երիս որդիս՝ զԱզրանաղ, զԲիփաս և զԹարգմո՝ և վանքի զԹարգմացիս ինքնան անկին առանկին Թիրբաս պայազատէր՝ զարս վարկա, զի զպլ ևս միշտեան իւր սահմանս յերիս հասուածս բաժանեալ ասցի ՚ի հայուածս որդւոց իւրոց . ուստի տղա ինտան զգործն կատարէր : Եւ Ազրանաղոյ, որ նախ զմերայնեայոս յիւր անուն Ազրանաղեան անուանեաց՝ զՍարմասս նմա պայազատէր . իսկ Բիփասոյ՝ զՍարմասս²⁵ . իսկ Թարգմոց զմերաղնեայոս սեպհանեալ, յարում տիրեալ զԱզրանաղեանն նախ անուանեալ յիւր անուն նուանիք ասն Թարգմոց : Արդ պաղես ինս Ազրանաղեան զմեզ և ասն Թարգմոց, և պաղես քեզ հասարակացին որ վասն նահապետութեան արգիս է բան, թեպէտե անմեր պլաղաբար և անմեր պլարանարար գրուցոց վեպս ասն : Իսկ եկեթ անոցինն Սոփեսս զմերոց աստի զմեզ մից ոչ վերադրե զժամանակս՝ անարժանս ինն հանրեալ բանի պատմութեան . սակոյն ընդ ազգարանութեանն Սեմոց զմերն Յարեթ կըստգասեալ²⁶ գտանին մինչև յԹարգմո՝ և յօգիբան պայազատութեան արդւոց նորս Հայկոց ասն շորս հարիւր իսկ ՚ի Յարեթե²⁷ մինչև ՚ի նախնի ժարդն Ազամ ասն երկահարար երկա հարիւր քառասան և երկու : Արդ որդես վերապոյնն չառեցա՝ Առուածային Գիբք մինչև ցմերն Թարգմո՝²⁸ մեզ բացատրեալ զպատմութիւնս՝ անարժան վարկա զյիշատակ ճննդոց նորս բանիս տարարչել՝ թե որով կամ ուստի՞ կամ զիարդ կամ զի սնմեր տիրեցին աշխարհիս Հայոց, կամ ուստի՞ նախարարութիւնք որս մրապետեցան :

Ազրս ան յազգե տարի՝ Ս՝որ Աբաս կատմոց անուն, հրատմաս

²⁴ Թիրբաս՝ սակոյն շափա եկեթ ս, զորս իցե ընթեանալ :

մերցն Պաղարշափոց երթեալ 'ի գիւտն թաղաւորացն Պարփոց, որ
 աչի՛մ և ժոր՛մ էր մազք՛ քաղցեալսն և յանարնն զգրութեամբ, 'ի
 խոյզ և 'ի ինզիր եղեալ՝ գտանն ոնդ մասեան մի փակեալսն, զոր
 հրամանաւ Ալեքսանդրի որդւոյ 'Եւերսանիոյ 'ի քաղցեացի գրոյ 'ի
 յոյն փոխարկեալ էր, որ թեպէտ զբազում սղգոց զրոյցս հարտասկս
 'ի նմա նախադրեալ էր. ստեղծն նա զոյլոցն իրբն զհօգս պարտոյց
 լքեալ թողեալ՝ զփոյնոց մերոյս զբռնի հանեալ բերեալ մասուցանէր
 Պաղարշափոց : Էւ այնուհետե յոյնմանն ժամուցաւ մեզ մերցն անվը-
 բեզ գրուցոց հաւատար. և խնայեալ զխառնար զորի սկզբազոր սխա-
 յեանն գեղեցիկ զՀայցն զալ որդի թարգմանց և նսննի նահապետ և
 սերունդ որդի մերոյ : Էւ զայն զսա գիտե բանս ընդ զթիթարի սխա-
 յոցն մտնամեալ գործել զբարձրաբերձ անբարտակին շինուածս ամ
 բարտաւանութեան, որք կարծիքն կարել կատարել զամբարշտութեանն
 կարհուրդ : Իսկ ըստ նմայնացն պատմութեանոց՝ հոգ՛մ ահապին զաղցես
 ինն նմայնն հրամանան ընկեալ՝ զբարբն բարձրաբերձ 'ի վայր հստեալ
 կարծանէր՝ զնոցոցն ցուցեալ սնախոտակ արնութիւնս : Այսուհետե
 սպա 'Եւերսովթն, որ է Բեւ' իրտխառնար մեռնեղոց ընալ և 'ի վեր
 զինքն անբարձեալ՝ մտայեալ հնարք սահառարակ 'ի վերոց սլոցն ևս
 սխալիցն : Իսկ մերցն Հայկոյ՝ առեղակարար ընդգիշեալ և արասցս
 զինքն 'ի հնագոնդաւթենն Բեւոյց բերեալ, զոց հասանն փաղճփաղկի
 յոյս աշխարհ մեր Արամանեկաւ որդւով իւրով, զոր ծնան 'ի Բարթի-
 ընն, և այլ ևս գտաբերք և թաւամբք և ընամնոք ²⁹ և կեպ՝ յա-
 բելոք 'ի նա : Իսկ 'Եւերսովթն, որ է Բեւ' զինի հետամտեալ Հայկոց
 հանգերձ իւրովն ևս հրատարգ արածք ³⁰՝ կարողեպ յողեղն և 'ի
 սուսեր և 'ի սեզ նիզակոց, և բախեալ 'ի գիտի հարեալ միտնոց 'ի
 ճորպաշտակի միջ՝ ահապին ինն զգրվամբ իրբն ընդ զսա 'ի վայր հե-
 ղեալ զաստակ ազիւնց վրդավուն, այսպէս ահս ինն պոփուցանողս և
 սարտակելիս զմեռանբք շահասակելոն արիւնեկն : Իսկ մերցն Հայկոց
 լոյնալի՛ճ՝ ուղեմբ գերեթթեանն նեա գիպեցուցեալ երկոթազամ
 սպասակի կրծիցն 'Եւերսովթոյ՝ թափանցանց ընդ թիփունս յոյնոցս
 յերկիր հարտեր : Էւ այնպէս զնա ստատեալ՝ ինքն տիրե հայրենա-
 սաւր վեճակեալ աշխարհի իւրոյ, յիւր անուն զսա անուանելով Հայր :
 Էւ յեա այտարիկ բազում գործս քաղաքսնս յարգարեալ և շինու-
 թեանց աշխարհի պարապեալ՝ և կեցեալ սոն սլ ստիկա՝ մեռանի, հա-
 ւատալով զաշխարհս մեր Արամանեկոց որդւոյ իւրոյ :

Իսկ Արամանեկաց միագեանալ զմերաշնեցոս՝ երթեալ զարեալ զա-
 զարեալ ²¹ բնակի՝ ՚ի գեղեցիկաներէլ զալաթ միւս՝ ²² որ իբրև պարբա-
 ղեալ ինն է՝ ²³ բարբաղազաթն սպիտակաբառ լեւանիք՝ յինքն ու-
 նելով զգնացոց զեւաց երազազանից ²⁴ հասեւոց անցեւոց ընդ երկոց-
 նաթիւն զալաթն խախոցելով խոստըցեալ . և ապա զծործորս լեզբինն
 հիւսիսոց շնեալ յիւր անուն՝ զլեւան յարջոջն Աբաղած , և զլալ-
 աւանս ՚ի սարսոս նորս՝ Աբաբաժանն : Ճնանի ապա Արամանեկ որդի
 զԱբաբայիս . յալով քան թէ ստիտ անս կեցեալ մեռանի :

Իսկ Աբաբայիս ՚ի նմին իսկ զալաթ բլուր մի սա եղբոր զեւաց Էրաս-
 կոց շնե ջաղայ և տան բնակութեան իւրոց , երասոց մինք զնա հրա-
 շակերանալ և անուանել զնա Աբաբայիք : Սորս որտեղիան քաղաքա-
 նաթեան հանդէպ բաւական քեզ յուսկոցն քան զիս մտանազբայն
 գտամի : Սորս հարուստ ինչ անոց ՚ի վերոց անցեւոց կենաց՝ ծնանի որդի
 զԱբաբայոց . և յես ծնանելոց զնա փոքր ինչ յեսոց կեցեալ՝ մեռանի :

Իսկ Ամուխս ՚ի նմին իսկ յԱբաբայիք բնակեալ և շնեալ զհարա-
 սիսով լեզբինն սարսոսս՝ զլեւան յիւր անուն Մանիս յարջոջն , և
 զգրուանն ՚ի ծործորս լեզբինն՝ Մասեոցանն . և ապա յես անոց ինչ
 ծնանի զԳեղամ՝ ինքն փոխանեալ զկեանս իւր :

Իսկ Գեղամ՝ լուեալ երթեալ անցեալ զնացեալ զերամբն արեւ
 ընդ հիւսիսոց յեղջ ծոգնիկի միոց՝ և շնեալ անց զեղջ և զերգասա-
 նըս , ըստ իւր իսկ անուան զլեւանն կալէ Գեղամ , և զծոգնեղեկոց շի-
 նանիանն՝ Գեղաբարանի . և ծնեալ սորս երկուս որդիս՝ զՀարսնոց և
 զՍիւսակ : Էւ Հարսնոցի հրաման սոց յԱբաբայիք բնակիլ և միապեանլ
 զտունն հոյրենի . իսկ Սիւսակոց ՚ի բնակութեան սոց սիկոցն կալեալ ՚ի
 ծոգնեղեկն դհարուսիկոցն արեւելան մինչ ՚ի զալա ինչ , ընդ որ հա-
 սեալ անցանէլ զեանն Էրասիս՝ յարանուստ խախոցիւք զազո տակալ և
 թափ անկեալ ընդ նեզ և ընդ նաւր բախանս յարաննաւի միոց , որ ²⁵
 սլոժ՝ ՚ի բազմոց փարազոզ անուանի : Իսկ Գեղամոց զարձեալ անաթ՝
 շնե զգասասոկերան մեծ և զեղեցիկի՝ զԳեղամի , որ յեսոց Դասնի ՚ի
 Դասնիկոց անուանիւք , և ինքն մեռանի : Բայց Հարսնոց ծնանի զԱբամ
 և յես անոց ինչ մեռանի :

Աբամոց բազում արութիւն քաղաթեանց մըցանոց գտամի , և ըն-
 զարձակեալ սոս հարսուսահարութեանք բազմա զասհմանս Հայոց հա-
 սարակ ընդ լորս ²⁶ ուրաս երկրի : Զի ըստ քաղաքոցն հանգիսի տան

գորութեան, որ շարժ զմեզ են արդք՝ 'ի նորին սնուն յարեցարար Աբանեանի զմեզ սնունենէ։ Սա ոչ միայն զայլս սնուն զիբարգաս, այլև զԿարգաւիցիս եւ թաղամ արեւման յաշարարարութեան ընդ խրեա նաւանու սեփնաթանկ . ե զգլխնցն զայն ե զգուստանն ³⁷ ըստ խրամ իոյ սնունն Աբանեի սնունելք, որ մինչև յայտար այս սնուն Յաւարանաց սնաթ աշխարհին պնեթ սնունելի : իոյ Աբանեան յայնմանե կուեցեալ մինչև զհագմանս Պանտարաց Աստիկն Հայք զաշխարհն սնունեաց . ե 'ի Պանտակ մինչև յուրս թաղային Մեկտինց ³⁸ Երկրորդ Հայք . ե 'ի Մեկտինց մինչև յասնանս Ճարանց՝ Երրորդ Հայք . ե 'ի Ճարանց մինչև զթաղային Մարտիրոսաց ե յաշխարհն Ազնեաց արեւմեաց ³⁹ Չարորդ Հայք . այս մինչև յասնանս ընդ սերութեան խրցի : իոյ զսեփնաթան ե զմեթ աշխարհ խր համարարամ զսա Մեկ Հայք սնունել : Սա յես սնաց ինչ կնաց ծնանի զԱբայն զեղեցեթի, ե զմեթ այլ ես սնա թաղանս ⁴⁰ կեցեալ՝ սնունի :

Իոյ Աբայն զմեթութիւն աշխարհի սնաթմեալ՝ յես սնուն զմեթութեան խրցի զայս կուլի Արարաս : իոյ յես սնաց ինչ վասնն այն ե սափոս կսման Համիրամ՝ ինացեալ 'ի համիրայ զգեղաթիւ զեղեցեթիւն նորս, թաղամ սնաթմ հրեւարեղանացութեանս միրս սաւասանեան ե թաղմարդիս թարութիւնս նես խասանայք, միայն թի հասանեացի զալ սանուլ զնա 'ի կնութիւն կամ կատարել գուն զհանս ցանկութեան : Որամ ոչ հասանեալ՝ հազմեալ ապք վաղգարսի հասանել յերկիրն Հայոց ընդզեմ Աբայն՝ ոչ այնչաթ 'ի հաշմեալ կամ 'ի սպանանել զնա զեմ եզեալ՝ ջան սրչաթ 'ի նաւանել ե գրասե սնել սա 'ի լնուլ ⁴¹ զհանս կամեցային հելս ցանկութեանն : Որ ⁴² թիւղես զգուստանսնելք զցորս խր կնեանի պահել զցանկային խր . սակցն նա 'ի մէլ պատերազմ մարտացն սնաթարար սնուեալ՝ Թաղա խր սրգի զԿարգաս : իոյ շապասան Համիրամ սակ սաւային խրցի խանգարանացն սա Աբայն կուլ զանունն Կարգասի յանան հոր խրցի Աբայ, կարեղով զնա 'ի մերտեացութիւն աշխարհին Հայոց, որ ե սնաս իոյ 'ի պատերազմ ընդ Համիրանց՝ Թաղալ խր սրգի թաղանհարաս ե լնաւանար յիրս ե 'ի թան ⁴³ զԱրարանն սոսանակք, որ երբեմն զման ինչ աշխարհիս ե սպա գրարարս իոյ նաւանեալ պաշարակք : Սա յես սնաց յուղից կնաց սնունի :

'Ի զարմից սրա ե 'ի շուակաց ոչ սիրեալ գասնելին հայրենի նա-

հազեաւածեանցն, այլ այլք անմը բանապետէր ոչ ըստ ազգի, այլ ըստ յառաջագինութեան սիրեալ թարգմտեան գրահի, որոց անուանք են այսպիսի • Պարեա, Աբրահ, Զաւան, Փառնակ, Սաբ (սա սովա Յեսա ժառանկեցուցանէր ի որոցելի զԵրկիրն Աշխարհ), զքեի որսա Հանակ, Վաշաակ, Հայկակ, Անթակ, Անանակ, Դարսոյր, Վաստ, Կար, Գառակ, Հրոսան, Ըննակ, Գազակ, Հորոց, Զարմայր (որ յարգեալն պատերազմն ընդ Եթովպոյի գրսան մեռանի) ⁴⁴, Պերճ (սա սրով Դաւիթ արցոյն ի որոցելի) Աբրահ, Բազուակ, Հայ, Յուսակ, Կոյ. գակ, Սիւլարդի Յեսա անմեցում որոս Պարսոյր անան՝ յարզէ Հայ. կոյ • ստանար զանազան 'ի ըստ լքեալ հերթեալ' և զնահապետութիւն ազգի իւրոյ վերաքին նորագեալ պոչազատէր Սա Նահարար գառնի թագունկալութեան ընդ ստալին 'ի Հայս • զի Վարդապետ գառաւով Մեղայի 'ի բաշոյ սրանց բարեկան իւր կազմեալ առատութեանց բազ. կաւ, ընդ որս և գրալն և գաղազան մեր Պարսոյր յինն յանկայեալ' մե և ըսք թագաւորութեան նա գեւք և նարս հանգերմ յինն գրաւեալ 'ի Սարգանդապոչոյ զթագաւորութիւնն' անքն Աբրեւանի և Կնեուակ :

Յայնմ հեալ 'ի պարձանս գառնոց ազգիս մերոյ միւր իմ որցեալ ⁴⁵ զիս ընքն գեղեկել 'ի ներքալմե զի ոչ նահապետս պատահեալ, այլ թագաւորս զվերադեմոց շարացարել ինձ պառչանք պանծալի պարծա. նար : Այսա սա սովա Աբրահմի ⁴⁶ յարգալցն Սենեքերիմոյ ընակել 'ի Հայս բարեպատար 'ի Պարսոյրոյ եզնե իսկ Պարսոյր յես նահանս իւրոյ թագաւ իւր որզի զՀրալի' ըստ արժանի անուանն և անակ զի. սակնե ժամ զի յաւեա ինձ գառնութեանել և բոչանկազն նո անա. զայն երեխար : Այլ սովա գերեալ գեալ Գեքն զՀրեաւան 'ի Դարսո. զանուարոյ : իսկ Հրալեոյ 'ի գլխուար գերեւոյն զքի ան 'ի Դարս. գառնուարոյ հայցեալ' զՇամբաթ անան, ընակեցուցանէ յերկիրս մերոս՝ մեծապախա շքեղութեան : Եւ 'ի մեկոց սորս սերեալ ազգք Բարսաւանեոյ :

Իսկ յես Հրալեոյ ⁴⁷ Փառնուալ զցեղապետութիւն ազգիս պոչա. զատ և յես նար Պանչ, և յես նար Կանակ, յես որոյ Փառս • և զքեի Փառսոյ միս Հայկակ • իսկ յես սորս Երուանկ, որ քարք ինչ 'ի նահապետութեան կեցեալ' մեանք զմեծն Տիգրան :

Եւ սորան անուանք և որոցք ⁴⁸ թե հարցեալ ընի՝ յարմէ՝ գու գի. սեւ, գիտացի զի վաղցեւոցայ մատանքն մեզ ընձեւեցան, սրք կան 'ի

'Անուակ և յԷզեկիայ առ Տիրերիս գրեալ: Բայց Տիրամոյ առուակ
 ևս քան զքնու թաղաւորս մեր ինասացեց ⁴⁰ հարստութեանք խնկե-
 ժամա երեւեալ' անցեալ զանցեալ զամենեքումք լինել: Սա յետ բա-
 զում առարկիք բարութեան և զբազում գործս քաղաքահանս յարգա-
 բեցց զՄարացն 'ի բայ բարեւալ զիշխանութիան' պայազումք զնա .
 և զՅցնո ոչ սահա ժամանակս ինչ ընդ իւրեաւ հնազանդեալ նաւա-
 ձէք . զԱջգահակ սպանեալ' զարքանիս նորս 'ի զերութիան վարեր ,
 և սժանգտեալ ևս յԱնու ժարեն Պիլատոս և կալեալ զՍիբրոս'
 յինքն զիշխանութիան Մարաց և Պարոֆց գրաւեալ յանգուցանել .
 և զահշժմնս հայրենի գրոհին 'ի հինն մեր հասուցանելք յեզերս ծայրից
 բնակութեանց ⁴¹ , և զազգս մեր ևս քան զնա բարբառացուցանելք նսխա-
 ցուցեալ ⁴² . և սրբ ընդ լծով հարկի պլլաց անանց էին կոցեալք' ան-
 նեցունց նոցս լծագիր և հարկապահանջ լինել: Եւ 'ի անանկ սունն լի-
 նել զՍասանիկ ազատութիան բարձին , սր պծմ՝ զեռ ևս կայ և պահի
 անուանք իբր թաղաւորական ինն զարմ՝ զնասս ինցեալ: Այսպես եր
 սա մեծիմաստ և պարկեշտ և մեծաշուն և նազելի 'ի զմոսս և 'ի գործս
 զիկանս իւր եր քաղաքազարեալ . այլն 'ի հաստարտութեան սու-
 ամենեան զինքն կըստաւեալ' պատկս և անգր ևս քան զպլլս լցեալ
 եր սորս բարի մրցանաց հանգեալք . և բան զովեանոց սորս բազում
 նստից պիտոց է , այլ շտոպ սազնադի սարսիլասաննացս ոչ ներն ինն
 ժոխեւ զժամանակս 'ի ներբազումն սորս քան թէ փութաւ յոյլ ինչ ,
 որ սուսի կայ: Տիրամ ժնեալ սրգի զիւար , զՏիրամ , զԱջհագն ⁴³ ,
 գոր 'ի կանսացահար ազերտիտ ընդ զիւտոսց համբաւին կուսիլ նոս
 և յոզմեւ , և ընդ քալին Հերակելոյ նահաստութեանցն զնա համե-
 ժանեւ : Ալքի բան զԱջհագն ⁴⁴ , թէ 'ի նահանգին Վրաց ըստ լափ
 հասակի նորս անգրի կանգնեալ պատուին գոհիւք : Եւ 'ի զարմից
 սորս ⁴⁵ սերնն Վրհանիք . սս ժնանի սրգի և 'ի կրասերայ սրգոյ նորս
 Ալուանն Ալուաննանք ցեղապետն : Իսկ յԱլուանեոց ժնանի 'Կեր-
 սեհ , և 'ի 'Կերսեհէ Չարեհ , յորակ ազգ Չարեհասանեան . իսկ 'ի
 Չարեհէ Արմոզ , և յԱրմոզոց Բայգամ , 'ի Բայգամոց Վրն , և 'ի
 Վրնն Վահէ : Սա իրսխաստար սանքացեալ ընդգեմ՝ Աղերսանդրի Մա-
 կեզանայոյ' սպանանի 'ի նոսնեւ :

Ելլալնեան ոչ զտանի ստուգարան պատմութիան ինչ ցեղապետու-
 թեանցն կոցելոց սինչև ցթաղաւորել Պարթևին Վաղարշապոս : զի
 սանարտիկս շփոթութեանք զփնեանքք ելեալ և սրբ ընդ սուն 'ի կուս

կորուսեալ՝ մինչև գիւրամուսա զոտարածինն՝ ՚ի բնակութիւն իւրեանց
ունեմին և անցաք գիւրեանցն գրոյցս :

Արդ ոչ մի՛ եւս ստանօր ինձ աշխատութիւն հասուցաներ, որ
զհամարատութիւն բանի և զհաստատութիւն և զարագարանութիւն միշտ
պատուել գիտես ²³ : Բայց ամենեցունց սոցա Թուսիակը Ժամանակաց
՚ի մերցն Հոյկայ մինչև ցթագուորել Վաղարշակայ գտանին ամբ 2297 :

Իսկ եւս յայսմ՝ ետ ասկաւօր ինչ զթագուորելն Վաղարշակայ ՚ի
վերայ մեր շարոյարեցից և որք յեա նարա ՚ի նարին սերման՝ փոխանօր-
զնցին զթագուորութիւն, սրբ և Արշակունիք անուանեցան . և զու-
սելորդն՝ որ յայլոց անանց եղև պատմեալ ՚ի նոսա հրաւիրեցից գիտել
Թե պիտայ և բեզ :

Ազգբանդք փիլիզդեայ արեգեբակաւեալ բողոմոյ՝ սոցբ սերբութիւն
կասկա, զի ՚ի վերայ ամենեցունց միտպետեալ իւրն անուանեցի իշ-
խանութիւն : Իւ սորա մտեալ՝ Սելեկս ²⁴ զհին թագուորել Բարի-
շնի, զՊարթևս ևս ընդ իւրեաւ հնագանդեալ պատերազմա ստա-
կիւ ²⁵ : Իւ սորա ևս մտեալ՝ ամնա զթագուորութիւնն Անտիոքս,
որ և Սաղևրն : Իւ այսպիս սորա թագուորեալ ընդ փոքր և ընդ շատ
իրբև ամն զսթաուն, ապա ազասամբին Պարթևք ՚ի Մակեդոնացոյց :
Իսկ Արշակ թալ՝ ՚ի զուկակ Արբաշամու ՚ի փետուրական ծնեցոյց,
զոր յեա ժահուանն Սոսոյի կաւ իւր կին՝ թագուորել ՚ի վերայ Պար-
ոնց և Մարաց և Բարսիլացոց, և անուանի Պարթև՝ այսինքն բանու-
թիւնն Սո բողոմ՝ պատերազմք ընդդմ՝ թալոց անցալթ գտեալ՝ ընդ
իւրեաւ զամենայն թագուորութիւնս նաւանք . և զամն զի արեգեբա-
կալութեամբ ինն ձեաներկց լինէր ինքնիշխանաբար՝ ապա թագուորեցա-
ցանն Հոյսասանեացս զՎաղարշակ եղբայր իւր՝ զայր բարկտորհօրդ
և խահեմ և թալ : Սո յեա բողոմ՝ մրցական յայթամանակաց ընդդմ՝
Թնամեաց բողոմ՝ գարնա բողոքակմնա և կենցաղօգուստ յարգարեալ
կազմեր փոյելլական կարգօր : Վտի անմինն եղեալ շուք թագուորա-
Թեան բոլոր իսկ արեգնապանդ՝ փարուց հանդիսիս . յեա սրայ նախա-
բարութիւնս ընդ մեռամբ հաստատեալ կացուցանել ՚ի գրան արբունի .
և ընդ ոչբաս ևս իւրայ սերբութեանն և զարս պատուական և պիտա-
նիս հաստատեր ՚ի նահապետութիւնս բազմերկմոտ ժաւամբք ՚ի զարմիցն
Հոյկայ և յայլոց ևս արեգակաց սրանց : Վտի զԲագարաս, որ ՚ի Համ-
բալմայ Հրեկ եր, զորմն համբուսեն լինել յազգել Ղաութի՝ թագազիր

Թագընկալութեան անձին իւրոյ գուլ ⁵⁸ հաստակը . քանզի ⁵⁹ նա նախ
 զանձն ընծայ մասուցանելը քան զայլս բազումս : Այլ և սպարազեա ⁶⁰
 և իշխան ընթաց և հազարաց զնա կոչուցանելը : Յնա որպէս քաջապետ
 վանեալ զՅունականն եւ՝ նուսնեալ կորդէ ընդ իւրով մեռածը զՊան-
 տաս և զԿեոսարկայ, որ կոչի Միթակ՝ հանգերմ յըջապոյեալ գաւառքնս
 Էւ անտի գարձեալ ընդ ծովեզերեայն առ ասորասով լերինն Կովկասու՝
 հրաման պատուիրանի տոյ չգուրտարայ վայրենի ազգացն այնպիկն՝ ի
 ըսոյ քեցել յանձնոց զաւազակութիւնն և զմարգագաւութիւն ⁶¹ և
 զբարս շարակեղաս, և հրամանաց և հարկաց արքունի հպատակ կալ,
 և պատուի՝ բարձի ցեղապետութեանց յարքունուսա արժանի գասնել ⁶² :

Այսպէս սորա զարասարցոս արքունեացն յարմարապէս հոգ անեալ՝
 ապա յօրինէ կորգս վոցելուչս իւրում եւս պաշտասնն, որ ինչ օրն և
 Թագաւորութեան և որ պիտակ և Թագաւորութեան և որ բազմակ
 զԹագաւորութիւնս Էւ նախ Թագապիր իւր ըսա ամենոցն սկզբանց ⁶³
 ասացելոցն կայսուցանէ . ապա զվեցուցանեօս որբոյի և Թիֆնոպահօս,
 և ապա սրսնս . իսկ երկոց և հասաց ՚ի պէտս խորակաց՝ և զարձեալ
 սպասիկս ⁶⁴ և զահաւորս և հազարապետս զհօրանոց . և ապա մասաբ-
 ւակս և արժուեկիրս և բազեկիրս և պատրաստիչս մեան անարանու-
 ցաց և համբարածուս մմբանոցոց ⁶⁵, և լեզեմն պահպանակ Թիֆնո-
 ցաց, և զանապանս զբանց արքունի, այլև ներքինիս խզեալ . ապա
 երկրորդ եւ Թագաւորութեանն իւրոյ կոչուցանելը ՚ի զաւակն Մո
 բացուցն Աթգահակայ, որ ոյժով Մութոցունդ անուանի :

Այսպէս յարգարեալ սորա զարքունական պիտայիցն զհանգամանս՝
 կորգեալ կայսուցանէ այնուհետե կողմնակալս, կուսակալս, նահապետս,
 սպասաւորս, զօրտղուխս . կորդէ և բզեշխս, մի՛ երկրին Գուգարաց
 հիւսիսոց, և միւս եւս յօրեմաից հարսուց ուշխարհին Աջմնեոց : Որտե՛
 և ժամն յարքունիս մասնելոց, և ժամանակս խորհրոց և երասաից և
 իրախնանութեանց պատրաստ . և յիշեցուցանեօս երկուս, միւսն զբա-
 րի յիշալութիւնն ընդ ուշի կապել և յանիրու հրամանս Թագաւորին
 զեկուցանել զիրան և զմարգասիրելն . իսկ միւսուսն զգրեժմեղբաւ-
 Թիւն շարացն և զհասս իրաւանցն ցուցանել : Իսկ զբաղարացիս նա-
 խապասիւս քան զգեղբուկս համարել հրամայէ . այլ և յաղարացեաց ոչ
 իտպաւ ՚ի վերայ զեղջիտցն ընդզիցել ⁶⁶ և պերճանալ . և այսպէս կե-
 նահազորգս լինել ընդ միջմանս աննախանն եղբայրութեամբ, որ է աւիթ
 շինալութեան և խաղաղութեանս Արդ սա յեա ոչսպիտի ⁶⁷ զեղեցեա-

յարեաք հարգաց յարհմուտաց բարի և բարգաւաճ անուամբ մեռանի
'ի Մժբին, Թագաւորեալ սառ ջրաններէս :

Յնա նորա Արշակ որդի նորան ընդ նորա Թագաւորեալ՝ հետեօղ
հայրենի մշտնջենարար մեցմանցն գամնիւք : Սա իսկ և իսկ մարտու-
ցեալ ⁶⁸ ընդ Պանսայիս և զանեալ զնոսս : Պատիի, եթէ զտեղ նի-
զակի խրոյ, զոր արեամբ սօխց ասին մրեալ՝ նոսուցանէր հարաւսս
խարտեմեան յարևանի միտմ, Թագեալ նշան սեռապցն զնա յխրում
բաշտմեան : Յուսարս տրա հաստածեալք սաներ 'ի Հրեից' ընտելեց
'ի Քուլխար, որ 'ի ծործորս կոթխառս' եկեալ ընտելին սա 'ի տարե
կողաց : Եւ երկուք սաներ 'ի նոցանէ շորչարեալք սակս ոչ գաշտեց
զգին՝ որով հասարեցան 'ի վերայ հայրենի օրինացն ըստ Եզրիպարս
արբայ և որդացն Հանովնեայ : Բայց Արշակոյ Թագաւորեալ սառ երկր-
տասան՝ փոխանորդէ զԹագաւորութիւն նորա Արաուշխ որդի նորա :
Սա ոչ աւեալ սեպի Արշակոյնոյ Պարսից արքայի ըստ օրինի սասնոյ
ունիլ զնախազանութիւնն, և հարտաշարութեամբ զնա ընդ խրեաւ
հնազանդեցուցեալ . զի Արաուշխի Արշակոյնն զնախազանութիւնն
հաւատարմ' զերկրորդն ինքն ունելով զչառ : Սա բազում զօրք խա-
ղացեալ զնացեալ յարևմուտս 'ի վերայ Լիգիսոյոց և մերտեալ արա-
բեալ զԹագաւորն կրեասս՝ հրամայէ հանել զնա 'ի ամենամարան երկա-
մեզնն սազակի : Իսկ կրեասսի զքանն Սաղոմի 'ի յիշատակ խառ
մեջով՝ սակ . « իլլ զարտի մարդ երանել զբարեբախտութիւն խառ մեջն
'ի փոխմանս : Դարեալ Արաուշխի ծովագնացութեամբ ընդ երկիր ⁶⁹
բերեալ՝ ամուս զՊանաս և զԹարսի . հորժանէ և զԼիգիեզնմու-
ցիս ⁷⁰, փոխտեսայ սանէ և զՓակեայիս . անմնասար լինին նմա և
Ղզզացիք . զոչս ընդ զիւջագանցն մասուցանէ Ելլապոյ . և 'ի վերայ
պար ամենայնի ոչ ևս սացեալ նորա յիմբեան միաս հարտութեան՝
պլ սարտասուելով սակ . « Աւալ փառացս անցասորի » : Յնա պարտիկ
լան 'ի մտի եզեալ ծառայեցուցանել խառ զբազար իսկ արևմտեայնն՝ ընչք
զՈղկիանոս բազում նաւոյ բազմութեամբ սակս նաւարկելոյ 'ի վերայ
ազգաց բազմայ : Իսկ անզ ահագին ինն ազնակ շփմի 'ի մէջ խրոյ
զօրացն լեալ՝ զմիմեանս սաստիկն . ընդ որս և Արաուշխ, որ պն-
չով յաղթանակեաց զբազում ազգս՝ խոյխոյի յիւրոցն զօրոց, Թագա-
ւորեալ սառ ջրանեհինք :

Իսկ զնի Արաուշխի Թագաւորէ երկրորդն Տեղբան՝ որդի նորան
Սա գուժարտակ բազում ընդզեմ՝ Յունահանացն՝ 'ի վերայ եկելոցն նորա,

կազմեալ՝ 'ի վերջ կոչս զնոս նահանգիս . և 'ի յեւայր իւր Միհրդատ զՄիտակ և զայլ Միհրեհրեայն հաստացեալ՝ գաւառայ յաշխարհ իւր: Աս Միհրդատ երկոց անի ևս և զԱլմատոյ, որ բազում անք յառաջ շինեալ էր յԱլմատայ երրորդայն Ներսանիրայ հրամանա Աղեքամոզքի՝ որդւոց Ներսանիրոյ, և յընդարձակացնս զնո պարբոս պեայ . և գրուելով զնո 'ի Հոյս՝ արեղերասահման բազար զնո յարգարեալ կաշէ: Ընեւ 'ի նմս և արքունիս ըստ նիւտոյ կազմեւ Ուխտ պեայ . իսկ յարեւելց պեմակի բարանեալին յիբնս բարախոս և սաւնս բրածոյս յարեւ համեմանն մեապերտին Ըամիրանոյ, որ 'ի Պոն և 'ի Իսպանիա Գեղիոյ ⁷¹: Բաց Տեղբան յես բազում կորզաց և յօրինաստեոց իւրոց զիսկ 'ի վերայ Պաղեստինայ՝ ստեալ զերի բազում 'ի Հրեկոց: Յայնեմ ապա և Պանդեոս Հասանցեցի զայ հասանէ 'ի վերայ Միհրդատոյ . որ լեւորեակ ահազին մարտս ընդդէմ նորս գաւառարտակ զնէր, ստեպն յայժեալ 'ի բազմաթեմեմն՝ փախաստիսն 'ի կազման Պանասոս անիանէր: Իսկ Պանդեի ստեալ զՄիտակ և կաշէալ զորդին Միհրդատոյ՝ զմնաւն Միհրդատ ըստ անասն հօր իւրոց, զփախաստիսն Միհրդատ 'ի մեան խարզասնաթեմն հօրն Պիղատոսի սպանեմ լծանաւոր զեղովք, և այլ զզատանին զհոյրանունն 'ի մեան Գարխանս Հասանցեաց . իսկ Գարխանն առ Տեղբան յեսի իւր առարկ զզատանին: Իսկ յես սահաւոց ինչ արհամարհութիան գտեալ Միհրդատոյ 'ի Տեղբանոց յեսայ իւրեկ և հաստածեալ 'ի նմանն անիանի առ Կեսարս Եւ Կեսարոս ստեալ զՄիտակ Միհրդատոյ՝ շինե զնս ևս ընդարձակացն և պոյծառ շինաստեով, և 'ի պատի Կեսարոս անասանէ ⁷² զնս Կեսարիայ: Եւ յայնմ հետեւ ոչ եղև այն բազար ընդ իշխանութեանք Հոյսո: Բաց Տեղբանոց խաթմութիան յնրեան կրեալ՝ կոչուցանէ 'ի նախարարութիան Հոյոց զՆարզափոյոց՝ նահապետ Ուլտանայ և նահապետ նմո կոչուցեալ զԳնեւլ սնս յազգէ Գնունի՝ առարկ 'ի Պաղեստին և յԵրուսաղէմ զօրոս մեծա: Իսկ նոցա բազում ինչ և մեծամեծ յախմութիան և արութիան անգ ջուցեալ՝ զՀերոսցեոս փախաստիսն սանկին և զՊամբզանոս փախանակ նորս թագաւարեոսցանկին . և զՀուրիանոս յահանայապետն Հրեկոց կապեալ անկին Տեղբանոց հանգեմ այլ ևս զերութեանք բազմա: Յես պատրիկ Տեղբանոց փարք ինչ ժամանակ կենաց 'ի վերայ անցեալ՝ ժոխմանի, թագաւորեալ անն երեսունեւ յարս:

Իցա յես մահուանն Տեղբանոց Պանիանոս թագաւոր Հասանցեաց

աւարէ զորս բազումս ⁷⁵ Աշրուսաղէմ, որք և որչափեալ իոճ և աւեալ զնա՝ սպանանեն զՄարգանտ և զՀերսոփէս զորնեալ Թագաւորացաննն աւհասարակ Հրեասաննի: Յնա պարսիկ ազա Արասաղզ որդի Տիգրանոց Թագաւորի Հայոց: Սա ոչ ինչ ըստ սակի հօրն քաւնոփայլ փասաց պերճապայծառ զարժ արութեան ցուցեալ, քան թէ միայն արքաւարքն և որովայնապարար ընալ և Թափաւեալ զհետ որոց և իշափայրեաց՝ զազրիս մեծացուցանելու Պանն որոց յանդիմանեալ յիւրոցնացն և իբր խժանու ինն ընդստուցեալ բանիւ և ՚ի քնոց զարթուցեալ և բազում զօր զուսարեալ՝ խաղայ ՚ի Միջագետս և զորս յափշտակեալն էր առ ՚ի նմաննն Ատանննա արքոց Հաւանոց՝ փանկեալ հալածել անտի զզորս Հաւանոցեցիս: Իոճ Ատանննա ⁷⁶ զայն լուեալ և իւրօրի սակեալ զբազմութիւն զբրոցն՝ գալածաբար յարնակի ՚ի վերոց ⁷⁵, ոչ միայն ՚ի մերն յԱրասաղզոց՝ այլև յայլոց ևս աղչաց և Թագաւորութեանց, աւհասարակ անտերանչ զամենեւեան Թաղեալ: Ընդ որս և զմերն Արասաղզ մերբախլ սանն ՚ի Միջագետս, և աւհասարակ զզորս Հայոց և Պարսից սասակելով: Իոճ զԱրասաղզ հանգերն ընչիւր բազմաք՝ յանն անն ⁷⁶ գասերազմին, պատրաստել այց Պղնպաւարեոց, որ Աշրուսաղէմ: Այնուհետեւ Ժաղպեալ զօրք Հայոց հրամանաւ Արասաղզի Թագաւորի Պարսից՝ խցուցանեն Թագաւոր ինքեանց զԱրլամ, որդի Արասաղզի եղբոր Տիգրանոց: Ի աննն կալուս սկիզբն ժամուսորս ինչ հարկիլ Հայոց ՚ի Հաւանոցեցիան և զի իոճոցն Արասաղզն արքոց Պարսից փոխանեալ, և Արլամի որդի նորան աղչոց փարս Թագաւորեալ՝ ոչ զբրեր գալ ՚ի Թիֆլիսս, և ոչ որ այլ զայր նմա համարունչ ⁷⁷, Ատաննոք Էնանուս Բազրասանի, որ արժուեացն զՀրեհմանս ՚ի Հրեաստան, զոր ՚ի Տիգրանոց էր զերեալ և ածեալ՝ փանն պարսիկ իոճ ⁷⁸ ընկեցաւ ՚ի պատուոյն իւրեմ և եգաւ ՚ի բանախի Էւ փանն զի նահապետն Կնեզանեաց զարքաութիւն ⁷⁹ յախաննիւ Արլամոց հասուցանելու և բանն զօրանոցք առ ՚ի հտատալ՝ հրամայել պեսպէս աննընտարանք խաշտանգել զնա, զի կամ Թաղեալ զօրինս հրեալութեանն՝ երկիր պազցել կուց, կամ կոխեալ զփայտ բնաղինլ լիցի աղչաւ: Էւ զիմ ՚ի նարին ազգտիմանոց սպանեալ և զարգիս նորս մասուցեալ ՚ի անդի սպանանն և ՚ի շտուսել ժաշտանն արգւոյն՝ կատարել զխանն արքային հանգերն բաւոր համազգեարն և յառաջին գտախն հաստախի Բայց Արլամոց Թագաւորեալ անս քան՝ որդի նորան Արգար փոխանարգել զԹագաւորութիւնն: Սա փանն զի նազելի էր ինտատու

Թեանք Ազգայն յար յառաջնայն անուանիք, զոր Ազգայն և Յանայն ըստ մերան լեզուի ոչ բաւեալ ուզողտեսել՝ Ազգայն զնա անուանելին Առանձն անկայն Հայր հարկեցան Հառանցեաց հրամանաւ Օգոստոսոս կայսեր՝ յառաջ աշխարհազբին, յարձ մասնական ծնեալ լինի փրկիչն մեր՝ ակր մեր Յիսուս Քրիստոս ՚ի Բեթղէմի՝ Հրեատանի : Բայց ՚ի մէջ Ազգայն և Հերոսիտի ոչ փարք ինչ խափանքիս և ազմուկ շփոթի պատերազմաց յազէր . և ժամ առ ՚ի Քրիստոս հանար ձեռնակեանն Հերոսիտի և կասարելոյն զաղոյսն ՚ի Բեթղէմի՝ յանհրնարին շատ բժիշանեալ էր և ոչ կարէր անձամբ վնարել ինչ : Ազգայն առարկ զանն եղբորորդի իւր զորք բազմաք, որոց հասեալ ՚ի Միջագետս և տեսեալ պատերազմ ընդ Ազգայն՝ մեռանի ՚ի նման . և խն և խն ժոխմանն Հերոսիտի, և Արեւելոյս որդի նորան փոխարեւել զան զնա Ազգայն և Արշալուսի սարսոյի Պարսից և ժոխմանեալ՝ ազմուկ շփոթի ՚ի մէջ սրգոց նորա լինեք ⁵⁰, թե ո՞վ որ ընդ հորն իւրեանց թազաւրեացի : Իսկ Ազգայն ելինեալ իրիս զայր իմաստան՝ համոզել ՚ի մէջ նոցա, անկելով ՚ի նոսա զհաշտ խաղաղութիսն՝ թազաւրեացոյսն զԱրաւելս . իսկ զայլ եղբորս նորա հանգիւր յերբն յերիս յեզս ⁵¹ որչէ կալմամբ պապխեք՝ Կարենի Պահլու, Սարենոց Պահլու և քոյրն՝ Աղագապեոսի Պահլու . որ ապա յեռ ժամանակոց ինչ աւար Լուսաւորիչն Գրիգորիոս ՚ի Սարենեանն Պահլու ⁵² շարժեալ ըստ սուրիչ ստոր յովանն Քրիստոսի . և փառմար, յարմ կանարախմար ՚ի Կարենեանն Պահլու . և պապխեք անեալ լինին թազաւրազմաւ բարոյքի : Բայց Ազգայն ապախմեալ լինեք մարմինն շարաշար արախ . և ժամ զի Մարիտոս բզեւչին Աղլենոց և Համազգրամ նահագեան Աղաչունեաց և Անան՝ հաստարիմք սրբոյն Արզարու, ելեալք Մարտապէտ և անեալ զարանելի բժշկութիսն Քրիստոսի Այ մերոց՝ եկեալ գտանկցին Ազգայն : Սախ պարթի գրե թուղթ աղաչանաց գալ առ նա և բժշկել յարան յայնմանն, զոր ոչ որ երբեք ՚ի մարդկանն եղիս բժշկութիսն : Զոր և ընկալեալ փրկիչն մեր և արժանի պատասխանաց զնա համարեալ՝ գրե առ նա, առանել երանելով զպնասիկ, որք սըն անեալ իցին զնա և հաստատոցն . և ՚ի կասարել՝ սակ, զհասն առարչին իսկ, առարկեցիք յեզ զմի յաշտերաց իսկ, զի զցառս քոյ բժշկեացի և կեանս շնորհեացի յեզ և սրբ ընդ յեզց են : Իսկ զթուղթ փրկիչն բերեալ առ Արզար Անանոց սարհանգակի ընդ նմին և զկենդանագրութիսն փրկչական պատկերին, որ կոչ մինչև

ցայսօր ժամանակի Աղգեացոց քաղաքի²⁵ : Այս յետ համբաւոց Փրկչին մերց յերեսներդդի անի թաղաւորութեանն Արգարա թաղմաս առաքեալ՝ մի յերկաստանիցն, առաքէ զԹաղեոս յետժամանակիցն՝ ընարելոց բռնիկէլ զԹաղաւորն Արգար ըստ խտտանն Փրկչին մերց Յեսուսի Քրիստոսի, զոր և սրտանի վարկան իսկ գրով տալ զգուստարանական գուստանն : Որց տղա եկեալ՝ ՚ի ասն իշխանին Տուրխայ Բաղրասանոց, որ ցայն վայր կացեալ մնացեալ էր հայրենի քրինդն իսկ իշխանին Տուրխայ ասեալ անի զԱւագեանն առ սրբայն : և նշան հրաշարի ՚ի զնն Աւագելոյն սրբայն տեսանէր : և ապա ընդգնեալ՝ ՚ի ծանկն երկրագաւանէր նեա ՚ի վերայ երեսոց երկրի : Իսկ Աւագեանն զննան ՚ի վերայ եղեալ Արգարա՝ բռնիկէր զնա : այլև գրուոր իսկ զհիւանդս և զսխտածեալս, որք ՚ի ասն սրբայի և յաննայն քաղաքին՝ բռնիկէր : Էւ միտնցաւ ինքն Արգար և աննայն քաղաքն : և որ ըստ օրէ բազմանայնն հաւատացեալցն ՚ի սէր : Իսկ սրբայն թաղեի զԱղգե անի խոյրագիր մնանդրեալ և փոխանորդ իւր թաղեալ Աղգեոսայ, և ինքն զայր առ Սանտարուկ քեարդին Արգարա տեստարանել օրնակելոցն նա զՔրիստոսի աստուածութիւնն : Բաց Արգար մեծի յուսոց զաննն ասեալ և կենհազորդ գտեալ փառացն Աշտուծոյ, և հետեալ ՚ի խառափանութիւն անշարժ յուսոյն՝ վախճանի, վերաթեւեալ ՚ի վերին աշտարանն՝ Սինն :

Իսկ ապա ՚ի Հայս նորին իսկ քեարդի Սանտարուկ կացեալ լինի թաղաւոր, որ թեղեանն ՚ի սկզբան քարոզութեանն թաղեոսի առաքելոյ հաւատաց ՚ի Քրիստոս, գարնեալ սրտնոյ՝ և յետ փայր ինչ տղա բաղաւ շարչարանոր և սրով կտտարեալ զուսրբ Աւագեանն ընդ նմին և զգուստան իւր զՍանդուխտ՝ զնորէ ՚ի կենացս, որք ՚ի լոյս կենաց անդախճանից վերափոխեցան²⁶ ընդ ոչնէ փառացն Աշտուծոյ : Իսկ զհին պոյսրիկ տղա և Բարդուղիմեոս՝ մի յերկաստանից անտի, որ Հոյսասան աշխարհնս ՚ի Տեսանն օրնակեցաւ, իտիցն յայտ ժամանակի ՚ի Սանտարիոյ կտտարի շարչարանոր : և սրտանք շոփ նահապահեալ ՚ի Հայս Արտարեանն քաղաքի, ուր և եղան իսկ նշխարք ստիերոց նորս ՚ի պարծանս Հայրատանեացս և ՚ի բռնիկութիւն աննայն սխտածեալոց : Իսկ յետ քառասուն և երկից անոց կտտարանն աւսրբ առաքելոցն թաղ-

²⁵ Օրինակ ինն՝ « յերկաստանիցն », « սրպէս զնի և ՚ի յառաջարանի հեղինակի Պատմութեանս : Տես էր . 5 :

զեւոյ յառաջն Արաւելիս Հոյսոյ արքայն աշակերտք արքայ Ազարե-
լլցն, որում ⁶⁵ գլխաւորն Սոկի Ծածուխը, և բնակեալ էին յսկումս
Եփրատ գետոյ՝ աշակերտեալ մկրտէն զարս սմանս Աւանաց 'ի հա-
րազատութենէ Սոթենիոյ սփեմալ, որ էր կին Արաւելիս Եւ զման զի
որ ըստ օրէ զմկրտեալն հաստատէն 'ի հաստոս բանին կենաց, զման
պարտիկ ապա խանդոցեալ ընդ նասս որդւոյն Սոթենիոյ՝ որով զնարե-
ցան 'ի կենաց աստի սարգրն՝ Սոկի հանդերձ այլևս ընկերայլն որովք
Իոյն ազգականն Սոթենիոյ, որք 'ի Քրիստոս մկրտեցան՝ ընդասա-
ցեալք ինն զման մահաւան սրբոցն, հաստատեալք զմացն 'ի բաց՝ եր-
թեալ զօրեալ Թագաւցեալ 'ի Զրաբաշին ընթին խասարուս Ծորաբոյ
չատարեալ: Եւ ըստ մերգութեան անմանց նայս 'ի ցօղոյ երկնից զեւս
արձակեալ մարմնոցն, որ և 'ի պատահմանէ անոր քօշք ⁶⁶ անուանեցան:
Եւ զման զի յեւս անց բազմաց ոգմանս արքայն ⁶⁷ Հոյսոյ Խտորով
Աւանից և անիշխանացս երկիրս Հոյսոյ, ոչս Բասաւն ⁶⁸ անն եկեալ
Աւանաց գրանէ, և 'ի ինզիր ելեալ գրով վիցոյնն և գտեալ զնասս 'ի
Զրաբաշին կոչեցեալ ընթին, և հարց և փարձ արարեալ զնասս զման առ
'ի Քրիստոս հաստացն՝ սար 'ի վերայ եղեալ հասարէ: Եւ ընտանն ապա
յոյնմհեան յանան Սոթիանոսի գլխաւորն արքայն՝ Սոկիս անուանին:

Բաց իբրևս ոգմանս Արաւան սրբոյ Պարսից Արաւաշրէ Սասն-
բացոյ՝ բարձեալ անոր զԹագաւորն Արշակունեաց ⁶⁹ և ինքն փոխա-
նակ Թագաւորի: Իսկ Անոյ որ 'ի Սոթենիան Պահլաւաց էր և 'ի
Պարթևեանն Արշակունի ահմէ, 'ի բազում և 'ի զեպիս խոստան-
նըս Արաւաշրի հրապարեալ և իբրև հաստատեալ ինն առ 'ի նմանն
զինքն ցուցեալ, զայ առ արքայ Հոյսոյ Խտորով: զի 'ի ձեան ազգա-
կանութեանն փոխառի զնս փոսահացուցեալ և կնիքմարեալ սիրով
զգուսնն զփրատ արքայն և հասցէ խոստանց Արաւաշրի, որպիս
լիպիս քեզ ուսուցանէ աշտոյնի պատմագիրն Ազատմանդեզաս Եւ յայս-
պիս ⁷⁰ ինն պատճառանաց հաստատեալ՝ եկեալ երեկոթն ասնէ Ար-
ասոյ գուստի . և ըստ երկնային ոյցելութեանն պատահի սարս անցի
օժեհանի 'ի քնարանի որքայ Ազարեւելցն 'ի ներքսոյցն սրտապանի ⁷¹
խորանին, և անդ ապա լինել ասի յղութեան մօք ⁷² Սրբոյն Գրիգորի:
Եւ յեւս առհմանեալ աւարցն՝ ապա և մեանց նորան 'ի նքն անգաւ
հասարեալ ընթի . զի յորում զլինելութիանն կրէր՝ զնարին իոյն լցցէ
զհօգեոր մշտութիանն: Բաց Աւանից յեւ երկնում մի անց՝ յիջելով
զսխան սր ընդ Արաւաշրի, սպանանէ զԽտորով, և ինքն և իւրքն առ

հասարակ ստատիկն : Չմինն միայն գահեալ շնորհացն Առաւօժոյ , որ
 գաւազնելութեան իւրոյ զլնարհս 'ի ձեան այր նմա սուրբ Առաքեալն
 յարգանդի ժրն , որպէս երբեմն ²³ Յոհաննա մկրտի զհարապետա-
 թիւնն Քրիստոսի Որ ապա ըսա շար հինին հասելոյ՝ զպեկոց անոց
 զերհաւս գուար ժամեանս անպեկոց ըսա անշուշտ պատմապիսն յաշ-
 խարհն Յունաց փարտակոց ասնելին՝ զմինն 'ի թագաւորական հրահանգս
 փարթեալ , իսկ զմեան յաւաքելական հանգեաւ և 'ի պատմաւս ըստու-
 ըտութեան մերոյ : Իսկ ապա երկրեան սարս անեալ և 'ի զարգացումն
 անըլութեան հասեալ՝ մինն ըսա տարածակի իւր և ախպոսի զմեաւորու-
 թեանն և պատերազմական մրցմանց 'ի թագաւորութիւնն Հայրենի հա-
 ասնէր յերրորդ ամի Դեփեղեոսեանոսի կոչակեր . իսկ մեան յեա բազում
 և անասնելի շարչարանացն՝ և անձնարին և գամն կոտանաց՝ և զճեղք-
 աստան ամ լինելոց 'ի խոր ժիրապին 'ի գգեակ բերպին որ Արաւա-
 ըսա , ելեալ 'ի խորոց թամուարացն՝ արտափայլեցաւ 'ի փրկութիւն
 մեզ . և զանձաւելի և զանպարտելի Էրրարգութեանն հոգեզուարճ
 բոյխանն լինին նառապոյթափայլեալ՝ զբոլոր Արամեանս աչն բու-
 ժեաց յախապց և 'ի կապաղաւաթիւնն : Իւր յեղմն և 'ի աստնէրոց ամի
 արքայութեանն Տրդատոյ նառա յամժա սրբոց սաւաքելոցն Բարդու-
 զիսեոսի և Թադեոսի՝ որբութեանցն զանեալ քահանայապետոց և ծնող
 մեր ըսա աւետարանին և նախահայր աստաներ արտապրելով ²⁴ :

Յետ այսորիկ ապա զնայեալ ևս ընդ արքային Տրդատոյ յաստու-
 ժակարգ կոչարն Կոստանդիանոս՝ բարձրք ինն և նապելի և վայելաւ
 մեծարանք պատուէ զսուրբ հայրազնան իրբն զիննդանի ժարաբոս ,
 աւաջի անկանելով և ազնիւս նախարանս և օրհնութիւնս 'ի նմանն
 հայցելով : Իւր այսպէս զնա պատուատրեալ և Տրդատաւ հանգեթ ²⁵
 հանեալ յախիպաբա կոտս՝ մեծաւ շքեղութ յազարկի զձեռնապահայնն :

Չպաւս ժամանակա յոյանեալ լինէր Արիոս Ազգեանդրացի , որ
 գաւաճանեալ ²⁶ 'ի գիւտ անաթ՝ ոչ գօլ սակեր զՈրդի 'ի բնութիւնն : Հօր
 և ոչ հաւասար նմա , և ոչ յասալ քան զյախիպանս 'ի Հօրն ծնեալ ,
 այլ՝ արարած և յեա ժամանակի գոյացեալ : Կրան այսորիկ իսկ ապա
 ժաղով եպիսկոպոսոց լինի 'ի հրամանն Կոստանդիանոսի 'ի Կեկեկոց
 Բիւթանաւոց , ընդ սրս և մերն Արիոսակոս կոչեցաւ . և անդ հարբ ²⁷
 յմը ըսա Հօգոյն Սրբոյ սաւաքելութեան 'ի քոփակել զազանդն Արիոսի՝
 նշարեալ մերթնն զնա 'ի հապորգութիւնն եկեղեցոյ : Իսկ նորա զար-
 ժանի ամբարշտութեան կրեալ հասուցումն և խոսն ընդ գարելիան

'ի վայր զփորտոնն վայժեալ' ստասիւր : Իսկ ապա մերն Արեւաակեօ զարձեալ անտ' զայր բերելով ընդ իւր զարժանելեան ժամուհան հանձնեալ զգլուխս 'ի Ճազովչն , ընդ որ յաւետ իրաքս լեալ Սրբոյն Գրիգորի' յաւելլար այլ եւ զլուխս 'ի նոյն 'ի զգուշութիւն մեծակեաց իւրոց : Բայց յորմէնեան եկն ուսրնն Արեւաակեօ 'ի Ճազովչն 'Արեւիոյ' այլ ոչ եւ յաւել երեւել Սուրբն Գրիգորիս մեծիւ ցփախան իւր . այլ երթայր բնակիւր լսելիսն 'ի Մանէ այրս' ըստ գրեցելուան , թէ 'ի նաւահանդիսս փութայ նա իտպեալ , և անան ժառեալ ինկարե զանապատ : Իսկ ապա լուստարութեանս մերց նահապետս սրբոյն Գրիգորի և աւարելական աթառոյն նախաշուից ճանապարհի' յոկոյնոց անտի հալցյ յաթառ հայրապետութեան մեծիւ ցոյն վայր , յորում ոչ եւ յաւել ումեր երեւել' անին աք երեսուն :

Իսկ սուրբն Արեւաակեօ ժառանգ հոցրեմի աթառոյն ամենայն իրար զհետ երթայր սուրբ և արգար փառասկոց' շնացեալ բրիտոսապիր կրօնան նուանել զհօտ իւր 'ի կանս Քրիստոսի , զամեն հաւանազակա նա , իսկ զամեն բանաւորահետս հարգաւ շնայր պահել յախոսանի . և իրն զսուր բնէ յողջեր միշտ անելով զՀօգոյն շարժան նրս' յանդիմանէր զորս զամեր 'ի շար զորժս հախասի Հօգոյն : Ընդ սրոց ապա և Արեւելուս ան կուտեալ Զոփոց աշխարհին' կուտմեալ 'ի նմանէ սոփս շար զորժոց իւրոց , ըստ գրեցանց ին նա . նապարհի սրեմն աշխարհին Զոփոց' ժպրհեալ սիւրբեմ⁹⁹ մաք սպանանէ զսուրբն սրով , և փախտեալ իկն գնացեալ յարեմուս Տորտի Զոր սպա բարձեալ գնիխարեալ մարմինն նորան աշակերտացն' սարեալ հանգուցին յԵփեզեաց գաւառն⁹⁹ 'ի թիփն ուանի : Կացեալ իկն յաթառ հայրապետութեան անս ետին . ոչ թաղուան թերես զնորայն վարեալ իժ'¹⁰⁰ այլ վերափոխուան յաշխարհէ յայտմանէ յաշխարհն կենդանեաց . որ ոչ լի համբաւ մահու , այլ մշտնկենդաւոր՝ ուրախութիւն :

Իսկ զինի սորս անգրանիկ եզրայր սորան Արթանեօ յաշարգէ զաթառն նորան' սրդես և հանց թուեցաւ Հօգոյն սրբոյ : Բայց հօգեոր նաւապալթն մեր սուրբն Գրիգոր անս բազումս կեցեալ յոյրնն Մանոյ' գախանի , անգիտարար ինն թաղեալ 'ի հօգուաց իւր գտեալ զնա 'ի հարգ ինն աշխատոց : Իսկ ապա¹⁰¹ զինի բազում անց զամնէ զսուրբ մարմնն նորս Գառնիկ անս Էքեմուր նմային ինն զողջես սեւ լուծեամբ . և սարեալ զնէ զնա¹⁰² 'ի զեօզն թորգան յիւր իսկ 'ի

գրտանոց պարտիզանն : Չէի տես ինչ ապա և սուրբն Տրդատ արքայ յանհաճութից բարայ ¹⁰³ և յանհազանդից Խորատումեան խորգումեալ խորանեղութեամբ՝ և սուեալ նմա յարբուցումն մահաւ : զոր տարեալ հանգուցանեն զմարմն նորա՝ ՚ի նոյն աւանի՝ ՚ի նոյն պարտիզան՝ մերձ եղեալ ՚ի ընտրանս արքայն Գրիգորի, որ համեմատ ընդ նմա իսկ զամենեանս արտորուէր ՚ի Խանազարհոց շորաց՝ զերաւացու երկրորդ լեալ լուսաւորութեամբ մերում : Իսկ մեծն Պրժմանկս մինչեւ սախախն ¹⁰⁴ էր ՚ի Տարան գաւառին ՚ի մաւրանն Յայհաննու մկրտի և Ղլմանակինոց վիջոյի՝ մահ պատճառեալ լինէր նմա ՚ի ծածակ ինն ՚ի բնակչաց Սիմ լեռինն : որք զանս ապիրաս և անաղջակ շոր գործոց միշտ յանդիմանեալ առ ՚ի նոյնն լինէին : Իսկ նորա զգացեալ ապա և զանդի սուեալ շարին՝ զնայ փախաւոյ ՚ի գաւառն յիջիզնայ, անդ կաշեալ իւր կայան բնակութեան :

Իսկ յետ մահուան արքայն Տրդատայ անտրինն Սանտրակ երկրորդ՝ սոցլա ՍԱՐԶախունի ասնէ, զոր կայացեալ էր նահապետ Տրդատայ ՚ի Փոյտակարան քաղաքի, և յետ մահուան նորա ազատութեամբ քաղմա թագ իւր կապեալ : Ըստ անտրիչա հրամանի նորա բարբարոս հիւսիտական ազգին այնորիկ զբանչելի մանակն Գրիգորիս, զոր եւս պիտիօրոս Ղլուանից կայացեալ էին ՚ի ասիակ արքայն Գրիգորի՝ պատանանն ձիաբերեալ ընթացութեամբ ՚ի Վրանեան գաւառին . և տարեալ հանգուցանեն զաւրբ մարմն նորա ՚ի գետչն Անորաս, որ ՚ի Փոյր Սիւնիս :

Յետ այսորիկ ապա մեծն Պրժմանկս շագու զնայ առ կայսրն Կոստանդաս՝ որդի Կոստանդիանոսի, ըզմակերտութեամբ առ ՚ի նոյնն հալցեալ թագաւորեցուցանել Հայաստանեայցս զԿոստոյ փոխանակ հօր իւրոց Տրդատայ, զի տրեպեղ մեզ՝ սակ, քրիստոսաբարզ սերութիւնդ մեր և մի՛ լիցի մեզ տրեւել Պարսից անասաւածից : Չոր և սղջախահարար ընկողեալ զսուրբ այրն՝ և կտարեալ ևս զինչիցին, կայուցանել թագաւոր Հայաստանեայց զԿոստոյ : Իսկ յետ մահուանն Խորատոյ մեծն Պրժմանկս՝ սուեալ ¹⁰⁵ ընդ իւր զՏիրան արդի Խորատոյ, լուս զնայ առ կայսրն Կոստանդինոս թագաւորեցուցանել զնա փոխանակ հօր իւրոց : Իսկ կայսրն ապա ըստ սուաչին նուազին բազմապատիւ պատուով զնա մեծարեալ ¹⁰⁶ և ասէնանպատարաստ զհայցաւածան կտարեալ՝ առտր ՚ի Հոյս պայծառազէս զՏիրան թագով պաւկեալ, որ եկեալ տրեւր հայրենի սերութեանն : Իսկ ապա անոմն ընտրութեան և յարհրգաւ

ժամ խորցն Աշտուծոց և աւարելեական աւանդիցն բարոզ՝ մեծն Վրթա-
նէս, լցեալ զկէս կենացո փսիս յաշխարհէ ստոխ յաշխարհն կենդա-
նեաց, կախալ զսմա հայրապետութեան ան հեղեասան : Էւ աւ-
րեալ հանգուցանեն զնա ընդ հարս իւր 'ի գիւղն Թարգան : Էւ յա-
լարգէ զսմա նորս Յուսիկ որդի նորս, որ հետեալ հարցն աւարինա-
լեան գտեալ՝ հանգիտանոցր միշտ 'ի բարբ բարեկարգութիւնս :

Բայց յեա հրատարակեն Աստուծոց Յուսիմաս անտրին Թաղաւ-
րեալ 'ի Հոսմ և հարաւացեալ 'ի վերոց գիտութեանն Աստուծոց՝
կաւան զտեալ, ուրանոցր գՔրիստոս և յարւսցանէր ¹⁰⁷ հալածանս 'ի
վերոց եկեղեցեաց : Այս պատանգս 'ի մերն Տիրանայ աւեալ՝ կտաւ-
կատար իւր զնա կոչուցանէր . և ապա զպատկեր իւր նկարակերտ, որ
լոտ գիւաց պատկերից էր պանուճեալ՝ հրանցէ Տիրանայ կանգնել
յեկեղեցեալ իւրում : Էւ փան զի առ փանկի երկիւղին իւրովի Տիրան
ապրեալ զպատկերն կանգնէր յեկեղեցեալ իւրում 'ի Զոս գաւառի ,
փան այնորիկ գիւղեալ 'ի տեղին սարին Յուսիկ հոգեոր զորպայե-
տութեամբ որահել զնա 'ի շար մտածութեանն հմարեր : Իսկ իրն ինոցր
զլեկերն առ 'ի շլեկ՝ յախշտակեալ ապա զպատկերն 'ի մեաց նորս
և ընկեցեալ յերկիր և արտեալ ոտիւր 'ի վերոց՝ խորտակեր . ընդ որ
և 'ի շարութիւն իսկ Տիրանայ բորբոքեալ՝ հրանցէ հարկանել զնա
փորցոց , մինչև անդին զհոգին աւանդել : Իսկ ծերունին Դանիէլ
փան այնպիսի շար անդպետութեանն անկեանոր զարքոյն արտեալ ,
հրանցէ ապա և զնա խեղցանահ տանել , զոր տարեալ հանգուցանեն
զնա 'ի Հայեաց փանս Իսկ զտարմին սրոց Յուսիման տարեալ զենն ընդ
հարս իւր 'ի գիւղն Թարգան . որ եկաց 'ի հայրապետութեան անդ ¹⁰⁸
անս վեց :

Բայց քանզի ¹⁰⁹ որդիք սրոց Յուսիման՝ Պազ և Աթանաղիմէս ,
լոտ որում խաւարեցուցին իսկ զտիրա իւրեանց ¹¹⁰ անմասութեամբ՝ ընդ
նմին և սարտակելի մահ անձանց իւրեանց նկէտեցին . զի հրացոյս ցու-
մանք 'ի վայր հետեալ՝ ատաղիք զերիտեանն 'ի միում տեղալ : Մանկիկ
մի փարթիկ՝ Կերսես անուն , միայն Թաղալ իւր որդի Աթանաղիմէս ,
որ յայնժամ էր 'ի փորժս ¹¹¹ ասանն 'ի Կեսարիայ : Էւ ապա փան
սչ գամակոյ այր յաղգէ սրոցն Գրիգորի՝ ընարեցին զանս փառ-
նեքանս անան յԱլաիլատ , և կոչուցին զնա յսմա հայրապետա-
լեան : Սա սչ աւելի քան զերխ անս աւեալ՝ փախանի : Այս
Ալալոսի սրոց, որդի Տիրանայ կուրացելոյ ըստ արժանին 'ի Պարսից

յարգուցի՝ տապի մեծաւ պատառով զՆերսէս ¹¹² զորդի Աթանազի-
 նեայ որդւոց Յուսէփն ըստ առաջնայ կարգին 'ի Կեսարիոյ մեանադրել
 'ի հայրապետութիւն, որ և պանջելի իմն Նշանք պատմի ընտ, զի
 մինչդեռ կայր ը՛դ բեմահանն 'ի մեանադրութեան անդ շարհր Հագւոյն
 սրբոց աղանակերպ 'ի վերայ գլխոց նորա հանգուցեալ՝ 'ի զարմացու-
 մին զբոլոր կղերիկսոս եկեղեցւոցն անեալ լինէր : Էւ այսպէս ապա ըս-
 տալարգեալ նորա՝ զայ հաստատ գեղեցիկայիբ յարմարութեամբ զբոլոր
 կորգս ուղղութեան ¹¹³, բարեմասնն լինելով 'ի նախանն հոգեւոր :
 Էւ նախ ապա զամենայն անգթութեան արմատս խլեալ՝ փութմանկ 'ի
 ներքս ամէ զգարմութիւն . շինն և աղքատանցս առ 'ի միմիջարու-
 թիւն վշտացեալ մարմնոց մարդկան, ուրիաց և բարասից և հաշմոց և
 բոլոր փտանգեւոց, ասնիկս նոցա կարգեալ 'ի գիւղից և 'ի գերգաս-
 տանաց, զի ոչ լինի նոցա արտար ըստ բնակութիւնս խրեանց երանել :
 Կարգէ և փանարոցս և տաքանցս և հիւրանցս և անանիանոցս 'ի քա-
 զաղաքիւս և յաւանս . այլ և յանապատս մենաստանս և իրնիմս կու-
 տակրեից և միանձանց յարգարէ . բանաց և զվերմուտք ինամութիւնս
 և կոծաղիբ ոճիրս 'ի վերայ մեռելոց : Էւ ապա այնուհետե ոչ իրբե
 զրորբարոսս ոչ ընդակոս, այլ իրբե գնամեատացն քաղաքայիս լինէր
 տեսանել զուշխարհս մեր : Զայսպիսի բարեկարգութեան ձե և գրուք ¹¹⁴
 տեսեալ ապա թաղաւարին և նախարարոցն Հայոց, այլ և զհաստակեր
 վարս նորա ճընադախանս՝ 'ի մեք եղեալ ընդ այլոց ևս անոց ¹¹⁵ և զնա
 ևս նախահարգել 'ի պատմա պատրիարքութեանս Քանդի փոքր ինչ յա-
 ռաջ քան զայս Կասանդրոս ¹¹⁶ որդի մեծին Կասանդրիանոսի, Աշփեսա-
 սի 'ի Կասանդրիանաօղիս գելիտարս սահրաց Յովհաննու Աշեսարանչին
 փութեալ, և յայնմանէ համարմութիւն ասեալ պատրիարք 'ի Կասան-
 դրիանաօղիս կացուցանէ : Այս ըստ նմին յայտ գտանաւ ¹¹⁷ հաներ-
 մութիւն և Երուսաղէմացոցն ասեալ՝ զիւրեանցն ևս ամժաւ հաս-
 տատկին, 'ի պատմա պատրիարքութեան իրուանս հաներեալ ըստ ո-
 բրաձ և 'ի նմս ¹¹⁸ զը տեսեալ եղև քանին Հոր մնանք և ընդ մարդ-
 կան շրջիլ, և 'ի Յովհաննէ միտիլ, և խաշիլ, և թաղիլ և յերբարգ
 տաւր յառնել : Էւ վան զի ցոյն վայր շարք միայն եին ընդ երկրա-
 պատրիարք ըստ շրից անասարանչոցն՝ Մատթէասին Ալֆոնք, Մարի-
 սին Աղլերանդրիս, Դուհայն 'ի Հոսո՝ և Յովհաննան Աշփեսա-
 սոպա յայնմանէ իրախրատութեանց վեց բարեմագեղեալ կայն ¹¹⁹ : Ըստ
 սմին սակի ապա և մերն թաղաւար Արշակ և նախարարութիւնք

Հայոց հանրաժողովին առեալ՝ հայուցին 'ի պատրիարքութիւն ասնա թարգմանչ զմեծն 'Երեւս, փաստս իրաւարարն ըստ արժանին 'ի մէջ առեալ ¹²⁰ զուրբ առաքեալն մեր՝ զԲարթոլոմէոս եւ զԹադէոս, որք Աբաղաղեանս ազին փնտիչան 'ի Տեանո՛ւ քարոզք եւ առաւրածիչք . եւ նշխարեալ սփերք նսցա կան 'ի միջի մերս՛, զորոց եւ զտեան իսկ ընկալաւ կենդանի մարտիրոսն Գրիգորիոս : Եւ ապա խորհուրդն զգործն կատարեալ՝ ետե՛ն սնանդատեյն բովանդակեալ գտանէր թիւ պատրիարքութեան՝ որ կայ եւ մայր պահեալ սննչե զյաւիտեանս ժամանակաց : Եւ այդպէս ապա նահապետութիւն խորհրդոց կեկզեցուց եւ 'ի մերսնս ոչխարնի լցաւ բովանդակարար՝ ինն սնանդատեյն գասաւարքութեամբ պատուեալ զգլխաւորս արքեպիսկոպոսոցն Վրաց եւ Ալքրւանից՝ արքեպիսկոպոս ընդ մեռամբ նորա կարգեալ : Իսկ 'ի Սերաստիաց եւ 'ի Սեւրանո՛ւ եւ 'ի Սարախրատոց քաղաքին մտարապոլիսս կայուցանէին : Իսկ եպիսկոպոսանս ապա ըստ սրտեալ փնտկացն իւրացան չիւրոց հասաստէին եւ քահանայս եւ տարկաւպունս եւ կէտարկաւպոս եւ ֆերժանոցս եւ սաղմանբոս : այսպիկ ցանկցիր ընդ բուրբ կեկզեցին Հայաստանեացս զայլլապէս յարգարեալ լինէին 'ի փաստ Առաստոց : Իսկ 'ի նշխահնն Աբղաթոց զՎաղէնաբանոս կայոր՝ մեծաւ ցասմամբ ապա Վաղէնաբնեայ լցեալ՝ սպաննե՛ ¹²¹ զԵղջոյցն Աբղաթոյ՝ զՏրգատ, զոր 'ի պատանդի առ նմա կր : Զոր ապա զգացեալ մեծին 'Երեւսի՛ փաւթացեալ եւ առ կայոր հասեալ եւ 'ի հանդարտութիւն չրկեալ զնորոցն կանս, եւ մեծապատիւ առ 'ի նմանն լեալ ըստ օրինի պատրիարքոց : եւ յնրն զորդի սպաննելլն ¹²² Տրգատոց եւ զայլս եւս պատանդս հոչցեալ՝ առեալ 'ի կոյսերէ, գասնայ ¹²³ զայ 'ի Հայոս իսզուգութեամբ բազմա :

Այլ 'ի ժախնանիլն Վաղէնաբանոսի թագաւորէ անօրէնն Վաղէս՝ եղջոյք նորին, եւ ժողջողակի զմեծ զբաւմարն թեւագոս զբոս մեծա առաքել հրասն Աբղաթոց արբոյքի, որ եւ ախանց իսկ աղաչեալ զմեծն 'Երեւս լուել խնդրել զխաղաղութիւն : Ոչ ապա նա անփոյթ առնէ զհարասնն փնտիչելլ իւրոց . այլ ժողջողակի առեալ զՊատգ՝ սրդի Աբղաթոց, ասնի պատանդ առ մեծն թեւագոս զբաւմար . որում եւ լո՞ղ լեալ՝ գտանց առ կայոր, ընդ իւր ասրեալ զպատրիարքն 'Երեւս հանգերն պատանդառն : Իսկ անօրէնն Վաղէս ոչ իսկ արժանի որար տեսնել զուրբ պրն Առաստոց, այլ 'ի կղցի մի հեռաւոր ¹²⁴ զնա հրամայեաց արաստահմանել իւրոցն հանգերն կղերիւք, յորում ոչինչ

անենին զամենիս պեղաւ; զարնի աւար միս : Այլ 'ի հրամանե
Աստուծոյ ցնդմամբ աշխոյն ծախք զձեւին արտաքս ընկենալ 'ի կերտ,
կուր նստա մատակարարէր զամիս ումի Քաջ յաշապս անարևն Աղղխի
տփ բան, թէ ըստ հրամանի հօր¹²⁵ ձեռքին Աստուծոյ ասորք միայն
Դեորգեսս անըմբանելի ձեռամբ զնա տասակեր՝ արժանի չար խորհրդ-
զացն նմա հասուցեալ :

Եւ զհիմ նարա առնու զԹագաւորութիւնն թիւագոս մեծն և բարե-
պաշտն և աստուածատէր, որ զամենացն նիւթս խաւարացին խորհրդոց
փարատեալ 'ի բաց և զանրիմ հաւաստ հիմնացեալ¹²⁶ հաստատեաց .
և ապա որք 'ի մտազս 'ի Աղղխեալ արասասհմանեալք էին՝ զարժոցց յի-
բարանչիս անդիս, ընդ որս և զմեծն 'Երեսևս անեալ առ իւր պահէր՝
մինչև 'ի ձեռն նորս զանրարիչս հոյհոյութիւնն Մոսկեզանի 'ի սասազու-
թիւն հաւասոց իշխարութեան զարժուցի : Եւ ապա ժողով եպիսկո-
սոսացն միանգամայ իբրև ճԺ 'ի Քիւրանդիոն¹²⁷ արարեալ՝ նշովեալ
մերժեցին 'ի բաց զՄոսկեզան և զամենացն հոգեմտարան :

Քաջ Հաջոյ Պարսից արքայի կաշեալ և կապեալ զԱբշահ արքոյ
Հայոց՝ զնն յԱմուռն կոչեցեալ բերդի . իսկ Աբշահոց յոյն՝ բերդի
սրով 'ի սիրաս խոցեալ՝ ի բազմի զինքն զրկէ 'ի կենաց աստի : Զայս-
պիսի չար աղետս մահու նարա¹²⁸ լուեալ մեծին 'Երեսևս՝ ըզմակերտու-
թեամբ ինն հոյցի յինքնափաշէն թիւագոս թագաւորեցուցանել Հայոց
զՊոս՝ որդի Աբշահոց, զոր և արարեալ իսկ՝ հանդերձ սրբալն 'Եր-
եսևսի վազմազակի աստի 'ի Հայս . սրբ եկեալ զամն՝ զՄեհրուստանն
ուրացող բազում զօրք՝ միապետեալ զՀայս : Եւ ապա խմբէին 'ի պա-
անբազմ՝ ընդ միմեանս 'ի Չիրաս . և իբրև յուեա ինն պատերազմն
սաստիանայր՝ ելանել ապա մեծն 'Երեսևս՝ 'ի ընտան 'Կազաս և ըստ օրինա-
կին Մոսկիսի տարածեալ զբազուհան 'ի յերկինս աղերասալի գողտտանար
առ 'ի Քիւրասակ հոյցի վինել պաշտպան յրիտառագարսմ բանակին,
սրով և պարանցանն իսկ աստուածամարա մարտուցեալքն : Եւ բանակին
Հայոց զօրացեալք՝ գիտեմալք թշնամեացն լցին զառ 'ի սասրևն զամե-
նայն . ուր և մերժեալ իսկ արարեալ Սմբատայ զպիղծն Մեհրուստան
Աբթրանի և երկաթ բոլորեալ 'ի ձե գտակի՝ և շանթիս հօր լազա-
ցուցեալ՝ զնն 'ի գլուխ նարա . և պնդեա զնա տասակեալ : Քաջ Պոս
արքոյ միչս հրապոյրս յինքն կրեալ 'ի ձախանան աղտոյի գործոց, զան

* Թե՛րևս ս բազում զօրք : *

պնարիկ այս հանապաղ կատարեալ և յանդիմանեալ լինէր 'ի սրբոյն
 'Կերթակ : Ընդ որում յաւա գլխերեալ Պապոյ և յայտնի ի' շ ոչ իշ-
 ինցեալ աւնել' այս նա սրբուցումն ¹⁵⁹ մահու 'ի զիւրն խաղ . և
 լուծեալ զնա 'ի կենաց իրբն 'ի շքեղս ին' ապեալ թաղէին զնա 'ի
 թիւն աւանի . որ կալա զամու հայրապետութեան ան կրեաւնն շար :

Զնի սորս այս կացուցանեն յամու նորս զՇահակ 'ի զաւակի
 Աւրբանտի, որ զավելի և լի աւարինութեան և բարեկարգութեան
 կրնից . ոչ ևս ըստ սոխրութեանն աւաղոց աւարեալ զնա 'ի Կեա-
 ընց, ոչ և լիեալ 'ի բաց զօրնն աւալին' ըստ օրնի պատրարաց կա-
 ըն կարգ ժողով եղբակապտոց մեռնաղբել սրգեւ Ատաբ, և Ազեք-
 սանդր ' և Հոսի և Եփեսոս և Կասանդուագոլիս և Երուսաղէմ ¹⁶⁰,
 զի մի' պղտց տնոց ընդ մեռաբ անկցի որ ինքնահալութեանն և պա-
 տեալ պատրարգութիւն :

Իսկ յետ պատրիկ իրբն ըմբանեալ սպանա Պապ սրբոյ յնքնա-
 կալն թաղողակ, և փոխանի նորս զՎարազդաս 'ի ամն Աւրշակու-
 նաց թաղաւորեցոց : Յերկրորդ ամի սորս փոխանի պատրարգն
 Շահակ' կացեալ յամու հայրապետութեան ան վեց . և եղբայր նա-
 բուն Զաւն հաստտի յամու նորս' նորն աւարինաչաղ ժորսբ պայ-
 ժաւացեալ : Այս և զՎարազդաս ևս մեծն թաղապտ սրտատահանեալ
 'ի թաւլիս ¹⁶¹ կրցի Ուլկանտի' թաղաւորեցուցանն միանգամայն զերթա-
 սն ¹⁶² սրգիսն Պապոյ' զԱւրշակ և զՎարազդաս : Իսկ յերկրորդ ամի
 Աւրշակոյ' իրբն եկաց Զաւն 'ի հայրապետութեան ան երկր, փոխեալ
 'ի կենաց ստի, կալա զնի նորս զաման Ապարակեւ եղբայր նա-
 բուն' 'ի նոցն աւարինութեան յաւաղակ' գաեալ : Բաց Շապահ
 սրբոյ Պարսից զԽաւորով ան Աւրշակունի թաղաւորեցուցանն իւրոյ
 կողմնն բաժնի : Ժամ զի Աւրշակ արիել հաննցաւ արեմանայ կողմնն
 Յաւնական բաժնին : Այլ երկուցանց այս զվար և զվարս և զարա-
 թիւն և զանարութիւն և զպատրարգանս' թի պտոց և թեզ, բալան-
 գախարար ցուցել թեզ Պատմութիւնն Մովսէսի Խորենացոյն :

Բաց յետ մահաւան Աւրշակոյ' Մ' երտմբ, որ 'ի Հարեկոց Տա-
 բոնոյ' և աշակերտեալ մեծն 'Կերթակ և եր բարաւագար 'ի գրան սր-
 բանի, ընկեցեալ 'ի բաց զպատի մարդկոցն' զնա գնայր երկնաւորն
 զվարս միջնակեցութեան ասցեալ : Բաց զաւաղաթիւնութիւն զարաց

* Թեբեա և Ազեքանդրիա : Ե

Նորս ե զգրանելիսն, զոր նախա Արամած ցուցանէր, բաւական ցուց-
ցի թեզ յայնցանէ, որ նախ քան զմեզ պատմեցին : Յնա պարտիկ ապա
փոխանեալ հայրապետն մեծ Ազգաբախիս, որ կարտ զամժու հայրա-
պետաթեանն զամս հինգ : 'Ի տեղի նորս յախորդէ արքայ Խոսրով
զՍահակ արդի մեծին 'Կերտեւի : Եւ ժամն զի սա սուսգտալիս զուզ
ժնուսն աւարեմութեան' յիրտախ ապա զ'եւս արտ ընթանայր սուրբ ե
արգար փաստեաց հանգեար : որ յաշխարհի գուզի ե իրբի զանապա-
սուսքս ամենայն նեղանաց հանգիսիս ընդ կարգս աշխարհիս անցուցա-
նէր' Տէպնընամանուսն զպոթիս հանգեար իւրազք աշխարհապարն կասա-
րեալ զգալանն բարեկարգութեանն Իսկ Արտաշիր արդի Շաղհայ Պար-
սից արքային կաշեալ զԽոսրով արքայ Հայոց ե եղեալ յԱզունն բեր-
զի' ե փոխանակ նորս թագաւորեցուցանէ զՎառաշապուհ եղբայր նորս
Բայց մեծին Սահակայ երթեալ սա Արտաշիր Պարսից արքայ' մեծարի
սա 'ի նմանէ յաւեա պատուով : ժամն զի արքայ ե գրաստական ցուցանէ
Արամած զժառայս իւր ասաղի անհատայց, ե սպա աշաղաբէ երեսար
զբուր նորս կասարն զհայցուածու Իսկ իրբի եկն սուրբն Սահակ ե
զգորգեւեալն յԱրտաշիր հաստատեաց 'ի ձեան մերցն Վառաշապուհ' զ
մասնի ապա Արտաշիր արքայ Պարսից, ե փոխանակ նորս թագաւ-
րի Վառ :

Ընդ այն ժամանակս ապա եկեալ Մերսոբոյ ե բերեալ զնշանագիր
մերց ընդուի, զոր զագցես նմա պարգեւալ 'ի ստուշութենէ : Հորհայն
Արամոց, իսկ ե իսկ 'ի հրամանէն մեծին Սահակայ ժառայն մանկածս
խահեմովաս, արամիտահ, քաշուշեզո, փոփեպանիս, ե զպրոցս կարգե
բաս գրաստաց գրաստաց ուսուցանել մեծու պնդութեամբ : Յնա որոյ
չուեալ 'ի Վիրս ե անդ բաս ընդուի նոցա արարեալ նշանագիր' զար-
գտալեա ե զպրոցս 'ի նմա ես կարգե : Եւ ապա ինեալ 'ի կոչմն Ազու-
անից ե նոցա ես տակժամն նշանագիր բոս կհասնապազ ե ինցրեկար
ընդուի նոցա' զերաբարգեւելով 'ի նմա ես աշխարհամոցս : Եւ ապա ինքն
գարեալ գրանայ 'ի Հայոց ե գրանէ զսուրբն Սահակ անդապար 'ի
թարգմանութիւն գարապետալ : Բայց 'ի փոխանենն Վառաշապուհ արքա-
մն Հայոց' զնայ ապա մեծն Սահակ սա արքայն Պարսից Յոգեկերս ե
ապալն արմակել զհապեանն Խոսրով 'ի Հայոց փոխանակ Վառաշապուհ-
ոբոյ ե կասարեալ իսկ զհայցուածն արքայ ամեն' սոյ Խոսրովոց զանբու-
թիւն Հայոց : Բայց նա 'ի կրկնակի թագաւորեմն ոչինչ տակի քան զզի
ամ կեցեալ' փոխանի :

Իսկ 'ի փոփանանն Յարգիբրտի և փոփանոց նորա թագաւորեալ երկ-
բարզն Վլամ 'ի Պարս: Սա բարոս գտան անքա զարթուցանել 'ի Հա-
յասանեացս և զդոսիբ զամենայն բարեկարգութիւնս յերձունն և
յաղակմանս հասուցանել . զոր տեսեալ սրբոյն Սահակոյ զարքն ար-
կածս ¹²³ զնոց 'ի ժամն Յունաց . փոսն զի յերկուս յեղբեալ բաժա-
նեալ էր Հայք 'ի մէջ Պոյսեր և Պարսոց : Իսկ մեծն թիւկոս թիւ-
պիս և 'ի սկզբան անդ ընդ տիմուր հայեր առ 'ի շնորհանել, տակոյն
խնայեալ 'ի բարձոց լի ¹²⁴ զնա սասանաժողոն շնորհար և ամենայն ա-
ւարքնազարգ փորութ' մեծաւ պատուով և բարի օճանաւ ընդունի իբրև
զնոյն իմն տարեալ Քրիստոսի . ոչ և զնշանայիրան, որ առ 'ի նոցա-
նն յԱլտասեոյ բննայեցաւ' հրամայել փութեալ առանել և զժախս զպրո-
ցոյն յարքանաւս լինիլ ¹²⁵ :

Եւ ապա սուրբն Սահակ իսկ և իսկ սաաքի զՎարդան թոսն իւր առ
սրբոյն Պարսոց Վլամ ինչոքել զխաղաղութիւն . և նորա մեծարեալ
զհայցաւածս սրբոյն' հասարկ , թագաւորեցաւցանել Հայաստանեայցս
զԱրտաշէի որդի Վրամշապուհոյ: Սա զի ¹²⁶ զեղիս էր միշտ 'ի զիննկան
չարիս անորդել, զոր և պատճառս բաւթեան նորարարոյն զայն զտեսալ'
թուկոցոցանէն իբր սաղակոցեալ զմկրեանս ¹²⁷ առ 'ի նմանն զալ :
Եւ բարբ առ մեծն Սահակ բարանեալ' հայցելն կարգակից թիւկանոց
ամենել և շարափոս առ սրբոյն Պարսոց , զի հոս' կայրի 'ի կայանս և
հոս 'ի բաց ընկեոցի թագաւորն Հայոց: Այլ ¹²⁸ նա թիւկեան զիրս
բաժնասանայն 'ի աւա ոչ շնորհ , տակոյն մասնել զարքոյն իւր հե-
թանաւ սրբոյի ոչ ամուր յանն' յաւարով տեսանել զհանցմանս զը-
րկոյն և ոչ զլննիճանն : «Քա» տակ , լիցի ինձ զպլոց զիմն մասնել
մուտրեալ սչխար . զի թե անտակ է, տակոյն սուրբ ¹²⁹ մկրտութեանքն
զբռնեալ է . պաննիկ է' ոչ և բրիտանեայ է . զիննայեալ է ժարթեալ ,
ոչ ոչ անձաւա հազարով . զեղիս է փորութ , ոչ ոչ կրակապաշտ : Եւ
պոպիս զախտացեալ իւր սչխարն ոչ փոփանակիբ ընդ առաջ զպանի
Այլ թիւպիս և սուրբն պոպիս արգարաբար' լինիբ , տակոյն Վրամոց
զընկին շարափոսայն մատուցեալ և առանել Սուրճակոց , որ զընդուն
սուսեր սասանիլ : պարաբանեալ' աննկալեալ փոփանոց սրբոյն Սահա-
կոց քահարալիլ յաթանն ¹³⁰ : Եւ ապա 'ի բանս զԱրտաշէի արգնեալ
և ժարդպան պարսիկ Հայոց կացուցեալ' և զՍուրճակն ¹³¹ շարալեզու
փոփանակ սրբոյն Սահակոց կացուցանել . որ ոչ աւելի բան զմի ամ'
տեսեալ' հալածի 'ի նայն նորարարոց :

Յետ սրայ զինի նորան կացուցանել Վլամ զան Սարգի Բրդիւնց՝ որ սարարասան և յախշտակոյ, որ ամառիկին¹⁴³ կանաւք զան իւր ժաւարարէր: Իւ ժամ զի զաւ ևս նախարարն սակցին՝ ապա սոյ զայլ սին Սարգի՝ Հմուկ անան, որ նեակոյ զամէր փարոցն Բրդիւնցի առանկ ևս ալահումեան ժառանք¹⁴⁵ և մեծին Սահակոյ միայն զգարգապետն հրամայե և ձեռնադրել՝ զոր Հմուկն հրամայե: Բայց մեծն Սահակ յետոյ աղաչեալ ՚ի նախարարայն՝ ոչ ամայր յանն կրկն առաջարգ լինել նոցա . սակայն ոչ ինչ կտէր միւս զհազար կտնն զինցուցանել մանկանց եկեղեցոյ: Բայց ՚ի վախճանին Վլամայ և փոխանակ նորա Յազկերտի սրբոց նորա թագաւորել, ապա և սուրբն Սահակ չիւանդայեալ հիւանդութիւն¹⁴⁴ մեծ՝ առ ֆրիտոս վերափոխի ՚ի Բագրտան զառախ ՚ի Բլաւրն կուչեցեալ զիւզ . որ զաննարմանց յինքեան բերեալ զգարո՝ ՚ի մահկանացու մարմնի զաննան թողար յիւր յիշատակ բարւոց, ընդ հրեշտակականն զասակցելով պարս¹⁴⁵, զահաւարպետ ևս ընդ ողմ ամառացն քրիստոսոսկանացն յանդերձանութիւնս: Իսկ զպատաստան մարմնն նորա ասրեալ հանդուցանեն ՚ի Տարսն ՚ի զիւզն Աւստիլաս:

Բայց զինի վեցեց ամայն միայն ապա և սուրբն Մեարգ փոխի ՚ի կենաց առախ ՚ի Վարդաշապատ քաղաքի . որ զբննէ ըստ երկնայնացն զաւարթնոց զարգու՝ անննցան զինքն բուշարպետ ցուցանէր: Սուր ապա և նշան պոննչի ՚ի վերայ նորա փայլտակիւր խաչանման ըստ նշոյն աւելոյացեալ յերկար ժամ՝ մինչև բարձեալ ասրան զսուրբ մարմնն ՚ի զեօզն Օշտիան, զհետ ընթանալով զազաղացն նոյն լուսեղն խաչանման տեսին: Իւ անց ՚ի հանդիսս զնա փոխեալ՝ ապա տեսին աներկայթ լինէր:

Բայց զամբոս հոյրապետութեանն տեղապահութեանք յալարելի Յովսէփ քահանայ ՚ի Վայց մարց ՚ի Հողոցմանց¹⁴⁶ զեզլէ . սակայն ՚ի հրամանն Յազկերտի Սարմակ կոտարի զձեռնադրութեան զիրանն զան վեց՝ մինչև մեռաւ իսկ . և ապա զսուրբն Յովսէփ ՚ի ձեռնադրութիւն Հոյոց:

Այս ապա սարտապաւ ՚ի վերջ հասեալ՝ զազարէր թագաւորութիւնն զքոչի Արշակունեայ ՚ի Հայաստանեայցս . ընդ նմն և հայրապետութիւնն յազգէ երկոյս երանեալ Լուսաւոր լինմարց Կրկարի Իւայր իւրարանչիւր զիսան իւր կատարեալ՝ զբոսովի իտաղալութիւնն և իրթնանայր բարեգարգութիւնն:

Իւ սպա սմանք 'ի մերաց նախարարաց զուսաննեալք 'ի լարեն' ուրացան զհաւատս քրիստանեւթեան' հեթանոսական արեանց հնազանդեալքս Իսկ աւարազայնք երկուք 'ի նոցանե' ¹⁴⁷ Հաւատոյ Արծրունի և Պեղոյ 'ի Ռ-փին քաղաքէ, հրամայեն շինել զմշեանն Որմզգահան և գտան հրապաշտութեան: Իւ քրեանդեա կարգէր Պեղոյն զորդի իւր զՇերոյ, և զնէր արևն 'ի Պարսիկ ժամեմե' ¹⁴⁸ բազում և անհնարին բարս լարեաց զործոց' և լի միջացուցիչ և նաեմական պիղծ ուսմամբ: Լուեալ սպա զայս քաջին Վարդանոյ' թուսն մեծին Սահակոյ, թէ չիլու բարեկարգութեանն եկեղեցւոյ և անք ասրեհանաց արհաւան ¹⁴⁹, յանկարծակի սպա զօր գումարեալ և յանցուզն արևմտմամբ 'ի վերայ հասեալ, զանօրինն Հաւատոյ փայլանհար ինն արով սաստիկ, և զհարգւանն Մշեան փախտափան ունէր . և զպիղծն Պեղոյ մերտախալ արարեալ' յարուշանի կրակին, զօր շինեաց ինքն իսկ 'ի Ռ-փին' այրեր, և զորդի նորս Շերոյ 'ի վերայ բազմին զփոյստ կախեր: Իւ 'ի սեպի բազմին շինէ եկեղեցի մեծ անուանուիչութեամբ Սրբոյն Գրիգորի, անզ փոխելով զմիտա հայրապետութեանն . և հաստատեալ կայսուցանէ 'ի նմա զնեծ հայրապետն Գիւս: Պան զի սուրբ հայրապետն Յովնով 'ի մասաջս բանոց ըմբռնեալ էր ընդ որոց Ղևնդեանցն, որ թեղեա զեռեա կոյր կենդանի, սակայն ոչ գտաւ վարեան նախարարն Հայոց աւանց հովնի զհասն Քրիստոսի թողուլ, զի մի' վարտանային 'ի հեթանոսական զայլոցն . կամ թէ 'ի հրամանէ որոցն իսկ Յովնովոյ այն իրազարծեր: Իւ այդեա սպա վերստն նորագէր զեկեղեցի կարգ եկեղեցւոյ որոց: Իւ յայնմ'եան սպա հնազանդեան Հայր առաջնարգութեան քաջին Վարդանոյ մինչև ջոր մահուան նորս, որ բազում պատեւաբարեանս քաջութեան վանն առ 'ի Քրիստոս հաւատայն կոտարեալ' արժանի զաննի ասնուլ բազում և այլ ևս ընկերոցն զգասն անթաւատ ¹⁵⁰ յանձն՝ յարքայն Քրիստոս:

Ձկնի այսորիկ սպա լինի կոտարումն որոց կամայեկեանն Յովնովոյ' կալեալ զմիտա հայրապետութեան զանն ութ . ընդ նմն և այլ ևս եպիսկոպոսոցն ¹⁵¹ և քահանայիցն Ղևնդեանց և ասրեաւազայն նոցա 'ի Պարսո յանօրինն ¹⁵² Պեղոյն, որք եզին 'ի գլուխս իւրեանց զգասն մարտիրոսական կալեալ յաննասուրբ մեաւոն Արտուծոյ: Չպտա ժամանակաւ մեծ հայրապետն Գիւս, որ Սիմեոն զեզի' կայեալ անսասն յամա հայրապետութեան' վարձանի: Իւ զնի նորս յաջորդի զմիտա հայրապետութեան Յուան Մանդակունի, որ աւելեալ իսկ էր

ամենայն հպեալ հանձարով . և կարգս յարինեալ Նոխարուցանն որչափս .
 սասկես զամենայն ազգեմանն ¹⁴⁵ ժամակարգութիւնս եկեղեցւոյ սրբոյ .
 և յարգարե ևս յասս զգուշացուցիլս զհառաքեմանն կենցաղոյս , որ
 բերե զպաշտնն փրկութիւնս Եւ յաւարս ոտրս պայտառակր զՀայաստա-
 նեացոս Վրճանն Մամիգոնեանն սրգի Հմայեկի՝ եղբորորդի սրբոյն Վարդա-
 նոյ , որ սրբաբար յազմեալ ամենայն զսրոյ՝ եկեղցւոյ 'ի վերայ նորս ,
 և ժողովեալ գհարէ աշխարհիս՝ շինե այնուիկ զեկեղեցիս զուերեալս 'ի
 Թշնամեաց՝ Թեղազրութեամբ և խրատս և ազգեկց նպաստի ոտրս
 հայրապետին Յոհաննես Մանգաղանոց : Եւ վերջես Պերոյ զխրատս
 աշխարհիս Հոյոց հնարեք հասարեւլ՝ յանկարծօրէն յազգեկց սրբոյ
 ամեն աստուծոյ Յոհաննես աստակի 'ի Քաւշանոց ¹⁴⁴ թիւն և աւհա-
 արակ զորք եւր :

Յես ոտրս Վարդալ թագաւորե Պարսկոց , որ բարեխրատուց ¹⁴⁵ լոպ
 լեալ՝ 'ի Վրճանն զաշխարհս մեր հաւասարց : Իսկ մեծ հայրապետն Յոհանն
 Մանգաղանի՝ կացեալ յաժմա հայրապետութեանն անս վեց , փոփ ա-
 թրիտատ : Եւ զհի նորս ոտրս թարգմեն 'ի նորան յաշխարհութենե
 կալս զաժմա հայրապետութեանն յորում ժամանակի Պերոյ թագաւ-
 րեալ Պարսկոց՝ և 'ի գուանն զՎրճանն կացեալ , ևս նես զմարզաբնա-
 թիւն Հոյոց և սուարե 'ի Հայո : Զայսու ժամանակս աստուածահանոց
 զորոք և բարեպաշտ հաւասար իրանիկ սրբոյն Հուսոնց Զննն փոխ-
 անեք , որ 'ի ժամանակի տերութեանն իւրոյ . . . զբաստափրս որչո՞մաստա-
 րան յասպոյցմակս գհատաս սուարեւորանն ժաղկեցուցանեք յեկեղե-
 ցւոլ Արտաճոյ : Իսկ յես ոտրս քաղնուանն Արտատո՝ կացեալ յաժմա
 թագաւորութեանն Հուսոնց , նմանապես կամ թի ևս սուսեւ Նշմարտ-
 սիրաբար և հանդիստոտր Արտաճոյ զորոք հաստակր զամեղութիւն
 բարեպաշտութեանն հարցն սրբոյ և շրջարեբոմանն Թզմոմբ նպովեաց զ-
 ամենայն հերձուածոցս՝ ընդ ամենեման և զժողովս քաղկեկոնի նպակր :

Իսկ ոտրս զհի 'ի ամն ¹⁴⁶ յոյում ժամանակի բարեպաշտութեանն աշ-
 խարհին ¹⁴⁷ Հուսոնց՝ մեծ հայրապետն Հոյոց թարգմեն ամեն ժողով
 եղբարկապտոց Հոյոց , Վրաց և Աղուանեկց 'ի Վրս քաղաքի 'ի սուրբ
 Մովսէսիկի 'ի մայրն եկեղեցեաց Հոյոց , սրբ նմանապես . . . խոտեցին
 զժողովս քաղկեկոնի . . . 'ի նմն հինան սրբոյն Գրեգորի հաստա-
 անալ կային : Եւ որչափս յոյում ժամանակի մի հաստա բարեպաշտա-
 թեանն սահասարակ հաստանեալ լինեք յաշխարհին Հուսոնց , Հոյոց ,
 Վրաց և Աղուանեկց՝ հաստար ամենեցունց . . . 'ի բոց բեկեցեալ զժող-

զին Քաղկեդոնի: Իսկ իբրև ամբ ըն՝ ՚ի վերայ Նշմարիտ հաստացն ան-
ցանկին, և զինի Ղաառասոց Յաւարանս... Թաղաւորէր՝ սա... զան-
տաննի զգտանեա զչտալից տաննանոց արանց սրբոց և ազգափառոց ՚ի
վերայ հասասակր. և գարնեալ արեամբ շաղափեր և գլտախօ եկեղեցոց
սրբոց: Բայց մեծ հայրապետն Բարգան՝ իբրև եկաց յաժառ հայրա-
պետութեան ան հինգ, զախճանեցաւ:

Իսկ զինի սորա զՍտանուէլ ՚ի գեղըն Արժիկոց նստացաննն յաժառ
հայրապետութեանն. և յորում ժամանակի Պարզ՝ եղբայր Վահանոց,
պայտգամ զՀոցո: Եւ սորա ևս կացեալ յաժառ հայրապետութեան
ան տան՝ զախճանի: Իսկ ապա յեռ սորա զՄաւրէն ՚ի նահանգի Մա-
տիկոց ՚ի գեղըն Ալլարեից ¹⁶⁰ կացացաննն ՚ի հայրապետական յաժառ
սըն. յորում ժամանակի մարգարէք Պարտիկը Հոցոսանեոցոս փրկին:
Սորա կացեալ յաժառ սրբութեան ան աթ՝ զախճանի:

Եւ զինի սորա զՍահան ՚ի գաւառն Հարբոց՝ Յզիոց գեղըն կացու-
ցաննն ՚ի հայրապետական յաժառն: Եւ ՚ի սրբին ևս աւարս մարգ-
արէք Պարտիկը Հոցոսանեոցոս փրկին հրամանա Վաստոց արքայի:
Սորա լցեալ զաւարս հայրապետութեան իբրև ան հինգ՝ զախճանե-
ցաւ և սա: Աջա զՔրիստոսօր ¹⁶¹ ՚ի գաւառ Բազրեանոց ՚ի Տիրոս-
ախ գեղըն նստացաննն յաժառ հայրապետութեան ¹⁶², որ կարա զա-
աւնարգութիւն ան զնց: Եւ զինի սորա զՎանոց, որ էր ՚ի Փարթ
Եւասոց՝ կացացաննն յաժառ սրբութեանն Յաւարս սորա Խոսրով
Թաղաւորէ Պարտից փոխանակ հօր իւրոց Վաստոց. և ապա ապտառն
բեալ ՚ի նանն Վարգանն Մամբիտեանն՝ սպաննն զմարգարէն Սարին
՚ի Դոփն քաղաքի, և ինքն հանգերձ ոչլոք նախարարքն զնայ ՚ի ժա-
ւայութիւն Յունաց: Իսկ Վանգի կաշեալ զաժառ հայրապետութեան
զանն երիտ՝ զախճանի: Եւ զինի սորա զՂերսէս ՚ի գաւառն Բազրեա-
նոց ՚ի գեղըն Ալտարահոց անեալ հաստանն յաժառ սրբութեանն:
Ի ժամանակի սա Խոսրով արքոց Պարտից զօր բազում գաւառեալ՝
աւարէ հրտակն Վարգանոց, և լինի գաւառազմ՝ սասանի ՚ի գաղտնն Խա-
ղանոց. և ՚ի մշտանն ազօթից սրբոցն՝ Աերսեոք անհնարին հարու-
ածոքը մուկն զօրքն Վարգանոց զՊարտիտնն Յաւարս սորա Մաթած,
որ էր ՚ի Բեշապուհ գաւառն: ՚ի Քաւարտտան գեղըն և յաղլէ մադ, և

¹ Յերասոցէմ սպազրեանն ունի և կացեալ յաժառ հայրապետու-
թեան ան քառն՝ զախճանի: ք Տնն էր. 44:

ըստ սուրբ առաքանին ¹⁶¹ 'ի մկրտութեանն Յիզաբուղեա սնուանեալ,
 որ Թարգմանի աստուած ազրեցոյց, ք ըստզում շարշարանս կրեալ
 'ի մարգղանն Վլնտան Վաշրանց' 'ի Ղովն թաղարի գտակն մարտիրոսա-
 կան մաշուամբ ¹⁶² 'ի Քրիստոսէ: Չոր բարնեալ զսուրբ մարմինն սրբայ
 մարտիրոսին՝ մեծի հայրապետին Վերսեօի թովանգակ եպիսկոպոսար և
 զզերիւք եկեղեցւոյ՝ եզին մերձ 'ի սուրբ եկեղեցին կոթողեկոտարանի
 յարեւելից կողմանն, շինեալ 'ի վերայ վնայարան սուրբ կսփածոց քա-
 ըամբք: Սարս կտրեալ զհայրապետական ամբանն իրն զանն նին՝ փոխ-
 նանի: Եւ գնի սորա զանն Յանանեա 'ի Գարեգնելից 'ի գեղջէ Խննեղ-
 ուան կոչուցանենն հայրապետ Հայաստանեացո, որ կացեալ յամբու
 հայրապետութեան անս փէ՝ փանձանի: Յետ սորա ապա զԽոփեոս զայրն
 Վասուծոց, որ Աշղիվորդ գեղջէ, (որ և սնեալ և ստեալ 'ի հայրապե-
 տանոցին սրբոց) կոչուցանենն յամբու Սրբայն Գրիգորի: Յամի տանն-
 երբորդի հայրապետութեան սորա և երեսներորդի սասնելերորդի ամին
 Խոտորովոյ՝ որբւոյ Կուստոց սրբայի Պարսից՝ լցեալ թովանգակեալ
 շքնանոց թալարակն հնկհնարիւք երեսան երկու անոց, ապա 'ի հրա-
 մանն մեծին Խոփեոսի քերթեացք և գրասուք տրուեալին եզին զհորդ
 Թուսկանութեան Թարգմանան համարոց - որ և շարժանն յաստիսու-
 զաց և հինն զանտղան մասանց տրուեալին: Եւ այսպէս ըստ հայկա-
 կանս լեզուի ստեալ ամար անից տարեկանոց, յայնճեաեռ ոչ կար-
 տանոցին իրնն մուրացիկ ինն ասնելով յայլոց աչղաց ¹⁶³ զգրխանի
 խորհրդոցն տարտոյութիւնս:

Այս Խոփեոս զԿիւրիակն՝ սրբոյ Կոթողեկեկն փանոց երկոց, մեռ-
 նաբրե յարեւելիսկապոստութիւն Վրաց նահանգին և Գուգարաց և Եզե-
 րացւոց՝ ըստ օրնակի կորպոցն ստափոց: Իսկ ապա մերձ 'ի փոխնանն
 Խոփեոսի՝ Կիւրիան զՃշմարիտ կարգոց և զկրօնից ուղղութիւնն 'ի
 բաց խզեալ, զոր 'ի Հարցն մերոց ուղղափառաց աշակերտեալ էին կող-
 մանքն այնքիկ՝ միտքր զհեա... Ժողովոյն Քապիկեզանի, զհին փառտեալ
 ստիարհուսմութեանն իւրոց ձգեալ զուսանեալ զմախահարս աշխար-
 հինն: Այլոս փազմազակի իսկ ¹⁶⁴ 'ի գերե եղանք իսկացեալ նորայն գաւա-
 ճանութիւնն: Իսկ Խոփեոս ըստզում մարտուսան ընդգեմ նորա եզեալ՝
 սաստուածամերձ խրատու բանից բարեպղեայ գնոս կշատմեր՝ գասնալ 'ի
 շարափառ հրեական մալարութեանն հոցհոցութեանցն 'ի Ճշմարիտ գիտա-
 թիւնն ըստ Հարցն սրբոց գասնութեան: Այլ նա ոչ ախարսեալ
 ստեալ զգեղ ¹⁶⁵ 'ի գեղաասու իմաստնոց՝ իսկայն ապա հասանն կոտար-

ուսն կենաց մեծի հայրապետին Մովսէսի՝ կացեալ յաժժա հայրապետու-
 թեան ան երեսան՝ ։

Բայց մենչեա կենդանի եր սուրբ հայրապետն Մովսէս՝ Խսորով
 սրգի Կուստոց արքայի Պարոնց յես բազում մարտից արուժեանց ե
 քաղութեանց ե արեւոյ ազգաց բազմաց ըստ ծագման նշոյցի ¹⁰⁶ սու-
 սուածային լուսոյն 'ի սիրա նորա՝ 'ի ժամ զախճանի իւրոյ հաւասարեալ
 Մլաւաւած Ճշմարիտ ե յՈրդի նորա միածին ե 'ի Հոգին Սուրբ Աջ-
 տաւոյց, ե անարգեալ 'ի բաց ¹⁰⁷ զկուսու յամբարշտութիւնն՝ խոստովան
 եղև, թէ ոչ պոյ այլ սոսուած բայց 'ի միոյն միայն, զոր քրիստանեայրն
 պաշտեն ։ Էւ ապա աւազանին սրբոյ զերասին ծննդեան լուսաւորու-
 թեամբ հաղորդի 'ի կենդանորոք մարմնայ ե արեան Տեան, ե սղջու-
 նեալ զսուրբ Աւետարանն ֆրիստով համբարմամբ՝ յես երկոյ աւուրց
 զախճանի 'ի բարւար ծերութեան ։ Էւ բարձեալ զմարմնն նորա ֆրիս-
 տանելոյ՝ նախարան սաղմոսերգութեամբ ե թահանոյսեան զսուրբ սու-
 բեալ դնեն 'ի շիրինն թագաւորացն ։

Էւ թագաւորե սրգի նորան Որմիզգ ընդ նորա, զոր իւրոց իսկ մեր-
 ձաւորացն ե ոչլոց եւ նախարարաց նենց գործեալ՝ յիւրումն իսկ գահճն
 զես սպանանեն . ե փախանակ նորա սրգի նորան Խսորով թագաւորե ։
 Աւլ ե անս եւ 'ի Պահրանց ումմեմե իշխանն, որ թագաւոր զինքն
 կարգոյր՝ նենց գործեալ, փախանայ անկանի սու Սօրիկ կոչոր Հուս-
 մաց ։ Իսկ Կոյսերն օժանդակեալ Խսորովոյ բազում զգրու հանգերձ՝
 սպանանի Պահրանն յիւսայ սահասարակ 'ի նոյսնն ։

Էւ Խսորով՝ թամն հաւասարեալ Խսորովուն, հաստտով գարձեալ
 'ի թագաւորութիւնն Պարոնց . ե ըստ երախտահաւացոյն լինելոյ ինզրե
 Սօրիկ 'ի Խսորովոյ զՄիշոզեա Վարայիւ ե Սծրեա հանգերձ,
 ե 'ի Հոյոց զոյն ոչխորհ, որ Տանախրական Գուանն անուաներ՝ բոց
 յՍտաննն, 'ի Գփնն քաղաքե ե յերկուցն եւ գաւաւոց, որ է Մա-
 սեպոսան ե կոչն Արազածու ։ Զայստեկ 'ի բաց զսուսեալ՝ զոյն
 աննայն թագու Խսորով 'ի Սօրիկ, 'ի լեաննն որ կոչի Ընծարխար
 մենչե յԱւեսան անն ե յՀայիւն Աջո կոյսեր Սօրիկայ մեաների-

Ջրածանմանն եկեղեցւոյն Վրաց 'ի Հոյոցն մանրաման գառմն
 Ուխտանւո, որոյ գրչոպիւր օրինակ Պատմութեանն գաանի 'ի սեպհակոն
 մերում գրագրանի, զոր ե ոչ գանդաղեցուր 'ի լոյս ընծայել սասա-
 բութեամբ մերաց հայրենասիրոյ ։

ցաւթեամբ ինն փոփոխումն արարեալ անուանց աշխարհացն այնպիկ, որ 'ի մերայն Արամաց կարգաւ եղեալ էր . և նախ Մարտիրոսի գոյն, որ Ալաւիին Հայրն անուանիւր՝ Երկրորդ Հայր զնա Մօրիկ կոչեաց, յորում մայրաքաղաք է Սեաստից : Իսկ զԿաթողոսիկաց, յորում մայրաքաղաք է ¹⁶³ Կեօսիայ՝ և Երկրորդ Հայր նախ անուանիւր, կոչէ զնա Երրորդ Հայր և ամեն զնա Եւրօրքի : Իսկ զՄեկիսիակ, որ ամբ զհաւմանուն իւր դուռասս՝ է և Երրորդ Հայր, կոչէ զնա Ալաւիին Հայր : Իսկ զՊանաս, յորում մայրաքաղաք է Տրապիզոն՝ կոչէ զնա Մասն մեծ Հայոց . և զՉարբրազն ¹⁶⁰ կոչեցեալ Հայր, յորում մայրաքաղաք է Մարտիրոսապօլսեա ¹⁷⁰, պոսիդոն՝ Կեփեկերա, Յուստինուանիսա, զնա զրե՛ 'ի զիսան արքունի Դարձեալ զաշխարհն Կարնոց, յորում մայրաքաղաք է Թեապոտուպօլսեա ¹⁷¹՝ անուանէ զնա Մեծ մասն Մեծ Հայոց : Եւ որ 'ի Մեծն Հայոց մասն ինչ մնացեալ էր 'ի ձեռս Հուսոնց կոչմանց անախ 'ի Բասեմոց ¹⁷² մինչև 'ի սահմանս Արարատանի Մեծ Հայր զնա կոչէ : Իսկ զհոջմանս Տայոց սահմանս իւրովք հանդերձ՝ Խորապօլսն Հայր ¹⁷³, և զհոջմն Գօթին քաղաքի՝ Կեղրտապօլսն Հայր ¹⁷⁴ : Այսպէս աննկնչանց սոցա փոփոխումն արարեալ Մօրիկայ՝ զրե՛ 'ի զիսան արքունի :

Արդ պարտիկ սախ պարտիկ առ յինն թեղ երկրորդեալ գրեցաւ, զի մի՛ աղխաւթիւն ինչ ինձ վարկցես գոյն, զոր յաւալագոյն առ յիւնն թեղ պատմեալ եղև Ալաւիին և Երկրորդն և Երրորդ և Չարբրոզ Հայր . զի այն սաւորինն 'ի մերայն Արամաց բաշէ անուանեալ եղև . իսկ այս երկրորդ՝ 'ի Մօրիկայ կայսերէ Հուսոնց : Եւ արդ պարտիկ թեղ փանս պարտիկ բաւախմտացեալ՝ ևս գարնեալ 'ի կարգ Պանասեաթեանս գարնոց :

Խորապօլսն հաստատեալ 'ի Թագուստութիւնն Պարսից՝ աստանոր Սմրաս քաղ Բագրատունի քաղում և անձնարին մարտա յարգարեր ընդ գե՛ժ բոլոր Թշնամեաց նարա . և արիւարոր մըցեմոք փոնեալ փանդեալ պնտա հակառակորդս նարա՝ յառին նմա կայաւքանիկ : Ընդ որ զպոմեցեալ Խորապօլսն՝ յաւեա ինն հանչանայր Սմրաս յաշս նարա . և բազմոց սմանիք բննոցական օժտաւթեամբ զնա պատուատիրեալ՝ սոց նմա և զմարգրամութիւն Վրկանոց : Իսկ Սմրասայ երթեալ հասեալ յաշխարհն յոյն՝ գտանէ անդ զգեղեալ ազգս 'ի Հայաստանեոց ¹⁷⁵ և բնակեցուցեալս 'ի Թուրքաստան կոչմանն մեծի անապատին, որ Սագաստան անուանի, զքեզա իւրեանց մուսայեալ և զգրքութիւնն նուազեալ յոյժ : Որոց և անեալ զՍմրաս՝ յաւեա ինն իրախ լինիկն, և 'ի հրա-

մանկ նարան գարնեալ աշտիերանեալ ըստ հայերէն հաղագրացս¹⁷⁰ սիգա-
բայեցն զընդուն նարազին . և առեալ զգրութիւն հայերէն՝ հաստա-
տէին 'ի հաստատ : Իսպաղա զերեց սնն 'ի նոցանց խո՛ Եւրեւ մանն,
եպիտիպաս նոցա հրամայե հոցաւցանել մեծի հայրապետն մերոյ Մով-
սեսի : Իսպաղա փննակ մեծի աթապա Սրբոյն Գրիգորի 'ի հետա-
տան երկրի զնստ հազմէ մինչև ցայսօր մտնմանի՛ :

Բայց Միսրապ, որ մարտի քաջութեամբ զամենայն թշնամիս Խո-
սրաբա նուանեալ հազանգէր¹⁷¹ յետ քաղաքապաճ բարութիւնս նմա
գորգեկերոյ Խոսրաբա և մեծահարկի մեծարանս զնկերոյ, հրամայե եր-
թալ տեսանել Միսրապ զերկիր թնկեան իւրոյ : Իսկ նա յերթման
իւրում ըստ հրամանի Խոսրապոյ՝ խնդրէ լինել զեկեղեցին 'ի Գալին քա-
ղաքի, որ էր իսկ անուանախալութեամբ սրբոյն Գրիգորի : Իսկ սրբոյն
աչալաբլ երեսօր զհայցաւածս նարա լցեալ՝ և այնպէս հրաման առ 'ի
նմանէ ընկառեալ՝ լուէ զնայ . և եկեալ հասեալ յիւրախն յաշխարհս
յոցս և տեսեալ առանց առաջնորդի զաշխարհս Հոյոց՝ վառն զի վտա-
նանեալ էր մեծ հոյրապետն Մովսէս, ոպա կարգէ 'ի վերահացութիւն
Հոյոց զԱրքայաճ Ռաւանեոց եպիտիպաս 'ի զեղլի Ազրութանեց .
և ինչն որքանն հինն եկեղեցւոյն սրբոյ կոթածոյ քարամբ զեկեղեցա-
զիւր լինուած իս՝ կրաճ մալեալ 'ի մի, զի յառաջ յայդևոյ և 'ի փոյտե
կազմեալ էր նա 'ի սրբոյն Վարդանայ : Իսկ պահաճ անբացին անբա-
տան առ սրբոյ լինի իրր վնաստիար զնա զոլ բերդին . և վազմազակն
հրաման ընգանի, եթէ բերդդ քակեացի և եկեղեցիդ 'ի զմն սեզ լի-
նեացի : Բայց մեծ հոյրապետն Արքայաճ քրիստոսաւանդ կարգար և
սուպինահրալ երկօր ցուն 'ի վերայ գարձէ, զի թերևս հնար լիցի
գարձաւցանել զՎիւրիւն և զհնազանդեալն նմա 'ի մալարութեան նա-

¹⁷⁰ Չոյս թիւն նախ Ստեանէ Ալեքի և Միթիմար Արթիւնեցի, յորոյ
առաջնն պաղես գրէ . « ՂԷ . Աշտանօր Միսրա Բաղրատանի քաղաճ
մարտս յարգարեր՝ և առտել քաղութեամբ առ թշնամին Խոսրաբա -
վառն որոյ պատուեալ զՄիսրա՝ այց նմա զմարդպանութիւն Վրկանի . և
նա երթեալ գտանէ ազգս զերեալս 'ի Հոյոց սնդ, որ Ստիտասան կալի՝
մտաւցեալ զընգա և զգրութիւն . զոր նարազեալ Միսրապ և զՀարել
սնն եպիտիպաս այց մեանադրել կամոցիկիսն Հոյոց : » Իսկ երկրորդն
գոյս առ . « Միսրա Բաղրատանի զնայ 'ի Վրկանք, որ է Սապտասան,
և գտանէ Հոյք մտաւցեալ զընգա և կարգէ եպիտիպաս զՀարել : »

նապարհէն - այլ նորս ոչ թերևս զՃշմարտութիւնն պատուին՝ քան թէ միայն զգոչարդարութեան ¹⁷⁰ և զգիտանալ բարոց բայս 'ի վեր ըն-
միւզեալ անցուցանին: Եւ այսպէս այս զնարգարեան սօսարն Լեւոնի
փոխանակին ընդ աւարելոսն ասեղից երկոցս կրանեալ սուրբ Լու-
սուարչին Գրիգորի, որ երայ նոցա զգուան լուսոյ ճշմարիտ աստուած-
գիտութեան . և այնուհետեւ բազում եպիսկոպոսաց ժողով արարեալ
մեծի հայրապետին Աբրահամու 'ի Դ-վին քաղաքի հրամանա քաջին
Սմբատայ և այլոց ևս նախարարոցն՝ աստուածամերժ և անբիծ այցելու-
թեանք ուչ եղեալ Առաստուային Գրոց, և սուսգալեա ինցուսօմիս
ժամուցեալ զուղից գումանութիւն սուրբ Հարցն՝ նշախնցն զԿիւրիան
զգառակիչն եկեղեցոյ Քրիտասի, և զամենայն հնազանդեալս և զհա-
մախարհս շար հերետիկութեանն . և անկեա ցուսային ուղղափառ գա-
ւնեղաց մերայ նախնոցիս 'ի վերայ եղին՝ ոչ բնութի խի ընդ նաս միա-
բանիլ, որք զինի Կիւրիանի շարափառի շեղեցան, և ոչ հապարակից
նոցա լինել, և ոչ 'ի սուրբատիկ ժամուս ընդ նաս բերիլ, և ոչ
ինամանութեամբ խիք աղգակցիլ . զի մի՛ 'ի ձեան այսպիսեաց ինչ մեր-
ճաւորութեանց ¹⁷⁰ ընդ միմեանս հարեալք՝ և քանս այդարիկ վրդովեալ
չփութեացի անբիծ և ուղից հաւաս խոտափնսութեան մերոց գուման-
ութեան և իրամտեացի ցանկ աւարելոսն:

Յետ այսորիկ ըստ հրամանի կայսերն Մարկայ զԹոնան սեև 'ի գա-
ւառե Կարայ 'ի Բաղարան գեղջի կացուցանեն կամայիկա Յաւանան
կողմանն՝ բնակեցուցանելով զնա՛ի քաղաքաղիւզն Աւան, ուր և լինեացն
խի ինքնին Յոնան զպայծասակերա քաւարանն սուրբ և շարժանակի
նորս յարգարեաց ¹⁸⁰ կալուածս կայսերի խորոց: Իսկ մեծ հայրապետն
Աբրահամ ըստ նախասաց բանին 'ի Դ-վին քաղաքի բնակիչ 'ի Պարոկից
Բամնի անդ. ժամս զի՛ ¹⁸¹ զեան Ալշուս զասիման բամնիցն երկոցունց
ընդ մէջ հասանէր: Եւ թեպէտե Յոնան այր ճշմարիտ և արդար էր
և աւարքինի 'ի վարս... սակցն հախաւսալմառ զուղով՝ յերկուս հաս-
ուածս յեղչեալ լինէր միասորք միութիւն հայրապետական ամժայն .
և այս ոչ սակաւ հախաւսութիւն կրեալ լինին կողմանցն երկոցին:
Ինչոց Սմբատ զինի արխան բաշխութեանց և բազմահանգեա երկոց՝ և
կրկին անգամ մնամարտին լինելոյ ընդ Էփեմաղեոց՝ որքոցն Քաւա-
նոց և սպանանելոյ զնա՛ ժամանի 'ի բարաք ծերութեան 'ի Տեղոսն
քաղաքի: Եւ բարձեալ սարան զմարմնն նորս 'ի Հայք՝ և զինն 'ի
Կարայն, որ 'ի Կոզ գումակ:

Իսկ զորքն Մ օրհայ ապստամբեալ առ 'ի նմանէ և ողանեալ զնա 'ի պալատանն՝ կացուցանեն փոխմանկ նորա ¹⁰² զՓոխառ: Իսկ Փոխառ եկեալ զորոր բազմոք 'ի Յառան առ ընդ խրեառ զՀոյսասանեացս նառանէ: Իսկ Աշտոս սնն հրանմառ Խառքոփոյ հասեալ 'ի Հոյս և զիմեալ 'ի վերայ՝ խորտակէր զզորսն Յառանց, զի ոչ լինէր թիւ ապառնելոցն 'ի գաւաթն . և ինքն կաշեալ զզորսն պատերազմի ընդ Կարնայ քաղաքի՝ առնոյր զնա: Եւ յետ երկնամ մի ամաց զբնակիչս քաղաքին յԱմմասան փոխէ: Եւ փասն զի ժերանի կաթողիկեան Յոհան կայր 'ի փոխառակման թեանն 'ի նմա՝ ընդ նախն և նա ես բարանեալ՝ գաւրեալ 'ի զերանթիւն և անգլն վախճանեալ՝ բերառ 'ի գիւղն Աւան, որ եղառ մերձ յեկեղեցին, զոր խր իսկ էր շինեալ . կաշեալ զամթառ հայրապետութեան անս ինչ: 'Ի նմն իսկ անս ապա երանելի հայրապետն Աբրահամ լցեալ զթաւանանն կենաց խրոյ իբրև անս ինչ՝ փոխի և նա յաշխարհէ . և յաշխարհ զամթառ նարս Կառմառս 'ի զեղի Աշտոփոյ, և փոխաբալ սրբոցն Հօրիփոխանն վիշապանն՝ եպիսկոպոս զԹի Մ առ միաննան Տորոնոյ:

Բայց Հերակի ողանեալ զՓոխառ՝ զորդի խր ընդ նորա թաղաւորնցոցանն և ինքն զորառ բազմառ շուէ զնոց յԱջարեասան: Իսկ Խառեմ հրանմառ Խառքոփոյ առեալ զԵրուսաղէմ՝ անշնորին կատարածիւ ապառնէ: 'ի նմա զամենայն այր և զբաղանս զերև, ընդ որս և զհոյրապետն նոցա զՋոպարիոյ . և զքրիստոսընեալ զուորք խաշն անբանեան 'ի զերանթիւն փոխին:

Ջոպաս ժաննեալիս մեծ հայրապետն Կառմառս զվիշապանն սուրբ Հօրիփոխանոց, որ նախ իրթին և փայրատեան ինն էր շինեալ՝ ես հրաշարեո և վայելուչ և նախելի և պայծառ շնուածով քաղաքիւր . սուր և պատանեալ սուրբ արկնոն Հօրիփոխանոց՝ ոչ սակառ լինէր հաղեոր ¹⁰³ միթիմարութիւնն բնառ իսկ Հոյսասանեացս: Եւ էր նա քնքեալ մատանեառ սրբոցն Գրիգորի և սրբոցն Սահակայ . ապա և մեծի հառապետին ես Կառմառսոց՝ ոչ համարեալեալ բանալ զնա, եղ և զիւր ես քնքի 'ի վերայ նորա . իսկ շափ հասակի սուրբ ¹⁰⁴ արկնոն՝ ինն թիւղ և սա շորս մատանառ Ալցա շինեալ զեկեղեցին սուրբ՝ և անգ անթոփեալ ժողովն զիշխարս սուրբ արկնոն 'ի պատարտեալ խր կայանն: Յետ սրոյ ապա քախեալ սրառ զվիշապարի գիթեթ սրբոյ կաթողիկէին, որ 'ի Վաղարշապատ քաղաքի՝ լինէ զնա զեկեղեցիաբարեւ և շքեաղանս կոփանոց քաղաքի:

Բայց Կառա՞ս՝ որդի առաջնոց Խասրոփոց, սորմեաւ զերկրորդն Խասրոփ Պարոնոց արքայ՝ ինչն փոխանակ նորա Թագաւորն : Իւր ապա առեալ Կառասոց զճորգզանութիւնն Հայոց Կարազարացի՝ որդւոց քաղին Սմբատոց, առաջն զնա յիւրական յոչխարն : Իսկ եկեալ նորա՝ եզիս հրատարեալ՝ ՚ի կենաց ստոխ զմեծ հայրազեան Կառասոս : որ եկաց իսկ յաթառ հայրազեանութեան անդ ¹⁰⁵ տես աթա : Աջա զՔրիստոսոսփար սին յԱրարչանեան ասնն խորհրդակցութեամբ Թեոփարսի Ուշաուտեաց անտան՝ կացուցանն յաթառ հայրազեանութեան : Զսմանն բան ճասի, թէ քառթիւն ինն յիւրաժ լեզուի կրկր - և ապա այնորիկ՝ սակ, ապեան Կարազարոց զարեալ գտաննք ընդ եղբարս իւրս իսկ ՚ի վերոց այսպիսի համբաւոց ապա և յընամեանոց ասնն շիջք շարաբանք ՚ի վերոց յարուցեալ նորա՝ բամբասանն ապիրասս յօղկին. և ապա այնուհետև ոչ ըստ իրուանոց ուղղոց ինչ, այլ կամեփար մափք ըստ կանս անձանոց հաստատելն վճիռ՝ անկանիլ նմա ՚ի պտտուցն : Իսկ նորա իւրօրի կամաւ խոյս ՚ի շարկն առեալ՝ երթեալ շինն մայննարան մեծ մերձ ՚ի գիւղն Ուղեոց, որ ՚ի Մասեացասան ¹⁰⁶. և բազում միանձուռն առ ինչն գուճարեալ՝ առարկնաշուն երկզք և բազմախառ քրատմբք փաշլէք պահոց պնդակազմութեամբ և ազօթից պաշտպանութեամբ և ամենպիւրէր պնտութեամբ, կացեալ յաթառ հայրազեանութեան տես դ :

Այլ փոխանակ նորա կացուցանեն զԷջր ՚ի Դեղի գնատե : ՚ի քառասմեակերս գեղջի, որ էր փոփոխեալ արոց Գրիգորի : Յաւուրս ոտրա զսինձանի Կառաս Պարոնոց արքայ՝ Թագաւոր զԹագաւորութիւնն Արատարի ապոյտօրեանի որդւոց իւրոյ : Իսկ ապա Հերակլ սակս ըզմաներտութեան քրիստոսընկալ նշանի խաչին Թագաւորեցուցանն Պարոնոց զԽասեժ, և զխաչն սուրբ փոխարկն իւր առ ՚ի նմանն հայցեալ, որոց երթեալ և ապանեալ ՚ի Տիգրան զողոց Թագաւորն Արատարի՝ զազմազակն առարկ զանբանեան խաչն առ կայսրն Հերակլ : Իւր իսկ և իսկ ապա զօրքն Խասեժոց սպանանեն զԽասեժ ՚ի նեճարանի իւրոց ապաւրիսն՝ կացուցեալ Թագաւոր զԵրար՝ գուտար Խասրոփոս, որ էր կին Խասեժոց, որ յետ մահու նորա զԽասրոփ սին յազգէ Սասանոց - իսկ յետ նորա զԱլլարիկ ¹⁰⁷ գուտար Խասրոփոց և յետ նորա զՈրմիզդ՝ Թամն Խասրոփոց, զոր ինզգամահ արարին - ևւ գինի նորա ¹⁰⁸ Թագաւորն Յազգերա՝ Թամն Խասրոփոց :

Իսկ Հերակլոց ¹⁰⁹ զքրիստոսընկալ խաչն արեալ զնն յԵրուսաղէմ ՚ի սեղեւթ իւրաժ : Բայց Մասեժ գնանի զօրափորի ՚ի Հերակլեոց

և առաքի 'ի Հայոս - ապա պատուէր այս հայրազեանն Եզրի երթալ լինել կարգակէց և հաղորդ Կայսեր 'ի գործ մասն խոստովանութեան հուսաց . « և Եթէ ոչ ' սոսկ, կամեցիս երթալ միակցիլ, արասցուք մեզ ոչլ կամեցեկես ք Եւ Եզրի' վասն զի ոչ կարացեալ զասանիլ յերաց հաստացեալ հասիցն , յանձն անու երթալ առ Կայսր : Եւ իբրև լոգաւ ' ոչ ասնէր ընդ իւր զՅոհան փոխաբալ որոցն Գրեգորի , որ էր յայնմ ժամանակի փիլիսոփայ կոտարեալ և Աշտուածային Գրաց գիտութեան բարձրան նմուշէր - ոչլ զոչլ անն զիւր յեւարդի' կրասկասար սասմոք , ասեալ զնայր նախա զնարել զգործ իրին : Եւ 'ի հանգիսեւ Կայսերն' ինկրնն առ 'ի նմանն ձեռնարկ հասա նամակի . որ և փոզվազակի իսկ զրեալ եւ նացա' նգոսեալ ¹⁰⁰ զամենայն հերձաւածոս բոց 'ի ժողովոցն Քաղկեդոնի Իսկ Եզրի և իւրայոցն աղիւսարար ինն իբր անձանօթ Գրաց Խասուածայնոց' ոչ կարացեալ 'ի միտ առնուլ զխորտանեկ հնարքնացութիւնն հերձուածոցն, որ ընդ կայսերականն ձեռագրիւն իբր ընդ գրուանու էր թագուցեալ, զասաձանեալ իսկ ընդան ընդ նառ ¹⁰¹ ըսա օրինի ամարին Լեռնի Եւ ապա մեծարեալ յարքայէ և ընկուլեալ դարգես զերիբ մասն զիւրաբողարին Կայրոց և զազո նարան բոգնեղակարար' զամնոց մեծաւ շքով 'ի սեղի իւր : Իսկ 'ի յանել զալ նարո' ըսա օրինի սովորական կարգացն կզերք եկեղեցւոցն իւրոց փութացեալ ընդասալ լինեին ¹⁰² : Իւրոց փիլիսոփոսն Յոհան , զոր վերադոցն ստացար' ոչ ևս ընդ այլնն երթալով ընալ զասկ հարկին, որ 'ի վերոց կայր : Եւ մտեալ 'ի ասնարն' ինկրի ¹⁰³ Յոհաննու լինէր 'ի հայրազեանն Եզրի : Եւ զասանցաւ ապա յամնոց ¹⁰⁴ Յոհաննու' հանդերձ մեղադրութեամբ , « Եթէ ընդէր ոչ լոգար ընդ առալ նորա յերկրազալութիւնն . « առ սրա զոտաստիանին առեալ ասէ , « Ձիւղոք պարտ փարիանիմ յոչըցն կամ յերկրազալութիւն նմա երթալ , որ քակեացն իսկ զասնան կանսի Հարցն մերոց ուղղափասաց ք... Այս հրահանն Եզրի աստեանայր 'ի վերոց . և տիտոնայ կամեր մեծաննին զՅոհան 'ի սննեակին : Եւ իբրև յանգիստն կզե' սոսկ կամեցիկեան, « Իբրեխատարար ինն ¹⁰⁵ ամբարհասաձեմութեամբ ընդզցեալ թաւիս, վասն այնորիկ տխուհրեալ սրախ ոչ ելէր ընդասալ մեր և ոչ անտեր զմեզ ¹⁰⁶ ք : Եւ նա սոսկ . « Իբրեխասանն և ամբարհասաձեմիւն յիս ոչ զասնի , ոչլ լուսադով Յըմբարտութեանն լինել հասանիմ : Իւրոց քս յիբաւի կուլեցաւ անունոց Եզր, վասն զի յեզր տարեալ հաներ արհեսեցեր զՀայաստաննոցս' քակեալ զասնան հուսաց Հարցն մերոց ուղղափասաց և իրամտեալ

զցանքն աւարելոսն և 'ի մարգարտան տաճարն Անիի կարծանեալ : և
Ալա հրամայել էրք մարցոցի տանել զգարանոց նորա և զհրահա - իսկ
Յոհանն ձեռս 'ի զեր ամբարնեալ ասէ, թէ «Աջաւորի գնացի խնդալով
յերեսոց ասնինքն, զի վասն անառնն Տեան արժանի եղի անարգելայ : և
Էւ զոյս տառցեալ ' երես զնոց : Էւ երթեալ աւերայմայր 'ի Մայրոց
վանս¹⁹⁷, որ 'ի ծարձարս լերինն ամբոցին Ռճուլ . և ասի 'ի նեա բնա-
կելոյն Յոհաննա¹⁹⁸ : քսեալ էրքի զանուն անդուցն Մայրոյ¹⁹⁹ վա-
նոց, Մայրեզով զնա անուանել, և զՅոհան՝ Մայրավանցի :

Բայց վասն զի յայնժ անդուց և ո հրամայել զնա հալածել, ապա շուտ
զնոց 'ի գաւառն Գարզնանոց . և անդ ապա խառանքեր փարս իւր տա-
ցեալ ' նեղ և անուսկ արգտացիս նեակի զհին ամենայն աւարինի վարուց :
Ջտանել ապա համբա ամբաստանութեան դասի, իւր դասն ներձ-
ուածս ինն նեա մեծանել յեկեղեցի սուրբ²⁰⁰. ասիցն եւ ոչ կարեմ
հասանութիւն իմոց կործեացս առ վասն այնպիսոց ասնն, թէ զնորդ
նա կարելի խորհիլ առ 'ի փրկանել զուղիղ հաստոց շնուածս : Այլ
կարծիս ինն ընգանի սիրս թմ 'ի հակառակայի և յարարեաց²⁰¹
այլոց կանոց այս գործ համբաոց ընալ : Բայց եթէ ասիս Սարգսի սու-
կերտի նարս համբաւ որ զայնպիսի շար ներձուածս ընեյալեալ ' և եւ
և ոչ վասն նարս հակառակիմ . զի թմ իսկ ընթերցեալ է զիր փաստ
նորս : Այլ վասն զի Յոհան 'ի բաց յիւրմէ հալածեաց զՍարգիսն ,
ասիս այնորիկ արտաբոյ կանոց նարս ասեմ զնարայն ներձուած :

Իսկ ապա հայրապետն էրք զփայտրան սրբոյն Գայիանեալ, զոր եր-
բնին խրթին և մթին էր զնա շինեալ ' քսեալ զայն²⁰², և ո ընդար-
ժակապոյն և պայծառապոյն զնա շինեաց ' կախածոց քարակեր և կրով
ձուլելով . և սրատրուսս յարգարէր կայմնս բնակութեան քոհանայա-
կան դասուց 'ի պաշտնն տառուածային խորանին²⁰³ :

'Ի ժամանակի ասս յայսինի Գարգալեաց' սրգի քովին Սմաոսոց ,
փախտեաց ընալ յՌաստոնոց իշխանն Ազրպատահանի՝ շուտ զնոց ըն-
աանեաք և այլիսս սո կայսրն Հերակլ . վասն զի ննկ թաղուցեալ
յերեսն Ռաստոնոց ուրանակել զՎարդաշէրոց, սահս այնորիկ գնացեալ
աւարանակեր 'ի Յոյնս : 'Ի ամն յայսինի տուրս կայսրն Հերակլ քզ-
Գաւիթ Սահաւանի կալապարտաս արարեալ ' իշխան Հայոց կայսուց ա-
նէր . որ մեծաւ յեխութեամբ և յաղթութեամբ բարձու քաղաքաւարեր
զիշխանութիւնն ասն ՚ . և 'ի հրամանն նորան շինէր իսկ եկեղեցին
զեկեղեցիարմար, որ 'ի քաղաքագեղն Մընն : Իսկ յեա երեւմ մի՝ անար-

գեալ 'ի նախարարացն և գորաց իւրոց, հալածեցաւ: Եւ յոյնժ, ետև ապա 'ի շար հակառակութենէ նախարարացն և 'ի նանիք նախանձուէ գզրք- գեալ՝ հորժանեցին ապառապուս գՀայրասանեացա . բոցց միայն բա- րեզաշա իշխանն թիւսգորսս ըստ սահաւանան հարի՝ գիմակոց ²⁰⁴ հի- նից թշնամեաց գամնիք:

Չայսա ժամանակա ապա երևեալ ժառանգն Հագարոց ոգտինոցն՝ Մահմէա, որ ըստ Պօղոսի 'ի ըսննէն Սինոց կամ յանապատ, 'ի ծա- աւայութիւն ծնեալ: Սա հզարացեալ 'ի վերոց քրիստոսագրչւժ և ըս- աուգաշաւատ ազգաց՝ ընցր ապա զիւր հարստական խորխորտան խոր- հրոց՝ ոչ ասլով յազարգ սրայն ծարաւց, զոր միշտ արբուցունք յա- բննէ վերասրելոց գերելոց զլիոց իշխանոց թշնամեացն՝ յարձակելաց 'ի վերոց հաւասացելոց . որ թիւզեա հարժեցուցանէր զինքն հակառ- հարկն հզարացեալ 'ի հրամանէ: Աստուծոց զալ քարոզ Նշմարութեան Արբազանտան հաւասոց և Մսգսխականն օրինոց, ստիպն անաստուած աասաւածածանութիւն նորա գաւաճանումի միայն լինէր մնաց ազի- սոց: Վրան զի գտտագարս ևր գաստտան նորա, և անարգագայն յար- գանք նորա, և ուխտագրութք սխտք, և աննաւք նուիրմունք և ան- սորոժ սչորմութիւնք ²⁰⁵, Քանգի և ոչ իսկ թերևս 'ի Տեաննէ աուտա աղտինորդոց ընգ սրգոց ազապն լինիլ ժառանգորդ, սրպես և ոչ իսկ բաժնն հաստացելոցն ընգ անհաստին:

Արդ իրբի գաւաճարակ մեծ լինէր Հագարացին՝ և յայթեալ կաս- բիին առհասարակ գզորս կոցսր Հերակլի որ յԱլքարիայ, սյնուհեակ ազգք և ազնիք ոգտիւցեալք 'ի յա՛հ նոցա՝ հնազանդեցան 'ի ծառայու- թիւն նոցա իսկ Երուսաղեմացիք գքրիտասղնիալ սուրբ խաչն վաղ- վաղակի յազարիկին նուօք ²⁰⁶ 'ի Կոստանդինուպօլիս, զի մի՛ կրկին ևս 'ի թշնամեացն գերելոցի . և ինքեանք հնազանդեցան 'ի ծառայութիւն Հագարացւոցն:

Աստ ապա փոխանեալ կոցսրն Հերակլ՝ Կոստանդին սրգի նորա ընգ ննա թաղասարէ: Եւ փտն զի նախարարք աշխարհիս մերոց անմխտանք ընալք և ոչ որ ևր որ ան գորադարէր . յոյնժամ ոպականիչ զօրքն Հագարոց համարձակութիւն առեալ՝ յԱլքարեասն կոզմանէ ստգասակ 'ի Հոյս օփակին Եւ ըստ օրինակի հրացոցս ինն հրգեհն՝ նարակ բոցոց նոցա վաղվաղաչի հասանէր յԱլքարաս գաստա, հարեալ զգաշտափոցն աննայն և պաշարեալ պասերտոզմա զԴ՛յին քաղաք . և առեալ գնա ²⁰⁷ զուսերս իւրեանց արբուցին յարենէ քաղաքին, ուր ոչ ևս կոցր թիւ-

բարձրագիտական սպանելուցն: Իշխեալսն և չինոց հազար ոսկի գերեցին փա-
 ճաստիւր լինել, և անցեալ գնացին՝ ընդ որ շահեալ եկինն ²⁰⁹, Ալա-
 րեասնն :

Իս իսկ և իսկ վախճանէր հայրազեան Իզր' կալեալ զամժառ հայրազե-
 առթեան անս ասնն : Իսկ թիւսորսս Ուշատանեաց տէր և այլ նախա-
 բարք Հայոց հանդերձեցին կոցուցանել յամժառ հայրազեառթեան փա-
 խանակ Իզրի գ' Կերակա եպիսկոպոս Տնայոց բացց նա յազրութեան ըալ
 յանձարին կատարելոցն, որ 'ի գերեւոց բարգրին' զաշտնագնաց փախը-
 անաց լինել խորհէր՝ իբր ոչ կարող կալ 'ի բարաբարութեան պնտ'
 աստիճանի մեծի: Ալա յազրական բանից և 'ի սազրելոց նախարարացն
 հնազանդեալ հաստատէր ²⁰⁹: Իս կաջեալ յամժառ հայրազեառթեան՝
 ամբարեալ հաւարէր զբազմութիւն գիտնացն անկելոց՝ և 'ի նմին տեղ
 վերապն շինէր զհարեհեալ զփոյցարան մեծի՝ նահատակին Սերգեայ :
 Չմեկ ապա շինէ: ասնար սրբութեան և 'ի վերայ վերապի սրբոյն Գրի-
 գորի, որ 'ի մէջ թաւնայարացն թաղեալ՝ սուրբըմտեալն այրն Աջ-
 ասնոց գիտնար վերապն ըստիւրեանց զգլուտ, 'ի մտեւրութենէ խորաց
 կուսարչութեան վերածելով զՀայաստանեայս 'ի լոյս փառաց Որդոց
 Աշտուծոց: Գարնեալ յաւանեալ 'ի Տէր և ոչ անեալ զնառ զկրթա-
 փան արշաւանս չինցն ²¹⁰ թշնամեաց՝ գեղեցիկ ինն ճալութեամբ գնե-
 ապա չինն մեծ և հրաշալի բազմապայծառ յարկի ասնն Աշտուծոց ըստ
 անուանակրութեան ²¹¹ սրբոյն Գրիգորի՝ յաննն ասնելով զկատարման
 իմաստութեան լնուցին Քրիստոսի Իսկ 'ի չինարիել զատուածակերս
 փորտին բանասոր հասն Քրիստոսի՝ 'ի ներքոց շրթից սեանցն հասա-
 հեղուսից բաժանեալ գնե: զնշխարս սակերաց սրբոյն Գրիգորի սա 'ի
 անշաւա մտացտեանութեամբ պահել զանեոյն երկնուորի 'ի գերեւոց
 ազականչաց և 'ի պարճանս հաստաց քրիստանակեան կորզաց: Իսկ
 զքրիստասարքս՝ և զգոտուակեան գլուխն ոչ 'ի խորսլ, այլ արատաց
 'ի զգրոցն եղեալ՝ գնե 'ի զաննարանս աստուածութեանն 'ի յոյս բա-
 րեաց փափարագոց նմա և 'ի բժշկութիւն ախտակրելոց: Բայց հոյրա-
 պեան մեծն Կերակա հրաման հոյցեալ 'ի կոյտերն կոտանդնէ՝ կոցու-
 ցանէ զսրաբար Հայոց զթիւեոգորսս Ուշատանեաց տէրն:

Աւրդ մինչ ցոյս վայր ոչ ևս եր իւրաքի ելեալ 'ի պատերազմ ընդ
 ուսեր ամբարապետի Հագարացոյն: այլ միայն զգործն եկթ սաղաստիտ
 հանեալ սփուր 'ի ծագս երկրի: Ալա յայտ՝ նաւակի թերն իսկ ամբ-
 արազեան ելեալ 'ի Սին անապատէ՝ անթիւ բազմութեամբ անցանէր ընդ

ժող 'ի հարստակողժ' և յարեւել, 'ի Պարս և 'ի Սագաստան, 'ի Սինգ և 'ի Սորան, 'ի Տարան ²¹² և 'ի Սահրան և յաշխարհն Հնգկոց, առեալ և առերեալ գրաւորեսին՝ բառնոց զամենայն թագաւորութիւնս ազգոց բոց յՎիսամաքոց, որք են Հասկնայեցիք: Իսկ կայսրն Կասանդին 'ի Սարսինեայ ժորակ իւրմէ գաւեալ սպանման՝ կացուցեալ փոխանակ նորս զորդի իւր՝ զԷրակլոսի Իսկ Վաղնական զորափոք հաւզ 'ի վերայ հասեալ և սպանեալ զՍարսինէ և զԷրակլոս զորդի նորս՝ կացուցանէ թագաւոր զԿոստանդ, սրդի Կոստանդին: Իսկ ապա վան զի հասուած եղեալ և եկեալ էր 'ի Յունաց առվան Վերազափրոց՝ ապա մեծ հայրապետն 'Երեթոս ինդրէ հաշտութիւն նմա 'ի Կայսրէ, և սոց տանել զնա Կուրապաղաս և հրամանատար Հոյսասանեայցս: Իսկ նա յառնալ զԷրակլոսի մահան պատրան՝ զազգաւորի փոխանի՝ զօր և սարեալ եղին 'ի Դարսն ²¹³ առ հօր իւրում քայլին Սմրասայ: Աջոս 'Երեթոս զօրդի նորս զՍմրաս 'ի պատիւ հօրն ինդրէ կացուցանել, և հայցէ ևս զԹեոփորոս Ուշտանեայ սէր 'ի զօրավարութիւն ²¹⁴ հասասանել: Իւ պաղէս պոչազտեալ՝ աղա՛հովանոց ²¹⁶ առ Ժամանակ մի 'ի շար հինից Հոգարու աշխարհս մեր:

Իսկ իբրև բառնոց ²¹⁶ առհասարակ տէրութիւն ազգոց և ազունց, այնուհետև պատուեալ առաքասան հին հարաւոց՝ ընչեայ 'ի մեզ նոր հարստակողժ մահարեր խորչակ և ստորախորչ արարեալ զնստապատանկրս ինմալի բուրասանայ մերոց՝ խոյթոյցին խոցանեայ: Իւ պաղէս ապա յանս սահաւ արազրնթայ ազգս հարաւոց փոթորկեալ պատուեալ ակրեցին ամենայն երկրի՝ զօր տեսեալ թեոփորոսի և պլոյնի ևս նախարարայն՝ և պահուցեալք յահէ հինիցն եկելոց՝ հնազանդեցան 'ի ժաւայութիւն Հագարայեայն, զնեղով ախա ընդ մահաւ և կռելով զաշինս ընդ գծախոց: Իւ պաղէս 'ի բաց կացին 'ի Կայսրէ: Իսկ Կայսեր զօրս բազանս գումարակ արարեալ՝ շակ գնայ 'ի Հոյս ընդ իւրն նաւանել, սրակ ոչ որ թերևս գտաւ հնազանդեալ բաց միայն 'ի Վրաց աշխարհէն: Այսոս կայսրն Կոստանդին յաւեա ինն բարեացեալ՝ խորհէր կործանմամբ սասախ բառնալ զերկիրն 'ի միջոց: Իսկ հայրապետն 'Երեթոս մեծապաղատ աղաւանս արթոյն մատուցեալ՝ գաւեայ յայնց կամայ իւրոց՝ և ապա հեղաբար գնացեալ 'ի քաղաքն Գլին իլուսանս 'ի ամն կաթմոյթիտարանին արարեալ՝ և անդ ապա հրամայէ Հասով քահանայիցն պատարազ 'ի սուրբ եկեղեցւոն մատուցանել՝ և բարաբէր 'ի նմա զԺողովն փաղկեցանի ²¹⁷ և հազարդեցան օրնայն 'ի

մտաբն թագաւորն և հայրապետն մեր՝ Ներսէս Եւ սյուպէ՝ ապա թի՛ կամաւ և թի՛ ակամայ պատճառք գայթակղութեան բազմոց պա լեալ՝ շարժեցաւ հաւանն, զոր ընկալեալ էր՝ ՚ի սրբոյն Գրիգորէ և ցայն ժոյց անչուշա կոչեալ և մնացեալ ։ Իսկ մի ան յեղիսիսոսացն ՚ի ժոյց ՚ի բաժրանէ բեւին իլեալ՝ լուի ինն ծանկեցաւ յամբարին ։ Իսկ իրբն յայտ իբր՝ ²¹² եպիսկոպոսին ժոյց, ածաւ եպիսկոպոսն առաջի սրբոյն և ապա հարցեալ առ ՚ի նմանն, « թի՛ ընդէր ոչ ընդ իս կամ ընդ բաւ՝ հայրապետին ոչ հազարգեցար . ո նա պատնաւս փաստարանականն ՚ի մեջ առնոյր, « Աւ աչի սրտա՝ առ, զոյն զորժեցի . քանզի մեր՝ առ, մինչ ՚ի ստիտակի տալաւորեալ նկարագանցն՝ զեզով միայն զձեզ կոչեալոց անասնեմք՝ զպումն զմեզ պատեալ պաշարէ, թողաւ՝ առել զգինգանի գիտակ երեսաց պիտակ և հազարգակից ևս լինել ։ « Կայսրն առ ։ — « Աչոզ հազարգին ընդ բաւ՝ որտարարգիլ ։ « Անէ եպիսկոպոսն՝ « Իրբն ընդ սրբոյն Գրիգորի . սակայն ինքն իսկ զա եչի պատճառք ընդարգելոյս իմոյ ընդ իւր ։ Զի երկու անք յառաջ քան զայս հրամայէր զա ժողով եպիսկոպոսացն առ ինքն լինել . սրբ մտաբն ընդ զմա մեռնարկ արարեալ՝ նպովցին զամենայն հերձուածոցս, և առաւել ևս զժողովն Քաղկեդոնի, և ևս ևս ապա խառն ընդ գոտ ։ « — Կանն սրայ Կայսր զայրազնեալ յանդիմանէր զնեկաթիմնն Ներսէսի ՚ի լեզու իւր և ապա պն ևս եպիսկոպոս հազարգէր ընդ նաս՝ « Երհնելով զթագաւորն, և թողաւորն զնա ։

Եւ ապա ըստ հազմեղ տալոց ինդրոհայ ՚ի Կոստանդնուպոլսէ՝ զմոյ Կայսրն փութանակի . իսկ հայրապետն Ներսէս ²¹³ երկուցեալ ինն ՚ի ստտիկ ցամանէն Ուշտանեայ տեանն՝ երթեալ զապարէր ՚ի Տայս ։ Բայց յետ միանգամ և երկիցս սապատակի Իանդէլեան զորու ՚ի Հայս և ապաւսպուս սիրելոյ՝ առին պատանդ յամենայն գլխաւորոց աշխարհին ²²⁰, զհանայս և զուստերս և զգտերու Բայց թի՛սպորսս Ուշտանեայ սեր զմոյ ընդ Իանդէլեան զորան Մարտառն իւրայցնն համազգեոր ²²¹ ։ Եւ անգ մեռաւ . և մարմն նորս բերեալ եզաւ ՚ի զեբեղանի հարցն իւրոց . իսկ հայրապետն Հայոց Ներսէս յետ վեց ամի հալածանայ իւրոց՝ իրբն լուսա զպիսմանն թի՛սպորսսի և զգապարունն Իանդէլեան սապատակին, զարձաւ անդրնն ՚ի անդի իւր ։ Եւ մտաբնն ապա լեալ ընդ նախարարացն՝ իլեանն ՚ի վերայ Հայաստանեացս կոչուցաննն զՀամազասով Մամիկոնեան, սր էր ոյր ընթերցողէր և ուսումնաւէր և զբարձ ՚ի բարբ հրահանգս, և զնախնախնն քաղութեանցն պայման

միշտ լինուցր լրութեամբ հասարեւ մըցարանաց կրթութեամբ: Բայց հոյ-
րապետն «Դերսես պարագ անձին գանալ՝ զարտաբոյս հրաշակերս եկե-
ղեցւոյն, զոր իւր իսկ էր շինեալ՝ շուրջլանակի պատուար պարսպով
փակեալ ամրացուցանէր, յորքինեալ՝ ՚ի նմա յորիս բնակութեան ինքեան
հաստահեցոյս հափածոց ²²² քարամեր: Այլ և կարգեալ կացուցանէր՝ ՚ի
նմա ամբոխութիւնս երգումարդաց ըստ պոյմանի քաղաքականաց . և
տնեալ ըստ ՚ի Քասաղ գեաց՝ զամենայն աւազանիք առաջար գալաւ-
փոյցն ՚ի զարժ արհաներ, անկէր ոյզիս և բաւրտանս ծաղկոցաց :

Այս ապա զարմեալ սակս անձնորին և ծանրորեան ծաւայութեանն
՚ի բաց կոցեալ Հայր յիանցելեան բանակալացն՝ հնազանդեկն ՚ի ծա-
ւայութիւն Կոյսեր: Եւ մեծին «Դերսեսի ինզրեալ յարցոյն տանել
կարտադրաւ զՀամազտոյ և հրամանատար Հոյսասանեացոս . զոր ապա
լուեալ ամբրապետին՝ զամենայն պատանդան Հայոց առհասարակ կտարէր՝
հոգիք իրբն հաղար ծովն հարիւր եօթանասուն և հինգ: Եւ յոյն՝ որէ
հեակ ապա հոգի խաղութեան աւարեալ յԱստուծոց ՚ի մէջ բուր բա-
նակացն յանցելեան, և այր ՚ի վերայ ընկերի յարուցեալ և սուր ՚ի
յաղգր կաշեալ՝ անձնորին սասակմամբ զփննանս կտարէին: Եւ սպա-
նանէին ևս զամբրապետ իւրեանց՝ և ոյլ ՚ի տեղի նորս կացուցանէին:
Այս զօրքն յանցելեան, որ էր յԻջիպոսս՝ միտրանեալ ընդ կայտեր
Կասանդեկ, հաստային ՚ի Քերթասս . և միքանցան արք իրբն վեշ-
ասան հոգար: Եւ ապա զօրացեալ Մառի և սպանեալ զայն ևս ա-
մբրապետ՝ ինչն իսկ թագաւորէ ՚ի վերայ բուրբոց Հագարացւոցն, արա-
րեալ խաղաղութիւն ընդ բուր ծագս երկրի :

Բայց Համազասպայ յես երկն ամաց ամուլոյ զբառիս կարագապա-
տութեանն ՚ի Կոյսերն՝ հասանէ նմա կէս վնորման ՚ի կենացս, և վախ-
ճանեալ զին ընդ հարս իւր: Այս մեծ հայրապետն «Դերսես հանգերձ նա-
խարարքն Հայոց հոյցի կացուցանել յիշխանական պետութիւնն Հայոց
՚ի Մասեայ ամբրապետէ զԻրիգար Մամիկոնեան, որ ՚ի պատանդի իսկ
առ նմա կացեալ էր: Իսկ նորս լուրջ երեսոք զինզիրան կտարեալ՝
այց Գրիգորի գիշխանական պատիւն և անն վնա հրամանատար Հայոց:
Սա էր այր բարեպաշտ և երկիւղած յԱստուծոց, առաջնորդ գանալ
յարձակաակի կարգաց և ուզգութեանց, շինութեան և խաղաղութեան,
ազաւորութեան և բարեման լրութեան ²²³ . որ գրեթէ յաշխարհի իւր
յանապատի գալով՝ հեակէր զինն ամենայն արգար վաստակոց: Եւ ապա
իրբն ²²⁴ եկաց մեծ հայրապետն «Դերսես յառաջնորդութեան անդ իւրում

անս քան՝ հրաժարեալ 'ի կենաց սասի, եղաւ մարմինն 'ի հանգստա-
բանի անդ, զոր իւրաքի իսկ յարմեալ էր 'ի հրախոյ կազմանն բազմա-
պայծառ քաւարանին, որ ըստ արժանի ակժառայ իւրում նախահարն էր
կանչուեալ յարի: Եւ պատկո երջանիկ և հաշտուոր և հոյսեալ էր.
և եալ 'ի հարս՝ ժամանեաց 'ի հանգիստ անմահական կենացն 'ի պարս
սաւաքելական գոսուց: Զկնի ապա մեծին 'Երեսեք յաջորդ: զակժառ
հոյրապետութեանն Առաստա՝ 'ի զեղբն Ահաւոց, որ 'ի Մասեաց
սահն ²²⁵: Սա սննհապան ընալ մեծին 'Երեսեք՝ և վերահացու շնու-
ածայ հրաշակերս եկեղեցւոյն գոսաներ հրամանաւ 'Երեսեք, մինչ էր նա
'ի հաշտանո 'ի գաւառին Տոյոց ²²⁶:

Զպառ ժամանակաւ բարեպաշտ իշխանն Գրիգոր Մամիկոնեան սաս-
տածային պոյեղութեամբ հիմնադրեալ զըմբազաբեզ եկեղեցւոյն, որ 'ի
մեծ գոստակերտին Աբուա՝ շինե զնա սակազ, երկնայնն ինն ննեա-
բան յարգարեալ 'ի վերայ երկրի: Եւ 'ի հարսուց կազմանն զնն զարքա-
նիս իւր յեղբ քարաժայռ մարտին, յարում քիտե սկանակիս աղբիւր
պղզիակեալ ընդ քարածերպս միմարզ քարանցն: որ զեղերս անի իւրն
զգառն գոսուարի: Եւ ապա հաստահեցչս քարանք և կրով պարբա-
պեալ՝ կարգե սան բնակութեան իւրոյ: Ընեկ նաե նախրանց սխտի
կրճուարտան գոսուց, յարում և եկեղեցի պայծառապանայ՝ 'ի ննա
յարգարեալ ըստ յարեկից կուտ գոստակերտին մեծի Եղիսիարայ՝ սան
բնակութեան կուտակրճից զնա հաստակ 'ի փրկութիւն հոգւոց իւրոց:

Իւրոց մեծ կակճոյիկանն Առաստա շինե զպայծառապանայ՝ եկեղե-
ցւն 'ի հայրենի բնակութեանն իւրում 'ի զմեծ գոստակերտին Ահաւոց՝
կացարգ զնա յարգարեալ քահանայտեան սխտի միակրճից և պղոց ևս
կղերց եկեղեցւոյ 'ի պաշտան ստաւածայնն իտրանին և 'ի ստճաղա-
թիւն հանգստեան հիւրոց և անանկաց և աչքասաց:

Իւրոց Դաւիթ, որ էր 'ի պարսիկ ²²⁷ սահմե յարգե Թաղաւարաց՝
սասաներ եկեալ առ իշխանն մեծ Գրիգոր՝ իննչոտ առ 'ի նմանն սալ
իւր զքրիստոստեան գրաշն ²²⁸, զոր և իննգութեամբ իսկ զնա ընկալեալ՝
հրանցե կակճոյիկանն Առաստաւոց սալ ննա զկնիք մեքաութեանն
սրբոց: Եւ ժամն զի յառաջայցն Սարգսն անաւանբար - սոյա ի իշխանն
մեծ՝ ընկալեալ զնա 'ի յրոյ սուրբ աւապանին, Դաւիթ զնա յարջընե-
յանան հօր իւրոց - և սոյ բնակութիւն ննա ²²⁹ զգիւղն Չապ 'ի նա-
հանգին Կասպից, որ զկնի անայ իսկ 'ի Դ-յնն քաղաքի ընկալաւ զմար-
տիրոստեան գոսան ²³⁰: Յայնժ ժամանակն սանն լինել զհախն, որ 'ի

բարգրադիւպն Երեւանի, զոր և բաւական թեզ ստացանն զոյնք պատերազմի զհանդամանս որ նորս քան զմեզ զնա պատմագրեցին :

Իսկ Առաստաց հայրապետին հազարեալ ժամն Հայկական ասմարի, զի Թերեո անշարժ զնա ըստ այլոց ազգաց մարմացն յարինել . զի միշտ անշարժք լինիցին ամեր սարեկանաց կամ յեղափոխ յեղանակք ժամանակաց : Վասն որոյ և առ ինքն զԱմենայն Ազգի կոչեալ ²⁵¹ որ բանիրան այն՝ արուեստի էր հմուտ, հրամայել նմա սակզմագործել զինդրեղին իւր : Իսկ նորա ընտնի վերայ եղեալ և ըստ բոլոր ազգաց պոպմանի՝ անշուշտ յարինեալ զհարզ Հայկական ասմարի . զի բարեմեապետնից ամանց և զմերս կընապասեալ՝ մի՛ կարաստացար գալ ՚ի զուգասրտութիւն Հառմկեցեաց : Եւ մինչքն խորհէր մեծն Առաստա ժողովոյ ²⁵² եղբակապտաց զեղեւալն հաստատել՝ ժախճան կենաց նմա ժամանէր, կացեալ յամա հայրապետութեան ամս վնց : Ազգայնք զհին եկեղեցն պայմի արարեալ՝ և զառաջին մշտախաղաց շրջապակեալ կորզի կուեալ : Յնա պատրիկ Իսրայէլ յՈգմոյ զեղջէ յարդել զամա հայրապետութեան : Յաւարտ որա զԲաւարոյ ամն զորապետիս զորան Տանկաց որ ՚ի Հայք՝ զանեալ ժամն կարտմարտ ասախ Դերոնհ իշխան Վրաց՝ ժախճանց զնա արարեալ : Իսկ Իսրայէլ կացեալ յամա հայրապետութեան ամս ասան՝ ժախճանի : Եւ զհին նորա Սահակ կոչ յամա հայրապետութեան, որ հայրենեօք էր ՚ի Չարախարոյ յարբանալն զեղջէ և մայրենեօք ՚ի Սաղազ ²⁵³ գտաւ ՚ի զեղջէ Բերդկոց : Սա նորս կարգեալ էր յեղբակապտութիւն Ուստիկայ և զհին ապա կոչեցաւ յամա սրբոյն Գրիգորի : Իսկ ապա յեթմերարգում ամբ անժառանգալութեան սորա պատերազմ աստիկ ²⁵⁴ յայնմ մարդի Խաղցոյ ՚ի վերայ սաստիպեալ լինէր մեծ իշխանին Գրիգորի, որ և սպանաւ իսկ՝ և եղաւ ընդ հարս իւր : Եւ յայնմհետեւ ապա խաղալութիւնն զրգովեցաւ և սասանումն աստիկ զՀայաստանեայտ պատեալ պաշարեաց :

Չհին սորա պայազտան զեղբակապտութիւն Հայոց Սմբատ Բաղրատունի՝ որդի Սմբատոյ . և յայտմ վայրի Սբուան ամն յիւսնուլէն ասհմե ստիկան ՚ի Հայոս աւարեալ՝ մարտ ընդ բուրբոց իսկ ամրոցոց Հայոց զմերեւ զորս միանգամ յինքն զբաւէրն ²⁵⁵ առհասարակ քանդեալ աւարեալ ՚ի վայր կործանէր : Իսկ Սեան կղզի՝ որ ՚ի ծովակին Գեղամոց, Թեղեան յիսկզբան նաւովի անդ ոչ ըմբանեցաւ ՚ի ձեռս նորա . սակայն զհին երկեամ մի ամաց մամնեցաւ ՚ի ձեռս նորա : Եւ որք միանգամ բնակեալք կային յամրոցի անդ՝ զերի տակեալ ասնէր, և զխաղաւտ

կազմուցանան յաւարքի աւետալ՝ ազատագրու թանգեր աւերեր զամբայն : Եւ զհին Սահմանի սյլ աստիկան 'ի Հոյս աւարեցաւ՝ Արզլլահ սնան, այս ժամա ժպիրհ և ազարատան և յաւետ շարարարց - որ զհեղ-
ժաւորութիւնն իրբն զԹոյնս իժի յինքն բանեալ ուներ և կալանաւոր
կապանօք շարլարեր գիշտանս և զազուտս աշխարհիս Հոյոց, և յաւարքի
անկըր զհարտախ և զստացուածս բազմաց : Ալլա և զսնծն Սահակ կա-
պեալ 'ի շղթայս՝ ապր ամենէ 'ի Դամասկոս , ընդ նմն և զգիշտանն
Հոյոց՝ զՍմբատս սրգի Սմբատոց : Եւ աւ հաւարակ ապա զսնծնայն
եկեղեցիս Քրիստոսի 'ի բաշար զարգուց կապուտ կազազուտ Թաղոյր : և
յարտար կահանման և 'ի սուգ և 'ի արամութիւն զծերս և զողայս
բերեր : Այս Արզլլահ զնարահաւասն Դաւիթ , որ ²³² յաւարկացն
յիշտակեցաւ առ 'ի մենէ՝ ըմբանեալ շարաշար հարաւածուօք և կա-
պանօք և բանախ զնա իտշտանդեր վասն առ 'ի Քրիստոս հաստացն ,
յիւր կորտական խորտարանն զնա հրապուրեր արհանել - որում սլ
հասանեալ և քաղապս ընդգիժ վառեալ սուրբ ծերանմն 'ի փոցախ
զնա բեւեակապ պնդեր , և նետանիզ 'ի սիրա սրբոցն արարեալ՝ 'ի
Քրիստոս զհոգին ասանդեր : Զոր ասրեալ եղիտիտոցսոց և քահանայից՝
հանգուցն զմարմն նորս մերժ 'ի վիպարան սրբոցն Յիզարազախ :

Զայսու ժամանակս լինի ապա կախն 'ի Արքամակերախ և բնա-
լինջ կոտորումն Իսկայիլեան բանակն - վասն սրց ցորդ ևս բան առ
Հոգարացին բառ իւրեանց ազիտարոյց բառն պասախ, թիւ սԱրգա-
նակերա աւիւ մի՝ յիշեացի մեզ : Եւ վասն զի յայժ ասպնապեալ աս-
բակուեալ ասաւաղեալ նեղեցան մեծամեծք Հոյոց , ապա յաւացեալ
յերկնայն սպեղութիւնն՝ ընդգիժ գարան սաղասակայ հնից Իսմա-
յիլեան զօրան : Եւ վասն զի Ոգրոց սն զօրապետ մեծ հանգերժ զօրօք
բազմեր շրջէր ընդ կալմանիք Ալեանդոց՝ անդ ապա հասեալ 'ի վերոց
Վամուրականն հանգերժ ազատքն Ալեանդոց , կասարեցն սպասարու-
զօրս նորս և ինքն փախտանայ անցեալ զնոյր առ ամիրապեան իւր :
Եւ անդ ապա բազում զօրս ընդ իւր գումարեալ 'ի զնա 'ի զօրս
և 'ի սուգ նիզանի՝ և անհնարին գառնութեամբ խորտարոյր ²³⁷ գալ առ-
նաւ զգրեժս 'ի Հոյոց զիւրոց զօրան հարելլո՝ հրգեհել, թանգել կործա-
նել զեկեղեցիս Հոյոց , և ասհասարակ զերել և կերտուր սալ ան-
աղարժ սրոց : Իսկ սուրբ կաթողիկոսն Հոյոց Սահակ զնա ևս կայր կն-
գան 'ի Դամասկոս - իրբն լուտս զանհնարին սպառնալիսն Ոգրոցի՝
ինդրեր հրաժեշտ 'ի նմանէ երթալ առ նա, թերեւ հնար լիցի զօրնա-

ցանկէ զնա յանհնարին գառնութիւնէ: Տասնն: Իսկ 'ի հրամայելն նորա երթալ առ ինքն' իբրև չորսս 'ի Իսառան, իսկ և իսկ հիւանդացոս սուրբ կաթագիտան հիւանդութիւն մեծ²³⁸: Իւ սպա գրէ նամակ աղաւա- նաց առ Ոգրոյ խրով իսկ ձեռածն բազում թախտնմանոք և աղերասով պաշտանոք, յաւլ ևս ասնելով Ոգրայի զհասարակաց մահ մարմնոյ, և թէ զինի գաղաց է և նա ասննայն մահկանացուաց և 'ի սուպանի փոզ- փոզակի գնեւոց . այլ և զանհնարին գառնութիւնն գտնիոց սարսաբասի նմա ընդ աւշի կապեալ՝ զարձեալ և զստարամանն խբ լինել 'ի գաւ- նաւարութիւն նմա բերեալ: Իւ պատիտի զջնացուցիչ բանիւք համ- զեալ աղաւթն գառնալ 'ի խորհրդաց շարաց և շառնել զայն ինչ, զոր հանգերձեալն էր ասնել՝ զտախտս մտածութիւնն²³⁹ 'ի վերայ Հա- յասամեայցոս: Իւ սպա զայն հրափարտան հրամայէ յետ փոխմանի խբոյ գնել յախց մեռնի խբում, զի ինքնին²⁴⁰ Ոգրայ եկեալ սոցէ 'ի մե- սաց նորա՝ թերևս զջնացի չգործել զանօրնն մտածութիւնն խբ: Իսկ տախտնն Ոգրայ իբրև շատ զմահ որոցն Սահակոյ՝ փոզփոզակի ա- սպեանց գեաղակս հրամայէ ոչ թողել զնա, մինչ զի ինքն իսկ երթիցէ: Իւ իբրև չորսս՝ փոզփոզակի առ զխապատիկ մարմնն ասնն Աստուծոյ մտեալ, ձեռն նմա շարժէր ըստ օրինին խբոց²⁴¹ իբրև կենդանոց և սղջունիք զնա 'ի ընդս խբ՝ Սալամալէք տեսլով: Իսկ սպա Հագւոյն ազգումն զձեռն սրբոյն, որ տնչնչութեանն էր խափանեալ՝ շարժեաց ընդգէ՛մ սասիկանին 'ի գառնաս աղերասանոց . ընդ որ յաւա 'ի զար- մացման եղեալ և ասեալ զնամոն 'ի ձեռաց նորա և ընթերցեալ՝ աս- «Ա՛յ՛»՝ ինդիր քս կատարեալ է՝ պատուական ոչոր Աստուծոյ . » Իւ նամակ 'ի նախարարս Հայոց գրեալ և հանգերձ սուրբ մարմնով հոյ- բաղեանն 'ի Հայս սուտրեալ բազում պատուով . և թողեալ 'ի բոց զչամցանն զոր առ նա գործեցին, և ինքն ընդ կրանին զարձեալ՝ գառնայ 'ի տեղի խբ: Իւ պատիտ գեղեակութիւն նորա պատուական արար Աստուած յան զմեր կենդանութիւնս, և 'ի ստրբելոյ աղօթից նորա փրկութիւն մեծ ձապեաց աշխարհիս մերում: Իսկ իբրև եկաց մեծն Սահակ յաթառ հայրազեռութեան ան ին՝ փոխմանեցաւ²⁴²:

Զինի նորա յաշարդէ գաթառ հայրազեռութեան Իշիա 'ի զեղջէ Արմիւրոյ որ Մազիսով²⁴³: Յուսարս յոյսով էր տիրապետ Իսան- յելան Արզնակէք յետ մե թուականին խբեանց: Իսկ սպա զորք նորա որ 'ի Հայր՝ հուր 'ի մեզ փռեցին, սասանոյ 'ի նստս փչելով զտրեա- թիւնն . և սպա սահամբառ զաւղութեամբն սնասի յաւազ և ինդա-

ցուցանող բարի խոստանալիք զաննեսեանն 'ի մի վայր գումարեին զազոտս
 և զհնձեկազոր զանգոս, և զանուանոն ²⁴⁴ նոցա 'ի գիւտնն մտաւցա-
 նէին իբր լծե բաշխել ²⁴⁵ նոցա զբաշխանաց ասրեօրն: Էւ ապա զգա-
 տերազմական զննան 'ի նոցանէ 'ի բոց ասեալ' 'ի սաճարն Աստուծոց
 զնստս արհմեկն 'ի 'Կախելաւան քաղաքի ²⁴⁶ և զչուրան ²⁴⁷ յետ կոյս
 փակեալ աղբաւով' 'ի բոց պնդեալ աննին զեղեցին վայրս: Իսկ նոցա
 իմացեալ զգաւածանութիւնն՝ զմանկանցն զմայնն որ 'ի հնոցին, երգս
 ասեալ զուշին: Իսկ շար զահնայն զփերնայարիս եկեղեցւոցն քարեալ
 և լուցեալ ²⁴⁸ հրով' աւաւել քան զխարիչնին 'ի վեր գրոցն բարձ-
 րացուցանին սրբեցարական նիւթափն: Էւ այնպէս ապա հրգեհնափեղ
 եղեալ աւաստաւ փայտակերտ եկեղեցւոցն՝ և հրացեալ կղմեալն 'ի վե-
 բաւս 'ի վայր հասեալ ժրախտան հրափն, զսխման մահու առհասարակ
 'ի վերաց աննեցան նոցա անէր - և նոցա անգաղաք զահարանութիւն
 'ի սպտակ սպառնց կացեալ զաղաքէր: Իսկ վերածագարծ աղաղկերն յա-
 պահպն կացեալք յերկիրով բաշխն զորաց և զմնացեալ ընտանիս հրա-
 կեղեցւոցն զերի ասեալ աննին 'ի Դուին քաղաք - և անտի յաղաքեալ
 ասննին 'ի Դանապոս:

Էւ այսպէս աշխարհս մեր ժողացաւ արաստաւք և լցաւ բազում
 սղբովք: Իսկ յետ Աւրղլմէլիբոց Վլիթ՝ որդի նորա լինէր ամիրապետ
 և յետ Վլիթոց՝ Սլիման ²⁴⁹ եղբայր նորան ստիւտափեցութեամբ: Էւ
 յետ նորա ապա Ոմար - յորում ժամանակի Վահան Գորղթան ակր շար-
 շարեալ իսկ 'ի նմին Ոմարոց՝ և բազում նահատակութիւնս զան ան-
 սանն ֆերիաստի ցուցեալ, յիւսածափ քաղաքի Շանոց գասի 'ի Քրիս-
 ասակ անժառտով գասիան: Բոցց յաւուրս մեծ հայրապետին Էջիայի
 'Կերսէս սին, որ յայնժամ եպիսկոպոսապետ էր Ազուանից՝ 'ի հրապոյրս
 ամբարշտութեան զնրն յերեալ, շարապուան գտանէր... ընդ նմին և
 տիկին սին համանայնեալ նմա, որ յայնժամ հրամանատար Ազուանից էր:
 Էւ այսպէս երկարանչիւքք նորա մխարանեալ՝ ջանահետք լինէին զբոլոր
 աշխարհն աննէ 'ի մարդագաղա հայկոյութիւն աստարփն Լեանի ²⁵⁰, Իսկ
 նախորաքք աշխարհին իմացեալք՝ զեկուցին մեծի ²⁵¹ հայրապետին Էջի-
 այի, որոյ գուն 'ի վերաց գարծեալ սպաով շափ և բազում նամակս
 հաւատոյ աստուածափան պատգամեց առ նոսա առաքեալ երկիցս և երկցս
 անգամ, ոչ ևս զգլխոցն գասեալ 'ի մարդագաղան մուրաւթեան: Իւ-
 բեանց: Աջա մեծն Էջիս զխնատութիւն և զընդարձակութիւն որոք
 'ի գործ արկեալ՝ գրէ թուղթ առ ամիրապետն Իանցլիկան Ոմար,

զեկուցանելով նմա, թէ զոչ սաս յաշխարհիս մերում եպիսկոպոս մի և նոյնգումնակ տիկին մի զուգտիկոյ ընդ եպիսկոպոսին, որք 'ի բաց բերեալ են 'ի հնազանդութենէ մեծի աւրութեանդ մերոյ և ոչ մարտնին ընդ մեզ, որ միչա գանաւ քո յիշատակեալ քարոյեմք յազնթա մերոյն զթագաւարն Հուսանոյ քարոյնն, և 'ի նա զաշխարհս մեր հնարին զարժուցանել: Եթէ ոչ աճապարեոցես բանալ զնոսս 'ի միջոց սասի մերակ, ընդհուգ իսկ հասուածեալ 'ի Հուսան մեանասուք լինին 'ի սախ հարկոց և յամենայն ²⁵³ մասունս գործոց:

Զայս ապա ընթերցաւ ամբարայեան՝ շնորհակալութեամբ մեծաւ պատուի գոտարեալ զեկուցանն ²⁵⁵ մեծի հոյրապետին, և ինքն յգլ: գոնն ներքինապետ իւր՝ վոյգլազակի առ ինքն հրամայէր հասուցանել զՄերսոնն հանգերմ տիկնուն: Որոյ եկեալ և բմբունեալ զերկարանշխար գնասու և կապեալ երկամի ըջթայիւր և հեծուցեալ յաւառ՝ աւնու գնոց առ ամբարայեան: Եւ պոպկոս իտհականորար 'ի մեան մարմնահոն կրից նոցա զհոգւոյ մահ 'ի բաց վարտեալ՝ բաւնոց զլարն 'ի միջոց մեծ հայրապետն Եղիա: Եւ ապա այլ եպիսկոպոսապետ 'ի սեղի շարտառին Վերսիսի մեանազրեալ հաստաւեր: Եւ ապա սարս լցեալ զգեա հոյրապետութեան սան չորկրասան՝ վախճանի:

Եւ զհին սարս յաշորդի զամսան սուրբ՝ մեծ իմաստասերն Յովնանն, որ հմուտ և սեղեակ գուրդ բարբ քերթազական շարտածոց ²⁵⁴, մասանց բունի և մամնականաց, այլ և վարժից սեռից և որք ընդ գոցացութեամբ են սեռական սեռահարարութիւնք ²⁵⁵ մինչ ցանհաս վոյր, և սորբերութեանցն ևս հանգածանաց և պատահանց անխափց և անանլափց ոչ անսեղեակս Դարձեալ և կրթական վարժից թէւնտականաց, որ զարւեռտին ծառայ զգոտուս առաջանտպիս ներազրէ յարուեստս սերն, յաւեա ինն հմաւոյնն սա գրով ²⁵⁶ գրուցեալ՝ այց եկեղեցւոյ Վերսիստոսի գրախնդակ կարգութեամբ ինն պաշտանն ժամուց, զեղեցիկ ինն յարինուածով նորացուցեալ և բոցոյոյցեալ ևս զմոյց միոյ կարգացն զմեկնութիւն 'ի միթարութիւն կզերց եկեղեցւոյ: Ասլ և նոսս ևս ինքնտրաստ բանաստեղծս յարգարեալ՝ զգլապոցիւն շար գործոց և յարգարեանս 'ի տկոս ապաշխարազական սակի: Սո ամենայն առաքինի քաղոյգլութեամբ զանձն աւեալ աշխատարարար կրթական լուծիս զինքն զինեք յերգս ²⁵⁷ հոգեւորս պահար և աղօթիւր և ամենազիւր տրնութեամբ: Եւ 'ի ներքոյ ոչ յոյեանց սոր, այլ յոյժեանց ջփոխ գծոթիւրմերս զգեատարեր - իսկ զարասոյցան 'ի պատուական

երանդէ նիւթից զգեստաւորեալ պճնապարզեր: Եւ սակի մանր ²⁵⁹ խոր-
սին աղացեալ և խզալք անուշխար յայն ընդխառնեալ՝ փշէր ընդ ծալ-
կեալ ախար մտումն, որ ի ձեռներ մինչև զգրաստնա զգեստաւ նորա :
Եւ այնպէս ապա ստեան կազմեալ, զի տեսողացն բարեկերպչաց բարի
պատճառք իրախումբեան լինի՝ և շարացն խոկոց ընդաստուցանող պա-
կուցումն՝ ի շարեն՝ ի բարի: Եւ վասն զի ոչ այնպէս յաներևութից անանց
աչից զտրութիւն ընդաստուցանող մարդկան բերցի՝ ի վաւճարեն՝ ի
լումն՝ որպէս յերեւելացս գերաբուն զորդուց խաւալմիք, և վասն սորին
իսկ պարտիկ կալու սպորութիւն զեղեցիկ զորդուք պճնապարհեալ ²⁶⁰
զանչումնէ բարինս եկեղեցւոց, ապա մըշտօք աւանել մարդ յան զբա-
րինս բերէ՝ ի զարմացումն զտեսչան . սակայն պարտիկ ոչ ամենեցումն՝
պլ Նոցա միայն, որոց զատուղական հաստացեալ և գործ : Եւ վասն
զի անտեալ էր զպրն Սլաւոստոյ սասիկան օմն Հայոց՝ Վլիթ անուն,
և եղև զմալ նմա առ ամբրապեան և պատմել նմա զգրեցելլութիւնն
Յաջանմա . իսկ նորա զնա անունել ըզնացեալ՝ վաղվապակի զմի՝ ի
ծաւալից իւրոց սուտերք առ ինքն զպրն Սլաւոստոյ անել : Ի բրն անա-
բազու՝ պատուով յարբումեանս բազայն ²⁶⁰, պտպտ առ նա ան-
բաղեան յղէր, զի ըստ սոփրախմինն զարդու զինքն զգեստաւորեալ՝
այնպէս զնա անցել : Իսկ նորա զուտարասնասակ գիտակն իւր ևս ա-
ռասել փայլում և պաղտախան զգեստաւք պճնաւորեալ՝ և զաղբրեկ
ծաղկեալ մտումն օսկեփումնէ կազմեալ, և զօսկիանկար զուալանն, որ
՝ ի փայտից սպիտակից՝ ՝ ի մեան տեալ, այնպէս ապա զանեան պրն և
Թիկնաւեա առ ամբրապեան մասնէր : Զար անտեալ՝ հիացեալ զորմա-
ցեալ ընդ զեղեցիկութիւն նորա բարեհամբոյր հասակին և շքեղաւորք
գիտակին . ապա եզաւ անձաւ նասիլ նմա և սխառ հարցանել զնա ամբ-
րապեան . « Ընդէր՝ աս, որզպէս պճնապարհոցն լինիս . վասն զի Քրիս-
տան մեր զպարտիկս և զնշինն զցեսա պատուեաց և զնցնն արարին ոչա-
կերպք նորա : » Իսկ նա պատասխանեալ աս . « Թեւեւեւ Քրիստոսի
Սլաւոստոյ մերոյ առ ՝ ի մինչ առեալ մարմնովն զաստուածական փառն
ծածկեալ լինէր ի բրն վարապարա . սակայն աստուածային զտրութեան
արանչելէք նշանացն ոչ ծածկեցաւ, պլ յամենեանն հեզաւ . զնցնն շնորհ

²⁵⁹ Սլաւոստոյ Պատմարանս զնախնի Վ յարասանացն մերոց խոստ յարմարէ
Յաջանմա իմաստասիրի, « աղբրեկ » զմտումն նորա անշտօք և « գաւ-
նեան պր և Թիկնաւեա » զնա նկարագրելով :

Նշանաց և արուեստից սալով 'ի մեռս աշակերտացն իւրոց, որ բաւական բերելը զմեռս մարդկան զարթուցանել յերկիւզն Աշտուծոյ' և սչինը պիտոյցան զգեասաց ահարկոցոց: Իսկ որք վասն զի փակեալ է 'ի մէնը բազում Նշանաց նոցա շնորհ - փան պնդորիկ աշարիւս իմն զգեասաք Ննարիմը զարդարմա խակութիւն մարդկան ընդատուցանել յերկիւզն Աշտուծոյ: Զայս ապա և 'ի մարմնաւոր թաղաւորսք 'ի մեզ և տեսնել - ծիրանեփառ և ոսկեճամուկ զգեասաք և գեղեցիկ զարդաք և զմտաք առ 'ի յահարկութիւն բազանց բերիլ: Զի թէ խորազնագեաց զմեզ 'ի մարդկանն որ տեսնիցի' և գծուծս և խոշորս, ոչ սք պահուցեալ զարհուրեացի 'ի փառաց մերոց, որ սչն երկիւս խաց կեմէ գրոգմեղանն զիմ՝ զտանել խուզեա, հրանցեացէ տերութիւնդ քո արտաքս սակաւիկ մի գնալ արանցն: ք Իսկ ապա 'ի միայնեանն' մերկացաւ առ 'ի զգեասաւնն ²⁶¹ արտաքնոյ, ցուցանելով նմա զբխիւն պծեայս, տակալով: ք]] Երկութեան անգամնոցս այս և զգեասա - իսկ արտաքոյցոք միայն են 'ի տեսիլ արտաքնոց: ք Եւ իրբն գեանն 'ի ցփիւն արկեալ լինելը ամբրոպեան՝ զժգմեալ խոժուեալ քամելով տակ: ք Զիսոք արգեար կարև մարմնն մարդոց տեւել ժուժկալել պոպոխի գծորմեղեղեղի քրճի, կեմէ ոչ Աշտուծոյ տուեալ լինի նմա համբերութիւն: ք Եւ ապա բազմահարկի պատուով գնա մեծարեալ և ետեմ անգամ գնա պըճնաւորեալ գեղեցիկ իմն արքանական զգեասաք, և զանմա ևս ոսկոյ և արծաթոյ նմա զարգեալ՝ յուզարիկ յիւրանն աշխարհն ²⁶²: Որոյ եկեալ և կեցեալ սան սահաւ՝ վախճանի, կացեալ յոթմա հայրապետութեան սան մաստան:

Իսկ զհիկ նորա կացուցանեն յոթմա հայրապետութեան զԴաւիթ 'ի գեղջին Արամնից, որ 'ի Կոտայան գաւառի Այս գիւղ սեփհական էր սան կաթողիկոսարանի նախ քան զբարչարանս սրբոյն Գրիգորի յարքայն Տրդատայ նմա իսկ հազեցատուր պայմանաւ ընկնեալ, որոյ և յեակոր գնան գահի մինչև ցայսօր ժամանակի: Եւ փան զի 'ի բնակչոց ²⁶³ հեթմանոց 'ի Դավիթ քաղաքի յոյժ սաղափացեալ լինելը այրն Աշտուծոյ Դաւիթ, այլ և բազում ըսք սճիրք գնա նեղեցին: ապա սաղմաղեալ և արտաքս 'ի միջոց նոցա՝ ըստ գրեցելուսն ելեալ, լինէ կեկեցիկ 'ի գեալն Արամնն գեղեցիկայարմար յարգարմամբ և գնէ ըսբլանակի նորա սուսն բնակութեան՝ փայելուլ իմն յարմարեալ: Եւ անդ զհիւս կենացս քաղաքալարեալ իրբն սան երկրասասն՝ վախճանի - հանազաւցանելով գնա մերձ առ նոյն իսկ կեկեցիկ:

Իսկ զհին յախարհ զովմա նորան Տրդատ Մեծնայ ²⁶⁴ գեղջի, այր սուրբ և պարկեշտ և փայլեալ առաքինութեամբ: Յաւուրս նորս առաքառակք շոր հինից յամենայն առտեք զազարեալ լինելին 'ի սաղբելոյ սրբութեան ազգից նորս: Իւ պապիս ապա խաղաղութեամբ հասեալ 'ի կեա կռչմանն Քրիստոսի՝ վախճանի՝ կացեալ յովմա հայրապետութեան ան ինչ: Իսկ զհին սրբ համեման սրբան ²⁶⁵ Տրդատ 'ի զանաւարկց կայորդի ²⁶⁶ յովմա հայրապետութեան: և ոչ անելի քան զերես անս անեալ՝ վախճանի: Իսկ զհին սրբան Սին 'ի գեղջի: Բաւանեաց յախարհ զովման: Սա 'ի աշուշտիան հասակ: անեալ և անեալ 'ի սրբութեան հայրապետարանի՝ վարժ և կերթ 'ի բնաւոր առաքինութիւնս յառաջբերիւր ²⁶⁷: Իսկ ապա նախ քան զայս կռչեալ լինեք աս յեղիսիս պատմիւն նահանգին Ազմեաց: և մինչդեռ անդին իսկ հարգաւր գհաւաստեցեալն ²⁶⁸ իւր հօտ՝ այրիւր մի բազմաբույսիս առ սարսուղ Սինն կռչեցեալ լինին ցանկեցաւ յորմէ բազում պրկեալանք և բարբառանք անկոյ և արտափարք առգանեալ բաժանելին: Իւ այնուհետե ապա սխառ աղաքանիլ և լքանիլ զազարեալութիւնք գեղջին և յեղծութե անբախց բերիլ: Իսկ որ յայնժամ Իսմայելեան ստիկանն կը յայնժ նահանգի՝ Սաւղյսման ²⁶⁹ անուն, առ ինքն զեղիսիսպոսն կռչեալ՝ ազաւըր զնա թերես հնար ինչ գամնել զարձեալ բզխելոյ սղբերն: Իսկ ապա Սինի բարոյ ընդ բարբ փնտխեալն իւր առաքեալ, զի մարան 'ի հոխուն ցոյգապաշտանանց բերցին զփ գիւրս որ 'ի կերտինն լուսանայր: Իսկ 'ի փայլա առաւօտս կերտինն շաեալ զնոյ ²⁷⁰ հանդերձ խաչեան սրբոյ և համագունդ հաստացելովքն յաղբիւրն կացեալ և ցանկեցեալ: և անդ ազգիս արարեալ և անանապրեալ զտեղին՝ հարկանել գաւազանունն որ 'ի ձեռին իւրում: և յանկարծակի յսկան թօխտիկն բզխել սղբիւրն վտակեալ յարգաբազի սխմանիս պարզութիւն: Ընդ որ յաւեա ինն սասկեանն զարմացեալ՝ ոչ թերես լինեք մտացեալ 'ի մտայ նորս եղեալ նշանքն: Յեա պարիկ ապա եհնո սասկեանն այն պայազտաւ և զգարձակալութիւն Հոյսասանեացս: և 'ի գեալ նորս 'ի Դփն բազար՝ իսկ և իսկ վախճանիւր կրկնորդն Տրդատ Իւ իմացեալ սասկեանն զազարեալի առաջի 'ի ինդիք եղիսիսպոսն Սինի, և անեալ կայսրցանել զնա հրամայել յովմա հայրապետութեան՝ յոյսոյիտ ինն պատճառանայ բերեալ յոյս անցի: Յաւուրս սրբ եղև կտարանս վազինոյ և Արեւնոյ և զիւզպաղաղբն թմաւնայ, յորում սղանան սղիք իրքն ետին հարիւր և զերեցան հազար երկերիւր: Իւսց նորս բազում

և հրաշքի նշանական վարքս զնորեալ զկոս կենաց խրոց իրբն անս
ուժ՝ փոխանել, եղևալ 'ի քնարանի ընդ հարս խր :

Իս սպա զԵսայի, որ 'ի 'Կեդ գաւառս ՄԱզապարաւ զեղբն՝ կռնն
յաժնա հայրապետութեան : Չսա նախ կարգեալ էին եպիսկոպոս 'ի
գաւառին Գալթանն և զինի սպա կաջուցեալ 'ի հայրապետական աժնան :
Աջի բան զնանն, թէ ևր որդի միանց քաւ այրաց . և վրան զի յաշ-
քատութեան քաւն հանգիպեալ ամեղեայ որդապէս խրոզ մարտչիկ չբէր՝
էկն յարեցաւ նա 'ի ասն կաթողիկոսարանին և անց կայր՝ 'ի յաւոյնց
ինն անտես լեալ . և սչ ևս բնա մեկնեալ 'ի գրանն առնարին Տեանն՝
ցրասոր ստուացեալ 'ի ձմերայնի լինէր և սուպահարչ արեակեզ յա-
մարայնի : Իսկ 'ի հարցանել քահանայիցն, թէ ո՞րն էր այգաբո բաց-
մեղայք լեալ բոլոր գամաշումչ սպայք հանգերն ամեղայց ²⁷¹ մանկանց
ատրեալ , և սչ մասնն ընդ յարիա ուրեք . ս՝ իսկ նա զայցս բան եւթ
ընդզեթ ասնէր գաւառիանի . « Ո՞չ զիակք , զի սակս կաթողիկոսա-
մեանն զորեակս իմ սաս անացանն » : « Որ գրեթէ մարգարեւհի ինն
վրան մանկան կինն գամնէր . զի սեւալ և ուտեալ 'ի նմին հայրապե-
տանցի՝ նախ յեպիսկոպոսութիւն և սպա 'ի բարձր աստիան հայրա-
պետութեան հոչեցաւ : Իս սորա քաղաքազարեալ զկենսո խր իրբն անս
երկրաստան՝ փոխանեալ զնի ընդ հարս խր : Իսկ յետ սորա զՍան-
փաննսս սնն 'ի Գլին քաղաք կաջուցանէին յառաջնարգութեան անց՝
սչինչ ուելի բան զերկուս անս կեցեալ : Իս յետ սորա Յովար յաշ-
քովեալ Սոսաննն 'ի կարապաղասին ապարանից՝ իրբն ամիս վեց մի-
այն սեւեալ :

Չայտա մամննարա Կզիտ սնն ստիկան 'ի Հայոս յամերպեանն ²⁷²
ատրեալ լինէր . որ իրբն ևհաս 'ի 'Կաթողիկոսան քաղաք՝ սպա կառա-
կաւ և գործակալս ըսա գաւառաց գաւառաց սուպեր : Իս վրան զի
ընդ նորք նուսնեալ ևր գաւառն թաղքեանաց՝ ընդ այն սպա զեկ 'ի
զգաւաւարաց ստիկան՝ սուպեր . որց երթեալ հասեալ 'ի վրան միաց-
նարանի որոցն Գրիգորի, որ 'ի գիւղն թաղաւանն՝ երեկոթս անց ա-
նէր : Իս տեսեալ սպա զգեղեցիկ և զյաւա չքնադատես սպասս ա-
սաւանակերտ խարանին՝ զտիկեղնս և զարժութեղնս և զցամակ գունակ
երանգս առապատին սրբութեան և զհանգերմանս և զարկանելիս, սպա
հրապարեալ 'ի շար ապահատեանն՝ խորանակ մաք չանայք հնարս
մարթեղ գտանել սախ յինքն յափշտակելոյ զաստաւանային աւանդան :
Իս ըսա սպիրաս խորհրդոցն զեկ 'ի ծառայից խրոց անարգազանից

'ի ծածուկ խարդաւանեալ խեղզամահաւթեամբ ընկենցր' 'ի գիշերի 'ի գիշ մեծ խորափախ' զգոցրս մահն 'ի վերայ կափուցեալ : Եւ ապա պղաւն իբրև զանխաւ իրին գաւալ՝ Բնքն 'ի խնդիր լինէր խեղզամահ ծածուկն, և առհասարակ զուրբ կուսակրօնսն 'ի բանս և 'ի կազանս բմբռնեալ՝ իբր Թէ նորս գտան պատճառ կորստեան ծառայի նորս : Եւ յոչ ապա աւեալ զաւան և զհացանս ուխտահանացն երթոցր բռնոցր զիւր վիճեալ ծառային ծածկեալ ²⁷² վիճն և խոկոյն ձիւ բարձեալ մարգակերն՝ մահապարս զուրբ արսն պարտաւոր սոճելբ : Եւ զաղջկացոյի սպա և ստափանկն զգացուցանէր զայն ինչ, զւր ոչ երբևք գտանէր տեսնել . և այնպէս զարխն անրիծ պարտաւոր արարեալ՝ հրանան ընդունի յաստիպանէն աւանց հարցեփորձ տանի կասարել զուրբ արսն : Իսկ անօրէն զլաստեր շար գահիճն սրայ նարակ զուրբ գունդն առհասարակ ասցր ուելի քան զքասասուն պր . և ապա զբաղմոցոյի սպասուցն բազմալ թիւն միանգամայն իսկ յինքն յափշտակեալ՝ ընչր զկորսասական շար սղարհութեանն շափ : Իսկ 'ի բազմաց սովաւք մեացեալք ելեալք 'ի փոխասանէ փապարոցն՝ և եկեալ գտեալ 'ի բազմախոցխոց երկակնցն առպասսս սնկեալ զգլխահանս արբոցն , և զեկեղեցին ֆերիտաստի խրթնացեալ 'ի բարեզարգութենէ բեմին , սցրս սղարմելիս փոխմոսի խրախնամական երգոց յարգարկին . մանաւանդ զի և ոչ կախուցանն ուշաց նոցա արժանի գտան : Եւ պարզս հազիւ ինն զերեքցմանի զուրբսն աւեալ՝ 'ի միջթմարութիւն խրեանց բերկին զանրիծ արեանցն պարտաւորութիւն : Եւս ընդ մարտիրոսս անուանր նոցա գրեցան 'ի գարութիւն կենաց :

Բայց յեա ժամանակոյ հայրապետն Զափարոց զՍողանն անեալ կացուցանէն յաթառ արբութեանն : Ս ևր 'ի քաղաքադիւզէն Գասնոց , և 'ի մանկութենէ տեսեալ էր զլուծ կրօնաւորութեան կարգի և բազում աւարքնալան երկոց զանձն աւեալ 'ի մեծ ուխտն Սարենոցաց . ոչլ և վարժեալ իսկ էր 'ի փիլիսոփոյական արուեստս և առուել ևս հմուտ լեալ փասղատութեան կրթմանց : Եւ գտան զի 'ի ժամանակս Սողաննի՝ հարանց հօր, յերկուս լինէր բաժանեալ ախտն Սարենոցաց, և հայրն հարանց հասարակ բաժնիս կրօնաւորական գասուն երթեալ բնակր 'ի Զրեակ որ 'ի Շիրակ գաւառի՝ զճեա նորս և այս ևս Սողանն շուեր գնացր : Եւ անզ 'ի միոյնակեցի կարգ ելեալ լինէր 'ի իրձիթ՝ բազում ճգանց և ախտաւթեանց զանձն աւեալ : Եւ մինչլեւ 'ի իրձիթ անտի արապոս հանեալ՝ շուեալ անկին յաթառ հայրապետութեանն, հարցաւ

ապա յոճանց աղտաաց, թէ սՊրան զի ծեր ես և յանհարկն նկտան
 վարաց յոյժ անուապեալ, ընդեր յոժարեալ երթան 'ի հայրապետա-
 թիւն: Առ արս պատարանեալ նարս' ստեր . ս Իրթամ', զի գեղապա-
 ճոյնն նկարողաց սեւել զիս ընդ այլ հայրապետան սամ' յարժ եկեղե-
 ցալն: . ս - Իւ ըսա սմն պամիկ գարծն կասարեր . զի ոչ աւելի յան
 զմի սմ կեցեալ' փոխի յաշխարհէ սասի և զնի ընդ հարս իւր և կեն-
 գանազրի 'ի բաւարանի որբում':

Ազոս զկնի սարս զԳեարզ 'ի գաւառէ Արագածոտան կոչուցանեն
 'ի հայրապետութեան: Իւ փան զի սպառազուս Հազարայիքն արեւ-
 ցին հալան զՀայաստանեացս և մեծամեծք աշխարհիս նուապեցան, և
 մնացեալք զօգեալ զազարեալ կային ընդ ըմով ծաւայութեան նոցս .
 սախո պարթիկ իսկ յայտ' փայրի պահասեաց ²⁷⁴ 'ի Պատմութենէ սասի
 զրոյցք իշխանաց մերոց, բոցց եթէ գուցէ գացի ինչ' բաւական թեզ
 բերցի նախ յան զմեզ պատմարն 'ի Շաղհոյ պատմագրէ: Բացց զնի
 Գեարզաց զՅովսէփ 'ի գաւառէ Արագածոտան 'ի բնակչաց սրբոյն Գրի-
 զարի կոչուցանեն 'ի հայրապետութեան: Գաւարս որս ստիկան սմն'
 Խուզիմս անան, եկեալ 'ի Գլին յաղար' զընդ իւրի կացեալն նուս-
 ճերս Իւ տեսեալ զԷդեղեցիութիւն մեծամեծ գաստիկութիւն սան կամոս-
 զիկտարանին' զԱրատան և զԿուտիկան և զՀասոնց Մարզ հան-
 գերմ նոցանց ազարակեր, և գաւառանեալ 'ի շար ցանկութենէ և 'ի
 գիւտմալ ապահութենէն' ուժգին ինն գժուարութեամբ յիկն 'ի հայ-
 րապետէն Զոգեմօց ինդրեր սալ նմս զմեծ գաստիկերս իւր 'ի պա-
 ճառս զնոց արծաթոց: Իսկ մեծի առնն զմահ ընդ կեանս ²⁷⁵ խառնեալ'
 սանենին ոչ ոպր սեղի շար և ապերաս բանից նարս: Իսկ ստիկանն
 սա մղկեալ սրմն զնէ 'ի բանի գոյրն Արատոց և կապեր զնս 'ի
 շղթայս և զանիս հարկուներ, զի թերեւս զարհուրեալ' սա նս զհայ-
 ցեալն սոցցէ: Այլ և նս ոչինչ զարկեալ զամենանն' եկեալս 'ի զերայ,
 և ոչ գրեալ ինչ զբրտեմենն ²⁷⁶ սանել' քաղապէս համբերեր' Այլ զոյն
 ընծայելով: Իսկ իւրիս պնակս անփոշիլ ինն 'ի հայրապետէն ստիկանն
 լիներ' սպա պայտասիք երիւք զանն շեղեալ և եղեալ 'ի գլուխ իւրոց
 ծաւայից և հրապարակաստօ զոյն արարեալ' յայնանպէս սա հայրա-
 պետ մնանել հրամայեր և ընդ միս կողմն զաղապանացութեամբ ²⁷⁷
 սակալ սանել անդրին: Իւ սպա համբաւ հանեալ, թէ փառասեցան
 նմս գաստիկութիւն . և զոյրն Արատոց արձակեալ 'ի կապարանէ բան-
 օինն' 'ի սան իւր սուպէ: Իսկ նարս յետոյ բազում պնակութիւն և

աներկիւզարար երկու աշխատանոց յասնիկ աւզոց ցուցանելը՝ հարկու աւրեր միցն գլխաստիկերան Կուսակերտ և զՀոռոմոց Մարգ Թափելը՝ ՚ի ձեռաց ստիկանին չարի : Իւ պայտու սարապարտ գրկեալ գտանելը Սրատշառան յայնմանն և առ յաղա : Իւ սոխո սցապխի չար մահաւանոց միւտ ՚ի ննկապարտքի միտ ստիկանն ընդ հայրապետին բերեալ՝ ՚ի հրամանն նորա ծառայք նորա ըմբանեալ զեղբայր մեծին Յովակիմոց, յախան Սեփակոյի սպանեալ՝ ընկեցին զնա ՚ի ծափախն, որ է ՚ի հիւսիսոց կողմանն ականցն : Բայց հայրապետն Յովակիմ ²⁷⁰ կալեալ զառաքելագութիւնն տն մտաւան՝ փոխմանի :

Յնա սորա Գաւիթ ՚ի գաւառն Մարգարց ՚ի զեղիկ Կախարց յախարչ և զաթանն սուրբ : ՚ի ժամանակի սոտ յայտիկ ստիկանն անն՝ Հօլ անուն, փարք զեղաւ յախարակեանն անտի ՚ի Հայտ աւարեալ՝ չուեալ հասեալ մասնը բնակիլ ՚ի Գլօնն քաղաքի : Իսկ Սիւաղոց ան անուն ՚ի Պարոնի ասհմէ, — որ առեալ էր իւր կին զԱրաւսեակ ՚ի Բազրասունի տունն և ՚ի ձեռն այնորիկ զյալով ժամն երկրիս բաժանալեալ սեփակաւորար ինն տիկեր, — այս Սիւաղոց ընդգլխեալ և խանդաղեալ ընդ ստիկանին Հօլոց՝ գաւառաւ ընդգլխեալ նորա զօրաց բազմաց ասնէր, ընդ որո էր և մեծ սպարապետն Հայոց Սմբատ, և Սիւնեաց տէր և այլ ևս ազատագանք տեսք : Իւ այս հմարի կամ ըմբանել զՀօլ կամ գրեւել ՚ի մահ : Բայց Հօլն զհայրապետն Գաւիթ պատգամ առ Սիւաղոն և առ սպարապետն Սմբատ և առ Սահակ Սիւնեաց տէրն յղեր, սթիկ ընդկէր և կամ փան էր իրիք ²⁷¹ պարտու զօրապետմեանի ինկի հարապալեալ իրտիտայք զառեւ զնա . Թէ ոչ զնա՝ սակ, կամիք ընդունել, փայրացոց երկոց ի՞մ ակզի սուք ՚ի բաց զմալով, զի ՚ի ձեռն աներկիւզարար շաւարեալ երթեալ զմացիցաւ Իսկ հայրապետն բազում բանիք զնաս հանդեալ և սղաշեալ, ոչ կամեցան լսել : Ընդ որ յուր ևս այս արամեալ զմայր : Իսկ Հօլ իրիկ զիտաց, Թէ զմարեալ և շարտեթիւն նոցա, սպաւ աղբաձեռնարար ինն ըմբեալ որո ինն երկուսուորս ՚ի սիրտ և ՚ի պատրաստութիւն զինաց իրիկ երկու հարաք՝ փողկաղտիկ ելաներ ընդգլխեալ նոցա ՚ի պատերազմ / Իւ բանակ նոցա նաւեր առ եղբրք Հարսասան զեւաց հանդեպ գառասեկերան Կուսակերտի : Իսկ իրիկ Հօլ ուժգին ինն սազատակ տիկեր ՚ի վերաց նոցա և ՚ի բանիկն ընդ միմեանս՝ ՚ի փոխուստ գաւանցին զօրք նոցա առաքի զօրան Հօլոց . և բազում արեան ճարպոցիս ՚ի նոցանն հեղաւին տմաւ կախի տրարեալ : Իւ անդ սպանաւ Սահակ Սիւնեաց տէրն . և այսու

բազման Սմբատ և Սեպույն հազիւ ճորտքեալք անձնապարծ փոխ-
չիին, ընդ նոսին և այլ ևս 'ի սրոյն մնացեալ զօրքն' ցանկեցի սփակալ
գնային: Եւ Հօլն գարնեալ 'ի Դ-փն քաղաք դաւնոցր: Բայց զմտրփն
Սահակոյ Սիւնեաց անտանն բարնեալ ասնէր մեծ հայրապետ Դաւիթ
'ի հայրապետանցն սարբ, և անգ զնէր 'ի քնարանի մերձ 'ի սարբ
քուտրանն: Իսկ զինի Սահակոյ պաշտօղաւ զտեւրութիան զայն Կրիզոր
սրբի նորան, որ փաղաքչական անուամբ Սուփան անուանիւր: Իսկ ապա
լցեալ հայրապետին զինս կենաց իւրոց' փսիմանի, կալեալ գաւառնաբաւ-
թիանն ասն ին:

Իսկ զինի նորս յաջորդէ զտեաւ նորս Յովհաննէս 'ի գաւառն Կա-
սպեց 'ի գեղէն Ողջեց: Բայց յես սկզբան ձեւնադրութեան նորս
երբն անցին ասն ութ, ժիւք անմբ շարարանք 'ի նոյն ինքն յընաս-
նեաց ասն համագիտարանին լեզուք ննկուտօրք բանս ապիրասս
բամբոտանաց 'ի վերայ յալին սրբոյ հայրապետին Յովհաննու . սրբաւ
երբեմն սարբ կոչոմ Հուշան 'ի գաւանայի ձերայն²⁰⁰, կամ 'Կարեկասս
'ի զտղաւ շար վկայիցն, կամ' նոյն ինքն Բանն Աստուած 'ի Յուզայէ
և յանթին քահանայապետիցն: Եւ փոսն զի 'ի ժամանակին Բազարաս
Բազրասունի հրամանասար և իշխան իշխանացո Հայոց գաւանք աս ննջ
ապա զխնեալ երթեալ շուկին շանարգապարզ նամբալեզու հայհայելիք
ասնն Ազատուոյ' զերկրաւ զլեզուս իւրեանց անեալ և զօղանլեալ ա-
ւառի նորս: Իսկ նորս 'ի սասանայական պարթեպոսթոսթ լեզուայն
հրապարեալ' և տօրթոստ յիւր լսելիսն զպիղծ հայհայութիանն ամբա-
րեալ' գրէ հրովարտակ աս ասննեանն, 'ի բայ կալ յընդունելոց զհօ-
տայեան . 'ի մտի եղեալ այլ ևս կոտուցանել հայրապետ ըստ իւրուսն
ձեւներիցումնու: Իսկ մեծի ասնն Յովհաննու ինացեալ զլէկանս աս-
անայականս իշխանին և հոգեւոր հաստգտեան սրով գնա պաշարմանք
կապեալ' ինքն յարուցեալ գնաց 'ի բանակեալ սրոյն Սահակոյ 'ի փնս
այրից զօղեալ և լսիկ ինն անգ²⁰¹ մշտնջնուտօր սղօմից պարապեալ:
Զայն ապա ինացեալ սպարապետին մեծի Սմբատայ և Կրիզորի Սիւնեաց
անտանն և այլ ևս նախարարայն Հայոց, և հանդուսդ 'ի միասն եկ-
եալք և ժողով եպիսկոպոսոց սրարեալ և ստուգալեա ինացուածիւ ին-
ցեալ զ'ի նամիք իտմոյն շրթանց շար հայհայտան ստութիան' հաստ-
անն գարնեալ յաման սրբութեան զայնն Ազատուոյ: Իսկ ապա ոչնու-
հեակ եկեղեցիք Քրիստոսի, որ երբեմն իրթմնացեալն եր 'ի վերաս-

մանէ՝ ²⁰² գիւտային՝ դարձեալ յինքն՝ գիւտայն առաքատաւոր ²⁰³ նորա-
 գաղես պայծառանայր։ Բայց իշխանն Բաղարատ եւ առաւել վտանայն-
 սրին գլարեալ լինէր, զի առանց կամայ նորա եղև հայրապետին հաս-
 առաւթիւն եւ ուր ոչ ընդհակալ զնա, ինչպէր ժամ գիւտոյ՝ զայլ ²⁰⁴
 փոխանակ նորա հացուցանել։ Բայց բիւքն անորեւր տատկապես պա-
 տուհափս ահատարակ սասակին յառաւանասաա բարեկեթեան անտի-
 սնն՝ ՚ի բարձրութեան զարաննուայ ՚ի վայր հոսեալ՝ եւ բարձրացաքն
 բաժինն ՚ի մարտնայ նորա աւնուին, մինչ զի ոչ մնայր ստիք առ ստիք ²⁰⁵։
 Իսկ այլ սնն ՚ի բարձրարեքն ասնեայ ՚ի վայր գիւշերի գլեալ՝ եւ բալար
 անդամք նորա ջարեալ շարժարեալ, եւ այնպէս առաւելեալ։ Եւ այլ սնն
 յարձանայ ուղիտոյ գետապետ լեալ՝ եւ ոչ գերեզման անգամ զնա ըն-
 հալաւ։ Եւ այսպէս վերին անհարկութեանքն վրէժս շարաշարս ՚ի նայանն
 վտան ստիքաա լեզուացն ինչպէս առ ՚ի յուսանն իրառու այնոցիկ
 որ զինք գաղայ են՝ մի՛ արհամեղ մեռս մեղանչական յոճեալն Աշտուծոյ։

Յնա այսորիկ ստիկան սնն՝ Աշտուծեթ անան, սուսբեալ յամիրա-
 պեանն Զարբէ, լուս գայ ՚ի Լայո։ Իբրև եհաս ՚ի Տարան գաւառ՝
 իսկ եւ իսկ ՚ի հապանս գիշխանն Բաղարատ ըմբանեալ, եւ ասնել առ
 ամիրապետն, որ եւ ստիք սրբոյ հայրապետին զանիրան խորհէր։ սառ
 ապա գիրաւացի պատուհատ վրէժանգրութեան ²⁰⁶ ըստ արձանին յան-
 մին իւրում կրէր։ Բայց ընտիրէք Տարաւ լեքինն ըստ աշխարհոյց ի-
 բնանց բարաւցն համուսեղ ՚ի մի վայր հուսարեալ եւ զմի գինուորու-
 թիւն գինուորեալ, եւ յանհարձակն ՚ի վերայ տարնարար յարանեալ՝
 սպանանին զաստիկանն Աշտուծեթ, իբրև վրէժս ինն իշխանին Բաղա-
 րատոյ պահանջեալ ՚ի գայեժաղզութիւն աննանց իւրեանց։ Եւ ապա
 ստորք զորա նորա ցանեցիք սխեալ՝ լուեալ զմային առ ամիրապետն
 զուս՝ արհամեղ ննա գիրին աղէտս։

Զայսու ժամանակա Գրիգոր Սիւնեայ տէր, որ Սուփանն յարժո-
 ջիւք, եւ Բարգին Սիսական նահապետն գրգռութիւն շար ՚ի մէջ իւր-
 եանց զարժուցեալ եւ զանորտակ ՚ի վերայ իրերոց կարգեալ ՚ի պատե-
 թազմ՝ սպանանի ապա Սուփանն ՚ի Բարգինոյ եւ պայտապետ զակբու-
 թիւնն Աշտուծ սրգի նորա ընդ նորա, որ ըստ փառաբանական անուանն
 Գարուս անուանիր։

²⁰² Պակաս ըստ մել. զուցէ պարս իցէ տեղ՝ «գարձեալ յինքն ա ե-
 սանեւ ով գիւտայն առաքատաւոր՝ նորագաղես պայծառանայր։»

Բայց ամիրայեան խնայեալ դազանաւն Ալլուսեմայ՝ այնուհետեւ զօր գումարե, զանոց կապէ, շարիր սպայից պատրաստե, և աւեալ 'ի մեռաւրաւն ընդոմնի իւրոյ՝ Բուխայ կոչեցելոյ, աւաքի 'ի Հոյս. և այդ հրաման անուշտ 'ի վերայ եղեալ՝ զիխանս աշխարհիս և զանարս համապանջ 'ի կազանս ըմբռնեալ առ ինքն ասրցի, և զոյլ ևս ռամիկ չեմեղազարս, որ սուր յաղգիւր անել մարմնացեալ և կամ զգին չարեել՝ զամենեանս աստակեցի: Բայց միայն թէ 'ի լաւապանից անանց 'ի գաւաան օրինացն Մահմետ որ զարճի՝ զնաս ընդ իւր ասրցի: Իսկ նորս համապանջ զօրօր լուեալ եկեալ հասեալ 'ի Տարօն գաւառ և իրբն զհայժման ինն փոյլըմհաւոր զաշխարհն արարեալ՝ վաղճազակի ըմբռնեալ լինին և որդիքն ևս Բազարասայ ըմբռնելոյ՝ Ալլուս և Դաւիթ, 'ի Բուխայէ հանդերձ այլ ևս իւրեանց ազգակցար: Եւ 'ի զիպահալ զնոսս եղեալ՝ ապառաժ զգորս իւր տխւ՝ ընդ ժարժարս 'ի լերինն Տարսի և ընդ երեսս գաւառին Եւ նախ զըմտեալան 'ի խախտն ²⁰⁷ լերինն զորս ըմբռնելին՝ ապաաս երկրի տային անազարձ սրով՝ իսկ զգաւասին չեմեղազանցն զպանհինս զամենս որոյ նարաժ տային, և զոյլս մերբաւհոյս արարեալ առ բանասարն հասուցանելին՝ աստակեր զնաս քարչեալ: Իսկ զանձնագեղս և զերեսուսոս և զգամեանս արտաքոյ այլոցն արահեալ զնոն անարին յարեւս իւրեանց զարձուցանելոյ ըստ ամիրայեանին հրամանի. և զոյլս ևս մնացածանս առ 'ի նացանն հրամայէր սրով զտանել: Եւ այդպէս անոց ըստ գաւառաց զաւասաց շրթելով՝ բազում աւարս ²⁰⁸ զեռեզեր, մինչև զիխանն Ալլուս և զիկոբայս նորս զԴաւիթ առ ամիրայեան խաղաղացեալ աւաքի հանդերձ հարապաստեմեալերն իւրեանց: Ալլուս անտի չուէ գնոյ զհայժմաւրս Արտադրանի: Իսկ մեծ իշխան ասնն Արժրանեաց՝ Ալլուս, թեղեակ հանդերձէր զինքն իւրս. յոյն ²⁰⁹ զտեւելոյք ժարս ընդ բանազասին Բուխայի գնել, սակցն նախարարն իւր ոչ գտանելն նմա համամայ 'ի գործ գտանբազմի: Ալլուս այնուհետեւ արամայ կամեր հարկեալ երկմայ առ Բուխայ. և նորս փոյլճաղակի գնա ըմբռնեալ հանդերձ համապանջ համազգեպ իւրովք և աւարս ինչ 'ի զիպահալ կացուցեալ, այս աւաքի՝ գնացուցանելով առ ամիրայեան, կանտեր ևս և որդւոյք հանդերձ: Եւ այնուհետեւ մեռս զգաւասարն արկեալ՝ զամենայն սր գտանբազմական, որ սուր 'ի մեռան ասեալ և կամ զգին չարեալ՝ հրամայէ մերբախարս առ ինքն ասանել. և ըստ օրինակի կոչմանցն այնոցիկ Տարսայ և անոց ևս նոյնպիսաբար արարեալ և արահեալ զբարն հասուցաւանս և զյախաւանեանականս

'ի պէտս իւրեանց պաշտամանցն բերել, և զպլլնն կերակուր սրբոյ սոյցին՝ արեանք լցեալ զարտեան ամենայն : Եւ ինքն շուրջ գնացք հասնելը նոցին իոկ սարտաւհաւ հինի գեղեցեանք ժողոպոտարքին Ղափայ : Իոկ մեծ սարտաւհան Հայոց Սմբատ՝ իբրև ետն զսա 'ի նմանէ զբազմեալ սասանաթիւնն և զսասաթիլը սրբոյ զնարակամեն, որ եհաւ սպգացն այնոցիկ՝ զեա՛հ 'ի կեանս խառնեալ սոխաւ աշխարհին իւրոց փրկութեան գնաց ընդ առաջ նորա բազում ընծայիւք և պատարագք : Եւ ընկալեալ ²⁹⁰ 'ի նմանէ պասաւտիբարար՝ սոքա 'ի կտնս նորա յամենայնի բեղեալ կարտեան սասաթի նորա և նանարտհ ննս հարգել ամենայն ուրիք, ուր և նա խարհեցի երթալ : Եւ բազում ինտուսթեանք զազալ և զանասի միտս նորա լինին յանկաջեալ զսասա՛հ այնոքս, զի խարհրգակից իւր բանասրն և կանկից զմեծ սագարտեան կացուցանէր : Եւ սա հատարակ 'ի միասին շուեն երթան ժամենն 'ի Ղափին քաղաք . և անգ ևս սոքա մեան շուրջ զգուստարն սփեալ և սագարտախ հինից սարտաթեալ՝ և զորս ²⁹¹ միանգամ 'ի զմուտրական կարգէ սուսերամերիս և զմուտրսն զտանէն, զանոնս խանդելեան երկաթէն սոյցին կերակուր, իոկ զանոնս ²⁹² սասանա 'ի պարանց արկեալ, այնպէս սա բանասրն քարչեալ անկին : Եւ անգ սոքա կրկնակի ընդ ընտիրս զամենեանն հանեալ, զորս 'ի կողմնս Տարանց և 'ի Վաղարշտեան նահանգէ ընդ իւր ստեալ անկեր, և զպժմու ևս բերանեալս զգիտակալչելու շնոսնեալ 'ի բաց և 'ի բանս արգելեալ՝ և զպլլնն սնուցար՝ սրբոյ սոյցին կերակուր : Բայց յաղաքս բանասրիեալ կապելոցն զնկին 'ի միտս իւրեանց զազալ զազակի զնոսս հաղանդելցուցանել 'ի հաղարգաթիւն սրկեացն Սոհա՛ մտախ : Իոկ իբրև հարցան 'ի բանագտանն Բախայէ ուրանալ զՔրիստոս և 'ի կունոնս պաշտաման նոցա զտանալ . նորա զեղեցիկ ինն ժալութեանք զգոյթ պնդութեան յանկինս ընդամենին՝ սա Քրիստոս լաւ զարկեալ երթալ քան սա ժամանակ զայելել 'ի մեղս : Եւ ցուցանելին և յոցա սանկին, եթէ չեն արեանի շարչարանք ժամանակիս հանգերանլոյ փառացն, սրբոյ յոցանկոյ են 'ի մեղ : Եւ այնահետեւ սասախալս ²⁹³ 'ի շար բանասրն յուղեցան ժամանք 'ի վերայ սրբոցն՝ կազանոք զնոսս խաղանկելոյ, և բանախ և հարուստալք և անուսաղութեանք, զի լեկու ևս զարհուրեալ նոցա 'ի դառն կասանոցն՝ 'ի կտնս բանասրն եկեալ լիցին : Իոկ նոցա յամենայնի քաղալէս համբերեալ նախասանաց և շարչարանաց և գեղարանաց և հարուստաց, մինչ զի սա հատարակ կեղեցեալ լինէին ժարմիք նոցա : Եւ այնպէս արհամարհեալ և սա սչինչ

զգիշտս գրեալ ²⁰⁴ ' համբերեմքն բազում նգանց և շարչարանաց . և եկին
 'ի մահ՝ ինդաւթեանք, զիսն զի գորանոցն միւս 'ի բզիտմեմ, անտի լուսոց
 կենդանութեանց ²⁰⁵, սր ելեալն էր 'ի կողիցն՝ Քրիստոսի և ցոզոյր ²⁰⁶
 'ի վերայ նոցա : Իսկ անտեալ բանաստեղծն զամենեւին զնոսս ոչմեզս և
 փոյթն 'ի մեռանել զսնն առ 'ի Քրիստոս հաւատոցն՝ զպեցտ զբաժնը
 աւթիւն բարկութեան 'ի վերայ նոցա իրքե զլար զազան, և հրամա-
 յեաց սրոյ ²⁰⁷ Նարակ զնոսս առլ՝ ոչ 'ի միւս՝ ժամու, այլ 'ի բազում
 աւարս ասկտ առ սակտ զնոսս զամենեալ . և անեալ ²⁰⁸ իրքե զոչ-
 իտար 'ի սպանոյ, զի թերեւ զգլխոցեալք ուրացնին Իսկ նպար ²⁰⁹ յաւսնի
 աստուածայնով ոչ 'ի բարոյն 'ի շարն, այլ 'ի շարն 'ի բարին զգլխ-
 ցեալք լինեմքն Էւ պայգեա բազում զիշտս կրեալ համբերութեանք բազ-
 մա՝ կցարդք բարեաց զաստիճատոցն զսնն . և կաարեալք սրով՝
 պահեցան 'ի Քրիստոսէ : Ելին 'ի նոցանէ և այլ ևս արք ետին, սրոյ
 անան զիտուորին նոցա Ալամ՝ Նանաչիւր՝ 'ի գաւառէն Աչրափոյ յԱրփ-
 բանս զեղլէ . և զսնն զի զուարթագին երեօք էին և զեղեցկազխատիք
 և ախպակք ²⁰⁰ 'ի զլն շարեկէ՝ ոչ զնոսս ընդ այլնն սրով կաարեմքն
 զի զեռեռ անն ունեմքն զսնն զնոսս յիւրեանցն թերեւ արկանել կորս-
 տական խորհարատ : Էւ բազում պարզեռ բարեաց նոցա և զաննս սակոյ
 և արծաթայ առաջի արկանեմքն . այլ և գիւղս և վերդատանն առլ խա-
 ամանցն 'ի երեկելն ²⁰¹ և փառասրս 'ի գրան արքանի անել : Իսկ
 երանելիքն աննեմքն բնաւ իսկ անհասն միտս նոցա յայնմիկ ցուցեալ՝
 իրքե նահատակք քաղք նարպեալք լինեմքն 'ի խաաստեանութեան իւր-
 եանց, զՔրիստոս, ըստ զրեցեւումն՝ համարեալ իւրեանց կեանս և զմե-
 ոսանելն՝ շահէ Ալլա յայնմհեալ ևս աստուէլ աստեղոցեալ լինէր բարկա-
 թիւն բանաստեղծն 'ի վերայ նոցա . զսնն աստեղնարանս զնարք հրա-
 մայր հեզուլ և արկանել զնոսս յամենայն շարչարանս և բարեանս
 կաամանց, զոր ոչ լեզու բաւական լինի պատմել և ոչ գրով բաժնե-
 զակել : Սակոյն յայնն անեանոց և սերն Քրիստոսի և ուրախութիւն
 վրացութեանն թեթեացոյցանէր նոցա զանհարին ծանրութիւն բե-
 ոսանցն . զսնն սրոյ ծանուցեալ բանաստեղծն զանհարոյրք միտս սրոցն՝
 հրամայել զնոսս զփայտե կտիել : Էւ մինչքեւ ըստ կերպարանաց իաչի
 կախեալ կոչին՝ ուժգին զաղասանեք սուրբն Ալամ քաղաքութիւն ըն-
 կերացն ժառանգանէր : « Ե՛րբ 'ի սակ, զարհուրիք՝ կարգք, յառժամանա-
 կեոյ ²⁰² մահուանէս . զի թեղեմե շարչարեմք զսնն Քրիստոսի՝ հա-
 զարգութիւն անխնք ընդ Ալլասոժոյ կենդանայ : » Էւ ապա յերկինս

փոխանակ աշտոյն զխորհուրդս իւր անբարձեալ՝ ասէ . « Յիսուս Քրիստոս՝ յայտ իմ՝ ուխտաւոր գալով իմ յայտիկ անի տարեգանի մեծի նա-
հասակին Գեորգոյ նախադ պատարագ և վասն փաստոց անուան քո . և
արգ պատահեան զիս ինքն թեզ փոխանակ նախադ մասուշանեմ : Ընկնալ
զուզակիզութիւն անկին ինց, որ ընդամերից ես պատարագոց . և խա-
նեա զիս և որք ընդ իս են՝ ՚ի թիւ վիցից քոց սրբոց, որք սիրեցին
զօր երեւելոյ գալատեան քո : « Եւ պարզեա առհասարակ նոցա՝²⁰³ համ-
բերեալ մեծի պատերագին բազում երկայնմասութեամբ՝ և յաղթեալ ա-
մենայն, ասանդեցին զհոգիս իւրեանց և ընկալան ՚ի Քրիստոսի զպահն
անգլխալթեան : Իսկ ժողովք քրիստոնէից թեպետե վշտանային տախ տա-
սիկ որոյն կատարման զտարբան Առտուծոյ . սակայն գովեաա մեծ կո-
տարէք նոցա Քրիստոս ՚ի մեան վիցիցն :

Կատարեցան ասնեցին սոքա սուրբքո՝²⁰⁴, որ տալի և զհնի՝ յե-
րեքհարիւրերորդի երկրորդի թուականութեանն թորդամեան²⁰⁵, ընդ ա-
մենայն՝ ասելի քան զհարիւր յիսուն պք . թեզ զպնասիկ, որք յոյլ
գաւտա և ՚ի քաղաքս եղին վիցք, որոց և անասնք նոցա գրեալ են
՚ի պարտութեան²⁰⁶ կենաց :

Բայց մեծ հայրապետն Յովհաննէս օր տահմանեալ յիշատակի ամ-
նայն սրբոց պայտիկ տարեարտիան պատաւով անկին զսոցա կատարուն
՚ի Մեհնէի ամեանն, որ օր քան և հինգ էք ամեայն՝ ՚ի փասս ամենա-
կային Առտուծոյ :

Այլ էին ևս անսք ՚ի նոցանէ, որք ոչ կարացեալ անել, ժուժալ,
ասնիլ և համբերել պատերագին, լքեալք և լուծեալք զարման յեա
յանորէն որքն իւանցելեան բունագտաին . և ուրացեալք ՚ի քրիստոնե-
ական հաստացն ըստ գրգուութեան սասանայտիան արքանեկացն՝ զանիւն
հնոցի միայն զանձաճք արկեալ, արամեալք և գաւնատեալք և անթա-
լիցք՝ թերեւ և ոչ տարայնոցս հասեալ հայթայթանայ՝ կորուսին զա-
նուան և զկեանս մշտնեմնական . որ քան զամենայն պատիւ բարբառայն և
փաստարարայն է, և հոցն զեհնէի միանգամայն իսկ զասն ժառանգորդքս :

Բայց բունաւորն Բաւոյ իբրև ետեա զամենայն ինչ աշխեալ ըստ
իւրոց կամայն՝ սոյա հրատախ ասարկ Վաստոյ Սիսական իշխանի և եղ-
բօր նորա Աշտոյ և այլոց ևս տերանց աշխարհի նոցա, զի ըմբռնեալ
առ ինքն վաղվադակի հասուոցն զնոսա : Բայց յալովք ՚ի տերանցն կա-
տախաւոց յանառիկ ամբոյն Բաղայ գիտեալ հատարեալ փրձանէին ՚ի
մեաւոց նեղչայն : Իսկ իշխանն Վրտոսի՝ հապի ՚ի նոցանէ Նաղարեալ՝

փախտեաց զնոց շուէր ընդ հոգեման Կոտայք գաւառի Զայն գլխաւ
 ցեալ փոզխազակի Բախայն՝ զոր զչեա առաքել ըմբռնել զնա : Իսկ
 իրբն զչեա կրթեալ հասն հաւոյ իշխանն չնէր հրատակին, սպա ընդ
 կրանին զարեալ նորա՝ առ ՚ի գործ զփոզխազակն առեալ՝ առ հա-
 տարակ զնոսա թաւաղչար իսպոյտացածէր : և ինքն անցեալ զնոցր յար-
 եւելա յաշխարհն Կարգեմանց ²⁰⁷ առ իշխան աշխարհին, որ Կորիճն ան-
 ուսմեար : Բայց և յոյն՝ ևս ոչ եղև տեղի գտեալ փրկութեան իշխանին
 Պատմոց ՚ի Թշնամեցն - փան զի իշխանն Կարգեմանց զառանեալ
 ՚ի զիւն՝ կարեալ կապել զնա և առաքել այց ՚ի ձեռս Բախայնի, ՚ի մտի
 եղեալ, Թէ փոշին ինչ բարեաց ՚ի Բախայնի ափս ոչնարիկ ՚ի նման
 գացի : Իսկ բռնուսն առեալ ընկալեալ զնա՝ ապա և զեղբոցր նորա
 զԱւուս և զմեծ ախիկնն զմայր նոցա ըմբռնեալ զբոցն ապագասեղաց՝
 առ նա փոզխազակի հասուցանելին ՚ի Գլին բազար :

Ասանոր ապա մեծ հայրապետն Յովնանն, և փան զի չրջէր ընդ
 զինտեալ հոգեման գաւառն Կեղարբաւուց, լցեալ զգիտ կենաց իւրաց՝
 փոխանի ՚ի մեծ ախտի կրօնաւորական կայանին Մարենացուց, և ՚ի
 նմն ուխտի սրբոց ՚ի հանգիտա զնա փոխելին - որ կալա զառանկարգու-
 թիւն ան յաննեղբաւ :

Բայց բռնուսն Բախայ զըմբռնեալուն առ ինքն և զգլխաւորն կա-
 ցուցեալ՝ առեալ ²⁰⁸ շուէ զնոց զհոգեմեղբ արեւելոց, ապամն պառ-
 գանցն առ սարարտեան Սմբատ յղեալ՝ փոզխազակի զչեա նորա շուէ
 երթալ հասանել ժամանել յամբակ ²⁰⁹ գործոյն : Այլ նա նախ հրա-
 մայեալ ժողով եղբակապասոց լինել ՚ի բազարազիւղն Երազաւորս՝
 ձեռնադրնն ՚ի հայրապետութիւն զԶարարիայ ՚ի Կոտայք գաւառն ՚ի
 զեղջի Չաղոց, և ազգթից նորա ²¹⁰ զաննն իւր յաննն արարեալ՝ ինքն
 շուէ զնոց առ բռնուսն Բախայ : Իսկ Բախայնի երթեալ ըմբռնե-
 զմեծ իշխանն Արթուրակն, որ բնակեալ էր յամբակն իսալմուց և զայլ
 ևս զհամեղցիս նորա : Եւ անտի շուեալ զնոց ՚ի գաւառն Կարգեմանց՝
 և պաննել և պաշարանն շուրջ զԿարգեման բերդին եղեալ, ըմբռնե-
 անտի և զիշխանն Կարգեմանց զԿորիճն ՚ի կալածա կազանաց արկեալ :
 Եւ անտի ևս շուեալ Մկրտի գաւառ՝ ձերբակալ ՚ի Տոս զիւր ²¹¹ առ-
 նել զՍտեփաննոս, որով և Կոն անուսնելին զնա - որ ՚ի նորմուց իւրեմ
 Սնկոց՝ Սեպրկիւր աղջիկն անուսնելին : Եւ ապա ևս իշխանն Աշխունից
 Էսայն ննդապատիր լեալ՝ առ ՚ի նմանն ըմբռնի ՚ի ձեռս նորա հան-
 զերձ հանազեկայ իւրով, ընդ նմն և այլ ևս անարք և իշխանի ոչ :

խորհին Ազգանից կաշեալ կապեցան ընդ մեռա՞մբ նորա, ոչ սահա-
ինչ արեան ²¹² Նապազիս հեղեալ եւ յայնժ աշխարհին :

Իւ պնդանեակ զամենեան զնոսս, որք 'ի կալանս ²¹³ կապանայ ե
'ի դիպարհիւ առ նեւս բերեին' ե տակալ ընդ իւր խորացուցեալ շուե
զնոյ ասնելոյ զնոսս առ ամերազեան : Ազա ե զուարթեան Սմբատ
տակալ ընդ իւր ասնելոյ յարքունական գուան՝ կարծիս ինն նեւս սուլոյ,
Թէ միամտութեան նորա առ 'ի նեւան' ²¹⁴ փոխարէն բարեաց յամերա-
զեան շնորհեցիք, որքել արարար բոլոր Հայաստանայցս ե ամուլ
պարզեւ ե գրաբա յարքունստ . ե այնպէս զարեալ գամալ Սի-
րական աշխարհու Առ ի բրե շարան հասին 'ի գուան արքունի ե յան-
գրեան ամերազեան եղեն, ապա ե զնա եւ ընդ պլոյց կապելոցն հաւա-
սարեալ եզին 'ի բանտի . ե ոչ յիշեցան սառի նոցա երախտիք միամբ-
տութեան նորա առ նոսս : Իսկ ապա յեւ ոչ բազում ինչ աւարց հար-
ցափորձ 'ի վերայ հասարակայ կապելոցն տերանց ե իշխանոցն Հայոց
ե Ազգանից անէին, զի կամ զարձցին յանտրեւն յարեւն նոցա՝ ուրա-
ցեալք զբրիտաոսի սաստածաբաշտութիւնն ե այնպէս բազում պարզեւ
ե գրաբա 'ի նոցանէ ամուսցան ե յուզարկեացին ²¹⁵ 'ի հայրենի աշ-
խարհն ե 'ի տան իւրեանց . ե կամ սաստիկ խաշանկանոք ե շարլա-
րանոք ե անձնորքն մահու հասանիցեն զոյս կենաց նոցա : Իւ փան
զի պապեւ գրահման կոտանայ 'ի վերայ նոցա սաստիկ զարհուրեանք
զարթուցանին որ ըստ որե՛ ժամանակ ինչ յերկարեալ զնեղութիւն անմ-
կաթեանն, սմանք 'ի նոցանէ հասնեալք բարեցն արքունի՝ զարեան
յանասուած սաստածաժամութիւնն նոցա . ե սմանք Թեղեակ ոչ
առ ժամոցն կրեցին Թլխասութիւն, սակայն յանին կաշեալք՝ զի ե
նորա եւ 'ի ժամ զիւզոյ կոտարեալ ընացան զհանս ամերազեանի : Բայց
մեծ սարապեան Սմբատ՝ բախալեւ ընդդէմ սասթեանն սաստա-
թեանք փակեալ ըստ զուարթածապիկ սլեայն ե կոտարելապոյն հաւա-
սացն որ 'ի Քրիտոստ' ե ըստ յուսոյ կենացն յախանեանայ ²¹⁶, որ
միշտ ինքեան շեմեարաներ՝ բնա ոչինչ չեղեցաւ 'ի բանս հրամանայ
նոցա, ըստ համարեալ մեռանել ընդ Քրիտոստի քան առ ժամանակ մի
փոքեւել 'ի մեզս : Իւ այնպէս ընդդէմ հարցոպոյն նա տաներ գրաստ-
խանի՝ անձնարքն զու Թաղու նեւս զարեւն քրիտանեակն հաւասայ,
զոր աւարանին շնորհարն ընկաւաւ պարզեւ բարեանց, քան պաշտել զս-
տարտի արեւն անտրեւն : Իւ այնպէս ոչ միանգամ կամ երկիցս, պլ
բազում անգամ աներկիւ զարար ասնէր ընդդիմութիւն նոցա :

Իսկ իրրի զփարձ նորայն կանայ ասին և ժանկան զվես նորս ան-
հրապոյրս՝ խորհեցան զամուսխառ ամուսնոց զնա կորուսանել : Իսկ
երկուսոր այցելութիւնն պարտական ժարմայ մահաւոր հանեցաւ ազա-
տել զնա 'ի յախանական ժաշտանէ հազայն . և իւրով մահաւ զախ-
անեալ՝ ոչ անկա զնովա ուրացութիւն սուրբ օրինացն Քրիստոսի-
այլ ընդ 'ի ժարմի իւրում զհանդէս մարտիրոսական պատտեմանարու-
թեանն : Չոր և բարձեալ իսկ զմարմն նորս քրիստոնէական գասուց՝
սազմաբար և օրհնութեամբ և երգար հազեարար ասրեալ եզին 'ի վիշ-
յարմի սրբոյն Դանիէլի ժարգարէին , որ և ընկեցեալ իսկ վնէր նա
'ի գուրն ախճայ 517 , Բայց այլոց իշխանացն թախ ինձ և ոչ մի
ինչ մնացեալ որք ոչ եզին հետեալոց յառաւածակագնան կամ ոչ ըն-
դեալոց յանթին օրինան Մահմաթ . զման զի պակօցեալոց և զարհա-
րեալոց յառժամանակեաց մահուն երկիրէ՝ ոչ ասին 'ի միա զմեմն հա-
հան գամութիւնն . և ոչինչ փոյթ արարեալ զտարափելի անառ-
բանութիւնն Քրիէին Քրիստոսի , որ լսելի վնէլոց և յահային ասնին-
օթիւ որ ուրացի զիս առաջի մարգին , աւրացոյց և ես զնա առաջի
հօր ինչ , որ յերկինս և :

Բայց մնայն Ստեփաննա , որ Կանն 'ի ոսկեաց սպորական խօսից
անուանիւր , և զինի նախարարացն Հայոց կողմեք ասրեալ եզն 'ի
Բուխայէ 'ի գուան արքանի , որ և վնցեացն իսկ — բազում հարանօք
ամէլեալ զման խաստգնութեան անուանն Քրիստոսի , որ պտիեալ 'ի
Հօրն լուսոյ՝ զրեաց զմեանն իւր 'ի զգրութիւն կննացն , որ և կա-
տարեցաւ 'ի վնցնարիւրերորդի սեմերորդի թաւականին 518 Հասուց :

Յայտ հեաւ ապա Եթէ Թեթե թուացի քեզ զոս 'ի ծերանեացն
անցեալ բան 'ի պարզագանիցն լափարեքադէս 519 հանդիպեցոյց . զման
զի հանեցաւ բանն ոչ երկրորդել միւսանգամ զհետեանս զուցոց Հաղ-
հոյ Բազրասանոց և մերան ժամանակի պատմագրի , որ յայտագա-
տում իսկ արարեալ և զբոյցս պոչազատութեան սրբոց Աշուոց արարա-
պեմին Սիրասոյ զիշխանական պատմութիւնն , և զթալաւորացն զհան-
դամանացն զհօրքս , և կամ զչարձ զերեւոյն 'ի Բուխայէ զՀայաստա-
նեպոյս իշխանոց և նախարարաց յուրարանչիւրն սեփհան իշխանու-
թիւնս անեալ կացեալ հաստատեալ . և Թե չք 'ի նոցանն հոյսեալոք
և հարուստք և սեփհանք ընդդէմ հակառակորդաց չնիւց զամն . և
կամ չք յաւմքի եզին հարտաւարեալոց , և կամ զգիտնան նոցս յու-
րացանչիւրանն անզ 520 : Չի Թեպէտ ստագութիւնն ահմանական բանի

բացարարութեան և զբարոյսն բաժանուան ապացուցից ոչ կարացեալ ըստ քերթագրական հրահանգացն համառարար ընենուել . սակայն ըստ իւրաւն ժամանակի ընտանի գալով նորա³²¹ գրուցացն ամենայնի՛ գեղ-լուկ բանիւ բաւական թեզ այս պատճառս անգիւրութեան :

Առջ պայտս ետ առանձոր գրովանգածն 'ի նա թողացուցեալ՝ և որ ինչ հարկաւորարար պիտ ինչ պիտայ և Կառխ պատմութիւն, զոյն և և թ բաժնութեան եղանակաւ՝ որպէս վերագոյն սասցաւ, 'ի մանկութենէ մինչև ցերեկոյթա³²² երեսասարգութեանն զԱւստայ՝ որդւոյ Սմբատայ սպա-բաղեակ, զգորութիւնս և զբալութիւնս և զպատերազմանս և զհրաւ-մանս յայլս և զայլոց ետ 'ի նա՝ բաւական ըերցի թեզ առ 'ի Շաղհոյ պատմեալքն :

Իսկ յարժամ փոխանակ Սմբատայ հոր իւրոյ պայազատ և զպարագե-տութիւն Հայոց, գրեթէ ամենեցան թան զնա նախագանկիցն վեհապոյն Կանաչխար - վասն զի ընկալեալ զմեծարանս՝ 'ի բոց արհամարհէր զա-նարգանս և միշտ 'ի հրահանգս բարոյ կրթութեան գինքն վարժէր, և բարի աղչումն իւրոյ հողւոյն այլր՝ ընդ ամենեան կուրեալ սերս սեր³²³. և ոչ 'ի հախաւորութիւնս ինչ կամ 'ի կռիւս ընդ թշնամբան մար-սեալ, թան թէ բարեզգեաց բանիւր և բարի օճանաւ սմեալ զնոսս յազգութիւն և 'ի կամս իւր: Իսկ զպաճարանս մտակ շահոց փոսս իւր վարկեալ և առատմեան առ ամենեան զանալ՝ յինքն զբարձոց միտս յանգագանէր սիրալիք սրտիւ, որպէս զի յայտ՝ սակ ամենեքեան իսկ նմա համեալ հաւանեալ էին: Իւր պայտս սպա գիտրդ սպարազե-տութեան քաղաքափոքեալ՝ մինչև համբաւ բարոյն 'ի գուան արքունի հասանէր: Աջոս սասկիւն սնն 'ի Հոյս սուրբեալ, որ Ալի արժանի անուանիւր՝ ըստ հրամանի ամիրապետին իշխան իշխանացս Հայոց զնա կացուցանէր, բազում զգեստիւր և արքանական գրասուով Կոթայու-ցեալ՝ 'ի նա հաւատարմով զտակս Հայոց և զամենայն ընկալ արքունի: Իւր պայտս պատուախոնարայն և առաջին նա գտեալ եղև թան զամե-նայն նախարարութիւնս Հայոց . և ամենեքեան զալինս ընդ նմա զնկին՝ որպէս արգարև ընդ թնագաւորական զարժիւ Ալիէ 'ի մտ ամենեցուն եղեալ, զի թէ գեղ ինչ պիտայից վայնի՛ նակ 'ի սոհ՝ իւր արժանի ը-ցին մաղել³²⁴ 'ի թողաւորութեան ցեղս՝ զնոսս որսել յայլոց նա-խարարութեան ցեղից:

Իոց պայտս ժամանակաւ ահապն ինն շարժանոց եղեւոց 'ի Իսին

բազարի՝ բազում սասանութիւնս և փայլուննս ամոց և պարագոց և ապարանից լինէր, և առհասարակ քանզումն և զզբօրումն ամոցոյ բազարն . այլ և մահ յալովից մարդեան 'ի վերայ հասանէր . և այնպէս ահագին ինն լինէր ժամոց սաղմապին՝ մինչև ոչ ոք մեալ ընդ յարկաւ, այլ 'ի հրապարակս և 'ի փողոցս ելեալ հաշեալ հասալինն իսկ զբրտաշունչ սասանանից անբայնուցն առաւել ընդէր զբացումն ³²⁵ հեծալեանն, զի յալովք մեաւք և ժայրատեալք լինէինն իսկ սուրբ հոյբապեան Զաքարիա ուժգին ազգիւք և պաշտամոք մշտնջնանաւանչ և աղերաստի աղթմս առ բարեպալին Աշտուած մատուցանէր, և երկնային աղչեցումեանն 'ի բաց բառնոց զսասանաստա բարեպալինն՝ անմեա զեկեղեցի Քրիստոսի պահեալ 'ի բազմաբեր զսաննն ժամոցին :

Բայց իշխանք և նախարարք, որք ընդանեալք գերեցան 'ի Բաւֆայի՝ զայսու ժամանակս մի ըստ միսն 'ի կորզ անկեալ շանին յաշխարհ անբալեանն 'իւրեանց և 'ի սեփհարանութիւնս և 'ի սունս : և ապա մերխոցեալ յաննայ իւրեանց զախանց ուսնանս պեղծ որինոցն Մահմադ 'զքրիստոսումն օրինս հայրննիս առհասարակ բարձրացուցեալ բերին յանննս իւրեանց, ոչ 'ի ծածակ երկնուցիս ինչ՝ այլ իրին 'ի վերայ բարձր ասնեաց բարոզին զՔրիստոսի սասանապաշտութիւնն : Ընդ որս հանեալ Տէրն՝ ընտկեցոյց յառազ զնաս, յարամ ³²⁶ և օրհնութեամբ Տեսանն օրհնեցան և նայինք գովեցան . հերկեցին հերիս և ի՛նչ 'ի վերայ փոց : Իս ապա ձայն իրախնանոց ցնծացելոց 'ի յարկս նոցա լինէր՝ և ձայն հարսին և փեսայի ճշման սրգիս և արարին պատուք, և բնակեցան իւրացանչիւրք 'ի ժառանգութեան իւրեանց ³²⁷ : Իս այց արար Տէր նոցա և ախպեաց 'ի բարութիւնս :

Յայտ ժամանակի Աշտակ հայկազան, որ Գարուան յորջորջէր՝ փոսն զի փեսայացեալ էր Աշտայ իշխանայ իշխանի, իշխան ապա Սիւնեաց զնա ³²⁸ կացուցանէր՝ յարքանուստ նմս ասնելով պատիս . որ բազում նախութեամբ զարեալ զիշխանական պետութիւն իւր, արելով միանգամայն Սիւսիան ազգինս Բայց զմեծ սպարապետութիւնն Զայոց սոյ Աշտ կէրօք իւրամ Աշտայ, որ էր այր բաշմանեաց և թիկնուհս, առայգանն և գեղեցիկ հասակս, կորսիկ և ախպակ 'ի պատերազմանս . որ և ախպեալ իսկ կէրօք իւրամ Աշտայ զամենեւեան հնազանդեր ընդ ընով ժառայութեան . 'ի բազում կողմնս բազում անգամ արտութիւն ցուցեալ՝ և հաշտաւոր և հոյսեալ 'ի մէջ բազմայ երևեալ :

Բայց ³²⁹ յնա ժոխնանելոյ Աշտայ մեծի և հաշտաւորի իշխանի

ասան Արծրաւուց և զնկոյց զնա 'ի շիրինն հարց իւրաց' պայտառակը
 զիշխանական պետութիւնն զոյն Գրիգոր որդի նորա ընդ նորա , որ
 Դերենիկն անուանիւր : Եւ էր նա այր սեպ և զգտտա , և սոս 'ի զմտցս
 ստից , և զքրաւոր արգեանիւր և բանիւ , և անարիներ միշտ յամենայն
 բարեմեաութիւնս բերիլ : Եւ վասն զի փետրայեալ էր նա Աշտուց իշխա-
 նաց իշխանի , սակա պնդարիկ հայրախնամ հատեց և խոհական սիրելա-
 թեամբ միշտ խրատ բարեաց նոն մատուցանէր . որ և 'ի սկզբան անդ
 ընկալեալ' հչու և զգան մտաք հաւանէր ⁵⁵⁰ ընդունիլ և յոտին զբաշտ
 թշնամիս 'ի սողբելոյ նորա ⁵⁵¹ հայտաքանիւր . և շինութեան և խաղաղա-
 թեան պարտապեալ' յապահագն 'ի բնակութեան իւրեանց պատարտակը
 զհայրենի ակրութիւնն իւր 'ի բաշտ հինից : Բայց յետայ 'ի կանս ան-
 մին զնկոյցտութեան բերեալ' ոչ անայր բանի խրատս աներաց իւրաց
 որդեա յերկն և յեանպն , և չլինէր նմա այն յախումս ինչ 'ի
 բարութիւնս :

Բայց մեծ իշխանն Սիւնեաց Արտակ , որ ըստ փառաբարեանին իշխա-
 նիկ անուանիւր' յաւեա իմաստութեամբ և հեղաշումոյցը հանդարտա-
 թեամբ և հաւանութեամբ մեծաւ հնազանդէր Աշտուց իշխանին իշխա-
 նաց , և խրատս նորա զանկն մատուցանէր իմաստ' իրբն զորննս
 միշտ 'ի որտի իւրամ պահելով : Եւ 'ի մեան պնդարիկ յաւեա ինն ըն-
 դարեանոցոյն զտուն ակրութեան իւրաց յարգարէր 'ի բաշտ բարեմեան
 լրութիւնս . և հոյր բազում խաղաղութեամբ ըստ ամենայն հանգիսի
 բարեպաշտութեան :

Բայց միւս ևս իշխանն Սիսական' Արտակ , որ Գարբաւն փառաբա-
 րար անուանիւր' յայտ մասնատիկ փոխանեալ և եղեալ 'ի շիրինն հարց
 իւրաց , պայտառակ զհայրենի ակրութիւնն Գրիգոր որդի նորա ընդ
 նորա , որ Սիսական յարչըրիւր : Սա իմաստութեամբ և ախպանեանա-
 թեամբ և շինութեամբ բազմաւ անդր ևս քան զպայմանն ընդր զչափ
 հարց իւրաց : Բայց առտան յեկեղեցեաց վերիստոտ 'ի շինութիւն և
 'ի նորոգութիւն զնկն վերարեբէր :

Իսկ մեծ և սուրբ հայրապետն Զարարիոյ իրբն եկաց յառաջնորդա-
 թեան անդ իրբն տն զսանեւերիս' վախճանեալ զնի 'ի քնարանի հարցն
 որբաց :

Աշտ իշխանն իշխանաց Աշտս' ընարեալ զայր մի պատուական յըն-
 ասանաց ասան հաժմոցիկտարանին , Գեորգ անան' որ էր 'ի գիւղաբա-

զարկն ³²² Գառնուց, հրամայել մեանայրել զնա յառաջնորդութիւն տանս
Թարգմանց :

Այլ ինձ սասանօր ոչ արգեօր այլ ինչ է բանս սիրելի քան թէ զե-
զերիչ 'ի բանս գովեստից, որ վրան Աշտուց իշխանաց իշխանին են հե-
տեմանք : Վրան զի 'ի սին հասեալ միջակութեան՝ բաշտահասակ էր նա
և անձնեաց և թիկնուեալ և զուարթեալ և ժայտն նկարեն ինն , և
նիչ արեան յաշան անելով՝ արգեօս զբակնթ ³²³ կարծիր 'ի մէջ մար-
գարախ ծագեալ , և վայելչացեալ զեղեցիութեանն աշեօր . մեծիմաստ և
քաղցրարան, և առ կերակուրս իրախնանաց պարհելա ³²⁴ . ոչ խանդա-
ցեալ նորա ընդ լուսաղջինն և ոչ արհամարհեալ զնա. սասաղջինն, այլ
հասարակաց 'ի վերայ տարածէր զզգեալ ինանց խորոց, և լծակօր ինն
կշուէր նոսք զիւր և ապա գամենցան կենցալս . միանգամայն իսկ ասել ,
եթէ որ ինչ մարդկութեանս և պիտանի ոչ ինչ կատեցուցանէր : Զայս-
պիսիս ապա անեսալ բաշտահասիկ պերնութիւն իշխանացն և նախարա-
րացն Զայսց՝ խորհուրդ միարանական ստեալ՝ Թագաւորեցուցանել զնա
'ի վերայ ինքեանց, զեկուցանեն ամբաստանին 'ի մեան սասիկանին (Յի-

' Յերգայն Պապանանայ՝ առ Խարենացուց յառաջ ընդերայ, ասեալ
երկի նկարագրութիւնս Աշտուց, զոր սասաղարիկ մեզ Պասանայիրս՝ 'ի
մի խանելով զոր ինչ 'ի յիշեալ երգուց զՍմբատաց և զՏիգրանաց ա-
ռևինս 'ի մէջ բերքուց և զսին և զսիան . ս Ունէր սա (Սմբատ) հասակ
ս անգամայն համեմատ բաշտութեանն . և սասաղարիկութեան սղապն որսորդ-
ս և զեղեցիութեան աշեօր վայելչացեալ . սակաւ ինչ արեան նիչ անելով
ս յաշան՝ արգեօս զբակնութիւն 'ի վերայ սակուց և 'ի մէջ մարգարոց
ս ծագէր, և ն : (Խոր . Պատմ . գիրք Ծ . ԳԼ . ԺԾ :) - ս Զայս և որ այլ
ս պայտօսիք բազումք երկր մերայ աշխարհիս խորանաշտ այս և ազերեկ
ս ծայրիս հերաց Երուսանգեանս Տիգրան . երեսօք գումեան և մեղաւինն,
ս անձնեացն և թիկնուեան, սապարարան և զեղեցիան, պարհելան
ս 'ի կերակուրս և յընդիշտ, և 'ի իրախնանութիւնս օրինասօր... սակն
ս լինել սնա և 'ի ցանկութիւնս մարմնայ լաբասօր, մեծիմաստ և պեր-
ս նարան և յամենայն որ ինչ մարդկութեան պիտանի... Արգարագաս և
ս հասարակարէր կշիտս անելով յամենայնի, զամենայն ուրուք կենցալ՝
ս մտայն լծակու կշուէր . ոչ ընդ լուսաղջինն խանդայր և ոչ զնա. սասան
ս արհամարհէր . այլ ամենցան հասարակաց հարկեր պիտանայն խորոց
ս 'ի վերայ տարածել զզգեալ : ս (Խոր . Պատմ . գիրք ան . ԳԼ . ԻԳ :)

սեխ՝ որդւոյն Ընկայ : Չոր և սիրալիր սրտն զարժանուհոյց ինզիրն ընկալեալ՝ առաքե ապա Աշտոց թագ թագաւորական . զոր և բերեալ իսկ ստոխեանն Յիսկի՝ ընդ նոնն և այլ ևս զչեասս թագաւորական , և պարզեա և պատեաւ , և երկիրս սպառարկիս զնուսք և զարդարք մասուցանին առաջ նորս : Կոչեցաւ ապա և սնդ մեծ նոյրապեան Գեարգ և զհազեար օրհնութեանցն զօգլութիւնս սասուածոյսնս՝ ՚ի վերայ կտարեալ փոխմանկ սծման սրուակի իւզոյն՝ պտտինն զնա թագաւոր ՚ի վերայ Աջրանազեան ապին : Եւ այնուհետեւ բազում և երկնելի կորգս յորդարեր աշխարհի անբութեան խորոյ, յարինուածս սանդոյ, աղչոյ, բողբոջոյ, լինից, գտտակերտոյ, և հարձհաւատար ըստ իւրաքանչիւրոցն կտարեր կորգս ընձեականոց և ընթանհալիտ բարեխառն զաշտոպանոց, և զամենայն ստոխարակ անզիս՝ ազարակս և զանս զմէր . և զմարմնացս յայգիս և ՚ի բուբոսասանս զարդարեր . և զամենայն որ ինչ օրին և թագաւորութեան և որ ինչ ՚ի թագաւորութեան և որ շուրջ զթագաւորութեանք ոչ ինչ իւրք ⁵⁵⁵ կտակցուցաներ . և զբեմեւ հարսապոյն և իսչեմազոյն քան զամենայն թագաւորութիւնս զամմեր : Եւ այսպէս ⁵⁵⁶ ՚ի Խորգոտուար թագաւորութեանն բարձրացուցաներ զարգս թարգմեանս : Եւ ապա մեան զհեւստեան կոչմամբք արկեալ ՚ի ծործարս մեծի ընթինն Կովկասաւ, որ ՚ի հայկան և ՚ի ձորս երկայնազոյս բնակեալք էին աղչք ընդ իւրեաւ հնազանդեցուցաներ . այլ և զպիտարոյց բնակիրնն Գուգարոյց և զելուզակուս մարգիկ յառի գուսառի սաւհասարակ ընդ մեռառի նուսձեր՝ ՚ի բոյց ՚ի նոցանէ հերքելով զաւազակութիւն մարգապտութեանն, և իրրե օրինուորս և հչուս զամենեան կազմեր, և առաջնորգս և իշխանս նոցա կոչուցաներ : Այլ և զթագաւորն Եզերացոյց ՚ի սեր սիրամուսութեան ընդ իւր կողակցեալ՝ այնպէս նմա այցելեր, մինչ զի սնընդհաս յարգիութեան սակի գալով՝ մտրմարար պարսառվար միշտ նմա ՚ի ժառոյցութիւն բերեր : Այլ և մեծ Կոյսրն Յունաց՝ Բարսեղ, ոչ փոքր ինչ պայման իտաղութեան և նուսձութեան և սիրոյ հաստատար ընդ արքայնն մերոյ Աշտոց՝ որդի սիրելի զնա սնուսանելով և հազարակից կոչուցանելով յամենայն թագաւորութիւնս անբութեան ⁵⁵⁷ իւրոյ : Եւ այսպէս ապա լցեալ և կատարեալ լիներ բաժնեպետարար բոլոր կորգս առաքինի գործոց ըստ կարգի այնց պարժանոց, զորս ընկալեանն էր :

Չայսա ժամանակաւ մեծ իշխանն ամեն Արծրակի՝ Գրիգոր , որ Գեբրեմինն յորդարիւր՝ մեան զգուսաւորն և զբազարքն արկեալ զիւզ-

մամբը Հերոց և Զարաւանդոց՝ ՚ի հնազանդութիւն ընդ իւրեաւ զհազմանոն զայնոսիկ նաւաձըբ: Իսկ Իսմայէլէան ազգին զլխաւորք, որք բնականորոյ սեփհանեալ էին զսահման քաղաքացն և գաւաւացն այնոցիկ, Թէպէակ չթթօմբք զհարթ հաւասարութիւն և զհնազանդութիւն աւ իշխանն Գրիգոր ցուցանէին և յոյս ասնէին . սակայն սիրաք իւրեանց հեւացեալք մեկուսի էին ՚ի նմանէ: Ալլա յաւարս աշխոյնցն մեծ իշխանն չաւք զնոցք զհազմամբք Հերոց ՚ի հանդիպումն զլխաւորի քաղաքին . և իրբե ել աւ իշխանն՝ գաւաձանութեամբ ՚ի ժածակ զորս զօգեալ Թաղբացանք ՚ի խախտն յայգեւասանին: Եւ ՚ի հանդիպիլ իշխանին՝ յանկարծօրէն յարուցեալ զօրքն Իսմայէլէան ՚ի սեղաշէ իւրեանց, ՚ի Թիկանց կուտ իշխանին ՚ի վերայ զեղեալ հեղան . և աւ ժամայն հարեալ զիշխանն սրով սուսերի յերկիր կործանեցին: Եւ այնպէս խարգաւանել յանօրինաց՝ բարձաւ մնաեալ . և ասրեալ Թաղեցաւ ՚ի շիրխն հարց իւրոց: Իսկ զհին նորս պոչազատ զիշխանութիւնն մեծ՝ Ալլա սրգի իւր, Թամն արքային Ալլոսայ:

Իսոյ զմնացորս բանիցս այսոցիկ՝ զօրութեանց և բալութեանց և միջանաց և պատերազմաց և բազում բարի օձանից տւանիկ զբեալ ՚ի զիրս Պատմութեանց Հազհոյ Բազրատունոց՝ բաւական քեզ կայուցանել ակզեկագոյն ասնն բարերատուութեան:

Իսկ Վասակ Սխախան իշխանն, որ ըստ փոշաբշտիանին Իշխանիկն անաւանիւր, ստուսածամբն պարտապիւ և բարեպաշտապոյն հանգիսե քաղաքադարեալ զհեանն իւր՝ փոխմանի, եղեալ ՚ի շիրխն հարց իւրոց: Եւ ապա եղբայր նորուն Ալլա ընդ նորս պոչազատեր զիշխանութիւնն զայն . այլ հեղահամբոյր և խաղաղատեր, բարեպաշտն և երկիւզան Ալլաուծոյ և ամենայնիւ յամենայնի շինութեան զինքն պարտեցաւ յեալ հայրենի տէրութեան իւրոց:

Իսոյ Ալլա սրբոյ Հոյսց յետ փոշլեցուցանելոյ նորս ⁵²⁸ զամենայն ուղղութիւնս և աշխարհութիւնս կարգաց և զօրծոց և զմայից Հայաստանեացս, ապա հիւանդացաւ հիւանդութիւն մեծ, որ և մեռաւ իսկ Եւ փնջեա ՚ի մահինն անկեալ զնէր՝ ոչ ստիտա ինչ ընդ մարմնոց ինանաց անցուցանել ընայր և զհոգւոյն ևս իմաստութիւնս Վասն զի աւ ինքն զմեծ կաթաղիկան Գեորգ կարգեցեալ՝ և զգրիւթեանագործ զմարմն և զարխն Տեան Թաշակ յեաին աւ ՚ի նմանէ իւր ընկաշեալ, ոչ ստիտա ինչ քան Թէ զբազումս բաշխեր գանձս ստիտոյ և արծաթոյ ՚ի անանիս և յազրատս, այլ և ՚ի մեռս հոյրքապիտանն հաւատարմ զիտուա-

ապր Գանձարանայն ժ՛ժերս՝ և զերամսօս ձիոց և զչառսօս ²³⁹ անգիւց
 և զՀասո ոչխորաց , ամենեին ընաին բաշխել յեկեղեցիս ուղղօրօս-
 ւոց 'ի նուիրումն պաասարային սրբութեան, ուր ուրեք ²⁴⁰ և ու՛ զխարզ
 պիտայ ինչ լինէր : Եւ այսպէս ապա զպիտասացեալ պիտս արտայնայն
 'ի մարտութիւն նորագման ներքին մարդոյն անակտարար կենացուցա-
 նէր : յիս սրոց բարւար ծերութեամբ ըստ բուսոց բարեզգեաց բարւոց
 հանգեաւ 'ի Քրիստոս : Եւ վասն զի 'ի Խանապուրչի յիլնանս 'ի Քար-
 աքանն հաշեցեալ անշ ապառաժի եղև նորայն զսինան, բարձեալ ապա
 զխակիբ զազաղըր՝ տարան զնա 'ի Թաղատարանիստ աւանն իւպարան ,
 ասինհաւն հանգեւմբար և ստեղծօժ վտախբ զչապազան զարդարեալ :
 և իտմեր զորաց զինուբ և զարդուբ, ընտրանոր ²⁴¹ և նշանակար շարլ
 պաշտպանեալք մեծի կաթագիկոսին , և այլ ևս կղերց եկեղեցւոյ աւալի
 ևս զնացեալ՝ զխաշտիբան ասղմտերգութիւնս և զնոյնս օրհնութեանց
 նաւարկին : Իսկ երեք սրգիբ նորս՝ գահեկեղցբ ասն արքունի, և այլ
 ևս բարեկամբ հետամտին զհինի զազաղացն բոյց միայն 'ի Սմբատայ ,
 սր իշխան իշխանայն Հայոց էր . զի նա 'ի կողմանս Գուգարաց 'ի նա-
 անել զաղզան զայնտիկ զնացեալ էր՝ ոչ ժամանեաց յամբօ զարժոյն :
 Եւ այսպէս հասեալք 'ի տեղին՝ անդ էր ապա անամել հուսանս սրբեր-
 գափս և սրտօտրութօր հակմուսն և աշխարանս արկնայն և ամառիկ-
 նայն, և այլ ևս բազմութեան սամկայն և անտամկայն : Եւ ապա կաղ-
 մեալ ասպան Թաղատարան՝ եզին զնա 'ի քնտրանի հարց իւրոց :

Իսկ զինի այսորիկ ըստ զայ հասանէ ըստ համբուցն հասեցոյ՝ Սմբատ
 սրգի արքային 'ի սեփհանան հալուած Երանգատարից Ըիրտակոսն բազում
 վշտահար հեծութեամբ . զոր երթեալ և 'ի միսթարութիւն զնա համ-
 զեալ մեծի կաթագիկոսին՝ գաղար վշտացն ասցր , ոչ փոփոխել յընդրի
 իւր բարբախան ընաթեմէնս Գայր առ նա արտ և մեծ իշխանն Վրաց՝
 Ալքրներոն՝ 'ի յուսակցարար վշտակցութիւն :

Եւ վասն զի Աբաս ողորտօղան Հայոց և եղրոյր սրբային Աշոտայ
 'ի կողմանս պետութեան Վանանդոյ առկայացեալ կայր , առ նա նախ
 ըստ օրինի հրահանգաց խաստեալ մասնեք իտակ զքանս սփափանաց և
 նորայն ևս տիրականաց սոյս . զոր պատուասիրարար և բարսորապէս ըն-
 հաղեալ՝ ոչ համեր նմա յառաջ կայս ևս առ Սմբատ շուել զնալ , ելր
 'ի մախ զնելով , լիկ գուցէ իմանալ զոցս՝ զառ զբժարութեան նմա եր-
 կարանլիւրացն 'ի նոցանն լինիցի, ոչ կարէր ամառել զարս կառլն ²⁴²,
 վասն զի յինքն զթաղատարութիւնն հնարէր նուանել : Ծորակ պատաս-

խանի լուր յաւետ անակզի գու զու երթանն, և առանց խնր փասայց և պատնաք յաւգմանց շփովից և ազմկաց ²⁴⁵ . որում թոյլ առեալ՝ շուկ զնոց հանգիպի Սմբատայ, և թապաւորական զգեասուց զկեցեմոք գտեմթոյր զգեասու նորա զգեցումն՝ ՚ի բաց թօթափէ : Եւ ինքն մեծա մեծ և պատուական ընծայիւք ՚ի Սմբատայ մեծարեալ՝ գաւնոց կրկնակի սա սպարապեան Աբաս, որոց զլարեալ սասակաթէ՝ ՚ի քառթենն անանց, եթէ չար զնանն առ Սմբատ խորհեալ՝ կալեալ կապէ զնա երկամթի շքեմայիւք և զնն՝ ՚ի բանափ ՚ի բերդին Կարսոց : Եւ յայնմհեալ ապա յերկարանշիւբոց անափ ազմուկ շփովի ստատկայեալ զմիմեանք զեղոյր, և գուսթ ²⁴⁴ սպոյից յերեանս կուտեալ Սմբատ և Աբաս՝ և մորա մարտուցեալ, ոչ տակա խաւտան աւերանոց զաշխարհումն հեղոյր Ազգ ՚ի մեղ կացեալ կամթոյրիկան մեծ՝ զխաղաղութիւն ընդ միմեանս խոսել խորհեր, և հոյցեր զԱջրներսն՝ արձակել ՚ի տեղի իւր և զհրարարոք բարիութեանն տեղացումն ՚ի բաց արահել ՚ի միջոց : Իսկ սպարապեան խորանանկեալ՝ և հաւանական իմն ցուցեալ միտս, սակ : « Տայց իմն պարնն Աջրներսն՝ զերիւս ամրացան, զոր յափշտակեալ իսկ և՝ ՚ի մեաոց Կուրդկենոց քեառն ինոց, և զՂաթթ զարդի իւր գրաստիան իմն յայտումհեալ՝ և ես թոյից զնա խաղաղութեամբ : « Եւ յայգ՝ բանի յեակար ²⁴⁵ երգմանն ցերեալ՝ «այր ցհոյրապեան մեծ : Եւ ապա իբրև առ ²⁴⁶ զինգրն լին իւր, զարնեալ գուսանեալ ՚ի գրեալ գիւկ անափ՝ ոչ թոյոյր զԱջրներսն, քանահեալ ևս զմիմարգութիւն կամթոյրիկաթին մեծի ընդ որ տիրական արտութեամբ և գուսնութեամբ որտի զգածեալ հայրապեան մեծ, և խոժանեալ խաղաղութեամբ մեծա՝ ել զմոց անափ ՚ի գուսաբն Շիրակ : Իսկ սպարապեան իմացեալ՝ թերևս խաւտան հինից տատկացեալ առ գուրս հասեալ կոյ, երթեալ մահալ զազարէր ընդ ամրացաւ պարսպին ՚ի ներքոց պատուարին :

Ապա այնուհեալ Սմբատայ զօր մեծ գուսարտակ արտեալ՝ սաղաւտակ սփակեր ՚ի վերոց աշխարհակոչոյս շինիցն Աբասոց լուրջ զամրացան, ուր զազթ գուստին զօգեալ զազարէր՝ յաւարի տակալ զգլման արի առ բանց և զքալ երկփոբոց և իբրև յարգելան բանափ ՚ի զբաւհոլ զնա ՚ի բերդին կացուցեալ : Բարում աւարս սակզ սակզ զայս առնէր, յորմն ապա իբրև վասնգեալ և ՚ի սոսցնապի սարակուսանոց մկեալ ²⁴⁷ և հետի ողագս այլ ինչ ոչ մարթայեալ գտանել՝ ՚ի հեզութիւն եզբորորգւյն վտասհացեալ պատանգս առ ՚ի նմանն ինգրի զարդի նորին զիւրն համանան, և զԱլլա՝ զարդի Շաղհոց եզբոր իւրոց, զի և նա ևս առ

նա զԱզրիներսն հանեալ սոցցի: Իսկ խաղապտերն յամենայն ոչ զիւր
 արք 'ի խնդրոյ նորա առ զպատանգսն . և անեալ անեալ յանձան
 մեալ ²⁴⁰ զԱզրիներսն՝ սուսբէ մեծապատիւ շքեղութեամբ յայտարհն
 իւր: Եւ 'ի գամեալ իւր ²⁴¹ անտի՝ իսկ և իսկ ապա թաղ տրքայութեան
 նմա բերեալ մասուցանի յեջիտնէ անտի Իանցելեանն Աքիլէ, որ
 Մարդաստեանի՝ 'ի հրամանէ ամբաստանի իւրեանց . ընդ նմին և
 անհրահուս զգեստ, և նծոյգս իւրի սգապարթիս 'ի զտրքս և 'ի զնա
 ստեփանուս ոչնձոպայծառս, որում ապա ընդ առաջ 'ի թիկասան անդ
 ելեալ՝ գարձեալ գամեան յեկեղեցին սուրբ և հայրապետ զՎարդ ընդ
 նստալ Եւ անդ աւարտեալ ²⁴² 'ի վերոյ զնուիրական աղթման՝ և անեալ
 'ի գիծս և 'ի գիրս և 'ի նկարս անտեման զանկանաւն զպետութեանն,
 և եղեալ 'ի գլուխ զթաղ թաղաւարութեան նորա՝ ելաներ 'ի հպեար
 առապաստէ անտի սոցցապտեղ ²⁴³ գրեալ Հայաստանեայտ: Վրան սոց
 ապա սպարապետն Աբաս յաւեա իմն զարեալ և խանդապեալ ընդ իրս
 համազիտանի՝ իբր զնա զոլ պատճառ իւրում զբիտութեանն և Սմբա
 սոյ թաղիկապութեանն, և ապա շարայալայ մարմնաբ առ ինքն զքիլն
 շարտարան 'ի բասարան նորա մգլիւր: սրբ 'ի ասնէ բուսեալք և զխի շարի
 մասեալք զերտամեակ հաւայ իւրեանց՝ զնարակ հրոյ բանս բամբա
 անայ զտրոյ համազիտան խոխաւեալ յօղեմն: Եւ վան զի այն
 սրբ նախ քան զայս զանտին ըզուս իւրեանց անեալ էին զերկրա,
 և զանմա սոցիզատս զուգակցեալ գրտան շարեանցութեանն՝ հարեւին
 հարել հատարել ²⁴⁴ զանկանն սրոյ համազիտանի:

Եւ վան զի ընդ այն ժամանակս փայլատակեալ սոցծառանոցք սուրբ
 այրն Առաւմոյ՝ Մալասոյ, որ 'ի Սեան կղզաւ, որ զխաւայն Առաւմոյ
 անչիլանէի ըստոյ ճառապայթամեն յնքն նկարէր, աստուածային ծաւալ
 մար և սրբափայլ կրօնիւր կենդանակամեք և հպիտալայ զտրութեամբք
 'ի տեսակնի անդ զանտան տեսանէր . սակս այնորիկ աննեցուն ուլք
 'ի նա հպելին յալապս սրահել և ճանաչել մարթնայ նորա զհոգեւ
 բացն մասնց ընարութեան սաստաղեա ինացումիւ: Իսկ սպարա
 պետն 'ի մոի եղեալ, թէ զուցի հրապարել զայնն Առաւմոյ կարացի
 և ընդ ինքեան 'ի խորհուրդս շարութեան միտարանել՝ զբէ ապա թուղթ
 առ նա, նախ ներքոջանն զնմանէ, և ապա անբասանութեան յոյժ բմա
 միս իմն զհամազիտանն . որպէս թէ չէ պարս թեղ լսել նորայն անպա
 զութեան ²⁴⁵ գործացն խաւարի՝ և զվիպութեանն ևս կորստական չա
 բացն յուլ արարեալ: Այլն գուշակեալ ևս զնա ինքն 'ի պատիւ հոյ-

բազմաութեան փոխանակ նորա հասցւցանել, միայն թէ հաւանեցի 'ի ժողովո շարացն դաւ հասնել և միարանել : Զոր և ընթերցաւ' զայն բացա յոգի իւր և ոչ համար ասնել պատահանի . բայց զի մի' լատութեամբ նորա շարքն գորտացին 'ի շարութիւնս իւրեանց' գրէ ապա սրինակ զայս .

« Եֆն եհաս 'ի վերայ հրամանք Զգործք պատկառելիք, զոր և ընթաց սիրով հաղաց ըստ անձգակից զայց ինձ 'ի մանկութենէ սրինաց Աջաւոժայ և ըստ հասասց հարազատութեան գաճնաւորեալ 'ի հասասակցութեան մեր, որ ըստ Պաղատի սիրանդ էք և ոչ ասեցեալք — անկեալ երկիրպոպի խորանին խմբահատութեամբ : Բայց եթէ ինքնուրոյնութեամբ հրէշտիական կարգիս ընդ այլ ինչ շաւիղ ասրեալ թողալուցանի, զանոր հարկացն անհասութեամբ' մի' թուիցիսն այնուիկ ընթերցք . զի Աջաւոժային բանն առ 'ի մենչ պահանջ : Հնարանդիլ Աջաւոժայ ասուել ըսն մարդկան :

« Ենս ոչսարիկ ապա ասնուցն ²⁵⁴ զլուխք պատգանց թոյթիս ամբասանութիւն էք զմեծէ ²⁵⁵ հոյրազեանն և զփխմանդէն միջխասիս Զսրբան նախորան սրբութեան փակի զնա շարխանակի, և հարտացեալ փառաւորեալ է : Կոչմանն Աջաւոժայ, և առաքելական արգանեք փխմանակ Աջաւոժայ է . և զայս անուն անուանեմ' զորհանուպալ : Այս խասութեամբ և ամբարտաւանութեամբ և շափշխտութեամբ և զբազառ ասնելով նգովնք պատահեալ էիք և զիմ նգովս պատկեր կուեալ նորա անզգանութեանն' և այգացիկ երայխաւորեմ ես առաջի Աջաւոժայ, զի անելով զնորա զանշափ բարեբարոյն, որ պոքանաւ հրամանի Սաբբ Գրաց մինչ առաջի ունիս' վաղջեղակի զիջանի և հասարկանայ, մանաւանդ մինչ զանց է արարեալ գտանեք 'ի մանկութենէ և 'ի ծերութեան զար հասեալ :

« Բայց իմ նգովք գատաղարտութեան յաւատ յիրուի և արժանի էք և զի զրիպեցայ և ըստ որտաղի անկեալ' ինքնահրաման բարձի գնարոց սաբբ Զարցն, որ 'ի մէջ մեր և 'ի վաղկեղձմանուցն, փանձ որայ աղօթաւ հայց ապաշխարութեամբ և առաջիանկեմք պատասելցի նոյքն սաբբ մեռաք զմեռնապրեալուն զինն կարժեք : Բայց ասնուցն զփառաբութիւն թոյթիս զմեղաց իմն ահապիկք զբարսնս սոցա . նոցա բանորկեալ սասանայի վարդազնաութեամբ, որ մարգարտանն է 'ի սկզբանէ կամ սքեաղան և բանստ և որմնացան . և որ զիս ես զարթուցեալ

էիք, թէ չէ պարտ լռել չեզ : Արդ՝ այս մի ննչ տեսաւ լիցի չեզ՝
տէր իմ, զի անհնար է զյանցանս խնամալ իրք զճանապարհս անի՝ ՚ի վի-
մի զհասցելոց . և հաստատան զկոյ՝ մարգարին, տակալ՝ սփննեցին զա-
նորնուծիւն և պարտասեցան ՚ի թննել զթննուծիւն : « Գիտեմ և հա-
տասեալ եմ ՚ի Տէր, որ թերտակեալ զմեզս՝ նրմեալ է հիանեցին զմահ՝
և տակ զեղբայրն յարժամ առ աստիկս իցի . իսկ ասն երևելոց և ՚ի
բարբառոյն աստիանի կացելոց տակաւ ննչ սասանութիւնք՝ մեծամեծք
են վառք հատարակաց զայժմակաւթեան աշպար, թագ թէ աշակերտոցն
աշխար աշխարհութեան ²³⁶, որ թէ լինին : Բայց ես այր մեղաւոր և
գնամբար, և անորնութեանց ինոց բարբարոցելոց զան զգլուխ իմ և
ժանրապէս բնանացելոց ՚ի վերայ իմ, ոչ կարեմ նախանել զնախան
Տեան Աշտուծոյ աննախալի և զերանա կարացելոցս զնութն այլոց
որտեսել :

Եւ որք բազում արատուար և հաւաւչմամբ սրտի գրեցի, զոր միան-
գամ գրեցի Աշտուած զլուրդս արգարութեան ցուցցի մեզ զմալ ընդ
նա, և հատարեցի զհամս մեր ՚ի կամս իւր . խոսեցի ՚ի սիրտս մեր
զարգարութիւն և զիրտուան՝ մի՛ գրգուիլ անքննող լռելեօք, որ ոչ
փայլէ մերում գլխաւորութեանդ, և զմերդ մեզն տեսք : Այլ իմ
մտոցի և կորիցի անուն և յիշատակ յերեսոց երկրի ²³⁷, և խաւարե-
ցին բիրք աշտոս և մի՛ անոցն զլոյս, և փափոցին ահանքս և համբ
եղիցի հովեալ բերանս և լեզու իմ ՚ի թիմս իմ կցեցի ²³⁸, և մեզ և
մտախաւզ մեզոց և սուսերք մահու պատեցի զբոլոր աննա, և թէ
ննչ շարժեցայց կամ զդաջայց տեսնել կամ լռել կամ խոսել զարգարցն
զանիրտուութիւն՝ զայիրտութիւն ՚ի բարձունս խոսելով, զլեզուս ա-
մնել զերկրաւ՝ պարտախալմով եղեալ և զօղանդել ՚ի սաբ շքեմանս :
Քնա լիցի մեան ամբանալ ²³⁹ յածեալն Աշտուծոյ և քրեական մեղք
ժառանգի լինել անթողլովն և անթշկելովն : Քնա լիցի ննչ լինել
Կարե և Դազան հակառակ ընտրելոցն Աշտուծոյ . ապա թէ ոչ՝ բաց-
ցի երկիր զբերան իւր և կցի զիս կրասեամբ ընդ բանին Աւերանի
և կենդանոցն ինչեմ ՚ի գծխաւ Իմս այդ է . և յայգանեմ զիս ոչ որ
կարե փսխել ոչ զեկենին երկիրդիս և արքայութեանն խոսեամբ, և
յասեանն զուրով՝ Հեզցի թարախեալ արիւնն սրտիս առ յանգիւնն նոս-
փելով զանգանալսն, որք զեզն խաղցեցայցին : Ի վերայ այդք ան-
նայնի յաւչ լիցի մեզ և արձանագրեալն Աշտուծոյ արեւնն, յորում
գրեալ է, թէ սխչանկին որդւոց մարգկան և ժամուկն Տեան Աշ :

տաւծոյ . ս վանն սրց և հաստանոց սր , յորում ինքնին գասեւոց և զգալանիս մարդկան 'ի մեան Յիսուսի Քրիստոսի :

« Եւ սրց ' զուք անգր Թողչք զ'ի վերջ քան զմեզ և մի 'ի կարծա գասեք , և մի՛ ըստ ²⁰⁰ իտոց յանդիմանէք ' մինչև եկեացէ Տէր , որ լուսուսք ասն զգալանիս իսաւրի և զխրաբանչիս զգործն հրով փորձէ . զի կարծիք և Թուիք և նեանաւթիւնք և սասեւքք են մնալիք սրաւարց Աշտարտաւթեանն և շհամարին վնայաւթիւնք յիսաւոցնոց ասննի ըստ գահանիւնոց Աշտաւծոյ , Թէ Յերիւզ և յերկց վնայից հաստանոցի ասննայն բան . որ և սրաւարնոցն ինսամազանից յոյժ հանց Թուեցաւ , որ գաղտնեալ գանքն 'ի մենջ և ոյլանիւր սրաբեալ և ոյլարաւնաւթեանք յասալ բերեալ իրր իւրեանց սեփհահան ²⁰¹ , մոյն զանան պատուիրեալ անշուշտ ' սրպես հարսր 'ի վար կամ զեղատաւ 'ի զեղոցի : Աւր ' աղաշե՛մ ոչ լուել կամ անհոգ լինել ' այլ իրաւանց ուշ անել . զի սրպես մարդկան կարծիք և համբուք են մեր նեանիք տխրացեալք փակեալ Թուին ըստ սղալանոց ²⁰² : Բայց եթէ զեզ լինիցի և 'ի հոյրապետաւթիւն կռել յորդորիք ²⁰³ և գուք ' և չլինի իտաւ մեզոցն , ո՛վ որ լրբնի երեսոք կարէ յասալ գալ և վնայ անորնաւթեան լինել , Թաղում ասել 'ի վերոց ընտրելոյն Աշտաւծոյ : Վասն ոյլարիկ իսկ և հրաման Հազոյն Սրբոց զանչոյսան 'ի հոգիս իւր Թաղադոցանն : մի՛ ապա լիցի մեզ իսասխանա մեզ ասնել և իսասւթեանք ընդզմժ իմեանի սրացել , զի յակա 'ի բայ ասնի 'ի բուր շնորհաց այգպես խորհել 'ի հաւատ : Եւ շորհեցաւ իշխանն Բաղարատ , որ զայգպխիս խորհեցաւ յոչնել պետ , որում ²⁰⁴ ասննեքեան իսկ զիտակք ենք կորսանան կորչուստեանոցն : Ժողովք Թէ հրամայէք լինել ' մի՛ լիցին ժողովք շարաց պաշարոցոց ղինահան հրատալոց , որք սրպես յոյնեամ ժողովնցան ընդ լինոցի և ընդ կոյնեփոց փան Տեան և սրգ փան սեւելոյ նորա . այլ զայն , զոր ստացաւ 'ի սկզբանէ Տէր 'ի մի՛նակ Ժաւանդաւթեան իւրոյ , ըստ որում մարգարնն գասաւորե՛լ ասելովն , « Ժողովնցարուք 'ի լեան Սիան ' քահանայք և ձերք արգարտերորէք , քարտրեցիք պահս և պաղատանս . որիեցիք զեկեղեցի լալով և կոծեւով , զի այց սրացէ մեզ Աշտաւծ . ս ըստ որում և սրարին մեզ ' լեկնական սուրբ Հարցն արեւ իսաւրեալք ասիւք 'ի հեանեալք 'ի բանակեալ սրբութեան , և զտն ուղղոյն արձանացեալք պահք և սղովիսք ' կերան հայ ²⁰⁵ նեղաւթեան զգրաբնն և լուք սասաղանոց արբն 'ի գեմնասարած իշուս ընդ երկիր կշեալ ' բաղում զչլեմեր և հեմութեանք զԱշտարանն սուրբ մի՛նարգ

կայուցեալ, զի մի՛ արասցեն ըստ կանոնի : յորս հայեցաւ Աստուծո՛ւ
և ըստաւորեցայ նոցա զարժանն : Գոյնպէս և այլք աննեղեան :

« Արդ՛ ետ անարժանս հասանեալ եմ՝ ՚ի խորհուրդս ուղղոց և ՚ի
ժողովն բարեփրաց զալ հասանել, և զերկս ⁵⁶⁰ աշխատութեան նոցա
կատարել տարեօր ազգութիւք և իջամբք, և նոյնն Աստուծո՛ւ հոգք և
կենդանի և աննել զհաճոցս իւր - և յաւելում յանդգնել ՚ի տարագոցն
անզգամութիւն՝ և երաշխաւորեմ՝ զի թէ Աստուծո՛ւ զխորք և է ⁵⁶¹
ոչ այցելէ՛ զիս ընդ շարագարժան և ընդ մեղքնեայն սրտեցիք ՚ի նա-
խասինս յախտնից - միայն թէ ժողովն ըստ տեսութեանս ինչ եղցիցի
Այլ փան լեզուաց մի՛ ինչ ընդ միս անեալ զարհուրիք, զի լեզու ոչ
եթէ նարդ ինչ սրեալ և ՚ի գառնութեան և լարեալ ազկն թիւք պառ-
բատական ՚ի ձկել զնեօս հեաց ⁵⁶² և հակաառիւթեան, հարկանել
ազանանել, սրք ուղիղն ⁵⁶³ են սրտիւք : Իս զեւք շարք ընթանան՝ ժա-
բակելով զպատիւ սրբոյ խորհիլ մերթել հարկնացութեամբ սրբոց
ժարգիւն բարեպետաց : Արդ՛ այնք լեզուք են, սրով ժարգարք գա-
տախեաց ⁵⁷⁰ եղեալ թողցանն ՚ի սուր տուսերի տառակեալք - փորձա-
կան յորդարն և Հրկիցն ճաշն է, սրով և յԱստուծոն Քան հանար-
ժողեալ՝ կարևան յախտնեան յախտնից - քահանայիցն ժողովութիւնն
է, սրով տառաժանորդն եղն : Յուսացի կատարումն է, սր կցեալ
աչք զխնաց և շիբոյս զերեսուն արժամիս և ժամեօս ՚ի սեզի իւր -
այն խնացաւոր են և խոհական հանձնարն, սրք Աստուծո՛ւ և ՚ի Պոյսր
զխտայն պարտաւոր աննել զՍրբին Աստուծոյ, և սրինք ժամեցին
գառաւորն ՚ի կորուստ անձանց իւրեանց : Յիշեցիք զվնայն Ստեփան-
նոսի և զՅակոբոց Տեսանեղբորն և զԴարկետոսին զերեմն, և մի՛ խորիք-
զի աննել զրանն սրկիք ժարգիւն կամ՝ կանուս կամ՝ մաշտութեամբ բան-
ասրիւսին : Վասն սրոց և զրեալ իսկ պահին շարութիւնն անտրն վնա-
յիցն ՚ի զգուշութիւն սա յապա եղելոցս - սրք որպէս զանեկի սնք սրե-
ցին զննեղութիւն՝ սրթել զշարութիւն քան զշարութիւն և զխօսս կար-
ժանանն : Վասն սրոց պապասանս ժառանգանն ժարգարն՝ ապրիլ ՚ի մար-
դոց շարոց, սրք սրեցին զլեզուս իւրեանց իրն զո՛ւ և թոյնք խից
՚ի ներքոց չլթանց նոցա : Յտեւում և զոցս ևս՝ սր անձանտանն զար-
լեի՛ չէ վնայ և ոչ կարէ զալ յառաջ յատանն ուղղոց, այլ բողն ՚ի
բաց հալածի - քանզի զպիղծ զեմնն երեսք կեալ պանկի սրտեալ և
եղեալ ՚ի թուոց սրտոց, և խառափանեալն սա քահանայն չէ վնայ՝ ըստ
սրանհոգաստիան կարգին, նախ քան զխառաքանն ժամանակի սուրք

կանանց, և խորասփեալ ազաւխարութեամբ և սակեւ չառութեանն խորջ վնջոյ՝ զառաջնորդս եկեղեցւոյ:

«Արդ՝ եկեղեցին ազաւխարեսցեն նոյն մեղաւորքն խաբարով և մտխարով՝ կրճուարեալ սրտի մառք, և ազա յեա ժամանակին հաւատարիմ բանք նոցա լինիցին: Այլև եղեղեղապար ընարեալք և սրզարք՝ ոմանք՝ ՚ի հեռաւանակ եկեղեցին, յորոյ վերայ սչ լինիցին կարծիք սակաւութեան. նայնպէս և հարք սարքք և աւագք թող ընեն իրբև կամին և հաւատարմանան զերգիւ:» - և ազա յեա պնդարիկ ամենայն իրք, որք կարեն զաւարք սեղանն և զաւարք ամթան փրկոցոյով պատել՝ յարեանց պիտ պատեցեն իրբև զուգ սակեալ վան անկման փեայցին, սր զՔրիստոս փրկանակիք ՚ի մուտ սրբութեանց հարսին եկեղեցւոյ - և շատ այլ ինչ սակել քան ըստ արդար իրականցն, զոր տարասփեցի ³⁷¹ գրել: Ազո յայնմամ լինի հրանցեալս ՚ի մէնջ - թէ պոյլ սր ընտրել կամենայք, սրում չէ հար լինել՝ բոցց եթէ բուան զօրութեամբ և կամ կամակար մառք ընդ Առաւմուտայ կուտել: Բոցց սրք՝ զուք թիկնան տուք Առաւմուտայ ըստ իմանս խորհրդակցութեան, զի առ հանգերմեալն զառասանք մեր բոցցք եղիցին առաջի պեղերական սակնին - և փոտս և պատիւ ընկաւքիք Առաւմուտայ ընդ երկայն աւարս:»

Արդ՝ իրբև ընթերցաւ զայս յեակար նամակի՝ յոյժ զամենիկ հարեալ, սակայ շարթոյն ³⁷² ննկողպոյն. զի ուր և գրեաց նա զայսպիսիս՝ սչ աւանք ըստ կամայ ընկալաւ պատասխանիս, այլ բազում յանգիման նախայ մեղադրութիւնս: Մանուսնոք զի ոմանք ևս ՚ի իրբխապանծ մեղենութանձ զարանսպոյն սասաւածատատս ինն զայցնս բարկութեամբ հարեալ կարեան - զի ուրանն ՚ի նոցանէ արկրատ չլթանք որգնեալց լքեալ՝ ՚ի բազմաց անտութիւն գուրով և ինձ իսկ գլխովին, սասակցաւ - իսկ ուրանն սրովոյնն հաշեալ և հարեալ ընդ հարկուար պիտոյն զարչութեան խանն ՚ի վայր վայրի իսկ աննաւանունն լերեմուք մեծաւ և ստաղխանն հրով վառեալ՝ և խաղափորս ՚ի վերայ եռացեալ ³⁷³ մեւանէր, իսկ մնացեալքն սոպ գիմեցին մեղայտառչութեամբ առ սոս հոչրոպեանն սաղմառչաւ՝ տարակուսեալք և գողացեալք յիրուտցի պատահակն, որք և թողութիւն գաին: Այլև ազարապեան մեծ սարսափմամբ սրտի զարհուրեալ՝ երկնչելով յերազաւհա ³⁷⁴ զառասանայն

³⁷¹ Այլ սրք ս զեղանէ ս. թերեւս ս գիտրգ և և ս պարս իցի ընթեանուլ:

Ազատուծոյ, բազմահառաջ գաղափարն և արտասուք անկեալ առ սոս հայրապետին՝ հայցել թաղութիւն մեղանշխման մաքրութեանն ³⁷⁶, զոր և ընկալառ իսկ անմահանմ արտ սիրով ըստ հաւատարիմ խեղբայրին՝ արժանի թաղութեան և արհմութեան զնառ ամէկը հաւատաց կտառ րեւութեամբ :

Եւ պարբիկ մեծաւ երկիրս զի առ 'ի յիմէն գրով գրաւմեալ մեզ եզև յիշատակ առ յարա - զի հայեցեալ յեւզ գնացից կարաստեանացն պա- սաւհաօքն՝ մի՛ որ զնոյն անցս շարչարանաց և զմաղանս և զմաղանս խոտոտիցի կրել արդես և նորայն, որք ընդ Յուզայի անկեալք գնացին 'ի անցիս իւրեանց :

Իսոյց Սմբատայ հաւատաստէս հաստատեալ թաղապարթիւնն՝ զա- րկը ըստ Պաղտի ընդ ամենեան յարգարել գիտաղապթեան ³⁷⁶ սիրոյն պայմանս Եւ նոսի ըստ հայրենի կարգացն ախտի ոչ զտակը զինքն 'ի սիրելիմաց մտերմութեան կայսերն Հաւանոց Աննի՝ ընծայիս բազմեր և նախորդան պատարազը զնա մեծարեալ ըստ հեղահամարչը հանգարաւ- թեան իւրայ։ Պանն արց և Պայտը ոչ եթէ փոքր ինչ քան թէ մեծա- մեծս նոս ընծեակը պարգեա և պատիս գեղեցիկ զնուց և զարգուց և սակհառ հանգերմ զգեաւաց, և բնդանս և բաժանս, և կանարս ակնանկապս 'ի համակ սոխայ . այլ և մեծ քան զայն այն էր, զի որդի սիրելի Պայտը զՍմբատս իւր անուանէր՝ սիրալիր գալաներ ախտից։ Իսկ իրբև զպս ամենայն ըսք թաղասան Սմբատայ՝ ստիկանն Ափշին, և զհաստասան անչու ըս սիրոց միտեանութիւն նորս ընդ Պայտեր՝ 'ի խոր խոցեալ և խանդացեալ ընդ իրան, եթէ գուցէ գառ ինչ նոս 'ի նոցանէ լինիցի՝ առ եղծանել հասանել փաթայր զհաղ միտրանութեան սիրոց նոցա Պանն արց զոր բազում գուժարեալ խորհէր ըսեւ զալ հաս- նել 'ի Հոյտ Ջար փոզխաղակի արքային Սմբատայ զգայեալ զարթմոց խորգաւանս Ափշին՝ փոզխաղակի հարգան ասյր զքրոց իւրոց նախարա- բակցոս բազմութեամբ և քաղանարակի արանց պատերազմալաց և սկա- զակ զնուշարժից իրբև արանց երեանն հազարաց, և գնայր ընդ առաջ նորս մինչև 'ի գուտան Ուստիոյ ³⁷⁷ մերմ Սլարբաւաստիան : Եւ մինչ ըն մտրեալ հատեալ էր՝ 'ի գորս թշնամեացն՝ պատգանս 'ի մեան գեաղանի առ Ափշին աւարէր . « Ընկեր՝ ոտ, զարեալ զիմեալ գառ յալինչ պեառ . զի թէ սեր ընդ Պայտեր եզի՝ և այն ևս զտան մէր սգակ, զի թեքեա սր պիտոց և ամբապետին մեծի և զքո ևս զիւրեաւ զպեառ 'ի Յունականոց անակ գտանել մարթացից, և 'ի նոգաստ տեսութեան մեզ

ընծայել զերևելի հանգերմից և զարդաց և զսպասաց ժպեաւ . այլ և զանաստեանաց , որք ընդ զենից յս' բացեալ նանայարհ' , զի արտացնն ժաւա յաշխարհս նոցա և 'ի նոցա լիութեննն փարժամացուացնն զենք գանձարանոց : »

Իսկ իբրև պոպոկի հեշտալիք բանից ոճ լաւա Աջշինն և ետես , զի ընտիր ընտիր եկեալ սպասապէնս հասեալ առ զուրս մերձ կոչին' այնուհետև 'ի պատգամտորութիւն սիրոյ զարբին բանս փոփոխի : Իսպաս երկարանչիւքք նորս յերկիւրս ³⁷⁶ աշխարհանոցս աշտանակեալք և հանգրպեալք միմեանց , և բազում պատիւս և պարգևս թագաւորս կանս իբրեաց ընծայեալ ' նա զամենք զնայք յԱջրգաստեան : Իսկ արքայ Սմբատ ընդ կրուննն գործեալ ' հասանէք 'ի մայրաքաղաքն Գլինս Իւս փան զի ըստ աւանկայ կիսին եղեւոյ ոչ ետես զնոսս հնազանդեալք 'ի ծառայութիւն թերեան և զտակ արքունի հարկոց և մարսից նուազեցուցեալ , և սպա զուան ես քաղաքին փակեցաւ ընդգիւժ նորս . նա պաշարմալ ուժեղնագիւս զնոսս և բազում այխարհոյզ շինթմանս և աւարտութիւնս և անկախորութիւնս և հրացանութիւնս զնոքք զեղեալ ' սակզ սակզ զերկեամ մի զոյսս սանէք . յորակ սպա նեղեալ սաղնապեալ տարակուսեալ և զմեծամէք ելեալ : Այնուհետև հանգրպայիք մարսիցն և զլիւսաք սաստիկիք և հրանմանաւորք քաղաքին' եղբայրք երկուս , որոց անուանք Ս' ահմա և Ուսոյն' արատքս ելեալ զելեղի փոխուսեալք լինին . զոր և զգացեալ և զհետ կրթեալ զորացն և մերբախալ արարեալ ' անեն արքային : Իս նորս աւանդք կազմուց և փարսոյք զնոսս սանլեալ և ասեալ 'ի նոցանն բազում գանձս սոկոյ և արծաթոյ' առ կոյսք Ղան երկամի շքմայիւրն զնոսս սուսք ³⁷⁸ : Աջուշտ նուանեալ այնուհետև զքաղաքացիան ընդ ընով ծառայութեան իւրոյ , և թերն մեռնեմով լեալ ' 'ի գիտս աշխարհոց ³⁸⁰ զամենեսան յանձաննն ստի հանձնուող և ընդ իւրեա նուանն , զաննս հեշտակմաւ բանիս ³⁸¹ և զաննս արգեանքք յմիմն յանկուցեալ : Ըստ սրտմ և մեծ կուրսպազանս Ղւրայ և համարահի իւր' զեղեցիկ կարգոց ուղղութեամբ հաւանեալք և հնազանդեալք լինին : Իսկ զաննս մեռնեղեց զքրութեամբ հարասաշարեալ ³⁸² զընդզեկեալն և յաթն կացուցեալ : Իս պարեա ճըգեալ անցուցանէք զչորսիլ տերութեան իւրոյ յարեանից հրափոյ մինչև ջկարեայ քաղաք , և անդք ես քան զկղարիս' քերեալ մինչև առ սին ծոփան մեծի , և մինչև ցառհման Եգերացուց և մինչև ցառորս մեծի լերինն Կապխաս , զԳուգարացիս և զԾածարս մինչև ջԴուան Աւա-

նայ, առեալ եւ յինքն և զամբոյ գրան պահակի նոցա . և անտի 'ի հարաւստիցն կոյս զկար գետով մինչև 'ի քաղաքն Տփթիս . և զՈւտի գետս մինչև 'ի քաղաքն Համարակերս և մինչև 'ի Տոս և 'ի Շամբուր : Եւ այսպէս ընդարձակեալ զասշտան աւրութեան իւրոյ, որ ընդ շնով արքունի սակից և բեկարաց ³⁰³ և մարտից կայուցեալ ' զչին քաղութեան մարտի իւրոյ նշան յազմութեան կանգնէր :

Զայսու ժամանակս ահազին իմն յեղակարծումն ³⁰⁴ ժամս սաստիկ շարժմանց եղևոյց 'ի գիշերի 'ի Դ-օրն քաղաքի' բազում սաստնումն և արսափումն և զգրգումն և կարծանումն գրեակէջք քաղաքին զեղեալ, հինն 'ի վեր սապուղիւր Պան զի սահասարակ 'ի վայր փլուզեալ զգուստար գարտացն և զտարանս գլխուսրացն և զասնոս ուսակաց' իբրև զերկուս վայրս սապարաց յակնն թօթօփել սեռանէր . այլ և զսուսաւածաշէն եկեղեցիս կաթոյնիսարանին և զայլ եւ հասասնեղոյս փնայարանս' զգրղեալ քանդեալ աւերեալ 'ի վայր հոսեր ³⁰⁵ . որ գրեթէ իբրև զխաղարս փնուսս զերբաց արսափելի սեւազացն երևեր : Այլ և հեղձամղձուկ յարկածածուկ հողմութեալ հողահեղձոյց սաստիումն զխաղարս բազմութեանն, որ կարծբազոյն բարեղին և անկարեկիր միտս էր ստացեալ ' յարգարկր զնս 'ի բազում ոչրս և յարտարախար կահանումն : Թաղութ' սակ զազգակիցս և զհարեկիցս և զշմակից հարազատութիւն մարդկան, որոց կահանումն և ոչրումն և աշխարսն գուստից ճչոյ և կանչոյ և կուսանչոյ, և աղխազոր' մայր երգեցիկ կուսուսայ և սևազեկաց կանուց, և արանց վշտահար հնծութեամբ ողացելոյց' մինչև յերկնս բարձրացեալ հասանէր : Իսկ զբազմութիւնն զխաղանցն ոչ բուեալ սու զերեզմանաց' զբազումն 'ի փհս և 'ի խորափխս և 'ի գարափլակս ընկեցեալ ժածկէին ³⁰⁶ : Եւ այսպէս ահ բարկութեանն ահափոս զամենեանս աւճեր' պաշարմամբ զգամեալ զմնացեալն :

Զայսպիտի լուեալ զսասաւածոստոս բարկութիւնն որոց ամեն Սըսաւոյ Մաշտոցի, որ բնակեալն էջ 'ի Սեան կղզուլ բազմահանդէս Ճինութեամբ' զբեալ թուղթ առ զանեալն մնացական սրբնակ զոյս .

« Զհամաշխարհանոց խորատիւմն, զոր բունն զգրութեամբ մանրեալ ճիկաց սաստնածոցին հնձանահար 'ի բարկութեան մեղաց մերոց բազմացելոյց' զխոցի, հաստացեալ և սիրան սեպր իմ և սիրելի եղբարք, զյանկարծակի հասեալց 'ի վերոյ զհնձանահարութիւն զամ արաստուսայ և զորհաս անտանելի սուգանայ մահոս, որ գարձոյց յայր զնեղութիւն մեր : Պան զի հար եկեր միանգամայն և փլցեաց զմայրս ³⁰⁷ մարգ-

կեղևն անասուց . և ահա լցնուածիսն ծովու և բարձրութիւնք լեբանց
 ոչ բուռնցն ²⁰⁰ արգելուչ գորագածն հրանուն : Աւօղ գտն լաւոց
 աւուրն կրճանման, որ մինչդեռ 'ի սեղանս վայելչութեան իւրեանց կե-
 րակուրք 'ի բերանս կին' բերանակցան 'ի բարկ բախման անլուփ աղե-
 ւոցն : Վասն զի լցին ծնօղք զճնուկս իւրեանց և աղոյք աղեւութ
 հրածարկցան 'ի ծնօղաց : Գեթեպմեր նոցա առնք նոցա եղևն, և 'ի
 յարկս իւրեանց իրբն 'ի գամբանի ²⁰⁰ թաղեցան : Աւօղ 'ի վերոց
 շարչարկեցելոց և հնկեցելոց, աւհասարակ հարցոց և եղբարցոց . զի
 թմարգորտեանց Տէր գրաւմութիւնս արդաց ժողովոցեան իւրոց անե-
 րեղցի սուսերս . 'ի միտմ վայրկեանի ժամու ժանեալ և իրբն զբար հե-
 զեալ ցամաքեցոյց, կամ իրբն զժախ սպասեաց և աշտիկ խաւարու
 զամենեան զմեզ ծածկեաց : Երանի՛ աչաց, որք ոչ անսին զնոր և
 զանլուր գասագարտութիւնն, զոր ընկալար և հասուցաւ մեզ . զի որ
 երբեմն 'ի միտին սիրալիք ինչութեամբ իրախանեալք բերիքիկ' ծն-
 օղք և եղբարք և զարմիք և զուսիք հնկեցուցեալ Տեան զբարբաւս
 արհնութեան, այժմ անասունի տարակուսմոք յանկարծահաս խաւա-
 բողգան ²⁰⁰ ճիւղութեամբք աշարեալ ' և տուեր անգամ ոչ թաղու միւ-
 թարութեան և ոչ յոյս ինչ ելից զմեզ փոխանորդութեան և լուծման
 ըստ կենացո, բայց միայն Առտուոյ և եթմ մարգասիրութիւնն' ըստ որում
 և զիտեք իտի : Զի սլինչ կոչ հոգ Առտուոյ' քան թէ միայն զմարդ-
 կան ուղղութիւն և փրկութիւն . ժամն զի մեր մասանամք զԱռտուած,
 և զմեզ ինքն : Այսպէս ապա ընդատուցեալ զարթուցան ²⁰¹ ըստ
 իւրում սղորմութեանն և մարգասիրութեանն . քանզի այսպէս հասնիմ
 գտանդնն Առտուոյ, զոր ²⁰² ասն Գիւրք, որով իրաւս զբարացեալ
 անղղածութիւնս մեր :

« Գարնեալ ' մի՛ զարմանայք ժամն անքննելի նորոյն գաստատմաց,
 թէ զխնրդ կրտստնիցի զարգարն ընդ անբարչաթն : Դասն և սուտին՝
 զի ոչ որ ²⁰³ և արդար և ոչ մի, ժամն զի աննկեքեան իտարեցոյք 'ի
 միտին և անպիտանացոք . ապա չէ ինչ կարի շար, եթէ մահն՝ որում
 պարասպան եմք, այն մեզ փրկեարար հասնիցի : Յեա այնորիկ ապա
 սրպէս զարնն և զանճրնն և զամենայն բարութիւնս 'ի միտին վայե-
 լին արգարք և մեղաւորք, այսպէս և զրամտի պատահասին 'ի միտին
 ընկն . իսկ իւրաքանչիւրոց պատինն և պատահասն առ հանգերնեալ
 օրն պահի Արդ՝ ժամն զի այսպէս մինչև ցմեզ հաստատեալ են իրաւուր
 Արարչին՝ անաշտ փարեւով առ աննեկեան, ընկալարուք զփրկանցոյք

որպէս կանաւոր . որով յայտնի լիցի խնամութեան և գրասութեան և հաստաց ձերոց հանդէս : Եւ զգարասիան գահարանութիւնդ ձեր մասաւորից նմա : որ միխիթարիչն և վնասութեան սրտից . որով և բնական իսկ էք նորա ընտանութեանք ըստ քրիստոսական հաստացն և ուշիկ վարուց և աւարտնաւոր և ուղղափառ կարգաւ յերկիւզ Տեան հաստատուելք : Եւ նա ապի ձեզ հոգի միխիթարութեան և յայս բարեաց 'ի սիրա տարր . և բնական սխախտեք լցուաց զձեզ զմեացեալոց անկնայն՝ զհօտ և զհոգիս, մասացանս անելով ծանր և մեծ վնասցաւ : Եւ ըստ շարժարանաց ելից նոցա 'ի հոգեւո սրանութեան՝ հաստար շարժարեւոց վայելին միքրաստի հաշտեցի, հանգուցեալ զհօգիս նոցա 'ի յորհն լուսոց, եղծանելով զգիր գարանաց նոցա գրանից և զգործաց և գնատութեանց, և զատարելով 'ի խոտացեալ բարին, որ գահի սիրտաց իւրոց որ յախանից :

Չայս բան բարեզգեաց ընթերցեալ առօրի բազմաց և լսեալ յանկանէ մնացելոց ժողովոցոցն յահէ սաստից Տեան՝ ոչ տախ միխիթարութիւն յանկնս իւրեանց զնէն, ոչ և սրժանի այնմիկ շար ամ պրտից զմերեանս փարկեալս արժանիս ընդ անարկնս խան 'ի նոտոցն մեզոց՝ առ միմեանս անելով . « Գիրտի թէ և քրիստոնեայք ես 'ի ծախ բարութեան չեմանասց թմբեալ պատժապարս գանս . ժան զի ոչ ելեալք 'ի Սեզգոբոց խանակեցոք ընդ Շաղարացիսն և աւար գգարծո նոցա, որ գտա իսկ 'ի գայթակղութիւն ²⁹⁴ մեզ . »

Այլ սրգ՝ այս ստիս եզիելի տարախաւսական սղեախցս քեզ բաւականացեալ, զի մի՛ առանկն բան զայս պատկարացնոց լսելեաց ²⁹⁵ անցեկ . ոչ և մեր գաւաղահայտն անցուք :

Իսկ գաւաճանոց Ափշինն այն սաստիան, զարմէ կանխեալ ասացոք ²⁹⁶ իբրև ետես զգաւալանարար յաղազուածս արքային Սմբատայ, որ և գրարկ բանեան սիրելն հիւսիսականաց ազգացն, և սղգրել ²⁹⁷ հրահանգել 'ի Տնազանութիւն իւր զգաղանարարայ գգրահնն, եզ 'ի ժախ իւրում ոչ կու նմա յայնմ՝ ետ ընդ իւր 'ի միսկանութիւն սրբոց և Տնազան գաւթեան ասկի խոտաննն . ոչ և անխտեալ ես թէ գուցէ ոչ ընացա գտակ հարկացն, որ 'ի վերայ կոչք : Եւ ժան այնորիկ անապարէ հաւանել իզել զՍմբատայն գաւաճասց կաղուածս, որ զՍմբատայ կին նմա կարծիք . և ապա վարանեալ 'ի գաղանիս և առ իկնն գրաղանութիւն գորացն գաւաղեալ, իբր թէ յայլ ինն կաղանս նմա բան գնալոց հասեալ կոչ . և իբրև զգնակն ինն յորդեալ ելեալ հարեալ զորին հի-

զեղաց՝ յարդել գերբեւէ կործանել զեղեալ հիմունս լուսութեան, ոչ զխելով զպն արքային Սմբատայ՝ մինչ քայր հասանէր սասիկանն՝ ՚ի Դաբելլաւն : Որ թեպէս լուծալ զօթնն և հոգանոց ստեղծել շանայր առ ինքն զգորս իւր գաւարել : ստեղծն ոչ ժամանէր անապարել ընդ առաջ նորս սրպէս միւսանդամն, մինչ եկն եհնս ՚ի Դոփն քաղաքս իսկ արքային զձեմիւնս յամուր վայրս առեալ և հրովարտուի ընդ ամենայն կողմնս ստեղծել՝ վաղվադուկի քայնն կուտին արքանարք համազանդ նախարարք Հայոց մեծաւ զօրս հանդերս : Այլ և ՚ի հիւստոստանոց անտի ոչ զան ինչ եկեալք ՚ի կուզնս արքայն՝ արեղնաւորք կրտօնաց և սրգաւորք ներգախաց, գառեալք ՚ի զեմս և ՚ի զարգաւ : Եւ ապա զեւսանն ՚ի վեր սահարմեալ՝ ժողովին ՚ի զեղն Վփան, որ ՚ի ստորաս Արագած լերինն : իսկ մեծ կամեղիկանն Գեորգ վնայր ընդառաջ առ սիկանին, զի թերեւ լանաճարն լինել նորս առ Ափնին՝ զսիրս քարեզնն նորս կակզել բաւեցէ, և ինամարկել բանաւոր հօտի Տեառն : Զար բարերարաց անստեմեամբ զնս նախ ընկալեալ և ըստ արբանեկութեան նեռինն յինքն զփաս նորս յանգաւեալ՝ յոչ զնայն ինքն պատգամ առ արքայ Սմբատս գաւանդութեամբ գառայ առ ինքն կուտել զալ զձեղաւարն ⁵⁰⁰ : ոչ զխելով արգարամիտ և պարզ սրտիս այնն Արատայ կամեղիկանն, թէ յարդայթ իւր զարքայն լանայ խմարհեցուցանել և յափշտակութեամբ առ ինքն լգել : իսկ իբրև մեծբնասա խահանն լուծայր յաննն զերթալն ըստ սուրբնոց նախարարացն՝ գաւնայր զնայր կամեղիկանն առ սասիկանն : Եւ թեպէս բազում անգամ ամենեցան տալչեալ զնս լիրինել զերթալն ⁵⁰⁰ առ լարարարայ հեթանոսն, ստեղծն լարդելու նա՝ իբր ոչ սակ զեղեալ սեփան ընդ ննս : իսկ սասիկանն ինացեալ զոչ գաւանդաննն Սմբատայ ըստ պատգամաւորութեան կամեղիկաւն՝ հրամայէ սննել զեւել զնս ՚ի լլլթոցս և ՚ի մեաւ նախագս երկամիտ ⁴⁰⁰, և ինքն խաղայ զնայ ՚ի վերայ արքային Սմբատայ՝ մտ ⁴⁰¹ առ նա կալեալ իբրև բանակեալ ՚ի զեղն Դոզաւ Աջրս յեա երկց աւարց զանոց կազմեալ գաւարտակ եղեալ՝ ՚ի կտիս ընդ արքային կարտէր : Այլ ապա ՚ի բալ արանց սուսերամերկաց և ՚ի լլլոնալինն արեղնաւորաց նեոխոց՝ ահապն ահապեա սրհայր մահու հասուցանին իրանդիլեան զեղին, և այլ զսխայեանն իւր հարստեմեալ յերկիր կործանել՝ սուգասս գաւախցն արկեալ : և զմեղեալն ջանեալ ջրուեալ և փոխատայ զրամեհանն ոչլուղցեաց արկեալ՝ հայրս պահմակել գաւապանել կարկին միայն զանոցի կոցայի կարաւանն ⁴⁰² իւրեանց :

Այնպէս որ ապա սասիկանն չար 'ի ժողովուրդ ալիք հրատարակելոցն
 և փրփրացեալ ընձնացելոց' շիջեալ հասանէր . և փախանակ գաղտնա-
 հան սաստիցն յարերս մատուցեալ' հայցելք աւլ ցնա գտանք արքունի և
 գնել ախա երգման սակս ոչ զասանելոց 'ի նորայն մտաբանութենէ :
 Իսկ արքայն անորինեալ զաշխարհի գիտազգութիւն' անյարազ զինգիրան
 հատարէր և երևելի պատուական սծաութիւնս ընծայից ննս ժառան-
 ցանէր' ոչ սահաւս ինչ և աւ 'ի նմանէ գտանէր ըստ թագաւորաց հրա-
 հանդաց պտախս պերնութեան: Եւ ապա յուզարկեալ գնոյր սասիկանն'
 ընդ իւր ամենելոց զվեծ համարիկոսն նախն շջիմայիւր . և անզ 'ի մէջ
 թշնամեացն' մարմնոց նեղութեամբ բամնոյր զրեւն ժանբասազատի սա-
 ազանաց . ոչ որչիեալ ⁴⁰³ ննս պատուար մեանտուն զար, որ պա-
 րաստը ննս մահի՛ն, համ շուր 'ի մեաս արկանել, համ անմեայցս
 մատուցանել, համ սկսեալ սասիցի գնել, համ շուր ընդելոց աւ 'ի
 զմարտս բժշիել : Եւ այսպէս ընդ արքոց հապելոց շարշարեալ և ար-
 տասար սիջա թացեալ զանկոցին իւր' 'ի մշտնընձամեանել սպցմաս
 համակեր և անմանբոյթ յազսթա նահատակեր, միայն զի ոչ զբեղեացի
 'ի նուահանդիսան կենաց հասանել, Իսկ իբրև ամիս երկուս հատարէր
 'ի բամտի անզ' ապա սասիկանն Հագարացի գանձս սակոց և արժամայ
 պահանջէր 'ի մեծ համարիկաւն' անչաւա նամակ երգման կնքեալ, որ
 զի թէ ապցի' արձակեացի 'ի հագարանն և աւարեացի պատուով յոթնա
 իւր : Իսկ սորա զգոցուցեալ մեզ զհօգւով շոփ զհօպն մեր եզրիկու
 պոսի գրան իւրոյ և այլ եւ կզերց եկեղեցւոյն' ըստ օրինի գերեւոց
 յոժիլ շիջիլ ընդ գլխուար նախարարս և իշխանս աշխարհիս, և ժողո-
 վեալ միանգամայն զինգիր պահանջման սասիկանին' ժողջողակի աւա-
 րեցոյր ըստ հրամանի արքայն Սեբասայ աւ մեծ իշխանն արեւելոց Հա-
 մա՛մա՛ : Պէտն զի սասիկանն ընդ այն ժամանակս հասեալ 'ի մրայտախ-
 րան քաղաք' ընդ իւր ամենէր զվեծ համարիկոսն, յոր ⁴⁰⁴ իբրև ժա-
 մանեալ' հապանքով մերքն հատին աւ նա : Իսկ նա յնքն հայցեալ
 զհայրազանն ամնոյր . և յաւարեալ գանձն աւ յիւրանն եւ յաւելեալ
 'ի լրանն սակին' ապր ամիլ սասիկանին : Եւ հաստաց պաշարանու-
 թեամբ թեակիտեալ փափարման իշխանն 'ի անանել զհայրազանն մեծ,
 և մարմնուար պխոյից բոլորնգախախա բաւազանացեալ 'ի հեռուար
 ստարութեան և յարբանեկութեան պայմանի սպասուարեալ' աւարկ գնա
 'ի Հայու Զար իբրև տեսն հօտքն զհօգն բամուար սշխարաց' մեծա-
 պէս աւլցան ինչութեամբ բազմա . և յամենայն եկեղեցիս զգալուն

բարեկարգութեան բարձրացուցեալ՝ անդադար զարուսեան հանան ազութիցն հասարկին 'ի փասս Աշուտայ :

Չոչսու ժամանակս Աշուտ՝ իշխանն մեծ Վրացու բախան հոգեմեց և բեւարդի արքային Սմբատայ, խմորհեալ 'ի նենգապատիր բարբանջանս աննայ և հրապուրեալ երկփեղկեաց 'ի բայ զբաշինս ուխտին, որ ընդ Սմբատայ արքայի՝ բեւաւոյ խորոյ . և շուեալ զնայ առ սափեանն Ափշին իբրև 'ի պատճառս պարզեաց նմա և յայտ անել զհնարանդութիան միամտութեան առ նա՝ ոչ նկատեալ նոսի զչարն, որ 'ի գոյրցութիան իբրև էր անաննել : Էւս երթեալ ապա բազում և երևելի ընծոյս սափեանին տարեալ մատուցանէր . և ոչ ևս զհարասիս բարձեալ տարեալ միւս՝ միւս՝ նոխարարաց նորս գողափթէր՝ մեծազունի անկեղեկաւ բարբի և պատուի՝ և վերջնեալուչ զնա տանելոյ քննիչիան համայ . որ ոչ թերևս անելի քան որ 'ի մեռս խոր էր՝ ասեալ լինէր, բայց միայն գրաստուէր զարգու զնա զքեռասուսրեալ և յաւաքիեալ՝ եկաց ⁴⁰² 'ի բայց, միայն զօրհաստեան վերս յողիս ընդունէր :

Իսկ արքայ Սմբատ միայն զըսութիան պատուեալ՝ արտաւեր առ 'ի նմանն հասանտեան միտս զարմի առ նա սասնալ և մերկանալ զամս թալի զվեմ պիտութեանն . այլ նորս անփոյթ զոյս արարեալ՝ ոչ գասնայր 'ի բերս բարւոյն արկից : Յնա սակաւ աւարց ինչ և մեծ իշխանն Սիւնեաց ըստ արքին ասիի զայն զոյս զարժեալ ⁴⁰³ երթայր և նա առ Ափշինն, յարմ և նա թափուր իբրև զնա զարժեալ եկեալ : Էւս ապա այնուհետև զջրացեալ զփեռեկեանին 'ի միտքանութեանն արքայի՝ խազու գտանելով արքաներ՝ մի՛ անիլ նմա 'ի բանի զյանցուածս խոր կամ մերս ժեւ յաւանջին իմաստցն հայրարուն սիրոյն : Իսկ արքայ ⁴⁰⁴ Սմբատ ոչ ինչ անջրգեա 'ի մէջ արկեալ նախկի այցելութեանն՝ գրեալի սիրով առ ինքն յանձնանէր անել՝ իբրև զարդի սիրելի մեծազոտս պերճութեամբ զնա շքեղացուցեալ ⁴⁰⁵ :

Յոյն՝ ժամանակի ինաստութեամբ և շնորհք և բաշխութեամբ և ուժոյ պնդութեամբ երևելի էր Գաղիկ Արթուրանի Էւս զի էր նա աներ Աշուտայ ⁴⁰⁶ իշխանին մեծի, զարմ քան նախաճառեաց, յինքն ապա զիշխանն մեծ յանպաշտմեր նանրական և նենգ խորհրդով ⁴⁰⁷ սրտի, և 'ի պատճառս զբոսանայ սիրոյ զերևսն եղբարսն բարեալ անեալ 'ի միտքին՝ զԱշուտ փեաց խոր և զԳաղիկ և զԳուրգեն, և 'ի միտքն զնոսս կապեալ երկուքի կազանոս՝ զնե՛ 'ի բանտի : Էւս յինքն զարութիան նորս գրասեալ՝ իշխան առհասարակ հոգեմեցն այնոցիկ կորդի հարստագևս

Նախաձեռնութիւնք : Իսկ արքայ Սմբատ թեպէտեւ ընդ տկոսն հայնցեալ՝ ոչ կամեր զայն այնպէս լինել . սակայն և ոչ ընդ պատահակցի կորզան զիշխանացեալն Գաղիկ հաներ . ժամանոց զի միաժամութեամբ պատ հաս-
 ցանդեալ նաւանէր ընդ լժով ժառանգութեան արքայի :

Յետ այսորիկ արքայ Սմբատ իբրև ետն զմիտապր խաղաղութիւն մշտնջենուստեալ՝ ՚ի Հայս և միտան ընդ նեա լինիլ նախարարաց յախտ սիրոց, եզ ՚ի մահ իւրում՝ երթալ հարթել հաստասել և նաւանել զաշխարհն ևս Տարսնոց և զհոգմանս նահանգին ևս Աղձնեաց . զի մի՛ տարա-
 մերտեացի սեփհանութիւն ազգացն այնպիկ ՚ի բնիկ տէրութենէ : Ալան զի մեծ իշխանն Իստայելեան՝ Աճմաս, որ տիրեալ ունէր զՄիջագետս Արարոց մինչև ՅՊարտամն՝ մերթախալ արարեալ զփեսայացեալն Արծրանեաց Ազլմարոց, որ ՚ի ժածուկ ունէր գնաւատ քրիստոնէութեան և փոխման զիշխանցն պայազատեր զաշխարհն Աղձնեաց՝ և ՚ի բանոս զնա եղեալ՝ լինցն զբուսեր զսեփհանութիւն տանն և զբնակելու Սիմ լերինն :

Իսկ յետ անց ընչ ապա զախմանէր և մեծ իշխանն Տարսնոց Գառնի Քաղքատանի . և փոխման նորա կաջուցեալ ՚ի տեղի եղբորորդի նորան Գուրգենս Ալլա և ընդ նեա ևս Աճմասայ մարա եղեալ՝ մինչև ապա նա . ՚ի պատերազմին : Իսկ Աճմասն սան առ սան յառաջ մասուցեալ՝ միտակեալ ըստայր զհոգմանն զայնուսի . և վասն զի որդի Գառնի իշխանի մեծի՛ փեսայացեալ Շաղհոյ եղբոր արքայի՝ և փոխել անբառամութեան նորա յանախեր և շարութիւնն Աճմասայ մերկացեալ յայտ եղեալ էր, այնուհետեւ գումարտակ արարեալ արքայի զնախարարս Հայոց և համապունց զամենայն զորս իւր պրա իբրև զաճման հազար, և զմայ լուս : երթայ հասանն մինչ ՚ի հանդեպ լերինն ըստ արևելից Տարսնոց՝ բանակեալ անդ կարեալ տեսնել զարդենն : Իսկ թիրա բանաւորն Աճմաս նաւեր յարևմտից Տարսնոց՝ բանակեալ անդ կարեալ առ ամն կփրտս գետոց . և վասն զի բան միախանութեան էր առ Աճմասայ ՚ի զուգանիս իշխանացեալցն Արաղուրականի Գուրգոյ՝ ննկապատիք խորեանութեամբ թաղցրացոյց ՚ի կանս արքայի լուսել զնալ անտի ՚ի հարաւադղմ կոյս հանդեպ թաղարարեղցն Հոդոյ, իւր թէ յոյնմ մարդի գալ նոցա պատշաճ զգարծ իբն վնարել խորզութեամբ կամ խաղաղութեամբ : Իսկ արքայի ոչինչ կարծիք լրտեսի զնման լեալ՝ զմայ ընդ նեա Իսկ նորա նախ վաղվադեալ և զհրապոյցրան զայն զեկուցեալ Աճմասայ, և ՚ի պայման պատշաճ ժամու կիսին եղելոյ հրախրեք գալ ՚ի վերայ . և ինքն

առաջնորդէր բարձութեան ⁴¹¹ զօրացն ընդ շեանձագոյն՝ անդրդի ապա-
 ռաժ մացուտիտ շարժուցա անդողոտայ տաբայ գնալով զօրն ան-
 նայն, զի յուղջք 'ի ծարաւ խրեանց կթուցեալք սաստկին: Եւ այլ
 ևս զօրքն աննայն վայրայնաց իշտիդ խզմամբ աստանեալ զաստկեալ
 լքեալ լմայկացեալ լծանկրագանդազ ժանկութեամբ և հասկեալ ' հա-
 զիս հասանին 'ի շուր ինչ գեղջ մի լծուզիս անուն . և անց գրեթէ
 իրբև զգանեալ և զյողալոյցես սահասորակ անկեալ գնին: Իսկ Ահ-
 մասայ ըստ եզելոյ կիսին Գազկայ ստեղեալ զզօրս իւր մինչչեռն ա-
 սուսան զգիւնէրն մերկանոցր՝ հասանին հրտակք տապաստինն սխեալ
 'ի գերոց ⁴¹²: Աջ ապա 'ի հինն հասկոյ ընդասուցեալ ինն զօրացն
 լքելոց և հողանդ վարեալ 'ի զրահս և 'ի զհնս և 'ի զարգս՝ և մի կա-
 ըալ նախ ինքն իսկ արքայ յասպարիս անցեալ առաքինանոցր, ապա և
 այլք անկք գնին տապաստն առեալ և մի 'ի ներս ասրեալ՝ ընդ կրունին
 գընլիս սպմի լծնամացն զարձուցեալ՝ հասկասր ⁴¹³ ասնկին: Իսկ
 զոյնպիտի արխարս ժրցմանս անտեալ Գազկին, որ բզիտայն էր սա-
 'ի յիւրանն զհաս մահաւ առ մշկեալ սրտին՝ այլ ինն շոր խորհրդոց
 արբանեկեալ և հեն հարեալ սա հասարակ բանտին՝ Հրանցէր նախ
 զխորանն իւր յերկիր ընկնեալ և բեանակրացն բառեալ գնալ ընդ
 կրունին: Չոր տեսեալ բարձութեանն և իրաւացի զայն կարծեալ՝ ան-
 նկրեան նոյնպէս ասնկին: Վասն որոյ տեսեալ զայն արքայի և ինացեալ,
 եթէ յայնմհեալ ոչ յալպի նոցա գործ պատերազմին՝ յեակոյս գնե-
 բանս մշեալ 'ի փախաւսս գասնոյն: Այդ ապա անկանէր անդորժ և ան-
 կիրթ երիտասարդն՝ շքնագաղեղն Աւոտ՝ քեարդի արքային, որ 'ի մեծ
 նախարարութենէ հայրեական գրահի . ընդ նմին և այլ ևս տեսրք պա-
 երազեալք յանըւանից ամանց յիսնից՝ ուելի կամ պակաս, և այլ զօրքն
 ջրուեցան գնացին յիւրացանչիւր սեղիս: Իսկ արքայն եկեալ զազարէր
 'ի Բազրուան գաւառ 'ի հանգուցանել զհանը աշխատութեան իւրոյ .
 իւրոց զբժաշա իշխանն Գազիկ շանոցր զիս ննդութեանն 'ի խորժ
 սրտին ընդ գրուանա լծալուցանել, ոչ գիտելով լծէ լծ ինչ գազանի,
 որ ոչ զայցէ 'ի յոյս: Եւ իրբև եկն նա 'ի վան 'ի Տար ⁴¹⁴ գաւառի՝
 անդ ապա զառաջնանոցր զառաքեանոցր 'ի իրախ լինել ըստ իրախա-
 թեան ⁴¹⁵ սրտին, ըստ որում լծէ Սրտի բերդիցելոյ երեզն գուշակին:
 Իսկ 'ի վողուեան անդ ասարն պատմանեալ նորս արբանական զքեա-
 ախ և հեծեալ 'ի ըրառժ իւրում՝ նախք առեալ նեակք յասպարիտի
 անդ: Իսկ ապա Գազիկ եղբայր մեծի իշխանին Աւոտայ երկու ևս հա-

մարտն Ամասունի արամբ յանկարծակի 'ի վարդապետն յեղեալ և 'ի զհրոյ յարաւցեալ իշխանապան իրախառնելոյն ⁴¹⁶ որոյ նորակ զնա աւսինս Էւ այնպէս յերկիր անկեալ վախճանեալ ' Թաղեցաւ ընդ հարս իւրս Իսկ հաղեալն Աւուս' ելեալ հաստատէր եղբարքն հանդերձ 'ի սեփհական իշխանութեան իւրում :

Բայց նախ քան զայս երկու իշխանքն մեծամեծք զլիսաւորք և ուրւարք հերթք' Մուշեղ իշխանն Մոհոյ և Գուրգեն իշխանն Աննեացեաց, ստեան հախաւախութեան 'ի մէջ իւրեանց բարխութեամբ բարբառեալ' ստատիկ զգրգամբ մարտ ընդ միմեանս եղեալ հաւախն . յարում պատերազմի սպանաւ իսկ Մուշեղ իշխանն Մոհոյ 'ի Գուրգենայ : Իսկ յետ երկեամ' մի անց Գուրգենայ հեծեալ յերկիրս արամբ և յորս բախուեալ' եղև նմա անցանել ընդ փոքր ինչ հեղեղաւ, ուր ապա երկփոքն վազս առեալ փոնդալալ և անգուշեալ' յետս կոչ զիշխանն ընդստացեալ ընկնելոյր . և բարձեալ զնա մեռեալ' տարան ⁴¹⁷ Թաղեցին ընդ հարս իւրս Էւ պոչալաւ զտէրութիւնն զայն մեծն Աւուս որդի նորս ընդ նորս :

Իսկ վշտաւոր շարատր սասկանն Աւիշին' շուեալ զպոչոխի գործեցեալ սնիրս և զգաւարբաղ փախաւան Սմբատայ, և զլքումն և զլուծումն զորաց Հայոց, և զնենդումն իսկ մեծամեծ աւագանցն և զպլուցն ևս շեշտակի կաւրն 'ի միմեանց լինել' 'ի նախ առեալ զայն ժամ զիւրոյ և պատշաճ գալ իւրոյ կամացն կտարժան . և 'ի ճննդակնութիւն շորի կառավարեալ զմիս իւր' զիմեալ մահուեալ յարաւցեալ զայր իրրե զհեղեղաւ սասակ, զի շար ուղիքսքն զգրգեալ ⁴¹⁸ սրբաբոցի գտանս Թորգանեան և Թափեացի 'ի Թագաւորն զԹայնս իւրոյ գամութեան : Էւ շուեալ ընդ Ուտի գաւառ' զոյ 'ի կազմանս Գուրգոբայ և Վրաց, զի նախ զնորս նուանեացի կամ զչիւթ տմբախի 'ի մէջ արկել . զի մի յաղեղեացի ուրեք երթբ փախաւս 'ի նմանն Սմբատայ : Էւ փան զի նախորդք կազմանցն այնոցիկ ոչ թերան ընդ նմա յուխա ապաստմութեան' և ոչ կարաց հպիլ բանութեամբ յանձնալելի տմբոց նոցա, գարմեալ ել 'ի Հայս ընդ գաւառն Վանանդայ . և անդ իտրհուրդ առեալ' հետանաւ զհետ կրթէր Սմբատայ : Իսկ իրրե նա յամուրս քարածոցս ճորցն իտրոփեաց Տոչոյ անկանէր, և զխաց ստոփանն, և թէ մէ գաւալ զբեռագութեան նմա սանանել ինչ կարև և մը պատերազմաւ 'ի հրահանգս կրթութեան զանել' ապա երթեալ պաշտրի գամուրն Կարաց 'ի Վանանդ գաւառի փան զի անդ զգրգեալ Թորգոցեալ զեանցեալ

զարգանալ կոչին խարայնորդեաց կրօնաւորեալ արկիկնն Հայոց՝ կինն Սմբատայ և նաւ նորին խն, որ էր գուտար արքային Երզնացոց, և այլ ևս հանուցք ազտապաւնեց արանց: Եւ որհնակ ամբողջին էր Քանանիս յարգէն Գնդաւնի՝ Հասան անան, յոյժ հաւատարիմ և հրամանաւոր 'ի վերայ ամենայն ասնն արքայի: Այլ և գանձք ևս՝ և հարստի բազում արքայի 'ի գանձարանս ամբողջին պահիւք . զար իւր ևս ստաւ գեալ գիտաց Ափշինն յամանց՝ իրողաց նմա եղևլաց . աւժանապէս մելաթեանք և պատնել զաշարժեալք պատեր զամբողջն: Վրան որոյ ապա Հասանն իտհական իմացաւածիւ՝ ուլ 'ի կարծս արարեալ և գիտացեալ ոչ այլ ինչ իւրք փրկիլ նացա յայնժամն՝ (որ բացեալ երևէր զուան կարբուտեան) և կաղզուրեալ 'ի կտնս երկնաւոր ոյցելութեանն, ինկրէ յեա կար երգանն Ափշինն, զի տացէ նմա զամբողջն և առ 'ի նմանէ գացէ աներկիւզութիւն արեան և ամենայն շար ամբողջոց: Իսկ նա փազփազակի աներկիւյտարար գինդրեալն յեակար զաստիութիւն տուեալ՝ բացառ զուան բերդին և մասնէր Ափշինն:

Իսկ մարզիկ ամբողջին թէպիտակ խաճաղեալք լինկին իրբև յահազին բեկանուց զարանն . ստիպն նա ոչ ինչ սրուչեաց գնասա 'ի փանկս ստղնապի տարտիւտանաց մահա կամ յարգել բանտի, այլ 'ի բաց զբազմութիւն սակին հանեալ՝ և ազատեալ ⁴¹⁰ 'ի բուրբ հինից միայն զարկիկնն հանգերձ նուսին իւրով և զհրամանատար ասնն արքունի զՀասանն, և զայլ ևս իսան ինչ ազատ հանուցս . և զզանն և զհարստիս աւեալ ընդ իւր ասնէր 'ի Դփն քաղաք՝ ոչ թերես մտաւորաւ ինչ սագնապ տարտիւտանաց զինի տարեւոյն ցուցեալ քան թէ յաւեա ինն ըզմեծարանս պատուարիութեան առ 'ի նմանն ընկալեալ, որ յեա առաջ ինչ թողոյր ևս զՀասանն գեալ առ թաղաւորն իւր: Իսկ արքայ Սմբատ զարնեալ եկեալ յամբողջն Կարաւոց և ստեալ, թէ ⁴²⁰ այն ինչ յափըլտակեալ էր 'ի թշնամեացն՝ ոչ աղաւաղէր զինքն 'ի յուսոց երկնաւոր փրկութեանն . այլ լիարեքան զահաթեանք Ազտաւոյ կանայն հաւատայր աւլ զգիտ կենաց նմա և զանգիտ հարուստ՝ թշնամեացն: Եւ փան զի ըստ մեթոյնն ժամանակին ոչ կարաց անդ սրուչի կայանս՝ զնաց ⁴²¹ անտի յամբարս Երասխանորոյ 'ի գեօզն Կաղզուան: Իսկ անդ ապա յեա երկուցանց կողմանց գեալանք զինի գեալանաց տարուրբես ասնկին Սմբատայ և Ափշինն . և ասեան հարցաբարձի 'ի մէջ տեալ՝ 'ի մեծանս հարկանել թափել ընտցին զմեղադրութիւն իրին զարժեցելոյ: Այս ինկրէր ստիկանն պանասնգս յարքայէ զուտար նորս զուսպ՝

և զուստր Սահակայ եղբոր արքայի- իսկ զզուստր Հապհոյ՝ կրտսեր եղբոր արքայի իւր 'ի Գեու-թիւն' իրբ սազապս ինն մտտիս հաներեալ զուստր երգման Սմբատայ, և միայն զպս և եւթ իննգրել գտանաւս զաստու- թեան և անկրգով խաղալու-թեան: Իսկ արքայ ոչ տեսեալ զհարթաւ յարեալ միարանաւ-թիւն նախարարայն ընդ ինքեան՝ և ոչ այլ ինչ իրին ելի սչապս գտեալ, այլ տխուայ կտեր ⁴²² 'ի կամս նորս գամայր՝ տալով զԱստ սրգի իւր և զՍմբատ եղբորսրգի իւր 'ի պայեան գտանալոց, այլ և զզուստր Հապհոյ կրտսեր եղբոր իւրայ 'ի Գեու-թիւն ննս: Զոր իրն աս ընկալաւ և զհարանեայն պորս պարեցին և զհարանս կարու- ջին՝ ոչ կամեցաւ զնալ 'ի գամաւաւնել ձեւրայն ժամանակի:

Յայտ սեզ զտիւններ մեծ հայրապետն Գեւորգ 'ի գուսան Վասպու- րական: զոր տարեալ հանախուս յահանայեցն և իշխանայ աշխարհին՝ եզին զնա 'ի քեարանի Զորայ Աջնայ, սր 'ի Տորս մերձ յեկեղեցին, ուր եզեալ իսկ էր արքայ Լուստուրջին մերայ զգուսալանն իւր և զսեզան սե- րանախան խորհրդայն, զոր նախ քան զհաստատանն եկեղեցեայ արքայ 'ի Հայր ընդ իւր շրջեցուցանէր:

Իսկ իրն ձեւրայն սբաւորութիւնն 'ի գորմանայն բարեխաւնու- թիւն սպս յեզմանկր ⁴²³ զգործիտանն, ապա տարիանն բազում հրա- հանգայ պատուեալ յաւարիեալ աս արքայ և զիինն արքայի՝ աս ինքն զՀապտահ զեղբայր արքայի կռէր: և նախախնամեալ մեծար զնա, իրն հարապատ ընդհելով բարեգոյելաւ պարզա և պատիա: Իւ նա յաւարիեալ զիկոսայտեանն իւր Ափշին հանգերձ գանբրն իւրով և այլ ևս պատանգարն և արհեստ և նուսիւ ⁴²⁴ արքայի, և ինքն գա- նայ աս արքայ Սմբատ:

Իսկ զանոց հրաժարեալ էր 'ի կենայ տար մեծ հայրապետն Գե- ւորգ՝ ապա թաղաւորն և հանուղղիւր իւր զհոգեմիւթ և գատուածաշնորհ պրն Աստուծայ՝ զՄարտայ ընտրեցին 'ի հայրապետութիւն: Որ աստու- անայն ծաւալեմա և հոգիտխաղայ զարութեանր գրգեալ զհոգոյն շարժմանն՝ իրն պարարս անգտասն բուսուցանէր զհոգեծաղիկ անա- շահասութիւնս: և արամերժեալ 'ի բայ ընկեցեալ զխառտի՝ կե- րտիցայ, մեկնէր հեամայր ևս 'ի հասարակ կերակրայ՝ 'ի հոյժ և յլաւ:

* Յայլաւ սրինակի ընթեւումսր ս հաստախո ս և մին և միան ան- յայտ թաղան զիկոստ բանին, քանոց ս արամերժեալ 'ի բայ ընկե- ջեալ զխառտի (համ զհաստախո) կերակրայ ս նշանակ և ոչինչ:

զիւց իջոյ, տակաւայիսութեամբ ընդ բանկարսոյ զհարկաւոր պետան զնա-
րեալ: Ընդ որ հոռնեալ հոռնեալ ⁴²⁶ Թաղաւարն և գոհամեծար իւ-
խանքն և պատուական որք ազաւոր ընդ զեղեցիկոյսրեալ խորհրդական
զնացո նորա՝ կացուցին զնո յաթուա տար Լուսուսըջն Գրիգորի -
գորջ և զգոթութիան բարեբոյս բեղնոյ ընկիւզման նորա, որ 'ի գա-
բարա անգառտանի հոգաւն երեւիք՝ ոչ և ոյթժ նաեւ, այլ այլում
անգալ և ժամանակի Թողչի է: Բայց սուրբ այրն Առտուծոյ մինչդե-
պանքն լազարն գոթելի վարդապետութեանն իւրոյ շինէր և հաստակը
և յարգարէր 'ի կորգս բարեաց զնացից և գործոց զհոտս իւր հաս-
տացեալ՝ արտաբոյ բաւր վշտակիք հեծութեան հանգեալ 'ի Քրիստոս,
ամուս ետին միայն կալեալ զաթուա հայրապետութեանն:

Ջնի սպա ⁴²⁶ հէքս եւ և Թշնուստականս և պայքեալ ընդ հոգեոր
արբուցման իրաւա Յովհաննէս, որ զայն զայս գրեցի գիրս՝ ոչ ըստ
արժանեաց անոյ յաթուա սրբութեան, Թեբեա ոչ կարացեալ զինակ
գոլ հրամանի արքային և կամ այլոց եւ նախարարակոյս բազմութեանն:
Ջի Թեպեա և յաշտիերութենէ ան սրբոյն Մաշտացի ⁴²⁷ 'ի մանկա-
թենէ խնկ՝ այլ և ազգակից հարազատութեան նորա ըստ մարմնոյ՝ տա-
կայն կարացեալ զերանով մեղաց ինոց՝ ոչ բաւական զանն վարկոյ
զննէ 'ի Նշմարել զչիզ յաթան եղբորն, կամ յառաջակեա լինել յառե-
նադրութիւնս նորս իսրայելի: Բայց գարնեալ զհնարանդութիւն յանկն
բարբնացուցեալ, որ և մայր աննայն առարկնութեան, և զանկեզրա-
թիւն բարի գոլ ⁴²⁸ վարկեալ քան զգոհ ընտիր եւ գոլ հոգաւակիքն՝
անոյ յայս, միայն Թողլով ինձ յայս յառաջարդական հանդիսի զԱռտուծոյ
եւթ մարդատիրութիւն:

Ջայսու ժամանակա 'ի քաղաքապիւղն մեծ Խրազգաւորս եկեղեցին,
որ նախ յարքայէն Միքայայ հիմնադրեալ եղև մերձ 'ի Թաղաւարական
նորա ապարանս՝ բովնդատեալ շինութեամբ 'ի գլուխ ելեալ տառանոր-
և ըստ սրկնակի կարգաց անայնոց զնորայն ⁴²⁹ նաւախախ պատուեալ
բարբնացուցանելն 'ի գուշան ցեծութեանս Եւ շքեալ և երևելի գար-
գաւք սսկեճամակ ⁴³⁰ հանդերձանոց և 'ի շքաշատես աւազատոցի զնո
պճեալ պայծասացուցանելը՝ եւ կամոր եւ 'ի համակ սոխոյ անմու-
կազ յարգարեալ և 'ի քրիստոսական արապիզին եղեալ ամեալ:

Բայց մեծ կարապալտան Պ. Բայ՝ Արթնբակ՝, անկրգով և անշուշտ
սախա իտաղաութեան և սիրոյ մխարանութեան ընդ արքայի Միքայայ
պահէր 'ի բաւր մասունս առ 'ի բովնդակ ժայց և 'ի զօրութենէ իւրմէ

մեծաւ գոտիաւանդ իրբն հօր հնազանդ ընալ ⁴⁵¹, կամ թէ եւ սաւ-
ւել քան զայս՝ իրբն զծաւայ՝ ՚ի սեանն խրմն կամաւ կրեալ զասն-
ձան երկիրոյն շախտար մալումեանքս և զաշտ խօր մշտակարկաւ յարքայ
հարեալ համակեալ մեծաւ զգուշութեանքս, և նմա զաննն եւ հաւա-
սացեալ: Ընդ որ յաւեա ինն հաճեալ հաւանեալ արքայն Սմբատ՝ բազ-
մազեղ նախախնամութեանքս յինքն զնա ածէր յանձաննէր. սպա թագ
կուգեալ նմա մեծապախի նախութեանքս ⁴⁵² և գեղեցկոյտարմար զարգաւ,
նոս զնմա զարգարեալ ըսա որինն թագաւարաց՝ կարգուցանէ զնա թա-
գաւոր Պրայ աշխարհին և երկրորդ խրոյ սերութեանն զնա հաստատե-
Ուտի սպա ընկալեալ զյաւաղակնութիւնն արքայական գոտացն ոչ
ինչ թերեւս վասն պնարիկ անարատաւանեալ քան թէ սիրա ընդ խնորհն
գիշաննէր, հեշա և համարչր մարք՝ ՚ի նոյն պայման զինքն յարազարար
բերեալ արքայի Սմբատաց՝ սոց ըսա սաւաղին հանգիտալի կարգացն
բարեաց:

Յնա ոչտարիկ ստախանին Սփէնի գարնեալ գուանս յինքնան բերեալ
յոմանց աւզգոտարք ընդուագարաց, և ննդապախի խորեւութիւնն ՚ի
սիրա խօր նիւթեալ՝ սիտա լրջիւ զբաղարար սեանքս իրբն նաւանն
զնտա: Եւ սպա գնայր ըսէր հասանէր ՚ի Տփլիս քաղաք, և անտի
սպա իրք հազմաւոր փաթարիեալ յանկարծանի գիւմէր գայր զկոզմանք
Շիրակ գուտախ՝ զարմուցեալ գիտա խօր ՚ի հին մալութիւնն ⁴⁵³ և յա-
սացեալ ՚ի կախարգս գաղանթս, թերեւս մարթացի գրեւէ գուտալական
հարիւնցութեանքս զարքայն Սմբատ: Իսկ թագաւորն ստեղծ սուզ
ինչ գունդ կազմեալ՝ ստախի սաղնապաւ սեփանէր ՚ի կազմանս ստա-
ցացն Տայոց՝ ՚ի կալուածո կուրապալապան Սարնեքսնի՝ սիրեցեղոյն խրոյ:
Իսկ ստախանն իրբն ետես, և թէ սե՛ննար և արքայի գուտաննիլ ա-
՚ի նմանն, և զի սեփանդա՞ և երկիցս և երկիցս զխորձ ստեալ էր՝ գար-
նեալ սպա յոյնց բարուց թուեցուցանէր ստիա բարեխարհրգութեան
և սիրալիր զժոյզ զգալն խօր աւ արքայ. և սպա ըսեալ գնայր ՚ի Ղ-փին
մայրաքաղաք, և անդ աւ ՚ի հաւասարմուցուցանել լանայր զաննննդ
սիրոյ զգալինս. և փախանակ խօր թաղեալ զՂ-եղասան զորդի խօր և
զանձ ներքնապանն, և ինքն հազմեղ ստեալ գնայ Սարգստախան:
Ընդ սպա ընդ ⁴⁵⁴ յաւաղ աճաղարէր սեփննն մեծ՝ կննն Սա՛նոխայ եղ-
բօր արքայի, զինի խօր սարեալ ոսկի և արծաթ և կարտի բազում.
և հանգիպեալ ՚ի Շարաւր գաղախ՝ սաւաղի ընծոյէր սրիտաւր նմա զգա-
սարազան սարեալ ընդ խօր. և ընդգնեալ սաւաղի՝ արտադրեմար կա-

կանձամբ քննարկեր գորգեանն իւր զՍմբատ, զոր պատանդ ⁴³⁶ իսկ աւ-
 եալ էր յաստիպացն սասիկանին յարքայէն Սմբատայ, և առաջն գնելալ
 նա ⁴³⁷ զեղակ աւազանն պրովձեան իւրոյ՝ յայա ածէր զազգիտոր
 խնամնն լնդ որ յաւեա ինն նմեալ սիրա սասիկանին՝ սղարմալ բարե-
 խնամէր․ զան զի բազում անգամ մարդիկ որ շար են՝ երբեմն և բարի
 ըստ զխաւածոց ինչ լինին ⁴³⁸։ Եւ աւեալ ապա զպատարագս ՚ի մեայ
 սիկնաին՝ ապ նեա զարգին իւր ⁴³⁹։ Եւ նորա ընկալեալ ⁴⁴⁰ զմեծապար-
 զեաւթիւնն՝ զամայ ՚ի սան իւր իսկ արքայ Սմբատ ՚ի զամանն իւր
 ՚ի Տայոց երկնայ հանգաք ներքինապեանն մեծի մեք՝ յամարն Անի
 յեղբ Ախուրեան ⁴⁴¹ զեայ ՚ի պոյման սիրոյ ընդ միմեան բերեալք։
 Լնդ որ յաւեա համալ ներքինապեանն ՚ի տեսնել զարքայ՝ խառազա-
 ներ ոչ զոր թերեւ համեմա նեա տեսնել․ և ապա համարսն և հա-
 մարսն և համարսն յայն՝ որ և անգր ներքինապեանն արքայի լինէր։
 Եւ բազում պարգեւ և պատիւս ընկալեալ ՚ի նմանն՝ զնայր ներքինա-
 պեանն ՚ի Փայտահարան քաղաք։ Իսկ որդի Ափշնի Գեղաման հայ ⁴⁴²
 մայ ՚ի Գլին քաղաքի՝ ուսնիս պատրաստեալ նեա թագաւորին Սմբա-
 տայ առչ ինչ պահա քան զամ մի։

Բայց ՚ի զեալ ներքինապեանն յարքայէ՝ զնաւապարհայն ՚ի հրապոյրս
 ցոխթեան բերեալ ՚ի բանից բանարհաւթեանց սմանց, որք ՚ի շարն
 հախմիտեալք էին, շուկ զորս ժամաւ հրասն Գեղարգոյ նահապեանն
 Սեպրեայ, (որ ստիս Սև կոչեցեցչոյ հաւան իւրեանց ազնն յայն անուն
 Սեպրիք անուանեին), և ապա յեղակարծանն ժամաւ հասեալ ՚ի վերայ
 սարմարս՝ թէպէտ և յարի արանցն քաղաքս պատերազմ ընդվե՛մ ներ-
 քինայն զնեալ․ սահայն ստիս յանկարծահան զալոյ ոչ հարացեալ
 զդե՛մ անել, մերթապալ զԳեղարգ անեին հանդերձ եղբարն իւրով,
 որ Արուսեան անուանիւր, և աւեալ զմայ ՚ի Փայտահարան քաղաք։
 Բազում ապա հարցաւորս մնալուս զահիճին զամեաւթեանն նայա մա-
 սուցանեին՝ շունցեալ ⁴⁴³ զարմացանել զնոսս ՚ի քրիստոսանուէր օրի-
 նայն յամբըն օրեմս Մահմեանն իւրեանց։ Որում ոչ ընու աւեալ
 տեցի բանիցն և ոչ հասնեալ աշաւազել կամ փոխանակել զերկնաւոր
 կենացն զքրիստիւն ընդ անգիւս հարստանն և ընդ սնտիտաւր կենացս՝
 որով կատարեցան և զմեան իւրեանց գրեցին ՚ի գարաւթիւն կենաց։

Իսկ յեա պայտիկ ներքինապեանն խաւապեալ և հասուածեալ Ափշը-
 նն և ընդ իւր աւեալ զԱլուս որդի արքայի, որ էրն իսկ ՚ի պատանդի
 և ՚ի զխաւազալ առ ներքինայն, այլ և զկին եղբոր նարին Մուշկոյ,

զոր գերեալ ասրեալ էր 'ի բերդէն Կարաց' վաղջադակի գոյ հասուն, աւ արքայ Սմբատ և եւ նա զարգի իւր հանդերձ նաւին : Ընդ որ յաւիտ ինն իրախ լեալ սահա պցելութեանն Աշտուծոյ և փրկութեան գերեւոյն՝ պտաստոբրապետ յինքն անէր յանձնակէր զնորքինացեան մեծաւ ընդհակադրութեամբ և աւատանեան ճիւղք ⁴⁴⁵ և պատարագը ընծայեալ զնա՝ յազարիկ 'ի կազմես Աջորեասանի : — Չուեալ զնա, ցեալ նորքինացն 'ի սահման Կզգիպտոսի՝ և անդ ըմբռնեալ սպանակի յանիրապետէն իւրակ :

Զայս անկնոյն լուեալ սոսիկանն Ափշին իբրև զանդոցուպեղ ⁴⁴⁴ գաղան զպայաւնութեամբ մեծեալ ընդդէմ Սմբատայ՝ իբր լիկ զնա գալ իբրատաւ ⁴⁴⁵ և պատնաւ գործեցեալ իրին շարի 'ի նորքինաց իւրոյ ⁴⁴⁶, և մեծապն ինն անդրոյ և ուղիւ շարի 'ի վերոյ իրախոցը հասուցանել արքայի : հրապարակի ընդ բոլոր սլարոս իշխանութեան իւրոյ սխեալ, զի աւ նա վաղջադակի հասցեն արի արք ջուլք երեվարք, զի նաւ և զարգուք ⁴⁴⁷ և ընդուն հեռահախաւմը գորգը Աբղ՝ մինչդեռ եկեալ զիմեալ հասեալ ժողովեալ գումարեալ էին բազմութեանք զօրացն, և հանդերձեալ էր ելանել լուել գալ և մղկկեալ սրափն զգաւնութեան թայնոն յարքոյն թափել՝ յանկարծակի անկեալ յսխա գծընգակ ⁴⁴⁸ ցաւոյ, զնաւ փոր նորա և արտեալ զազոց նարա 'ի վայր ջումեալ մղկին յարգայնէ անտի կոտորումն աղեաց նարա . և նախ յան զքակալը հոգւոյ նարա 'ի մարմնայն՝ րդխեաց 'ի նաննէ հաւ մահաւ Իւպցապետ հեղձածղձակ ստատկեալ՝ էլ 'ի գծարս անհնարին գամութեամբը Ընդ նախն ևս և 'ի զորաց անտի նարա 'ի նայն ցաւս գամնի՞ն սաղախութեան հարեալք բազումք ստատկին, և մնայեալքն յանեալ ցրակին յիւրաքանչիւք տեղիս : Իւ պապետ սպա ազլթահայց զաղտամը ⁴⁴⁹ աւ Աշտուած թաղաւորին Սմբատայ և բոմնդակ ընդ մեզ ևս կըրոյ եկեղեցեաց Քրիստոսի՝ արտարութար ինդրուածք ⁴⁵⁰ լակի լինէր յանմը Տեան զորութեանց . և ոչ եկն 'ի վերոյ մեր ասն անարտաւանութեան նորա և ոչ մեղխաւուլակ ⁴⁵¹ մեւք նարա կորաց զազոցուցանել զմեզ . և ոչ աւրախ եղն 'ի կեանս իւր իաւարտեք թշնամին, այլ կորեալ յանցնութեան յաւոյ . և հաւատացեալ հաւ Քրիստոսի հանդերձ հաւատեալք աւանորդեալք՝ զորացան 'ի նայն ինքն 'ի հանդիւսակին Քրիստոս, որ կամի, զի անկնոյն որ ⁴⁵² կեցցի և 'ի գրաւութեան Նշմարութեան եկեցի :

Իսկ Դեզանն՝ որդի Ափշինի, իբրև լուաւ զստատկումն հօր իւրոյ՝

ելեալ գիշերի գազարար, գնաց փախստեայ Մարգարատեան յաշխարհ :
 Զայսու ժամանակու մեծ իշխանն Արծրունեայ Աշտա, որ 'ի բողբոջից
 բուսոց Սենեքերիկայ արքայի' ելեալ զգնոյր շրջէր զհոգեմտք իւրոյ
 տեսութեանն փոքր նշ զնոյզ . և հասեալ 'ի մարտի մի, զոր փարակ
 լէրայ անաւանն' երեկոթս անգ ասեկին յազարակի միջ, յորում բնա-
 կէին Գարաւանացիք' ընդ յարեալ շնուածի ասանցն մտեալ զհակզեալ
 սոխ մեքային ժամանակին : Իսկ Հասանն Արծրունի' որդի Պրտոկայ
 ուրացելոյ զՔրիստոս և հորաբն սրդի նոյն իշխանին Աշտոց, բնակա-
 թիւն կոչանի իւրոյ անէր զամբոցն անաւանեալ Սեան : Իսկ իբրև
 ըսաւ զեշխանն յոյնոսի փորակի գալ⁴⁵⁵ յիջևան' գաւառանեալ 'ի շոր
 գիւն անտի և կամուսր կուրաթիւն յնքն կրեալ, զոր 'ի գաղանիս իմն
 կազմեր, որիկոյս պատրաստեր, աղեցնասորս շնչասորս⁴⁵⁴ սուտերա-
 սորս փահանալուս կորոսիս զնն շարժեալ . և ննքն իսկ հուզ ընդ նոսին
 արեխասորեալ և յաղակարծս⁴⁵⁵ գիտեալ ըստեալ գիշերի հասանկին 'ի
 վերայ իշխանին . և պարայածեալ պատեալ շրջափակեալ որաշարեալ պա-
 ճկին զգրուան ասանցն, յորում օթապոյտեալն լինէր իշխանն Աշտա իւ-
 րոյցքն⁴⁵⁶ 'ի գիլահալ իմն զնոսս բերեալ և 'ի մեաս կարծեցեալ ըմբռ-
 նեալ, Իսկ ապա Հասանն յեցեալ 'ի նիլաին զոր անէր' և կիցս իբրև
 զոյցնեանն ընկեցեալ 'ի ասեկան, յորում իշխանն կոյր' վաղեր . և 'ի
 արափական գափանակ ոտիցն թնկեալ ասեկին և 'ի վոյր փլուզեալ'
 հասեալ անփանէր զնի փլուզմանն Հասանն 'ի սուս անգս Իսկ ապա 'ի
 հապագափիւս մայնե իտակն Հասանոյ' գնա ծանուցեալ և վազվաղակի
 ըմբռնեալ ասեկն գնա առ իշխանն⁴⁵⁷, Իսկ աշխարարոյ շփոթմանն իրա-
 զգած եղեալ զօրացն Հասանոյ' իբրև զժուխ 'ի մրդիկ հալածեալ և
 փախստեայ անհետ կորնչիկն : Եւ այսպիս զգարն, զոր և փարեաց և
 պեղեաց Հասանն 'ի նոյն ընկլուպա, զոր և գարժեաց⁴⁵⁸, Իսկ իշխանն
 Աշտա'ի շղթայս կապարանի գնա արկեալ' և տաեալ ասրեալ⁴⁵⁹ յամբո-
 ցըն Սեան, 'ի գուրս առ ննքն զամբոցն առ հայցեր : Իսկ մայրն Հա-
 սանայ և կոյրոյր նորան, որ առ 'ի մորկ և ոչ 'ի հորկ' բանադրուեալ'
 ոչ կամեցան առ զբերքն, ոչ կարացեալ վտահ լինիլ 'ի խառացեալ
 բանս իշխանին վասն սղջանգամ զհապեալն Հասան թաղոյ : Աշտա զգա-
 ցուցեալ արքայի Սմրատոյ' հարկ ասնէր ինն երթալ յամբոկ գարժոյն,
 թերեւ կորոզութիւն լիցի փակել զհարստական գուան, զոր անձամբ
 անձին երաց Հասան : Իսկ իմ երթեալ ըստեալ և համուցեալ զտիկինն
 վասն զամբոցն առլոյ և փրկելոյ զՀասան 'ի մահու երկիւնդի և սղջան-

զամ զնա լուծանել 'ի կապարանէն' ընկալոյ սպա և յիշխանէն յետար սաստիկ երգմանց՝ լուծանել թաղուչ սղջանդամ և անկրաս զՀասան : Իսկ ես իբրև աւետել ետա զամբայն 'ի մեան իշխանին, ապա 'ի նան բաժան շոր խորհրդոց ազտաց անանց հրապուրեալ՝ փարէ գալան Հասանոց, հուրացուցեալ զնա ոգիտարար 'ի հարստ անձին իւրոյ. վտան զի սրբ երգմանց օրինաց և միջնորդաց աւաղնորդաց հետեալք և գիւրափոփոխք գտանին 'ի հակամիտութիան հակաախացն բերեալ՝ այնպիսիքն մահու անձանց առիթք գտեալք, ոչ հարեն հաստատան կենտ իւրեանց սասնալ : Իսկ իմ զուեառարանական իշխանութիւնն 'ի դարձ արկեալ և բանի սահմանաբանաւ կապեալ զիշխանն՝ արտուս թախանոց անցեալ զնայի : Ալլա յես ամբ միոյ անցելոյ՝ ոգիտութիւն յանգրգնութեան արկաւ իբրև զժողոջ զբարեկոյրելու և զգաւաբաւոյ և զլքնազատեան զիտախան Ալլայոց : Եւ այսպէս զգիտնան կենաց ընկալեալ 'ի տես երիտասարդութեան՝ սաստիկ սուգ արամութեան զմեզ զնշեալ յարգարէք ⁴⁶⁰ : Զինի ապա եղբայր նորան Գազիկ պայտազում զիշխանութիւնն զայն մեծ . և զհրտոք եղբայր նորան զԳուրգին կացուցանել մարզպան Հայոց արքայն Սմբատ :

Բայց թագաւորն Սմբատ իբրև լուս, եկեի Յուսուփ ⁴⁶¹ պայտազում զպետութիւնն զայն փոխանակ Ափինի եղբոր իւրոյ, եզ 'ի մահ իւրում ոչ ես գարնեալ գաւանա կրել 'ի խափանեալ երկիւղէն, և կամ գուշկն սիրոյ զնեւ ընգ այնտիկ, արայ իրտուանք բարձեալ և յերեաց նոցա և բնու հեւացեալ բան արգար 'ի լեզուաց նոցա : Ալլա գրէ հրովորտախ և առաքի գետպան ⁴⁶² և ընձոցս զեղեցիկոյարմարս Խանդելեան ամիրապետ 'ի Բարիլն, և հայցի 'ի բոց զինքն հասնել յազգև յայնմանէ : որ իրտուանք Ալլասոց տարածեթեալ արոհեալ և 'ի նոցանէ, և 'ի բարուց անտի՝ որ 'ի շարն միշտ հակամա գտեալ : Զոր իբրև ընթերցեալ զնամակն և լուեալ զպայման պապականոցն՝ փայտազանի ինչգութեամբ, զոր ինչգրեացն՝ կատարէք . և թեթեալեան զտակն արքանի արարեալ և յինքն իսկ հրտախեալ՝ առ ինքն զմիտ թագաւորին կացուցանէք : Եւ ապա երևելի զգեաա արքանական, և թագ արքայական և կանար անանկապ 'ի համակ սկիոյ, և սուտեր պատուական և երկաբար սպանոցս ինն կազմուածով զմնուց և զորգուց սուտք Սմբատայոց : Զոր իբրև առ ընկալաւ՝ յոյժ ուրախ լեալ զուարթացեալ զուարճացաւ : Եւ այնուհետեւ 'ի կարգս այլոց ևս հնազանդելոց և նա ևս մտանէր 'ի կապը-

առնա շնչ ափրազեան . և այսպէս անարբաղիս և անլուշա 'ի հասն արբանտեանս զհասն իւր բերեալ նաւանք :

Չայսու ժամանակս մեծ սպառազեան Հայոց Հազուհ' եղբայր արքային Սմբատայ, կրահատար կենօք զնարեալ զմտախոտէր կեանս՝ վախճանեցաւ, յաւելեալ առ հարս իւր : Եւ անդ սպա շուեալ եկեալ արքայ Սմբատ համազումի իւրայզն ⁴⁶⁵ համազեպ' և արարեալ հոծ մեծ 'ի վերայ նորս՝ եզին զնա ընդ հարս իւրում 'ի չիբխն յնարանայն, որ 'ի բազարազեօղն թագարանու ⁴⁶⁴, Եւ սպա կայուցանէր արքայ Սմբատ զանձնապեղ և զբարեփոյեղաւ շրիտասարզն զԱլլատ՝ արգի Հազնայ, սպարապետ Հայոց փոխանակ չօր իւրայ : Իսկ նա 'ի սկզբան սպարապետական պայազատութեանն խորհուրդ ⁴⁶³ բարեաց զանձանք արկեալ՝ չինէ սպա զզննապայծառ եկեղեցին թագարանու, որ 'ի վերայ Ախտրեան գետայ . և զբարձրէ բաղում և երևելի սպասաբ, և ասնէ նաւահատիս աստուածային գոգցեա պառչածաղութեանք : Չինի սպա հիմնազրկ եկեղեցի 'ի բազարապեօղն Կաղբ բազմանախ փարթմանութեանք, և սարսափ ջանայր զասնել և զխտարունն նորս, թէ ուր կամեցի Յնա սահա ժամանակի սպա զփոխան կրէր 'ի կենացս այսայիկ և միւս եղբայրն արքայի Դաւիթ, որ եր իշխան իշխանացս Հայոց՝ այր համեսա և հարթ հասարակութեանք 'ի բուլը գործառնութիւն բարեաց . ընդ որ ⁴⁶⁶ և յաւեա իմն սպացեալ արքայի և սպանապա տարակուսանայ միեալ 'ի խորս խտարին սպայ՝ 'ի մշտնջննասր սիրութիւնս զմքն արկեալ . ուստի և միխթարանն կարգօր հաստատեալ իմ զնա 'ի յոյս կենացն ⁴⁶⁷ անմահեց' վերականգնեցի 'ի գլորմանն յիրս գործոց թագաւորական յարգարմանց, հոյս ասնիչ պիտատութեան ⁴⁶⁸ կենցաղախնացս, որ հաստացաւ նմա յԱլլատայ իմանել զհօս իւր :

Բայց սասիկանին Յուսփայ յաւեա իմն շար թուեալ հաստածիքն 'ի նմանէ թագաւորին Սմբատայ, և իմաստան կորովութեանք կշտեալ զգործ իւր՝ ջանահար լինէր յմքն զարձեալ զարձուցանել և միահաղորդ զնա ասնել՝ արդեա երբեմն եր ընդ եղբօր նորս Ափշի : Եւ ժամ զի նախ յափրազեան անտի հայցեալ առ իմքն զՍմբատ զարձուցանել՝ և ոչ եղև անմեղքութիւն նմա և ոչ եհօս երազայցոյ կարձեացն . այնուհետև սպա իբր ⁴⁶⁹ 'ի կարգս խաւովութեան վարեալ և թիկնաւս զարձուցեալ՝ զօր բաղում գտանով և շու յաչի անկեալ՝ զայր հասանէր 'ի Փայտահարան բաղար . և անտի ելեալ վազժողակի ընդ Ուստի գաւառս՝ գայ ⁴⁷⁰ մեղև ցՏալբատափ : Չայս իբրև շէր արքայ՝ զօրաց

բազմաց 'ի միտսն հորդան առեալ' երթեալ ⁴⁷¹ ունէր զկիր ճան և զնե-
 ջուցան որդասայիցն հաղմանցն Աւուցաց և Տաւրաց, ոչ առ նմա լծոյլ
 հեաի աղաղառ անցանել: Իսկ ապա զոյն անեալ Յուսոփայ գաղտորաբ
 իմե զարեմանայ հաղմամբ լերին պարսասոցեալ' ընդ զածուն վայրս լե-
 բինն բարձանց անհանէր յայտիցս 'ի դաւանն Շիրակայ . և անդ երե-
 կօթա արարեալ' վազգիսեալ ⁴⁷² Տեպեալ հասանէր 'ի Դօֆն քաղաք:
 Իսկ արքայ իբրև յաղապարս իմե իմացեալ գլուսելն Յուսոփայ ընդ ար-
 եմանայ հոգին լերինն, թեպետև հեռամանին զկնի, ստիպն ոչ ժամա-
 նեալ հասանել' գումարտակ շինէր 'ի քաղաքագիւղն Արուն', 'ի ծոր-
 ծորս Արագած լերին ⁴⁷³: Իսկ իբրև զիսաց սասիկանն Յուսոփ զմերձ
 առ նա լինելն արքայի' առարկ զփ 'ի պոտուսկանաց իւրոց անախ 'ի
 քարտուղարաց' յԱրտի ազգէ և զնիւ քրիտանեաց, յաւեա իմե սիրալիք
 հեշա և համակ և համբոյր պատգամբ և բազում պատուակը ⁴⁷⁴ նա-
 խարմամբ թեմամբ գոչինս ուխտայ ազգեալ 'ի սիրա արքայի . և զամե-
 նայն զոխս և զբազայս 'ի բաց 'ի խորհրդոց նորա արահեալ վարեալ ⁴⁷⁵:
 այլ և զտակն արքունի 'ի համս անձին նորա ըստ կարի և համոց թա-
 զացուցեալ' միայն թէ ընդ նմա յախտ խաղաղութեան հորթհաւա-
 սար գարձցի: Այլս զոյնպիսի բարի լուրս լուեալ բարեկցեաց բանի
 պատգամաց և տխրեալ 'ի համս իւր' արարեալ հրաժեշտ բանից հեշ-
 տախանաց փոխարէն պատասխանի մտաւշանն քարտուղարին 'ի բուրբ
 արգասիս սիրոյ ըստ նմին սակի. ապա յետեալ երգմանց միմեանց կրկեալ
 ապին: Իսկ արքայ գործեալ լուէ զնոց 'ի զլուխ գազամեան Էրաս-
 խանոց 'ի զիւղն Կարինքանոց անդ ձմերել ⁴⁷⁶, վասն զի սասիկանին
 կամ եղև զհիւստային գաւնաշունչ ժամանակ ձմերային ցրտոյն 'ի Դօֆն
 անցուցանել . և ապա յոյնժ ստանալոյց յեղանակի զեղեցիկ իմե և
 բազում առ միմեանս բերելին հորթ յարմարութիւն սիրոյ առատ մե-
 սածիլիւք' ըստ պիտաուութեան ձմերայնոյն: Իսկ անդ ապա թաղաւորն
 Վրաց Արմենիակն պատուակը պայմանի և արնթաց ոսկիւք արագեալ
 'ի տես արքայի Սմբատայ առ 'ի միտսն անախարել զոր մեծի պատերի
 Զատկին' յաղարկեցաւ յարքայէ բազմաբաշխ և երևելի ընծայիւք: Իսկ
 արքայ Սմբատ լուէր զնայր յարբունական յաղարանս իւր 'ի քաղաք-
 գիւղն Էրագաւորս: Եւ իբրև 'ի բաց եղաւ ձմերային ձիւնախոյտոյ
 սասանանեաց ցրտութիւնն և գարնանային հարսահաղմն ընչեաց ,

* Դուրցի և առատանան ձրիւք և :

զտեցին փախարեբեաց ապա ստփիկանն Յուսուփ . բազում՝ երիզարս սրա-
 վարս , ստս և ահիպարանացս ⁴⁷⁷ պարսաստեալ՝ բազմազան պննոյսրեմբ
 զարգուք և զինուք սփեհանն սփեհեմբար պաճուճանոք , այլ և թող ևս
 յսփեւոյ Սփեհոյ ⁴⁷⁸ հազմեալ , և 'ի նմա յեղուզեալ յեռեալ վարսա-
 կալ մարդարասաղ ապազարգութիւնս , և այլ ևս սիսնս պասուտփանս
 և բազում և երեւելի զգեստս արբանափանս սփեհանափս և շքաշուսանն
 հրաշանկարս միանդատեցն՝ աւարի , 'ի պատիւ մեծարանաց արքային Սփեհ-
 ապ : Այլ և Աշուայ ⁴⁷⁹ երիցու սրգւոյ արքայի , նորանշան իմն պատիւ
 յարգարեալ իրր սգապարիկ իմն երիզար գեղեցիկ զարգուք և զինուք
 և պերճագանցն երանգս զգեստուց , և համար ականափաղ ընդ մէջ
 ասեալ՝ և հոջուցանն զնա իշխան իշխանացս Հոյոց : Բացց և ես ևս ,
 որ զպո գրեցի՝ պասուտեցոյ պասուտփարարս յստփիկաննն զգեստուք
 ըստ սրինի ⁴⁸⁰ հարգիս . և շարի պաճուճարար սփեհոք զարգուք ստփի
 մտուցանելով իմն : Իսկ արքայի խրախ լեալ՝ 'ի բարեմիք պարգևս նորս՝
 և ընկալեալ մեծաւ շնորհակալութեամբ , ոչ ստիպա ինչ քան թէ բազ-
 մամանարար յիւրմէն ևս նմա ընծայէր բարեգայեղուչ և շքնազանս
 և երեւելի զարգս հանգերձանոց , և նկարակերտ կազմուածս բազմափա-
 նոց հարմրութեամբ որդանց , և բերափս և նուագս և կանոց՝ 'ի համակ
 սփեւոյ՝ գործ Հասոցեպանն Նարարաց , յերանգս գաճակ գաճակ ապա-
 կուց , ստասել ևս սասնադատիկ յուճուածով քան զմանդատեցն իսկ
 ընկալեալն աւ 'ի նմանն : Եւ ապա յուշարկեալ Յուսուփ յարքայի՝
 զնոց՝ 'ի հոզմանս Ազրպաստփանի :

Իսկ աշխարհիս Հոյասասնեացց յուսուրն յոյնտփի ոչց արարեալ
 Տնան և պասապարեալ և յաղալեալ՝ 'ի բուրբ բարութիւնս՝ բնակեցան
 իւրաքանչիւրսր՝ 'ի ժառանգութիւնս իւրեանց . և սեփհփանեալ զեր-
 կիր՝ սնկեցին այգիս և արմատացուցին բուրաստանս ճիթենեաց և պար-
 սփաղց . հերկեցին հերիս արասրայ փչոց և կթեցին պասալս հարիւ-
 բուարս . զեղան շտեմարմբ ցորենայ՝ 'ի ժամանակի լրութեան հնեաց .
 լցան գուրք գինոց՝ 'ի հուժնս ոյգեասանեաց և լերկնք ցնծութիւն զգե-
 ցան , զի բազմացան՝ 'ի նմա արտախանք անգեոյք արջաուոց և հօտք
 սլխարաց : Եւ գլխուար նոխարարք մեր յազուհոփացեալք և հանգու-
 ցեալք՝ 'ի հինից սագաստիաց՝ շինին եկեղեցիս զիմորդ հաստահեղոյս
 ժուլեալ կրով՝ 'ի մնաստանս և յասանս և յազարափս Բոյոց աւասել
 ևս քան զլուսնս Հոյփազանցն գրոհի իշխանն Գրիգոր և նորին եղբարք՝
 Սահակ և Վասակ , որք հոյրենական սեփհփանութեամբ արկին գաւա-

ապն՝ որք չբնագրեաւ իսն շուրջ զեզերք ժողովին Գեղամայ : Եւ այսպէս վիճակ ցանկալի՝ լի պազասածոջ արգասեօք ⁴⁰¹ պարարտութեամբ՝ աւհասարակ անհնչումն առաւ ձրի նորին շնորհօքն Արամայ՝ և ՚ի նորին յարեօք կազմածոց ասնէ Տեան բզիկք սպիւրք բարեաց ըստ ժողգարէին և սուգանէր զձօքն վիճակոց : Ի վերայ այսոցիկ ⁴⁰² բարերասութեանց թաղաւորն Հասանց Լեւն ոչ ինչ սահաւ նախարարնամեր զորչաց Սմբատ իրբն զորչի սիրելի անբախտութեամբ ընդ նեօ բերելով յաւա ⁴⁰³ միտքանկան սիրայ, և բազում ընծայս և պարգևս և պատիւս ա՛մ յամէ առարքեր : Իսկ և Սմբատ ՚ի շնորհակալութիւն ⁴⁰⁴ բարերարութեանն արքայի Հոռամայ առատակր պարգևեօք հասուցանէր զգարձ փոխարինին տանապատիկ յանչլումով՝ իրբն վնհագունիքս զինքն և հօր հարազատի :

Եւ զոչոս ժամանակաւ թագաւորն Եգեբացոց Կասանդին յայլանգիակ բարս զժնեայս գումանեալ, և ոչ անբարեալ զալս յազգութիւն քան թէ ՚ի խորհուրդս շարութեան՝ զօրս գումարէ, խաղայ լակ զնոց զհնարտոյնն կազմեօք, որ ՚ի ժործարս լերինն Կապիասա . միանգամայն իսկ և աշխարհն Գուգարացոց և որք ժերձ ՚ի Գլումս Ալաւայ բնակեալք են, զի և ընդ իւրով մեծամբ զնոսս նուանէ ⁴⁰⁵ : Եւ վասն զի սպչքն ոչնորիկ հասնեալք և շնորհնգեալք և նուանեալք էին ընդ մեծամբ արքային Սմբատոց, զրէ սոյս թագաւորն Վրաց Ալարներեան՝ վաղընգօրոյթ առ թագաւորն Եգեբացոց, վասն զի փեսայ էր նորս, ցրել ՚ի բաց քանիւ կորստանել ՚ի սրտէ զննգանցն, զտպիրաս և զննտի խորհուրդն՝ և ոչ լամբաւ ժաօք ընդ վնհան քան զինքն հախտակիլ : Իսկ իրբն լսելիք իցան նորս և բանից սննկնգրութիւն հեւացաւ և ոչ բերաւ ՚ի խորհուրդս իմաստութեան, սոյս արքայ Սմբատ զօրս բազմի գաւութ ⁴⁰⁶ ինն ՚ի միտին տուեալ և ընդ իւր ևս առեալ զթագաւորն Վրաց՝ զնացին ՚ի միտին հրտակ ընդ յասալ Կասանդինի : Կս իրբն ետես եթէ ոչ կարէ ընդզե՛մ նոցս կալ՝ ընդ կրանին յարեաց զոչքս ինչ գարնեալ որլանայ, հայցել ⁴⁰⁷ ՚ի նեմնէ զհաշտութիւնս Իսկ արքայ զաներ նորս՝ Ալարներեան, և զաման ևս յիւրոց նախարարաց առարէ իտսիլ ընդ նեօ ՚ի խաղաղութիւն . որք իրբն հանգեւ մեծանց բերան և զեզերնցան ՚ի բանս ինչ՝ յանկարծակի բոս հրամանի Ալարներեանի նախարարք արքայի մերթափալ արարեալ զթագաւորն Եգեբացոց, ասնն առաջի իրբն զաւլ մի յայծեաց՝ զայն, որ իրբն գասիւթ ՚ի ժորայ իւրնէ ելեալ վարանէր վասնել վարասել զազգոս :

Իսկ արքայի Սմբատայ բազում ամբոցս յնկն գրուեալ՝ ՚ի Պարի աշխարհի, և հուստիաւս հոգմանցն պնայիկ կացուցեալ՝ առեալ զԷզեբային Կոստանդին ընդ իւք անէ, ՚ի գիպահալ կացուցեալ յամբն Մէի երկամի չգժայիւք - սակայն ոչ քամահանօք ինչ, այլ կրկն գրաստով առատացուցեալ նոս զամենայն հանգերմանս և ունիս պիտոյից ըստ անգամին բարեբարոյ մտոց իւրոց: Եւ այնպէս ապա ամիս չորս միայն զնա պահեր յարգելանի ⁴⁰⁰: Իսկ իբրև եանս զերկզատակութիւն Էզեբայայն, որք շեշտակի շեղբեալք, և հանգերմեալ են զայլ անբանասրբայն քան զԿոստանդին կացուցանել իբրեանց թագաւոր՝ ստազազէտ ինոյմամբ, ոչ ինչ զանգիտեր փութմանակի զնա արձակել և հաստատել ՚ի կարգս առաջնոց տերութեան իւրոց: Մի՛ վան զի փնայացեալ էր նա թագաւորին Պարայ, իբրև ՚ի շնորհակալուս զայն նոս ասնէր - և երկրորդ՝ զի թերևս իբր զՆեոնասուն իւր յայնմ հեան նա գացի ՚ի սոկի հնազանդութեան յաղապս առ նա անցուցանելոյ գրազում երախտեայն տեսախ: Եւ ապա զգետասարէ զնա թագաւորական զգետաս և զնէ խոյր սոկի ընդելուզեալ մարգարտով ՚ի զլուխ նորս, և տխմտիւս սոկի կամար անէ ընդ մէջ նորս - և այլ ինն փոյելուչ կայգետածս ըստ ուղեարութեան պիտոյից նոս յարգարէր - և զոր ՚ի մեաս գաւտերեալ՝ ասպէ զնա յաշխարհ տերութեան իւրոց: Եւ իբրև ըզգտահատասեցաւ և միապետեաց զիւր տեփհեան տերութիւնն, ՚ի բազում հնազանդութիւն և մտքմանկան ժառայութիւն հաւտեօհնութեան զինկն արքային Սմբատայ իբրև սակս հայրաբուն նախնանմանութեան նորս առ նա՝ հեշտ և բազմալի զայն իւր փորկեալ: Բայց թագաւորն Պարայ յաւեա ինն զտրեալ վան արձակմանն Կոստանդին՝ իբր ՚ի գրաստաս հակասակութեան զայն գործեալ, և յայնմ հեան և անդր անմտման ⁴⁰¹ պարգևատարին իւրում Սմբատայ ՚ի զրգուութիւն մարտեաց զինէր, թեպետե ոչ յայանի: Իսկ Սմբատայ զարմացեալ ընդ թերի խորհուրդս նորս՝ ոչ ՚ի բանի ունէր զնորայն կառավարութիւն կանոց որ ՚ի շարն, այլ միշտ զնկն յայնմանակէր ՚ի տէր նորս - վան զի ոչ բերիւք յիժատաս նորս իւսպիտէր միայ: Իսկ սոսիկանն Յուսուփ զայսու ժամանակուս յազատարութիւն զնկն զննեալ ընդգէմ ամիրտպեան մեծի՝ ոչ սակաւ ինչ գործէր նախնորս ընդգէմ նորս՝ ՚ի բայ լքեալ ընկեցեալ և ՚ի կոխան գտեհաց առեալ զհրաման արքանի - որում իրազգաց իսկ ամիրտպեան գտեալ՝ փոզվազակի հրազարտախ և գետպանս յոչ ընդ բուր ժողոս երկրի իւրոյ տերու-

Իսկ սոսիկանն Յուսուփ զայսու ժամանակուս յազատարութիւն զնկն զննեալ ընդգէմ ամիրտպեան մեծի՝ ոչ սակաւ ինչ գործէր նախնորս ընդգէմ նորս՝ ՚ի բայ լքեալ ընկեցեալ և ՚ի կոխան գտեհաց առեալ զհրաման արքանի - որում իրազգաց իսկ ամիրտպեան գտեալ՝ փոզվազակի հրազարտախ և գետպանս յոչ ընդ բուր ժողոս երկրի իւրոյ տերու-

Թեանն, գլխաճինդդուժիւն յարուցանել Յուսփայ՝ սնիրու ազատամբնն :
 Ըստ սմին պոստ սսփի սպա և առ արքայ Սմբատ յղէ զանն պատուա-
 փան բարտազար իւր անշուշտ հրովարտափա, զի և նա ևս սփրանուխ
 լիցի զօրու բազմու երթալ 'ի գլխաճինդդուժիւն Յուսփայ, և խաւա-
 ցեալ ևս թաղալ նմա զամբ մնայ զամբն արքանին : Իսկ թաղուսն թե-
 պեակ յաւեա զսփանակ պոստիկ զտու վան զաշանց սիրցն, որ ընդ
 Յուսփայ եղեալ էր . սակցն ոչ կարոցեալ լքանել 'ի բայ զարքանու-
 փան հրանմնն՝ սփանց առ սփանն բարտազարի զօր զուժարէ, զանգ
 կազմէ, 'ի զնն և 'ի զարգս պատրաստ զամենեանն՝ առաւել զինքն
 քան զյարմու ցուցեալ 'ի գլխաճինդդուժիւն ազատամբնն և արք իբրև
 հազար մի որպէս թէ թաւեցուցանէր կարապետ առաքի իւր առաքեալ
 ընդ կողմն Պատգուբափան ընդ այն լուսելոյ : Եւ իբրև զնայր 'ի նմանն
 բարտազարն, ապա արքայ հրովարտակ 'ի ժաժուակ առաքէ սասփանքն
 Յուսփայ, իբր թէ 'ի թիփանս օգնուհանութեան նմա զայն զօր զու-
 ժարեալ և ոչ 'ի պատճառս թշնամութեան ինչ ընդ նմա բերեալ : Իսկ
 սասփանն թեպեակ յննթեանուն զհրովարտափն անայր բանիցն, առ-
 կայն 'ի սողրելոյ սարգոզ շար լիզուաց հափանեա 'ի շարն բերեալ : Եւ
 զարմեալ իբրև յամուր որք 'ի շար խորհուրդս իւր բուննեալ հին փ-
 շապն՝ ինդրէր ժամ զիսոզ թափել զժոյնս յարքայն և 'ի նուսնեալս
 նարս, առաջել ինդել հրգեհնէ նարակ որոյ զամենեանն սալ : Բայց
 ոչ կամեցեալ յայանել աւժանցն զարութիւնն՝ գրէ պատասխանի նա-
 մակնն, որ 'ի վերայ ունէր զաւետիս կննոց և 'ի ներքոյ զգամութիւն
 մահու : Յետ այսորիկ ապա հաւանափան իմն ⁴⁹⁰ մտա Յուսփայ իւր
 սասցեալ և 'ի հարժայարտար հնազանդութիւն ակերպեափն բերեալ՝
 զգեաութիւն կաշուածոյ նարս զարմեալ առ նա նուսնել ապին : Եւ
 այնուհետեւ ապա յերկոցանց կողմնց՝ յասիրապեակ սմար և Յուսփայ
 սասփաննն, բան պատգանց առ արքայ սաստիանայր, կրկնն աւժան-
 պէս հայցեալ առ զամբն արքանի . այլ և զամուր ընդ ժաւայութեանն
 ժանբարեան գրեալ :

Իսկ Սմբատ վանոցի բանայրտութեանք պէժ շխարէր ունել և
 զանիրս վնասայնն առ 'ի նոցանննն առ ձեան պատրաստ ստանէր, եւ 'ի
 մար գեժ՝ զի թէ զմնայ սսփի զամբն լնուլ բուսափանայի, և զանդրոզ
 շարութեանն աւժանցն արտարս արհնեալ՝ զազապայսն ապա այցելու-
 թիւնն Ստաւածոյ հապապի ըստ նախափնտանց զարութեանն իւրոյ : Եւ
 ապա ընդ բոլոր աշխարհս ակրութեան իւրոյ հինգերորդել հրանցի :

զաննայն երանօխ ձիաց և զանգեայս արչաւոց և գհօսս սխարաց՝ և առ ՚ի գրադատ ասգանս ասկին, ՚ի միտ իւր զպս միայն զեանգեաւ բերեալ, զի թէ միայն յարքանաւս խաղաղութիւն գացի, չորիւքն զխրատ զարքանս անձանց մարթի վնարել: Իսկ թէ ՚ի բաց արեաւ արօշի խաղաղութիւն, և ոչ ՚ի հինգն ևս մանգանցն զանգի առեալ պիտանոցի ննչ կցորդութիւն կենաց մարգին: Եւ զպս սպս արարեալ զվնար՝ առնայր այն՝ ասի սակ:

Իսկ այտորիկ ապա յաչս նախարարացն արքայի յաւուս ինն ծանր հա- մարեալ թուէր՝ զանգիացեալ ագխտարար գառ ՚ի յաղացն որ գալոցն էր ձագանս և ձագինս: Աչքս սին ՚ի պատուական նախարարաց անախ՝ Հոտան անուն, — որ իշխան և հրամանատար էր բոլոր տէրութեանն ար- քայի և չէր որ բնու որ զձեռն նորա իշխէր ելանել, այլ և ինքն իսկ թողաւորն միւս բանի բերանց նորա անայր լնել, — սա ապա զԱնի- ասիացն կրելով կիրս շարի և զձախազ և զանազատի իրաց բուսն հա- բեալ՝ զսպանութեան խորհուրդ խորհրդ արքայի և շար անբարեա ՚ի մէջ արկեալ՝ քակէր յարքայէ զանձնս և յայլոց ևս նախարարացն Պա- նանգացեայ և Համանեաց՝ զհամազգիս իւր զգլխուսս իրբէ արս հնգեասան: Եւ յիւր կրասեան կեղծուսրութիւնն բերեալ բանս ծա- ծախս ընդ թողաւորին Պրաց՝ հաստատին սպանանել զՍմբաս, և փոխանակ նորա զնա կոցուցանել հրամանատար Հայրապետեայցս, միայն թէ ընդ նաս ՚ի գործ շարի մասանցն բերցի: Իսկ նորա ՚ի նոցանէ զազգազոտի հրապուրեալ՝ այնուհետև համազանդ միջամուխ լինին ՚ի բանս սպանութեան արքայի: Եւ ապա զանն Համանի՝ զաներ Հոտա- նայ, որ միտքանեալ էր ՚ի շար խորհուրդս նոցա՝ յախլնրեալ յազար- կինն ՚ի սպանութն արքայի և զայլ ևս համախորհուրդս ընդ նմա մա- րանեալս. սքք երթեալ շահեալ ՚ի պատճառս ծառայութեան արքայի՝ և իրբէ ընդ գրասնաւ գիտարային խորհուրդս ծածկեալ՝ ինչոքին ժամ գիպոչ: Իսկ թողաւորն Պրաց և երկրորդն Անիասիւն՝ Հոտանն, և այլ ևս միտքանեալքն ընդ նաս իրբէ հասին յոյն որ պայմանի, զոր վտան խաղաղաննն արքայի կեղեալ էին ընդ Համանայն զոր ստորե- ցինն, և կործին կարել կարկտակ ննչ զգրա սպանան՝ սա մղկեալ սրտինն ոչ ժառեալք, շատով սպանալուս ելաննին զգրա բազմա ՚ի կազմանս գաւառին Շիրակոյ: Եւ իսկ և իսկ ապա Հասանն այր գտնոցն Մալլա՝ ՚ի մեան Արմենիակի և ինքեանք արձանացեալք զազարկին յար- քանական յապարանն Երազգաւորից. վանցի արքայ Սմբաս էր ՚ի

ասհման Տաշուց ⁴⁰¹։ Այդ ապա յամանց արքայի լինէր զան զործեցեալ գաւառներովեանն մի ըստ մտի՛ն՝ և զան Ազրներսն՛ի և Հաւանաց և նորն հանդարնացն, որք առձեռնագարաւս եկեալ հասեալ արջոցեալք էին յերազգաւորս։ Իսկ իբրև իբրն ստազադեա յայս եկին, զազգադաի տախազ հինի մեզով հասանէ՛ ՚ի Շիրակ գաւառ։ Այս Ազրներսն՛ և Հասանն տեսալ, եմէ խորհուրդ պահմանն ոչ ել ՚ի զլուխ՝ ոչ երկիւցի զնոս պատեալ պաշարեալ էր․ սակզ սակզ ապա յաւարի ստեալ զսրս ՚ի մեան ըմբանեցաւ, այլ և զհարստի բազում սր եզեալ պաշէր յամբոցն Սի՛ր՝ փախտեաց յամարն Տաշուց լուեալ անդ անկանէին։ Իսկ իբրև գում աղակի աղաղակին ընդ սլորսս տէրութեանն արքայի տիւեր, ամենայն պատերազմոց մարտիկ զչոր անցեալ ՚ի հանգիսի՛ զմի սիրտ սահաւարակ յինքեանս բերին և զմի զմուսարովիան զմուսարին, և զմի զբան Շխարասովեան պանէին, և միտգտեալ զաւազառի պնդէին զմէջ, և զմահս խրեանց իբրև զանչաւա կենսս ՚ի վերայ զլեմինգրսովեան թագաւորին համարին։ Եւ այսպէս ապա համագումոց հասեալ ժաղախեալ առ թագաւորն՝ ըստ զմայ՛ ՚ի զմի հարկանել ստիտն շարի և այլոցն ևս ապաստի գաւառոցոց։ Որ իբրև հասանին յաշխարհս տէրութեան Ազրներսն՛ի, ամենայն այր առանկին գրկեմէ ըստ Գաւթայ զմիքն զմեալ ՚ի նահասակովիան՝ ոչ ՚ի պարսարսեւ զմինն միայն զբլաւն մեզին, այլ զբազում արամբք ⁴⁰² պատերազմոցք որեան նապոյտի հեղափն։ Որոց ոչ տեսեալ թոյլ արքայի, թէ « Սնն, որ մեզիցե՛ նայն և հորիցե, » ՚ի բայ արեալ արաշէր զսուրն յարանց աննեղաց, միայն զգրաւարսն ՚ի մեան սալ հայցեր։ Այս Ազրներսն՛ խրափի իսկ զհրապոյցս շարիմոցսովեանն խոստովանեալ՝ զթագաւորիան նոս ընձեակր և զերեց որդի նորս ՚ի պոյմանն գոտանդի ստեալ ընդ իւր ամէ․ և զգրեալ զմտախարսն զիւր առհասարակ ՚ի նմանն ՚ի մեան ստեալ և զաննեցուն զաշն խուսրեցուցեալ կուրսովեամբ՝ ասաքի ապա և զմանս առ արքայն Հասանց և զմանս առ թագաւորն Իզգերացոց։ Եւ այսպէս առաւստմական իմն զայցեա տեսութեամբ հաստատ կրկին զթագաւորսովիան իւր։

Զայսու ժամանակա զլիաւոր և գահերեց իշխանն Գապիկ Արծրունի ազերասնոց յարքայի Սմբատայ լեալ՝ առ ինքն զբազարն Գաբիլուան խնայք գարնուցանել, իբր թէ ՚ի հուս և ՚ի հօրէ նոցանց իսկ սան և ազգի պառչանեալ՝ և նուսնեալ անէր զնս․ և զրիսովիան ⁴⁰³ իւր

զորութեան բարձրին առ 'ի յերակն վարկանէր իսկ աղբոյ փամպի յառաջագոյն առեալ էր ձերս դարգեաց Սմբատայ իշխանին Սիրտանի, որ արասրս բերէր միշտ զմերն յընդամայնութեամբ⁴³⁴ հզարաաւթննէ և մակրմահան ծառայութեամբ կտարէր զքոյր սպասահարգութիւն նորա՝ ոչ կամեցաւ զձեռագիրն իւր 'ի մեռաց իշխանին յափշտակել և ոչ զքն ծոյնալն նմա մեծարմա յանարգանս արհամարհանաց զարմուշանէլ։ Ընդ որ յաւեա ինն իշխանին Գազկոյ զժգմեալ՝ զբռնութեամբ լաւ բաշտակ առ աղբոյ լինէր և սպա բազում նուէրս ընծայից և պատարագաց դատարանեալ՝ լուրս գնայր առ ոստիկանն Յուսուփ 'ի Պարտու Էւ առաջի մատուցեալ զխորհրդականն իւր ընծայո՝ զգրհանաց անբաւատմութեան իւրոյ ըսն բարձրաբարբառ զբազուցանէր զարքայ։ Իսկ նորա արտաբար ընկոյնեալ՝ այցր⁴³⁵ նմա թագ արքայական և պատիւս և պարգևս արքանտփանս, 'ի յախտեան մտարանութեան նոցա զայն հետ բեալ զարժեւ, զի զիւրապաւ լիցին այնուհետեւ երկուցանչութեամբ առ 'ի նմանէ զբռնելոյ։ Սահայն 'ի ծածուկ ինն ըստ սոյնոց սարգեալ իւր 'ի ձերպս փանց՝ ոչ բերէր աւժամոցն 'ի զգայութիւն զգործնցեալ իրաւութիւնն և բաց իրբն եկն թագակերպեալ իշխանն Գազիկ յաշխարհ իւրոյ ակրութեանն՝ ոչ ստիւս շիթ արանութեան ասհասարակ զամենբարձր զեզոյր փամպի իրազգայր լինէին խաւարանէր խորհրդոց ստիկանին, որ զկարտական զուան բանալ հանդերձեալ էր, զոր ոչ այլ՝ ումէր ըսն թէ լլատանց զոյր կարգութիւն փակել գնա⁴³⁶։ Սահայն արքայ ծննդագործեալ 'ի միաս իւր՝ բարեման յալթել շորին, ոչ կատեցանէր հասուցանել նմա զսակ ստերական ծառայութեանն՝ մինչև պատարաւս մերկացաւ շարութիւն նորա։ Իսկ արդ իրբն բացաւ պատրուակն՝ զեկուցաւ մեզ մեծաւմե և սպանութիւնն փայրոյն գազանի Հազարացւոյն, ըստ բարոյականի կամեցողի արքային Սմբատայ և այլոց ևս նախարարոցն սազրելոյ, զեժ եղեալ ևս ասարգեժ գնացի 'ի Պարտու Արքայատփանի առ ոստիկանն գամանցող ընծայիւր և պատարագար բազմոք յորբանի թանգարանաց երևելի ոստիկանուկ զգնատար և 'ի նկարակերտ⁴³⁷ կանոնց ոստայնանիութեանց բազում բազմահանա կազմեալ, և բազում միս և ջուրիս 'ի զարգս և 'ի զինս յարգարեալ, այլ և գանձս ստիւս և արծաթոց։ Ոչ միայն զայստփի՝ այլ 'ի ասնէ արբարանաց մերոց ըստ մեռին բաւականի ընդ իս առեալ առնէի նմա 'ի նորաս օժտութեան, զի թերևս նախ ըսն զգրիւսեան թանկից նորա և զխառասանս յարանց եկեղեցւոյ սրբոյ և զկարտական գերլու-

Թիւն ժողովրդայ Քրիստոսի՝ մարմնացից հետի ազգա թէ խաղաղաւ լծեան առ 'ի նմանն գամնել, զի մի՛ սպասարուս մայր Սիւն ըստ նմանու լծեան մար անգլաւսինցի ⁴⁹⁸ յորդաց իւրաց: Եւ Թեպեւս 'ի սկզբան ըստով իմն ընկալեալ և արքամական պատուով և պաշտամանք ըստ գունիւս առ 'ի նմանն մեծարեցայ ⁴⁹⁹, և յանձն ևս անեալ ամենայն իրար զհաշտութիւն աշխարհի շնորհել և արքայի գիտազգայութեան կեանս սահայն հարեւո՛ր 'ի սագրելոց նմա՛ր 'ի մերոց աստի պատմաստ անեալ զյն գամնցնամարթ ⁵⁰⁰ հպարտութիւն սպիրտութեան՝ ոչ Թերևս ըստ յառաջակց բանիցն զխորհուրդն հարթութեամբ հաստարկու: Եւ այնուհետև մահացաւ խորգաբութեամբ փառանդեալ՝ ըմբաներ զիս և 'ի գիտահալ բերեալ 'ի խաւարչոսն ուղուո՛ղ և չբնազատեալ բազում պահնախք, և գտապեւտ աղաղակն զիս պաշարեալ՝ յապուլ իմն զիս կոչուցանէր:

Արդ՝ մինչչեւ այսպիս ըստեցեալ զայր 'ի վերայ իմ ընգամայնաւ կարծ ⁵⁰¹ հպարտութիւն ստիկանին, յանկարծակի գարն իմն սպասարկի թաւնայ զայր հասանէր առ նա մարդպանն Հայոց Գաւրգէն՝ եղբայր թաւաւորեցեցն Գաղկոց, անփորձ և անկիրթ մարք համուղել գտապիսն փանն յաշխարհս մեր գաղց և ելանելոց: Եւ այս կորսալութեամբ կուտալ զերկրագոյտութիւն իւր նմա, և 'ի նմանն ընկալեալ զպարսան պատսխն պոչաննի՛ր՝ գամնոց անգրան, հրաւիրակ յատսխանն աստրեալ եղբորն իւրում՝ դալ առ նա իսկ յեւ անայ ինչ սպա գոչ հասանն թաղուորն Գաղիկ՝ ըստ խոսանան բանիցն և զգործ կատարեալ և ըստ փորձից իմն և հրահանգաց կրթութեան զպարսա մակրմական ստիկն վնարեալ, և 'ի վիպասար թանգարանոց իմն նմա ընծայարեբեալ. ամենայն պատգամք բանի իտրհրդոց նոցա առ իրեարս այս ևեթ գամնք. — հորդել յորդարել զչու նանայարհին 'ի Հայո և ահատարակ զիրերաց զգլխի ինդրել յարքայն Սմբատոց: Ոչ իմացեալ, ևեթ հար հրդե՛եալ յար կողմ՝ և հարև նիւթ լուչիկոց գամնել՝ անաշուստակս նարսիկ յայրել և յապահանել: Եւ այս կրկին թաղիւս առ 'ի նմանն պատկեալ և այլ ևս պատասխարութեամբ մեծարեալ՝ գամնոց, հանդերձեալ զմկն 'ի կաբայեալութիւն գաղտնական ստիկանին 'ի Հայո:

Բայց ևս անխաղաղոց իմն 'ի գալուստ թաղուորն Գաղկոց ընկի, զի Թերևս 'ի սագրելոց նոցա լուծուան թե՛ս 'ի կապարանն ընկիցի՛ր՝ սպիտ և բրիտանեական պարան պահանել. այլ անկալութեան ոչ հանգիպեալ՝ այլ ևս ըստաւար ըստ մեղաց իմոց կապեցայ:

Իսկ իբրև գարնանային հարուստագի՛ գններույնցն ժամանակ զրու-
 թեանն 'ի բաց մերձանայր, ապա ստեփանն գումարտակ զգրա բազմի
 կազմեալ՝ շուեալ խաղալ գոյ հասանել յաշխարհս մեր, անհաշա խառվա-
 թեանք որսին մեմեաւ՝ զինի իւր և զիս կազմածք տանելով: Եւ ապա
 զիմեալ հասեալ 'ի Ղարեղուսն քաղաք, և անգ աւուրս ինչ զեանզեալ՝
 մինչև կարագեայն հրախրեալք՝ Գազիկ և Գուարզին, գային հասանելին
 և գունդք գունդք լինելին: Ապա զարին ինն հրատակաց զեմէ ելանն նախ
 զհոգեմտքք Սիւնեաց աշխարհին: Իսկ զահելոց գլխաւոր իշխանն Սիւ-
 նեաց համագուն եղբարքն իւրով և համագունք զորքս անագարեալ
 անելին զոմոս մտիցն և զհիրձս նանագորհացն արիական քաղաթեանք
 ըստ հոգեմտոյ անաւանակիր հռչակութեանն՝ զին 'ի վեր աւեալ, աւ-
 նա զին՝ ժողեալ և զբազումս թաւալցչւր խաղաղացանելին: Բնոց
 վտնն զի պշտելութիւնն Աստուծոյ անսես արար զնասս՝ ոչ զօրեցին զօ-
 րաւոր կատարութեանցն թշնամեաց հէրքել զնասս - այլ փոխանեաց յա-
 մարս քարանձաւաց և 'ի ծործորս լերանց բարձանց անկանելին: Իսկ
 անօրէնն ընդ կրունին 'ի նոցանէ դարձեալ, զորս միանգամ՝⁵⁰² գաւ-
 նէք յաշխարհէն փախաւից տեսազերծեալ և մտցեալ յեակոյս՝ զոմանս
 նարակ սրոյ ապին, և զոչըս աննս 'ի զերութիւն վարդապետեալ: Եւ
 այս լինէք յաւուրս անի մեծի պատերի Զաւիտոյ յերեհհարիւրերորդի
 յիմեերորդի ակթերորդի շրջադայութեան թարգմանտս համարայ:

Իսկ ստեփանն իբրև աւուրս երկրասասն անգ՝⁵⁰³ երեկոթս արարեալ՝
 անցեալ գնայր զարեւելից հեռոտով 'ի մայրաքաղաքն Գլֆն: Եւ անգ
 ապա զեւոյ աւեալ յեզր գետոյն Երասոնոյ՝ վաղձազակի գայր հասանէր
 աւ նա ակրն Սիւնեաց՝ Սուփան, անձնասուր լինելով 'ի սպասուորա-
 թիւն ստեփանին: Ընդ սր յաւեա ինն սբարցեալ՝ ևս բան զեւ զօրս-
 նայր 'ի զգլխութիւն շարութեան ընդ արքայի: Եւ ապա 'ի խորեա-
 թիւն մտաց զինքն զինեալ՝ առաքել աւ արքայ Սմբատ, զի թէ բուրա-
 պեւ զսակ ամին հասարցե նմա, զխաղաղութեան պոյման անշուշա նմա
 պարգեւեալ՝ անցեալ զնասցէ: Իսկ նա թեպէտեւ զիսեր ոչ աւրաք լինել
 'ի բանս պատգամաց խաւարաւոր թշնամեացն - սակայն 'ի մեղադրութենէ
 սաստաւածայնոց և մարդկայնոցս արաւարս զինքն սրցեալ՝ ապր վաղձա-
 զակի զինզինն իբրև կլխս վսթտան հաղոր զահեկանաց: Զար իբրև

* Թեմբեւս պարս իցի ընթեանուլ « ամնազին, այսինքն՝ բարագեւս
 վաւեալ: »

տալնեկալու, իսկ և իսկ զհետ երթեալ ճեպեր Սմբատայ՝ մինչև յաշխարհ
 Արաց ասրեալ մղեալ հանեալ զնա, մինչև անկաներ մերձ յանմաշէլի
 յամաւրան Ազարիայ։ Իսկ զիս արգելեալ 'ի բազարին ³⁰⁴ Գլին 'ի մե-
 ապա բանտից և երկաթի կապարանաց՝ կրեցի այնուհետև 'ի գահնաց
 անտի մահա՛հոս իմ լուսանոց դան և բանտ և գեղարան և արգե-
 լարան 'ի խաւարչոյն տեղաւ և յանձուկ ժոյրս . այլ և 'ի վերայս և
 'ի վե՛ս խորց ընկեցայ սաստիկ և գամն կառանոց։ Եւ պահապանացն
 սաստիկ աղաղակն և նաչն գաստփետ միշտ ոչ հեռացեալ հասանէր 'ի
 լսելեաց իմց յերեկոցէ մինչև ջառատան, և սակս այնորիկ բարձեալ
 էր յինն նինչ արահանոց և հանգիստ իրանոց, ³⁰⁵ Բայց սասիկանն
 Թաւափ 'ի բուր յեզմանս անարայնոյն իրիս զանգաղապեղ սուխժ
 մտնեալ և յսրս զինքն Սմբատայ պատրաստեալ՝ այնպէս 'ի բազում
 աւարս զեպերեր։ Սակոյն ոչ կարացեալ սաննել ինչ նմա յայնմ նա-
 ազի սակս 'ի շերքն բարձան ³⁰⁶ անբանայնն և 'ի խարափա ճորս և
 յամուրս քարանձուաց, ապա լուս գոյ գործեալ 'ի Գլին քաղոց :
 Ազ սպա ընդ աւալ եկեալ հասեալ լինի ³⁰⁷ նմա շքնաղաղեղ և սուս-
 ասափա և առատանն 'ի պարգևս բազմոց ոգորտայնն Հայոց Ալա՛ս՝
 եզրորդրդի արքայն Սմբատայ . ինքնակամ զիմադրա երթեալ հասեալ՝
 անձնասար լեալ և 'ի նաղանդութիւն Հազարոցոյն մտեալ : Թերեւս
 զմաս անեալ նորս զխարթանաշնորն Թաւափ, զի գանն թէ և նա
 ևս ըստ նորան սակի զոյցէ շնորհս աւալի երկրորդն փարսանի և նոյնա-
 բար զարձուցանել բուսեցէ 'ի բարխ գրարս սասիկանին լոյքի ընդ
 ազնու գրահի սան իւրոյ . եւ կամ թէ ըստ անընթէն տեսութեան թերեւս
 սաստիկանն բուսիկան շանտարանել զխարճողական ջրեանն ընդգեմ
 սաստիկացեալ սոյնն առ 'ի յապրուստ կենցաղական կարգոց նորս խորս-
 յելի 'ի սովանո՛հ կրասննե անտի, որ հանգեթմեալն էր լինել : Բայց
 իրիս ետես զՀազարացին զոյն փարսան, որ ոչ գիտէր զՅովակփ, և
 'ի միտ անայր զՆարինացութեան ³⁰⁸ նորս զխարհուրդ առ 'ի շարլա-
 ընչ քաղցս մեր, և զոր ինդրեր նա՛ այնմ ոչ էհաս, — զանգիտեալ այնա-
 հետև 'ի մահացոյ ³⁰⁹ խարանտիկութենէ բանապատին՝ մանուկանոյն իսկ
 և 'ի մահուան երկիւղի, և ոչ ինչ էլի աղաղս հասուտի գասնել մար-
 թացեալ, — այնուհետև արեւոյ կամոց հարկեցաւ ամենայն իրար բերիլ
 'ի կամն սասիկանին արգեամբ և խորհրդոյց և բանիս մերձագրու-
 թեանք զինի ընթացորար բերեալ հետեալ 'ի կատարելութիւն կանոց
 նորս . սակոյն և այնպէս՝ ոչ կարէր լիտխասար յինքն յանդաշտանել

զգտահաւ թիւն որոք սուրբաւ և մտաբխարեացն¹ : Իսկ սասիկանն առ-
կայցեալ որչանայր 'ի Դ-փն՝ զգտածաւուէն եղանակս լմերայնոցն 'ի նմա
անցուցանել :

Իսկ սպա այնուհետև հարկեցայ ևս ինզրել էլս հրաման թալութեան
յոսսիկանն՝ որպէս սնն երբեմն 'ի անդարսեանն²¹⁰ Պրոտարիպոսայ,
և այս ոչ թերևս 'ի զանդիտելոց յառժամանակեաց մահուաննն որ ըստ
Աշտուժոց, այլ զի սակս սակոց անարքիներ և 'ի բազմաց ոգնականու-
թեանն բազումս հասուցեալ էի զգրագոս զանեաց պարասպանութիւն,
և այլ ոչ ևս ունէի բնաւ բառական 'ի հասուցանել ինչ, և ոչ սք էր՝
որ ոգներ ինն²¹¹ . սակս այնարիկ յոյս անայ : Եւ զերբն ոգնականու-
թիւնն արաքս զիս առ 'ի նմանն կարգեաց, որպ մեզք իւր լի էր
արեալք : և սակս ահի ժամբարսին²¹² Փարսականի փոխեաց ըստ Մ'ալիսիսի
'ի Մ'ալիսիս և յերկրորդն Հեզարելոց ըստ Էջիպոսի 'ի Սարեփ(Յոյ Սի-
զանեան : Եւ փանդի շարացն զերչաց շար հենք սաստիպակս զեւեա
մտեալ ունէր զաշխարհս մեր, սակս այնարիկ և ևս ըստ անբանեանն
հրամանի հաշտեալ չբիցայ 'ի բազարի 'ի բազար 'ի կազմանս արեւ-
ելոց Ազուսնից առ մեծ իշխանն Սահակ երթեալ և առ թաղաւորն
նոցուոց Աբրահամսն, որ ըստ արեւելից հիւսիտոց Կոզկետու . զի և նորա
'ի ժողովրդեանն մերսն և խաւն արտաի²¹³ մերայ էին : Եւ 'ի նոցաննն
ոչ ինչ սակս ծախս սանկայ ըստ իւրաքանչիւրումս սակի կարգէր մեզ
պարասպանարար զնարելով զպէտս անննցումոց : Եւ անտի ելեալ զնա-
ցար 'ի կազմանս Գուգարացոց և անդ բնակեցար՝ անի ունելով փրկու-
թեան մերոց 'ի Տեառն :

Բայց իբրև էին սասիկանն 'ի Դ-փն, ապա և սրբայ Սմրտա զար-
մեալ 'ի փախտակութեանն իւրան՝ գայ 'ի սեփհական կալուածս անբա-
թեան իւրոց յԵրզրացաւորս : Իսկ իբրև գրուեր գարնայնոցն բացան և
աւարքն ընրոս զանդի փախարեցեցին՝ սպա սասիկանն զանդոս զբայ
բազմաց դատարտեալ իւր հրաստի²¹⁴ արքային Սմրտայ, ապ 'ի մեռս
Թաղաւորին Գագիոց և յայլ ևս իւրոց նախարարացն և զաղտակեա-
լեանս առայր զաւարդ 'ի մերոց նորա : Իսկ Սմրտայ զաղտացեալ
աննոց զչրեոց գուսնանութիւնն, ապա և նա ևս սազնապելով ստիպեալ
զանարի զոր²¹⁵ բազում և ապ 'ի մեռս Աւուսայ և Մ'ուշեղոց սրբոց
իւրոց և հրամայէ զգուշանալ 'ի անտարհացն : Իսկ նոցա շուեալ

¹ Գուցի ս խարեբայնն : Ե

եկեալ հասեալ 'ի 'Կեդ գաւառ' անոն, զի նամբար այլազգեացն բու-
նեալ զաղարեալ էր 'ի հոգիս հարժայասակ զչչրի միոջ առ սարտաղ
ըբբեն, ընդ սրոյ և թաղաւորն ևս Դազիկ : Արդ' իբրև այն այնպես
ինն նոցա 'ի գիտի հարկանէին' ակամայ կամբ սպա 'ի մարս գաւառս-
անցան, ոչ գիտելով զիննգումթիւն զօրաց իւրեանց ⁵¹⁶ : Բնակչաց Ուտի
գաւառի, սրբ են Սևարգիբ : Այդ սպա Աչուս և Մուշեղ նախ ինքեանք
խնջ անցեալ յաղարեոի' շահասակեալ սարթնամային . և բազմահան-
զէս քաղութեամբ հասեալ զուսլժ գարու նոցա զմեմեանք որիննէին
Իսկ իբրև իար խոցեցաւ պատերազմն և սարտառն խառն ընդ մեմեանս
հարան, յանկարծակի սոցա զօրքն Ուտեացի ընդ կրանին զարնեալ ըստ
նենգազատար խորհրդոյն' անդառնալի գնացին 'ի կամս անձանց : Իսկ
Վանոցի յայնժ կոչմանէ զօրոսն էր Աչուս' յսխանայ հարկեցաւ ընդ նոսն
գառնալ յետ կոչո, զի սաղասակ այլազգեացն զօրացեալ սաստիմային
Իսկ Մուշեղ 'ի մէջ թշնամեացն անկեալ' բազում անհնարին քաղա-
թիւնս ցուցաներ մինչ 'ի զարնացումն զաննեկեան անեալ . տեղոյն մե-
նամարտութեամբն ոչ կարացեալ գիտեաց ⁵¹⁷ լինել բազմութեանն' մեր-
բակալ զնա սրարեալ ամենին առ ստիկանն : Իսկ նորս գուարթիս-
ցեալ զուարնացեալ ընդ բմբանսն թապաւարալուն ժանկանն Մուշե-
ղայ' իրտխութիւնս բազումս յարգարէր զօրաց իւրաց : Էս յայնժեակ
սպա նիւթ հրարորոյք գտնութեան մտայ գտեալ զայնպիսի յաղմու-
թիւն' հրակիզութիւնս բազումս սխտեալ սարածանն ընդ սըրբս երկրի
մերոյ : Էս 'ի միջրէի իբրև 'ի գիշերի մութ և մեղ և մաստիւղ և
խաւար այլամեղին գտեալ պաշարէր զԱջրանաղեանս աղն և 'ի ընդիս
կըսոյ եղեալ զերկունս սապնայ սարսիւստանայ' հարմարեալ կա-
անալ զամենին 'ի վերայ մեր ծանրասաղտուի անաբ Հաղարու, առաւել
քան զբարինս մորոյն 'Կարողաց . Վանոցի նեոք հինից և տեղք Տեանն
անգային 'ի մեզ ⁵¹⁸ : Վանոցի արմատ գառնութեան, զոր երբեմն իլեաց
Տեր 'ի ամենս թարգմանց' կրկին շատուիլեալ անկեցաւ յիմեալի յոյ-
գեսաննս մեր' 'ի ժշահեզմ մացաս վերբնմիւղեալ յեզժումն և յա-
պահանութիւն :

Էս այսուհետե անս սիրտ իմ ամենեալ սապնայի սարսիւստանոք և
հաշեալ մուշի փար իմ 'ի լալոյ, զի յանօրէնութեանց մերոյ ոչցեղա-
թիւն Տեանն անտես արար զմեզ . և 'ի սեպտոյք սիրտութենէ զօրմոյ
մերոյ ինթիս հայեցաւ 'ի մեզ արեգակն Նմարիս և մտանկաց 'ի մեռս
ծանրաբարի երկրարկն Փարսանի և գառն գործաւորաց նորս, սրբ

առաւել և ս ջան զանուք հաւաքողոյ աղետազարեութեանն վերս 'ի վերայ եղեալ' կործանեցին զմեզ անճարին հարուստայք 'ի վերայ հարուստաց : Վասնչ իբրև զԻբրին հոգմայ լնելեալ 'ի մեզ մահաւիթ ի ս մեղեղեանն ոչն զամուսլանել և ըստ նմանութեան փռոյց պատարար ցնկեալ' 'ի բաց զմեզ արարչեաց 'ի մեր բնակութեան . և ըստ սաս. հաւթեան ուղից յարանաց նեղեղեալ ողջեալ' արքայց զհոգի յի մարութեան ահաարակ' իբրև զսխար 'ի սպանդ զմեզ փարսեալ : Եւ արք սակս պարթիկ սր յիման շտեմարանի մացոս և սեւաւթիան շարժութեան' շտեղեալ և սեպեմայեալ, ոչ բաւ բաժնի լնալ զնորսա խորհրդոցն ըստ զգալի աղտոցոս հասնոյ կարելոյ զմեզ : Ստիպն զհամարմ. կախան Եսայիս յոժանդակութիւն նն բերեալ, զի ինտաստիբել և ողջալ ուսուցել զեղեղեթո մերմուք հարուստացո բարկութեան և իրտաւ սպրակութեան Տեան . « Զարթիր' պակ, զարթիր և արի կաց. և զիմա նն սոս' Երուսաղէմ', զոր արբերն զբաժանի կործանման, զբաժանի սրմաութեան, զոր արբերն և թափեցիր. և ոչ որ և յարգոցն քոց, որ զքեզն միթիթարի . » և ըստ միասան անկարեալ, թե « Ի՞ ընդ իս արամեցի, և ոչ որ գաւա միթիթարի նն . » և ըստ պլումն, թե « Ի՞՞ կեղեի արամեկց նն. մի' թե բեկանն քո կամ սասմութիւն սպու. և սրոյ . » Զի արգարի իսկ ըստ նախագուշակ անուցն' ոչ կարնն միթիթարի զմեզ արգրն մեր' արտիուսալց և զերեւոյց և հալանեալց և սպանեալց և ննկալց 'ի կիցո ³¹⁹ ամնայն ճանապարհաց : Եւ յիբուսի 'ի մեզ բզխեաց պարթիս մահաշակ հաս գամութեան, զի սրովք պատակցոյն և զոյցեղեցոք յարհնութիւն քայցրութեան կանայն Ղլասուսոյ, ոչ ծանեար զնա արժանազև' յարև զբարին կիթեցար . և ոչ գոհացար զաւսղն միթիթարութեան, սրով և պարան ³²⁰ պահանկր : Եւ սակս պարթիկ սպա նարիթր և իրտեցար, և սպա ետիթեպակի հատուցան մեզք մեր 'ի ծոցս մեր : Սուգ ամաւ և ընդ մեզ մարգարեութիւնն անշով . « Զբեաստան կործանեցաւ և իմարհեցաւ փաւրն Սիոնի : » Վասնչ թաղան իսկ 'ի ինտեկալութեանն Բարթելոյն առաւածալն եկեղեցիքն Քրիստոսի իբրև զապաւար յայգալ և իբրև զհոգմանի մրգաւ պահաց 'ի մեղ սեղեղեմեաց . և փայտաւար և միճար կործանեցին զգրանա նարս և հրկեզ արարին զբրութիւն նորս, և պղծեցին զխորան սնան նորս . և մաւանդութիւն Տեան կախեցաւ 'ի գորշապարաց պղծոց և 'ի իսպական երկրագիւ յանուարաց ճանապարհի ³²¹ . և սնբն արեմոց կեղց եկեղեցուց արապարտ հեղաւ իբրև զնար շարիլ զԵրուսաղէմու :

Էւ. 'ի ամեն առանձ քան յառարաց ³²² բաւառ սրեաւ գտնութեան .
 զի կարծեցեալ սինք սնանք ապաստեցեան 'ի Տեանն , և զինեալք
 զիջուս իւրեանց նանրութեանք և անբնութեանք՝ խտեցան խաար .
 նախ թիւրս առաջի իշխանաց մերոց . և խարերայք և գաարիչք փոխ .
 բերեցան ընդ արանց արգարաց և սասգարանից . և յաւը զբարաբաց
 մերոց և զլիաւայ իշխանաց անարգեցան սաղգ հոգիւք հոտի Տեանն :
 Էւ ստացան հոգիս բազումս 'ի զայնթակղութիւն իւրեանց . և սոկս
 պտորիկ ստացար նախապէս յարանց սոսց և անզգանց . և եղար 'ի
 հաստանս ժաղա աղւաց, որք շուրջ էին ³²³ զմեք . և հոսք հանգերձ
 հախուք յախչաակեցար 'ի խոտաց ապաստարացոց 'ի գերութիւն մառ
 նեալք և փռնաստիւր ընալք : Իսկ այլք սնանք սուրբ մեաք և անբիժ
 սրտիւք գրազում գանից և գելարանաց և կապանաց և խաչանգանաց
 և բանից և անճարին նեղութեանց զփորձ առին, և յարման յերեւ
 սոց անիրաւութեանց այնայիկ , որք բարձրացուցին իսկ զանարգանս
 մալարութեան յանմինս իւրեանց . և զիստանք ժոտայից Աջաւոնց զէլ
 թախնց երկնից արեան, և մարմնիք սրոց Բարձրեցին 'ի կերտարս
 գազանաց սասան : Էւ ոչ որ գասս որ յինքեան բերեր զնախանն Տեանն
 աննախարի և 'ի բոց սարեալ արտէլք 'ի ամեն Տեանն զճակն անորէ .
 նախեան . և կամեցոյք պատկոտացս ապա յիրաւի զանարգութիւն մալա
 րութեան յանմինս իւրեանց կրեցին :

Էւ արդ՝ ես պատահեալ գարձեալ գարձուցից անգրեն գրանս իժ
 յոյրս և թախանեալ սրտիս ոչ զանգաղեցայց 'ի խարհարգ անաւլ 'ի
 մերոցս փանգաւոր կրից զթաւուցեալ գերանգին ընդ օրս՝ 'ի Զարա
 րիայ առանութեանցն, զսարն երկայրի՝ զգրեալն արեանս որդաց երկ
 րիս մերոց՝ գրազմարտոյնով զսուպեալն 'ի փրկեմնգրութիւն գոզոց
 և զաղակոց, սոսց և ստեղմանց, բոս սրում և սետեալ իսկ եզն մեզ
 յերեանց հարաւայ բարբոքեալ շարիք և յոյնանախաղ աննանարմոք
 յարգիս ժաղոփոց մերոց . որք և հարան իսկ և իղեայնեցան ստեղ
 և սրով և խարգաւանական զբժողութեանք մինչ 'ի մարմն և յսկերս
 և յաղեղս թախանցանց բերեալ : Մի՛ անանտեպի ինձ սաստմոք և միւս
 մարգարեութիւնն, որ իբրև գինն պատահեալ սակ յուզեալ այնոցիկ ,
 որք շարութեանք են զգանեալք՝ իբրև յոյնեալ ուրեմն երբեմն զիւսանչ
 Աջարեանանեայն : Ծաւալ կացցի ինձ սոսս և Մոփեա՝ այրն Աջաւոնց,
 որ գ՛նաստեցանս զարժոց փրկեալց մերոց հրապարակողոյս ամեն յաւար
 փրկեալց ինզութեան մերոց՝ փայլանաբար ինձ արեալ սուսերին 'ի զմերոց

հումանիլ և յազարգ ոչ ամուլ առ 'ի յուսել զժնարկին փրութեաց
 գերեւոյ գլխոց իշխանոց մերոց : Զի սրբ երբեմն 'ի բարձրագոյն աս-
 տիճանս նստեին և 'ի խարանս պետական վերաժնարձ նախանային, արգ
 աստղիկ խորգասնեալք գիւրագաւ եղին և պարտասրբ մահուն աս-
 գանաց 'ի շար աստիճանէն : Վասնչի զամենս 'ի մետաղք բանից բե-
 բեալ՝ ասխաքն գտակք սրով և սսխով և զանիւ . իսկ զանեսս, զոր և
 պատասարքս առ 'ի յինքնէկ թուեցաւցանէր անտաղանձ՝ զնասս 'ի ծա-
 ծուկ խորգասնէր մահու պարտասրութեանք : Ըստ որում նախ զա-
 սեալ գրեկացն⁵²⁴ 'ի գաղանի գլխունն Գրիգոր, զՀայկազունն զարմիւ
 և զքեսարցին արքային Սմբատայ, որ ըստ նախադասեալ⁵²⁵ ինչ բա-
 նին անձնասս ըսալ էր 'ի ծառայութիւն նեսս, զոր գեղընդութեանք
 մահու սղաղեալ զարգոյն նարս՝ այնպէս ասգնտալս ասրախուսոյ զտիւ-
 նանէր . ասրեալ թաղեալ զնս 'ի մեաւերքս իւր 'ի սրբաբանին Սուրբ
 Շիննեայ : Սոյնպէս և զբռնարի մանուկն Սուչեզ՝ որքի արքային Սմբա-
 տայ, որ ըստ նենչ գործեւոյ 'ի բնակչոց Սուս գաւառի մերրեակալ
 եղև, և զնս ևս 'ի նոյն ասնինսս հարեալ և զղեզ մահու արբուցեալ՝
 վնարէ 'ի կենացն . զորոյ բարձեալ զժնարկն արտարպետին Աշտար՝ ասա-
 քիւր հանգուցանել 'ի ժնարանի նախնական հանգասարանացն 'ի իւ-
 գարան : Սոյնպէս և զգլխարթածուցեկ տիւր զերխաստարգն Սմբատ՝ զեղ-
 բորարգի Սմբատայ, որ ինքնախաճ գինուգրու գիմեալ 'ի ծառայու-
 թիւն Հագարացոցն, և զնս ևս նային զբժողութեանք գաւոց կարու-
 սանէր 'ի կենաց աստի . զոր ասրեալ թաղեցին 'ի Դարանս ընդ հարս
 իւր : Եւ վասն այսորիկ իսկ 'ի բերան սակալ ի՞մ զտուգ սրեկեացն՝ և
 մայն 'ի շրթանց զաւժեալ ըսոյց և զտղատանաց, կսծիս՝ կսծ սղարձ .
 վանդիք ըստ մեզոց մերոց վախճանեցան ասարք մեր անթիւ⁵²⁶ և
 կորեան յանայնութեան յաւոյ : Իսկ սպա և զոյլս ևս անանս ազատու-
 գանդ սրեարքս ըստ ասին սակի պատուին, զորս ոչ և կենն այժմ ասել
 մի ըստ միսի : Եւ գրեթէ 'ի պատասարոց անտի 'ի մեծամեծացն
 յանձնասս⁵²⁷ նսս եղելոցն և ընդ մեռաք անկեւոցն ոչ սք արքեցաւ
 'ի շարսխատուս և 'ի խորգասնեան մահուն ասագանաց, ըսոյց միայն
 խահնաճաք թաղարքն Գաղիկ և շքնաղաղեզ արարաղեան Աշտար, որ
 աւլ 'ի կարծս արարեալ և ինասայեկոց մտայ խորհրդեանք անսեալ
 միանգամայն իսկ զելս գնացից անբանց և եղարայց աստիկ իւրեանց, և
 յայնոյսի անհնարին մահուց⁵²⁸ զանգրեալ՝ աննոյցնիւ յամենայն բե-
 բեալ, հարան 'ի կանս գտակմին 'ի կասարելութիւն բանի և խորհրդոյ

խրեանց անգեալ զանմնա : Ասլ և գոտանի մանուկն Վասակ ևս՝ որ-
 զի Ալտոսց գահերէց իշխանին Սիւնեաց , որ անմնասք իւրովի ընալ
 սաստիկանին՝ և սպա 'ի զիպահոլ զնա արարեալ : Իսկ յաւար միտ՝
 իբրև զիշէրն նսեմանոց՝ յանհարժափի զգալականարն որոգոխակ 'ի
 գործ առեալ՝ զգահապանն զխաթաւալ հայուցանէր . և ապա հարաս
 մի անցեալ զնացեալ և հախեալ ընդ պատուար պարսպի թաղարին՝ քախ-
 շէր : Իսկ իբրև ճոյն պահնակայն զբրայեալ լինէր՝ և հրասնա զինի
 պատրաստին - մինչ յայս մինչ յայն՝ նա 'ի փոքոցս ոյգետանոցն ան-
 կեալ , երթայր գեայր 'ի հայրենի ամբոցս աշխարհին իւրեանց : Ալա
 այնուհետև շարաթիւնն զգաղանի պատրաստին մերհայեալ՝ զաննա 'ի
 պատուական արատաց յաղծարողխաղ երկաթոյն ⁵²⁰ այցին կերակուր .
 Իսկ այլք անմք փախստեաց 'ի ծործորս և 'ի ծերպս փնաց սարեալ
 մղինն : Իս սպա արարեալ ամենայն աշխարհն սարեցին յայրս , թարեան
 յանասուս , ելին 'ի քարանձաւս : Իսկ ապա հանայր ևս պատուականք
 տիրուհիք ընթանեալք 'ի զերչոց անտի առաւել ևս բարնին զրեան ծան-
 թութեան մարմնոց նեղութեանց՝ ոչ ինչ յիշեալ զանան փափկութեան
 մայրենի աղատութեան՝ : Ասլ անմք 'ի զիպահոլ բերեալք՝ 'ի խաւարչը-
 ան անցիս՝ զբեթի բրեւոյզեացք և խաշորպղեացք ⁵²⁰ և հաշկանցեալք
 չքաւարութեամբ և կարտեալք աւարն պարենի . և ոչ թերեւս ազատ
 փափկացեալ լինէր քան զչեղբորսկ վշտացեալ : Իս այլք անմք մարք
 յղիք 'ի առգանս անհնարնա մահարբեալք՝ զերեւմանք լինին ման-
 հանց իւրեանց : Իսկ այլք շարախաղատա զանութեամբ մահու սպա-
 սեալ զինանս իւրեանց՝ ոչ ինչ ընդհատ երեւին յայնոցանէ , որ ոչ նա-
 շակեցին զաշխարհս : Իս այսպիս ոչ գոտա լուծեալ հազարան զանբոց
 երկրի մերտ՝ և ոչ թաթափեալ փոշի զլխոյ անգտան իսկ 'ի վշարժ-
 բեր արհնաց , որ իբրև զանիւն հնոցի մտծեալ ունէր : Ասլ և եղիկիթ
 սուգանք և նեմութեամբ բազմա ամեղեալ . և սուգ զգեցան սազապ
 զարգուց նոցա . և իանդարեցան սոցաք երախանոց նոցա . և սորգի
 սոտոցիք ձգեցան 'ի սենեակս առազաասոց նոցա . և ծխակցան իսկ մի-
 անգամայն սրահակք և սրահապանք ⁵²¹ նոցա " : Իս այսպիս ապա զբա-

*) **) Ալ Իզիկէի սեաններէ զքանս զայս սրգիս և զգինի եղեալան :
 Ընդհաննու կաթմոցիկոս գաւն գործի նկարագրել ստանալ զոչոյսի փնակ
 արհնաց Զոյոց 'ի հազարն եղեւոց , որգիս ամնք զայն երբեմն հրաւրլին
 Իզիկէ : Սակոյն սրբան բանք յեանոցս թաթախի են զգանեալք և շեւ-

չեալ մահու և կենալ գրագումն : Արասը հասեալ՝ կալու զամենայն
երես երկրի — Ասլ սյարիկ բեղ բուսեմանցեալ՝ ես 'ի կարգ պա-
մաթեանն զարնայց, ոչ թողլով կիսահասար գրանիցն ա՛ն :

Յայտ վայրի Հայկազան եկազքն հարազատք Կրիզարդ գրասանհ
եկելոյ յասիկանն անտ՝ Սահակ և Պրասի զգլխթ՝ զնպատեան յան-
ձինս բարձրացուցեալ 'ի ժամանակս հալածանոց և զան գործեալ, զի
զանն հնարս մարթայեն գտանել և 'ի զերևս 'ի նեղացն եղանել և առ-
բանալ 'ի սեփհական ամբայի ակրաթեանց իւրեանց, և ոչ զնալ շուէլ
յաշխարհս ստարայ մինչև անցցէ, սսնն, բարիտաթիւն Տեան : Եւ
ապա նուստաւոյց լեալք ⁵²² որսփոր թիակեր իրք 'ի սազանի ինչ՝ եր-
թեալ զզղեալ ամբանային 'ի Սեան կղզաւ հանգերձ քրիստոսակրօն և
ձգնուոր մարն իւրեանց և կանանք և սրբուցք և ազատագանդ բա-
նակալ . փանգի գրահեղեղ յորձանուս պարտաթեան իւանդիլեան հի-
նիցն եւ յան զես սաստիպեալ բարեք զուսպահիմն ասն բնակաթեանս
մերայ ⁵²³, Իսկ ապա ալլ լեալ այն կանանցաբա զամնաւամբայք Հա-
զարացայցն և զօրս զուստեալ՝ աւարք 'ի վերայ նոցա Եւ իրքն հասն
յեղք ժախակն՝ աւք թշնամայն պաննել պաշարմամբ շուրջ զնոքք պա-
սեալ : Եւ ապա 'ի մար եկեալ 'ի մտաին սիրելի եղբարցն, թէ զայն
լքացումն ինչ նոցա 'ի թշնամայն լիցի և 'ի իրազատ սնդիպցն ոչ
գտանիցի սեպի փախանան և մասնեցին 'ի ձեռս հեթանոսական բանա-

սակն անցաննն 'ի սիրտ ընթերցոցի՝ ուժգին շարթեալ զայն . այնքան
ընդհակառակն զարա և արաւեստաւոր երկն խօսք Յախաննու, որ 'ի
գտանի բացուցանելն առաջի մեր զատագանս կանանց նախարարոց մերայ՝
ստարին զպայմամբ շարթել կամի զմեր սիրտ Ջուրի և թափուք են յաղ-
գուսթեանն այս ամենայն նկարագիր աչխակց՝ զչեցեալ 'ի զկեստ հոե-
տարական փրացեալ զարդաց : Ահա բեղ բանք Եղեղայի զսփնոց Հայոց .
« Ունել յիւնցին ամենեկն զմանն փափկաթեան մայրենի ազատա-
թեանն . և ն » « Ամենեկան միաձմուս զերկնուոր նախանձ բերելով՝
ու ինչ ընդհատ երեկցան յայնցանն, որ ոչ խաչակիցին զաշխարհ . և ն »
« Փաշտուցան և ծրտուցան պահակք և սրսկազանք նորեկ հարանց,
և սարգի ստաշնք ձեկցան 'ի սենեակս սասպասայ նոցա . կարծանե-
ցան բարձրագահք ասճարոց նոցա, և խանդաբեցան սպտք երախանոց
նոցա . անկան կործանեցան սպարանք նոցա, և ն » « Եղիլէ, էր . 355,
56, 57, 58 . Վիեննայի, 1812 :

գնացն և նոցա ազմուտ շարութեանն : և այնուհետև զձեռս նուազ
տեսնի զարացուցեալ, և նուեալ շուեալ գնացեալ մարքն հանգերձ և
տահասարակ ընտանեաց և աղբիւ ևս՝ որչափ ձեռն բաւականին կարէր
կրել, անկանկն հազճեպիս յամբ գաւառն Ս՝ իտփարցոյ : Իսկ իսանցի-
լեան զօրտպեալն մեաւլ՝ ՚ի կզցի ամբացին՝ զմնացեալ կապուտ աւարին
սլ ստիալ ինչ քան թէ բազում ժողովեալ՝ ՚ի գիղահալ թողչոյր : և
միքն ասպատակ սփռեալ՝ գիմեր կրթեր անցանել զձեռ նոցա : Որոց
ընդ կրունկն զարձեալ առ ՚ի գիմի հարեալ թշնամեացն, և բազում փ-
բաւարս ՚ի նոցանէ խածտեալ և նարակ որոյ տուեալ՝ ՚ի փոխուտս
զնոսս զարձուցանելն, և միքնոյր շուեալ կրթեալ գնացեալ զզեալ
զապարկին յանձնաւորիս ամբոցս մայրեացն Գարգմանոց և Արցախոց՝
սինկալեալ այնչաւութեան Տեառն : Այգ հանգեալ ՚ի Քրիտոս պարկեչ-
տասուն և որբափոյլ կրանիւք մեծն ՚ի նքնաւորս մայր նոցունց և քոյր
Արբոցին Սմբատայ՝ որ յեռ անոց ինչ գտնեալոյ և սիրելոյ նոցա ՚ի
փերոց սեփշական և հայրենի իշխանութեան՝ ասրեալ հանգուցանելն
զմարմնն նորս ՚ի քնարանի իւրում մերձ ՚ի ձեռակերտ եկեղեցի իւր ՚ի
Շաղապայի ³⁵⁴ :

Իսկ անորէն ստիկանն անտեալ, և թէ կուստիւրք և կազմապահք իւր
ձեռնթափք ընկն յաղթութեամբք մեծաւ յամենայն կազմանս երկիրս
մերոյ՝ և սլ սք է որ ՚ի գիմի նոցա հարկանի, այնուհետև ասպատակ
չար հնկից ընդ ամենայն կազմանս սփռեր ՚ի Սիրտիան ազգս և ՚ի յայնկոյս
Տաւրոց և Կանգարոց և յեզր ծաղկին Գեղամայ : Իւ սպա զմնոյս-
ւորն Գազիկ հանգերձ իւրոյքն ևս նախարարք և բազում զօրք տուպե-
յաւաքն Ազգարչակերտի պամնիւիս պասել որոչարել ³⁵⁵ և ամուլ
զնա : որք և կրթեալ գնացեալ իսկ և ՚ի բազում աւարս մարտ ընդ
ամբոցն եզեալ՝ սլինչ կարկին ամանել նա : Իւ թեպետև մարդիկ
ամբոցն բազում փրաւորս ՚ի թշնամեաց տուպաս արկանելն . սակայն
նարս ըստ հրամանի ընրանելոյն ³⁵⁶ սլինչ իշխեցեալ անցանել՝ նոտեալ
որակին զամբոցն ՚ի բազում աւարս : Իսկ այն զօր, որ ՚ի կազմանս
աւարեցան յաղտամարոց յոտիկանէն՝ իբրև զհար կայծակնահարեալ
ընդ սլարտս երկիրս մերոյ ՚ի փեր բարձրացուցին զրոյն աչարիչ առ
՚ի ցնդել և ՚ի հնձել և ՚ի մաշել զԱրաման ազգիս բնակիւս, և միան-
գամայն իսկ ազտն և անազան, զօրաւորն և պատերազմոյն, յիմա-
պեան և գառուարն, իորհրդականն և քննիչն, իմաստանն և հանձն-
բեզն, ծերն և ազոյն, մեծն և փոքրն մասնեցան ՚ի ձեռս բանապաս

զերչացն • ըստ մարգարեութեանն, թէ Խաղերապք սիրեացնն մեզ, և
Էս պապն նախանն Տեան զորութեանց եցոյց մեզ յաւարս զթեմ-
հնդրութեան մերց զինչ լինելոց էր յապա ժամանակի :

Էս ապա ամենայն որ սգրակից ինքեան անեալ ասանոր զԵրեմիաս
և հոյցեալ ⁵²⁷ ժամ զգլխախ խրեանց և սղբերս արասասաց զաշո ,
զի մի՛ լքանիցն սգրալ գումեղ կանել զանցս անհնարին աղւտիցն •
ժամնի հնկր Խանդուկեան ասպատակացն իբրև զհրդեհն յանասաւ և 'ի
չամբս փառեալ, պապն սփառեալ ասրածեցին զճարսիս բացոյ 'ի մեզ
ժաղպրոցս մերց • և զաստ ամենայն զլուսի 'ի ցառս' և ամենայն սիրս
'ի սրամութիւն : Չոյս ապա անեալ և զնաստ միանգամայն անեալ
Թագաւորն Գաղիկ հանգերմ եղբարքն խրալ Գաւրգեմա , իբր թէ 'ի
մեռանել նոցս և 'ի կարապետելոց այս անգրոզ շարութեան և անիրք
գամութեան զեղեալ շաւղ զեկեղեցեաւ Քրիստոսի և զԱրամայ հա-
ասացեալ ժաղպրոզսք • այլ և զխրեանց ևս անմանց իտրգաւանական
մաշաւ կարծիս 'ի մտի եղեալ և զանդիտեալ յերկիւզի բանադատն •
այնուհետև աստուածոյն ինն զապցեա երկիւզիս կշտարեալ և յանդի-
մանեալ զանմնա խրեանց, և զչլացեալ 'ի սիրտս խրեանց' ասաշխա-
րեցին ասաշխարոզական կարգոք , և 'ի մտի եղեալ հաստածիլ զմալ
յաշխարհ՝ անրութեան խրեանց : Սակայն ասժամայն ոչ յաղտըցաւ
նոցայն խորհուրդ :

Այս այնուհետև զայն բարեաց իմացուածս յոյս անեալ արքային
Սմբատայ, և միտանեալ ընդ նախ ժամկարար՝ ինդրակն ⁵²⁸ ժամ զիտոզ
զիմաստս խորհրդեանն կասարել, և զգործեցեալ շարութիւնն զեղեցիկ
բարեպաշտութեանն հանդիսս 'ի բոց մերիմեալ յանմանց : Բայց ար-
քայ Սմբատ չանեալ երթեալ զպէր յամբոց զայրս Երասխանարոյ՝ ան-
կարեալ ցածուցանել թերեւ զբարբոյեալ ասշարանն շարին, որ մանեալ
ունէր զԱլքամազեանս արն ⁵²⁹ : Վշանցի 'ի բամի սրտեալ զմեծ և
զիտահեմ և զանհարեղ ինքանն Հոյոց Գրիգոր՝ ինդրեր զհաղադա-
թիւն յամբարտեանն ասհասարակ հասին Քրիստոսի, և շիբուցանել զհա-
րեալ հարն յանթրեմ աստիտանն : Իսկ ինքանն մեծ թեպետև զամն 'ի
զերոց գործեաց որեւոք չափ , բայց զի արքանական զասն ընդ այն ժա-
մանսիս չփոթեալ էր յարաստմբացն Եգիպտացոյց ըստ հնարիմոց ին-
քանն ինդրոյ՝ ոչ կարացին ժամանել յազնախանութիւն ⁵³⁰ արքային
Սմբատայ :

Բացց և արքայն Հուսոնց Բարսեղ իրքն լուսա զայս անիրա շարի զմեզ ժամեալ՝ բազում զօրս նորգան սուեալ զալ յօգնահմութիւն Սմբատայ՝ յանկարծակի ժամանեալ նա ևլց նստարեաց կենաց մարդկան և վախճանեալ, Թագաւորն ընդ նորս եղբայր նորուն Աղէքսանդր։ Էւ սպս շքովժ ազկի զնախա շարղ պատեալ յապաստեացայ արանց՝ և նա ևս սլ կարաց ժամանել յօգնահմութիւն։

Ալլ և համարուք ևս արքայն մերայ՝ իշխանք և կուսակալք և պետք անանք պատեալք իսկ էին՝ ՚ի խորհրատմական մահա յատիկանն անոխ՝ ըստ նախապատուժ ինուժ բանի։ Էւ անանք ՚ի հարկի, և այլք անանք առանց հարկի պատճառանաց՝ մերձուսրք և նեաուսրք յաւեա նեախ ևզին ՚ի նմանն արգեամբք և խորհրգեամբք, և ծանեան զտարս քան զնա։ Էւ զորս նայն սիրեր բարեկամութեամբ՝ յեցեալ ՚ի բաց բերան ՚ի նմանն, խառնեալք ընդ թշնամիսն։ Իսկ անանք ընդգլցեալք՝ ևս և ՚ի վերայ յարուցեալք յարձակին ընդզեժ՝ նորս նախասանոք առ ՚ի մահ ըստ սաղրեցլոյ Հապարացայն, որպէս երբեմն առ մերայն Տրդատայ։

Չայտարիկ և ևս սուսել քան զայն զմաս անեալ արքայի, և թէ լուսա իւրարանչեարք զհեա հանցից իւրաց շարաց, սպա բուանայր յսո փրկութեան նորս առ ՚ի մարգինն՝ և միայն երկնուսոք ոչցելութեանն սպանալ։ Այնուհետեւ երթեալ յամրոցս քարանձաւին ՚ի Կապուսայ, որ ՚ի մարն Էրասիայ՝ անդ զարեալ զազարկր․ վանն զի անասիկ իսկ էր նա ՚ի մարգինն։ Էւ վաննցի մեռն ⁵⁴¹ Իսմայելի սպասպուս առսուել քան զխորն ՚ի վերայ ծանրանայր, զինի ամի միայ սպա թշնամայն ⁵⁴² պատնել պաշարման պատեցաւ շարչանակի զամրոցսն և այնուհետեւ ըստ հրամանի վերանեցլոյ աստիկանին աստիկն զրգուեր զազմակն ՚ի պատերազժ և ՚ի սպանութիւնս բազմաց՝ իրք ՚ի բեկմնոզ զազմանց ահաղին ինն թնգմակն մայնի։ Իսկ մարգիկ ամրոցին անմեքնտիք լեալք և կորստութեամբ կշտեալ զձգառանն մերկնայից, և զնստմիդս ՚ի լայնակն աղեղանց և զքարինս ՚ի պարսաստայ, յաւեա ինն և անշնարին խոյտեղանն ՚ի վերայ մարտիկ զօրայն հասուցանմէին։ Էւ վաննցի ընդ մեռանն Հապարացայն բազումք էին զմուսորեալք ՚ի հասասացելոց փրիտասի, զնասս միշտ զինեալ՝ սայր ընդզեժ պատերազմ ամրոցին, յիւրսն ինուցելալ։ Իսկ զայն անիրա տեսալ ⁵⁴³ արքայն Սմբատայ և զհրորուս քրիտանելից, որ իրքն մասալուս ինն զահնայ լինէին խոյտեղեալք, այնուհետեւ զմահ մարմնայն ⁵⁴⁴ նոգասակ ինքեան առալի

զնէր, և անձտօր անձին զձիս հասեալ և փրկութեան այլոց հօգացալ գտեալ՝ զիւր փրկութիւնն անտես արար: Եւ ըստ Յովսէփոս մարգարէարարքաւ բանին առ Տէր՝ պարտ վարկաւ, զի ինքն միայն մեռցի, և մի՛ անմեայն ժաղագարքն կորիցի: և ըստ Եզրիազարաւ՝ ըստ համարեալ զմահ ջաղութեամբ, քան զկեանս իղձիս:

Եւ ապա յետիւր երգման ախտի յառիկաննն ինզրեալ՝ զեմ եղեալ էջն առ նա ասնէ: և այնպէս փրկի առհասարակ զգրիսաստազբուժ ժաղագարքն՝ ՚ի տարագարա մահուան վանձիկ զընդ իւրով ձեռամբ կացեալն յամբոցին, այլ և որք ընդ ձեռամբ Հազարացւոյն էին զմուռբեալ քրիստոնեայք: Իսկ ասիկանն զաւանանսզ ըստ խորաննննն առ ասնայի՛ որպէս երբեմն ընդ Եւայի, նայնպէս և ասս ընդ խորհրդական ասնն կռձառէր բարեհամբոյք բանիւ: և նախ ասկէհուռ մեռաքսիւք և լսկնայի զարդար և շքաշատես վտախք զնա զարգարեալ և զխարզաւանս լուցիւլախո նմա հմարէր մասաւցանել առ ՚ի հուստտրիմ՝ զուխա երգմանցն իւրոց նմա ցուցանել: Այլ և ըստ ազահութեան իւրոց մասցն՝ ՚ի ցանկութիւն ընչից հարեալ վարսմէր ՚ի միաս իւր, թէ զուցե գտանկից ինչ արքայի ՚ի պահեաթ՝ և այսպիսի բարեպաշտութեամբ յոյս կեկեալ՝ ասցի: Եւ իրբն զծառ բարեպաշտ ²⁴⁶ զծածուկ շար հմարս իւր յորինեալ՝ հաճոց կարծէր նմա թուեցուցանել, խորանննննն ըստ որդւոյն կորստանն: Այլ հանձարեզն անկրնգիրն ոչ հուստտայք զտննն նմա, զի ուշիմ մտոց բնարութեանննն զիտէր զգժնուան ջաղցրոզայն և զխասարուան զանապոյն: Եւ այսպէս զջրիտագործ բարս խարզախ ²⁴⁶ առ փարք ինչ զազարեալ՝ զնայք ՚ի զաւստն Շիրակ: և այնուհետե ասգա ըստ գարանակալ օձին Դանայ ՚ի զերն երաննէր խոհացեալ զաւանանսութիւնն ²⁴⁷:

Իսկ զպայտիսի ազետտ ասրտախոցի ՚ի մի եղեալ իմաստնոյն Դադկայ, և թէ անթմ պաշարեաց զընկուանոյն վտաուիտն, և լուծաւ սիրա թագաւորին, և ըստն սիրար իշխանոցն, յանկարծակի ՚ի ձի աշտանտիեալ՝ փոխասեոյ անկանէր յաշխարհն իւր: Զի թէպէտե զժաղագուարել Հոյոց աստիկանն նմա հուստտայք, ստիպն նա խորհրդական իմաստիս գիտէր զզատարակ մահացան զբժսզ զաւանսութեան մասց նորա: զի որ կամուար կարութիւն յինքն կրի՛ ոչ երբէք եկեցե յաւսոյբութիւն: Իսկ յետ լուծւոյն Դադկայ՝ ապա աստիկաննն եկեալ ՚ի Դազնն ջաղար և զբահեա զարեալ տարագարա ՚ի վերոց արքոցին Ստասայ, յայնմհեակ խոհայք նմա զբաւանանսութիւն անշնորին մահու: և ընդ կեանս զմահ իտա-

նեաւ 'ի բանս արգելոցր, եղեալ զսա ⁵⁴⁸ նորս 'ի պաշարունն երկաթի
 շղթայից . և գժտիբերեբելի ինն զսուն բանոի ննս պարասաւաւ 'ի
 միգի, ըստ բանին Յորայ՝ ապամանկն զանկայինս նորս, և զտն . գիւեր
 ննս եղեալ . ըստ մերտեցտ յերեսայ նորս 'ի նոսմութենն կայանին ⁵⁴⁹
 Էւ այս աւարիութիւն չարչարանաց և հարանաց և խշտանգանաց գրեթէ
 գաւ՝ մի բազանգան մկեալ ընդերկտրեր: Էւ գինի պտորի ապա աստ
 հանն իրբն գիտաց յեսանգեան 'ի չար մտտ իւր բորբոքեալ՝ գնոցր
 շուեր յամբոն, որ հոշի Էրբնդոկ՝ 'ի իլել բրել և հարուսնել և յա-
 ասիել ⁵⁵⁰ . զտնգի անգ զգեալ ամբոցեալ կային արհնոցրն բարեպաշ-
 անք՝ մոցր մեծ իշխանին Սիւնեայ Սմրտայ և կնն նորան՝ քոյր Գազ-
 կայ , և կնն Սահանայ եզրոք Սմրտայ , և ոչ ևս դասուստանք յա-
 գասաց արք և հանոցր: Աչտ ասեալ ընդ իւր ասնէր և զարքայն Սմրտա
 պարասանգեալ 'ի շղթայս . և անգ ապա զամբոցան ոչազին ինն մարտս
 պատերազմաց շարժանկի պատէր՝ անգուլ և անգադար զգրգուսնն աչ-
 մին 'ի վերայ յանտեաւ: Էւ ապա արքոյն Սմրտայ զհոհ անձնա-
 բն ըզնոցեալ տարիանին՝ ասիաին սխանէր 'ի հոտանս ⁵⁵¹ գասուպար-
 տութեան զնս գասել և 'ի բարիութիւնս վրիժուց հասուցեան զա-
 սեալ , և հրձուեալ 'ի վերայ գտտանուս՝ մամնէր զնս անտրնն գահ-
 նայ . յարե և ամոնան շարաշարս գեալ՝ թափելն 'ի նս զթոյնս
 գտնութեան իւրեանց: Էւ 'ի վերայ յանտեալն տղասայելին 'ի զան
 հարիանել և 'ի հանգստ անգել և գերոցրք փարակել և խորասակել ⁵⁵² .
 Աւլ և աստիկ սովոզ և մարտաւ ծնկեալ և անուազեալ՝ ոչ միայն
 զի գահճրն արգելաին գհարիտար զէսս ճաշանոցն, զան թէ աստեւ
 յարայ իսկ համայ անուազացեալ՝ Ասասոյ ընծոյրք գպիակի գնա-
 շանն, որպէս ուրեմն երբնն Դաւիթ 'ի մարտս իւր գրտնն , որ 'ի
 ջրհորոյն ինթիգակմի, և այսպէս ոչ գոյր ննս 'ի նոցանն և ոչ ասիա-
 նել մասն ինոյութեան ⁵⁵³ . և եթէ էր երբէր արեք մեկուսի լինել
 և հաւ մանուց ինչ 'ի վերայ անցանել 'ի մնամարտինն լինոցց ընդ-
 գեւ՝ գահճացն՝ ոչն 'ի մշանննամանել յազմտ և յազերտոյի գահա-
 թիւնս և յորհնութիւնս ֆրիտտոսի մարեր: Էւ ըստ անշարժ հաս-
 տոցն որ 'ի ֆրիտասս՝ ապա և ասաստեոյն գահութեան խորհրդոյն
 արժանի գասնէր հարարիլ 'ի վերահոցան ումննն արմոցն Տեսան ⁵⁵⁴
 ըստ սեւշութեան Տեսան անգ հանգիպելոց: Իսկ իրբն 'ի փոխան անգ
 զնս արեալ մէկն՝ տեպին ասեալ շարաշարանոց նորս 'ի հայեցողն
 աստեւլ սզարմելի և սարտակելի էր զան զգործնն գլխովն . որ և յի-

չտասխառ իսկ ես կըլատմեալ ջնդի՛մ յարտատուս : Աշունքի յայնարին
 և մարգարտնն զազանայն զննելուար շունչ թունից սկին տակալ, որ
 ընդ նսին իսկ զմե՛ն՝ բշխեր արտաբոյ մարգիպլն ընտանի բնութեանս
 բերան : Եւ ապա զտեր գիւին 'ի վշտակը շարակը զեղ կորսանն
 փոխարկելով, և զիւր իսկ զանձեռացիկն 'ի նման, 'ի զտա յափշտակելով՝
 հարստապլ,ս նսպին իսկ ընտին զբերան նորս . և զփայնն փարսցար 'ի
 ներքս ստրեալ մղեալ՝ և զրեթե մինչե 'ի ներքս յառապասս սրտին
 զեղեալ լրեալ այնպէս իմե հնարեին արգելուլ զառաքեաա շնչոյ կեն-
 զանութեան որ 'ի նմա : Եւ ապա զեղաց կազանայ արկեալ 'ի կշտանն
 և 'ի պարանոց նորս՝ պնդելն անձնարին ստասխար իրրե 'ի հիւսանց
 մամուլ . և բազում կարտախ յարտարգեալ 'ի վերայ զվայ նորս, և
 տեղի քան զասան այբ ըստ նմանութեան վիեաց յալոգորար 'ի վերայ
 անկեալ՝ այնպէս հեզձամզձուկ մերենայիւք հնարեին զնա կորստանել :
 Իսկ իրրե յայն՛մ ես մասն պարսոյտեալ և շունչ նորս ընդյերկարեաց՝
 այնուհեան զարձեալ յանպան ժածուկս և յարուսթիւնս նորս ասն-
 ղանս և շարշարանս անպատուս և անպարանս հասուցանելն մինչև 'ի
 շունչն վերջինն : Իսկ յես այսպիսի անձնարին և զան կտանայն և
 իտլանդանայ և քրանահար աշխատութեանց՝ հասանելն որով զգլուխ
 նորս՝ վնարեալ 'ի կենաց ստախ, որ թաղուսրեաց ան իր :

Իսկ լին ապահանսութեամբ և անտարբ պզժութեամբ սասկանն ոչ
 հրանցիկ զնա թաղել և զմարմնն նորս յերկրի աւլ . այլ 'ի վերայ փայտ
 տարածեալ բեկեռակաղ արկեին 'ի Դ-վին քաղաքի : Զի որ թաղեալն
 էր ընդ Քրիստոսի մարտութեամբ 'ի մե՛ն, պարս էր նմա՝ զի ընդ նսին և
 իտլանդանայ իսկ . և մի՛ մերժեացի վնայտին համարձակութիւնն առ 'ի
 նմանն, յորում և կոյ մեծաց վարձաց հասուցամն : Իսկ 'ի տեղւոյ
 անդ, յորում զերանելի և զերջանիկ թաղուսրն բեկեռակաղ 'ի փոյտին
 բարձու արկեալ էին՝ անմեր 'ի հաստացելոց և յանհաւասոց ևս տակն
 տեսանել լոյս հառապայթումեա զտակալ իրրե զնրալ ձանձաշար նշու-
 զիւք հարստս 'ի վեր քան զգլուխ թաղուսրին կըռտղասեալ հաստար
 նսին . և սքր տակնն զայս՝ ստուգութեամբ իմե հաւատախ զքանն առ-
 նելին Բայց մեր զայտասիկ 'ի տեսողս անդ թաղացուցեալ, և զորս աչք
 իսկ տեսեալ է մեր՝ ոչ զանդազեացուք դասանլ . զամոզի հոլ երկրին,
 յորում 'ի պատուական ժարմայն աւիւք կարմնի՞նն կաթեալ իրեալ էր,
 բազում բժշկութիւնս հիւանդաց և զամոզելոց և անասեանաց կա-
 տարերու : Եւ սակս այսորիկ նշանաց անմեր 'ի հեթանոսաց անախ 'ի հաւատս

բրիտանական զանձինս վերածէին, և աւազանին լաւով վերտան ծնանին 'ի Հօգին Սուրբ Աշտուծոյ:

Բայց տափիանն անօրէն արձանացեալ և ժարս զամբոցան զԵրբն-
 լագաւ եզեալ ' ոչ հեռանայր անտի մինչև զազատարս յինքն գրաւեալ
 յափշտակէր զամբոցն: Դաւան կորստեան կենաց բնակելոցն 'ի նեա բա-
 նայր և զբազանս 'ի նոցանէ բազմախոցեոց երկամեցն ասցր կերակուր-
 և զոչըս անան ըստ շարասանը ինաստիցն խրեանց Սոգմանեանաց 'ի
 զերուժիան վարկին Իսկ զհաշակաւորսն և զերանելիան 'ի կանայս զբա-
 թեպաշտանն և զգեթրինաստ ճայրն Սմբատայ իշխանին Սիւնեաց, և զբա-
 թեպաշտահի կին նորան հանդերձ անդեաց խբալն որպէկաւ, և զկին
 եղբոր նորան Սահակոյ' Սիւնեաց տեան, զերեալ յամբոցն անտի' զաս-
 րանդեալ որսի' 'ի '՝-զին քաղաքի բազում նեղութեամբ և աստապանոց,
 որպէս զի ոչ որ 'ի նոցանէն երկեալ լինէր' թէ ո՞ր արկինն իցէ և ո՞ր
 նաժիշկան: Եւ որ նախ քան զոչս զբզեալք և զգաւելք էին 'ի գահա-
 ւարսն խրեանց' այժմ մասամբ խրեանց զաստակին և զպետս օգէ-
 պահին պնտիկ վնարկին . զանոցի առան զանէր նոցա և ասոր հարան
 զարդք և կազմածք ասնց նոցա: Եւ պոպէս կոծ և աղաղակ և կա-
 կանուան և ճիչ բազում յարումնական ապարանս նոցա լսելի լինէր Իսկ
 իրրի զոյժ օղմի օղեման հասելոյ լսելի լինէր յախանելո քարեացապարս
 իշխանին Սմբատայ և եղբոր նորան Սահակոյ' միտան 'ի կողմանս Աշտ-
 պաւրականի և միտան 'ի կողմանս Գուգարաց, Թեպէտև արխարս զոմ
 զինուարութիւն զինուարկին 'ի վերայ Թշնամեացն զիմել և գրաւեմամբ
 զերեւոյց ընտանեացն լինել . սակայն ոչ կարացեալ զազգազակի գումար-
 սակս զորաց կազմել և ոչ 'ի հեռաստանն անապարել յամբոցն գարեցն 366
 մինչև 'ի մասաղո բանոց արկեալ պեղակալով' զգահպանութիւնն պա-
 րաստինս Անդ ասոր արկինն մեծ' մայրն Սմբատայ, և որպէտև նորան
 իսկ իշխան զախանեալք Թաղեցան 'ի միտոն սա զուրս մայրապաղաքի
 եկեղեցւոյն Գփայո: Իսկ զկանայս երկացանց նոցա' բարձեալ ասրան 'ի
 Պարս Արարատականի 'ի զիպահաւ անուրս խրեանց կայուցեալ: Իսկ
 բազմահանգիւսն այն և արչապին 'ի հրահանգս կրթութեան վարժից մարտի
 Աշտա' որդի արքային Սմբատայ, բազում ընթացութիւնս և նահա-
 ստակութիւնս քաղութեանց ուժեղով մրցութեամբ ցուցանէր 'ի ժամա-
 նակի հաւածանացն, և անցանէր զանցանէր զանձներուսմբ արխարս
 հանդիսիւ, որք կենոց և ասուրքք զուգահաւասար նեա էին: Սա նախ
 քան զհասարակն վնայօրէն զախանի հօր խբոյ' գրեթէ իրրի զարժուի

առաւանակմե ³⁶⁷ սրացեալ ընդ սգս, այնպէս որովորեալ խոյանայր զքնի զիշտանաւ պլուզցեալն, որք աստուան սրեալ աւարանաւ էին ընդ երես երկրի մերում . և նախ քան զամենայն ինչ 'ի փոքր մի փայլեան մաճանակի յինքն աւհասարակ գրաւեալ նաւանք զբարբ իսկ ամբոցս անբովան հօր իւրոյ, զոր տակաւ կաշեալ էր սասիկանին : Եւ զորս միանգամ պահնախ անդ 'ի Սառակինոսացն գտանէր 'ի սուր սուտերի մաշէր . և գտաւարար և պահնախ և բազում սոճիզ գտանարն անբացուցեալ ' և ինքն զհետ թշնամեացն կրթէր սւր և սապատակք իսկ հինկոյ Իսմայէլականացն գտանէին : Եւ ամենայնիւ յամենայնի աներկու զարար սրտի գրեթէ զԵղիական գտակազն յարգարէր ընդգեժ հախաւանմարտիցն հանգերձ հարազատ եղբորքն իւրով Աբասու : Եւ ապա կառավար կաշեալ զմիտս իւր' աւ Ատուան հայեր . և հասեալ 'ի վերայ Իսմայէլեան զօրան, որ նախն իսկ 'ի Ֆուգրուանդ գուտե՛ր' սրոյ Նարակ զամենեւեան զնասն ապր . և զգլխուսր երկոց նոցա մերբաւալ արարեալ ' հրանցիկ արի մատուցանել և կտիւել զարարաց ամբոցացն աւ 'ի անոխ և յահարկութիւն բազանց : Եւ ինքն ապա չուեալ զմացեալ 'ի Շիրակ գուտու, և 'ի վերայ հասեալ զօրան, որ 'ի նմա սրկացեալ զեանգեալ կային' և զայն ևս աւհասարակ ընդ սուր հանեալ և զմուցեալն մարտանալ վասնէր : Եւ անոխ գարնեալ իր զօգապարիկ ինն երթեալ շակ զհոգեմարք Գուգարոց' և զայն ևս ամբոցս իւրոյ անբովանն աւհասարակ յինքն գրաւէր նաւանք : Եւ ապա անոխ յեղաւ կարծանն իրիւ զարգայթ ինն 'ի վերայ հասանք զօրան Հազարացուց, որ 'ի մայրաքաղաքին Աբաց կային 'ի Տիֆլիս ³⁶⁸ . և անդ զտննա սրոյ Նարակ սոյր և զայլ 'ի գտաւախանաց մերբաւալ արարեալ' երկաթի կազանք 'ի մտադս բանոց պահէր . զի ընդ այնտիկ գրիտանկոց փոխանակցե՛կ' գրուածմաք անելով , որք ըմբանեալ իսկ էին 'ի մեռն շար սասիկանին : Եւ սոցս անոխ աւեալ գուտար և զհազուտս բազում' գաւնայ 'ի գուտան Տաշրաց . և չուեալ եթէ զոր Իսմայէլեան զօգեալ նախեալ զարարեալ կոյ յամուրս խորանարս Աշտուանոյ ³⁶⁹ , և ապա այնուհետե անձընտար զզորս իւր արարեալ իրիւ արս երկերիւր' և երթեալ գուղթ ինն 'ի վերայ զօրու Հազարացուցն տակալ անձնարին մարտ քաղութանն' աւհասարակ զնոտս սրոյ Նարակ սոյր . և աւեալ զհազուտս կոչուտան զամայր 'ի բանակն իւր : Եւ իսկ և իսկ չուեալ երթեալ աւ յաւա սիրելի իշխանն իւր Գուրգլն և անդ 'ի միասն զհասարակացն հօգս ³⁷⁰ խորհրդարար տեսեալ' ապա երթեալ զնայր զհոգեմարք ամբո-

ցայն Աւրարականաց, Էւ յայնմհետ: ոչ եւ յաւելին ելանել ստակաւնիքն յայնարհ տերութեան նորա:

Չայն տեսեալ ապա Թագաւորին Վրաց՝ այլ եւ զորացն իւրաց, եթէ այց սրբո նմա Տէր եւ գոտապարեաց նմա ⁵⁶¹ եւ յսխտեաց 'ի բարութիւնս, ապա այնուհետեւ հարմ հաւասարութեամբ 'ի մի կտնս եւ 'ի միաս զմեքեանս բերեալ եւ Թաղ նմա կապեալ՝ Թագաւորեցաւցանէին զնա փախանակ հօր իւրաց, յմեքեանկալութեան ինն պայմանի պատուաց զնա համարեալ, եւ Աղուածոյ աննտկոյի զապազայնս յանէն արարեալ: Յոյնո՛վ զայրի ապա եւ Թագաւորն Գաղիկ հանդերձ զպեղըպագիտակ եւ բարեպաշտն եղբարքն Գաւրգենու ոչ սակաւ ինչ քան թէ բազում մարտասպնապից 'ի վերաց պատարտակ թշնամեացն, որ իւրերս ստեալ էին ըստ հրամանին Յուսոփոյ 'ի կազմանս Ազրգոտտակների: Էւ պայտն աւնորար քաղութիւնս յանէին իւրեանց ապաւորեալ հանդերձ սպասեալ եւ պայտպառ զնոյրն՝ զբազումս 'ի Հապարտեացն Թաւալըլոյր իազապուցանէին: Ոչ միտկամ՝ այլ եւ բազում անգամ սակաւ սակաւ զոյս արարեալ՝ առ սարսուղ աշխարհին Կորգուաց ⁵⁶² եւ Ուտտակաց եւ Աղբր-պատականի . յարմ: իտանադեալ Թշնամեացն իբր յահագին ինն ձայնն բեկանող զազանաց՝ արդելեալ զսանէին 'ի ստտիկ սագատակի հինիցն: Այլ եւ զՍիտտիտեացն տերանց եւ սղպաց ոչ սակաւ ինչ աշմուկ շփթից շուրջ պատկր յասիկանէ: անոի ⁵⁶³ . սրբ եւ տմբացեալք իակ 'ի իտխանս իարցն մարց եւ յանուրս քարանձաւաց՝ բազում արշուտայր հենս 'ի վերոց Թշնամեացն հասուցանէին, եւ զուժարասիբ սփռեալ՝ արեանց ճապարիտ հեղուին: Չայս աննայն ոյժ պնդութեան տեսեալ չոր ստիկանին ըստ աննայն կառակալութեանց, եւ ահագին ինն զայրազմարար մաճակեալ մղձկեալ որսիս 'ի Թեթեկայցնս անդր զթայնն Թափեր: Էւ այնուհետեւ ապա հետամուտ լեալ եւ զհետ մտեալ՝ իւրարանչիւրաց 'ի կառակալաց պլաղգեաց ըստ իւրարանչիւրաց կազմանց 'ի փախուտ 'ի նոցանէ: գտանային՝ սամիկն եւ անսամիկն, մինչեւ անմբ 'ի մերոց անտի հասակեալ շնչով հայիս թէ ճաղարեւ կտրէին 'ի սրայն, որ լքեալն եր արեամբ: Վրան զի կարիք մեզացն զգրանային յանդամս աննեցուն առ 'ի պողարերս սունել զմեզ մահու: Իակ մեծամեծ աւազանոյն մարց եւ լերանց եւ անապատից եւ քարանձաւաց ⁵⁶⁴ եւ ամբացաց պարտակին . եւ այլ եւս իտանիճազաննքն եւ բոկոտն եւ մերկունգամ եւ Թափասական 'ի սով եւ 'ի մարտս եւ 'ի լքացումն հարեալք եւ հաշեալք՝ ցանկցիբ լերանց եւ գաւաաց բերէին. անմբ 'ի ձմեռանայնն ստանասոյզ միւնափայտոյ

ստանամանեացն մրտաւոյք ծոյրտակին և հեղձնուին . իսկ այլք յամու-
 նային հիւրասան յարգարորք ընթաւթեանն առջորեմաք կիզեալք այրելին
 և խորովին: Իսկ ահարացեալքն 'ի հազնեղ փոխանելն մասնեալք 'ի
 ձեռս գրեւոյացն' անինաց անդորմ' որոյ նոցա սապաստ արկեալ' սոս-
 ցանէին արեամք զերես երկրի . իսկ ամանք գրեթէ զամբան անասունս
 'ի զերսութիւն փարէին . և բազում ներգեւեալ ³⁰⁵ արս և կանոյս և մա-
 սաղ մանկի իրրե զգասին 'ի մէջ գայլոց անեալ 'ի սպանգ փարէին:
 Իսկ զոր դարան փարհանէին փաճասահուր լինել' զայն արտաքոյ սա-
 բեալ արահէին յայլոցն' գորդի 'ի հօրէ, զեղբայր յեղբորէ, զկնն յանն,
 և զմայր 'ի գտեբո՛ւ և զհարան 'ի սկեբո՛ւ, և զտանգխայրին 'ի մերէն 'ի
 ասնն 'ի բոց 'ի գրկացն յափշտակեալ: Եւ անգ էք այս անասութիւն
 սղարմելի և սղբ անհանգուստելիք և ըսուան անամնելի և բախուան
 կրծից և կրուան արտանայ և զսղուան սննին և արսափուան սրաք և
 ճշուան կանոյ և զսուան զեղոյ և խոյուան հերաց: Իսկ զըչ դիտանացուան
 'ի դործ փաճասաց և կամ Սոգանցական արբանեկութեանց 'ի մետաղս
 և 'ի բանաս և 'ի չգծայս ասրեալ մշէին' աստի՛կ ամբնմարանոք խոչ-
 ամնգեալ, և ըստ Հաներական օտար կաննին 'ի փարթառէն և 'ի փա-
 նարէն զնայն կէլու միտադեա պահանջէին զաննս ոսկոյ և արծաթոյ: Եւ
 միտգանայն իսկ զմեծս և զփոքանս 'ի մի ամբնմս մահա գատապար-
 անալ սարսակին սպանմամք յաշխարհէ աստի . և զայլս ևս աննս ըստ
 Սոգաննեան սղբինն սա սահա սահա զարինն նոցա ծծէին' ազնա-
 տեալ չարիմաց խորհրդով ազահութեան, յազուրդ ոչ անելով ³⁰⁶, Իսկ
 զայլս աննս մահացան զեղբունութեամք խորհրդանեալ' որպէս թէ
 սղարմութիւն զայն 'ի նոցանն ըսալ այնոցիկ, յորս ներգործէինն զարո-
 ւ և զայլս հարիմաց խեղցանոք ³⁰⁷ հեղձանգձուի ստասիկին . և զամնց
 զսարսափելիս ինն ընգ կեանս խոտնեալ, զի մինչչեա ևս յսանասոր
 նոցա կալով' կենդանոյն 'ի կրծիցն 'ի վայր գահինքն սրով զարովայնն
 հերձուին, և մինչչե գլուանն ասանգեալ էք' 'ի զուրս զլեբզն կորզէին,
 մասունս տալով զայն իւրաքանչիւք աւմեք իրր 'ի կասարուան ինչ լիս-
 թեան պիղծ պաշարմանն իւրեանց: Իսկ այլք անանք, որք թեթե հա-
 մարեալք և անտեսեալք էին յաչս նոցա' համարմանութիւն սակս այնորիկ
 ասեալ իրրե զըւելի կնն և զնային, զորոց զհետ մտեալք վայերբք ³⁰⁸
 և սապարօք և նրանոք' իրրե զաւանկո ինչ ստաքանց արարեալ ծոյ-
 րտակին, և անպիտանս ասնէին 'ի ձեռաց և յափց և 'ի բուրբ ան-
 գամոց: Իսկ այլ անանց դարանս ասասեաց յերկուսն կոզմանս 'ի զըւսիս

և յստ նպաստ եղեալ՝ և բազում ուժեղակ մարդկանք այս անգը ճշգ-
 ճեղեալ՝ մինչև շուժանել միլիոն. և ապա երկապրի սքով բախեալ՝ միլով
 շափ ընդ երկուս բարժանէին : Իսկ զի գեուես շնչոյն՝ ՚ի նոստ գուրով
 առ սապոյ զտանգն, և ամ յոյլոյ ևս ձեւաց սպրեւոյ ըստ զլոյց կուտ
 մանն կանգնէր՝ կայր փոքր մի՝ ՚ի վերայ հասածի ⁵⁶⁹ միլիոն և խոխուսք
 խոտել կամ գանդոյ ինչ ալեախն, կամ ըստ հոյցուածոյ ինչ նմա սեանց-
 Թեպետե փանդն շահմափութիան ⁵⁷⁰ շեղուին աւետալ՝ ոչ բուէր գրանն
 ինքնախաար յայտնել : Իսկ գտնան հրանցէր, զի կապեղենն յանինոյ
 և հասաւածեցն ⁵⁷¹ մարտեք և սրջաւաղոյց ՚ի կոչս և յարժոյնս
 Թափանցանց վերաւորեալք - և մինչ շուժել նպա կենդանի եր ՚ի նոստ՝
 սրփանէին յերկիր և քարէին : Իսկ կիտոց գամչս և գտանելն հասա-
 նէին, և զմասնս մարմնոց նոցա կատրէին, և զմասնս նոցա ծայ-
 քաքաղ առնէին . և գտնան յեռ անշնարին հարաւածոց ՚ի կանչոս
 պնդէին՝ և պրկեալ կայն զծակոք ⁵⁷² յստն յերկսեան, մինչ զի ան-
 շնարին լինէր նոցա նստել կամ ընկողմեւ և գտնով սապոյ աշխատ-
 Թեանն տակա ինչ բժշկել : Ելին ՚ի նոցանն և յաղճք ՚ի բազմաց, որք
 փան առ ՚ի Քրիտաս հասաոցն բազում անգամ ՚ի հարց և ՚ի փորձ
 սրկանէին, պարզեւ և պատիւս բազումս պերճութեան ⁵⁷³ խոստանային,
 և պանաւազարդ պատմանան և երևելի զարգո նոցա պատարասեալ
 յարգարէին առ ՚ի խաղել ախան տեսնելոյ . և պատաստարաց սեանց
 գաննս և զերգտանն աւաղի մատուցանէին՝ միայն թէ զմաստ պաշ-
 ստմանս նոցա պատասեալ պաշտեցն : Ասլ Քրիտաս, որ յաննինս
 նոցա զարժոյց զկտն կենարարս և զոչոս պանելիլի հանգտան՝ նոյն
 ինքն հրովս սասաւածոյնով զնստ ընտուցեալ ՚ի սերն սարք Աստուծոյ,
 և միջանախ հաստով ընդդէմ նոցա փտեալ, զի սպանանեցն ՚ի բոց
 զլարժանցութիւն շարին ⁵⁷⁴, և լուսոցն զհապուսակ ներկաւածս նո-
 խաննու հակաւախրդին, և հասցն զարմատս աղահալութեան ՚ի հարկոր
 պատերազմին Եւ պյախէս ապա զամենոցն սասանայտիւն գիւթութեան-
 ցրն պաշտաննս առ ոչինչ համարեալ՝ ոչ շեղեցան ՚ի շուսարարոյ
 շոգմագութիւնս նոցա, և ոչ զարհուրեցան յահագին ողբանալեացն և
 ՚ի անշնամարմնաց, զոր պատարասէին նոցա Եւ իբրև պյախէս առհա-
 սարակ սքոս զպատացեալք լինէին ՚ի պատարանաստութեան ⁵⁷⁵ աւե-
 սարանի փառացն Քրիտասի, և զլուեալն յաննինն իբրև ՚ի վերայ
 բարձր ամենայ քարակէն՝ սթմե Քրիտանելոյք ետք և սնորին սրկնոցք
 մերոց ոչ կարեմք հնարանդել . ս այնուհետև զանդատապարան իբրև զչա-

աստուծոյս վարեալ և զՃիս մահու 'ի գառաւորաց անոխ 'ի վերայ նոցա եղեալ ' սրով զնոսա առհասարակ ժամնէն . որք և ընկալան իսկ զգրաւ ըրինն յայժմութեան՝ յԱստուած թաղաւորեալք :

Իսկ յայլում վայրի դարձեալ այլք սմանք ըմբռնեալք վարեցան անան առաջի գառաւորաց: Եւ իբրև հարցան 'ի նոցանէ, և բազում աղերսու լի և հելչաւի բանս բարեաց պարզեաց առաջի զնէն՝ միայն եթէ պալանն մեղաւրան Պարանին Մահմեախ հասնեալ դարձցին, նոքա ոչ պատարանուց անգամ զգառաւորն որժանի գրեցին . այլ միայն ընդ միսս իւրեանց ընդ Աստուծոյ իտակն՝ սրտիս հաւատացեալք յարգարութիւն և բերանով խոտաւանեալք 'ի փրկութիւնն⁵⁷⁶: Եւ այնուհետև հարաւածս 'ի թիկանս 'ի թշնամեացն ընդունէին, և ապառի 'ի ծնօտս, և զան սասակի 'ի պարանցոս, և հանեալ մղեալ վարեալ ամուկն յաստուծոյս կոտորաննս Եւ 'ի մի լայրի գաւարն զնկեալ՝ և իբրև զպարկայ շարձանակի զնոքոք վազակաւոր գտնիճքն բազմանեալ, այնպէս սուր 'ի վերայ եղեալ կասարէին: Իսկ որք սմանք 'ի թշնամեացն յայնցանէ, որ շուրջն կային՝ անտեալ 'ի որբոց անոխ մանակ մի գուարթառեալի և զնդեցիկի երեւոր՝ Մկրտչիւ անուն, յաշխարհն Պաւգարոց, որպ լև ևս եր փաղջաղեալ բազմալեալ մրազիր բոյսք մօրաւայն ընդ ծնօտան՝ և իբրև մարգարիւն 'ի նա խոհացեալ և բունն հարեալ զնմանն⁵⁷⁷, յմերեանս կորզեալ ձգէին, զի մի՛ ընդ այլն և նա կորիցլ: Իսկ նա արտասարմոր կախմանմար զաշուն յերկինս համբարձեալ և զօրացեալ զնրին օգնականութեանն՝ 'ի բաց զնկն 'ի նոցանէն շարեալ Նաղապրեթ և հապնեղ սուեալ և զմեղաբա զմեալ առ ընկերս իւր՝ առաջի որոյն զգլուխ իւր կամեաւորաբար մատուցանէր: Եւ այսպէս 'ի բունաւոր սղախիկզումն զնկն ֆրիտատի նախերէր ընդ այլ ևս անարատ պատարագոյն և զնմանոց 'ի հոս անուշից շօրն երկնասօրի:

Եւն ևս յայնժամ եղբարք երկուք 'ի նախնեացն Պնանիք, որոց անուանքն միանն Պաւթիթ և միւսունն Պաւրզկն Նանուշիւք . որք և ըմբռանեալք 'ի զերչացն՝ անան առաջի բռնապատի ստորիսնէն: Եւ իբրև հարցեալքսն ընդ նոսա լեալ և գրեթէ զիս տերութեանն իւրոյ առ Նացոս խոտանայք, այլ և բազում զցեասս և զարգոս ունեմանուխ, և ծիրանիս և երեւելի լակնացի և բեհեղս նացոս մատուցանէր, և կամեարս և մանեախ ունեղինս և նոպարս սրափորս՝ Նոխալաւանյանս 'ի զինս և 'ի զարգոս . և ապա զնեոս իւր 'ի նոսա կարկանեալ և զիբիս զպարանոցոյն արկեալ և հուպ ընդ հուպ 'ի համբոյք մերձեցուցեալ զնոսա, այնպէս

շագնակէր շագմութեամբ բանիս ⁵⁷⁶ հնարանդէլ նորոյն բանի և ինչոյն է յարբանս ժամկութեան իբրեանց և գաւնուլ յանորին որինս, զոր ինքն պաշտօր. — իսկ նոցա գեղեցիկ ինն մելութեամբ 'ի զին զինուորութեանն Քրիստոսի զինքեանս վաւեալ' համարեալիսն ըստ բարբառով զարուար գաւնութիւնն յարազին աւալի ամենեցան, « թիւ քրիստանեացք եկք, և ճշմարտութիւնն Աշտուծոյ, որ յինքն զանեախութիւն ունի և 'ի լոյս անմտոցց և բնակեալ' ոչ կամիմք փոխանակել ընդ մերում սասութեանց, որ ոչինչ իսկ են և յոչինչ համարեալ : իսկ իբրև պաշտօն զարհուրոյ նոցա 'ի սէր նահատակող բին Քրիստոսի արեանացեալ անսանկթ թշնամին' հրամայէր այնուհետև որով զնոս սպանանել : իբրև արեան 'ի թէտարմնն իբրև զոչխար 'ի սպանումն' ազթո մշտնէն նամուսնէս և պաղտամն ապերազից անգր աւ Աշտուծ մասուցանելին գրել զնոս 'ի թիւ վրացից արոց, որք սիրեցին զոր երեւոյց զուստեան նորս : Եւ հանգերենալ զաճնացն վերեջ եզրայրն կատարել որով, նա ազալմնո նոցա մասուցանէր' նոսի զկրտսերն զան զինքն աւլ կերակուր սրոյն . 'ի մահ եզեալ եթէ գնաց 'ի վերջ զան զնա մտալով' ըստ մեծակ տրոցն ⁵⁷⁷ զարհուրեցի ինչ յիսնգրչեան սրոյն ողորմաբեանցն, — ժամեկի միազորոյ մարտքն 'ի ծնօտն գեւեա էր սրեալ և ընծիւղեալ — և զարենալ յեզրայրն կոյս ամբ . « Եզրայր սիրելի, նոսի զու ընծայարեքեքիբ ⁵⁷⁸ Քրիստոսի յուսոյն մերոյ' մատուցանելով զքեզ ինքն բանուար ազեակեզ և զնա Եւ նուիրակն նմա, որ ժամն մեր եզև մտեալ և վերապրեաց զեկ 'ի կեանս : « իսկ նորս ոչինչ գրեալ զգիշտս և ոչ 'ի մահ եզեալ զանճշնարին մահուն սուգանս' յոժարութեամբ զիմեալ 'ի սուրն, պապեո հասաւ գլուխ նորս' գտակեալ 'ի Քրիստոսի անթաւալ պատկան : Զինի ազա և երեջ եզրայրն յես բարբոս պատերազմն և կասպանն ընթացիցն և պահպանութեան հաստոցն 'ի նոյն միտս զինքն վաւեալ' յանսպարճ սրոյ անտի սպանանի 'ի կենացս և կենդանանոց յանգերանութիւնս անգործանն ուրախութեանցն վերին արքայութեան : Այսպէս ամենեքեան սորս աւբբբ, որ աւ 'ի յիմն պատկան' յիբուսի արեարսկան անտիմութեամբ պատակն միշտ յեկեղեցիս սրոց, որ յիշտակն սոցա սահմանեալ Մարտի ամաց' որ որ իէ : Վրոնգի շիջուցին զհարուստ ծրս ամերանաց և գրեցան յարգիս վերին Սիմեի . անթեթ հաստով յոգնութեցին խարանակութեան նոցա և հասին կարեցին զոտս մահարեք պոզոց նոցա . զի չիք ինչ ահաւոր' ուր սէր Զոր է, և ոչ այն ինչ որ ջաւեցուցանել' ուր փաւրն Քրիստոսի են : Եւ պապեո ապա սասուաւ

ժային խնամութեամբն՝ ՚ի բաց մերժեալ յանձնաց զամենայն ինչ, որ ապաստման և վայրենի է, և որքեալ զինքեանս ՚ի մարդկանէ պզտոց և հորսակոց՝ կենացուցին իւրեանց զհարկաւոր մահ մարմնաց, և կանուս բարաբ անձն իբրև զըշխարհ ՚ի զննումն . և քարք նեղութեամբ վայրենիս յահ և յերկինչ Տեառն յղացեալ՝ երկնացին և ծնան զհնգի քրիստոսութեանն : Եւ աւար բնորոտածք նոցա ինուցին զհրեշտակս ՚ի քրիստոսութեանց, և նային խնամարհութեամբ հասին երկնաւոր բարձրութեանն : Եւան աւեախ ՚ի հնաոստանէ, և զուարթացին որաքա զամենայն և զմահ իբրև զանտարմին կոխեցին : « Կանանցան քաղ նահատակոյն մահան, և զիմացին խաղաղութեամբ առ Ապուստ ժամանեալք : Աջին զյարթութեան բրարխանն, և վերագասեցան յարգիս վերին Երուսաղէմի : Որպէս սխան քաղութեամբ, նային և կատարեցին զհանգիս նահատակութեանն՝ լի երկնաւոր սիրալի, և արտափոյլեցին իբրև զարեգակն ՚ի մէջ անկեկեաց, որոց և անուանք նոցա զբեալ են ՚ի զպրութիւն կենաց :

Իսկ այլք աննից թշուառականք և կոխեալք ՚ի սասանայի՝ զարհուրեալք յառժամանակեաց մահուաննս, և զխրացուցեալ ՚ի սիրաս իւրեանց զ՚ի նանիք և զանասի խառնանս նոցա՝ շուրջ զինքեանից զտանցին զերկանս մեղաց մահու և ուղիւիք անորկնութեան հեղեղեցին զանձինս իւրեանց . և քրիստոսութեամբ ՚ի իշտարիս լուսոյն՝ խաւարացած նեմանութեամբ կուրացան, մարդեալք յարքանական պողոտայն և քեցեալք ՚ի բաց յասակ ծարանէ քողցրութեան խորհրդոյն ստատածայնոց՝ զմուտ գամնութեան բուսեմտորաբ արքին, որ վերջին և լարութեան և սասանին կատարչութեանն : Եւ արացեալք ՚ի հուսաց՝ շար ևս քան զանհաւասան գտան, սչինչ սպանալք և ՚ի խառնանց ինչ նոցա զանէ միայն ըստ մասանց կենացս . այլ երկրամուփք և սասանեալք և թշնամանեալք են՝ և յամենայն կողմանց հարեալ և վառթարեալ : Եւ ազատ մարդիկք այնպէս ուրացութեամբն լուցեալք և հասեալք ՚ի խոր աշտատութիւնս, մինչև ՚ի գրանս անանկաց շրջել և հաց մարմնաւ՝ և միայն զհարուստական մարդութեանն և անարգութեանն անան ժառանգեալք : Եւ ոչ գտաւ խառնաբնութիւն ՚ի ընթանս նոցա . ինչն ՚ի գտնիս անհմարին գամնութեամբ՝ առ իմիք զանալք հրոյն զեհնիկ : Եւ այս զբեալ եղև յինն առ ՚ի կշտամբութիւն յանգիտանութեան այնայիկ, որք խորհին ցանկոցաւք զարեաց նոցա լինել՝ :

Տե՛ս յեզմեկերորդ յեզմանկի Պատմ . Եղիշոյնի զար ինչ ատև առ զԱրտակայ : Վկենտիկ, 1842 . եր . 247 - 48 :

Բայց և ես տերական արամութեան բանս ինչ առ յառաջ բերեմ
 սուչ . բանցի գրացիք մեր ³⁸¹ և ազգք որ շուրջ զմեզ են՝ Յանականք
 և Իզգերացիք և Գուգարացիք և Ուտացիք, հիստորիան ազգք բնա-
 կեալք առ ոտամբն ³⁸² Կովխաս, 'ի մաի եղեալ եթէ զուցէ յինքեանս
 հեաի աղազս զանեւ ժարթացին՝ ոտարկանն շար թէ երբեք չեն զացի
 գրազարս և զաւանս և զչեօզս, զան պնարիկ 'ի խել և 'ի բրել,
 կարուսանել և յասակել ընացան առ ոտարտով իւրարանչիւր աշխար-
 հաց իւրեանց ³⁸³ . և ապա խոան ընդ նսսին ևս աւաղակք և որիկացք
 ելին 'ի մարաս ընդ երկրի մերում . և բազում ինչ այն էք՝ որ 'ի նմանե-
 անցք ընդ սասուածաւին եկեղեցիս անցանէին յեղծումն և 'ի խազմու-
 ժին և յազախմումն վարակեալ : Իս գրազում զաշխարհս իբրև զանա-
 պաս՝ անկսի անլրդի ցուցեալ տապալին . և գրեթէ իբրև զերկիր, որ
 ոչ անց մարք ընդ նս և ոչ բնակեցաւ 'ի նս որդի մարդոց՝ այնպէս
 զազաան անպաս ³⁸⁴ ամեկին : Իս զան ընդ միմեանս բախելոյ բազում
 ճապաղիս արեան հեղեալ՝ գիտիմք ընդին զերես երկրի մերոյ, և
 աւհասարակ յաւարի աւեալ կապուս բազում՝ խաղացուցանէին յին-
 քեանս ³⁸⁵ ըստ իւրարանչիւր աշխարհաց կէտ : Իս այսպէս անմարդու-
 ցեալ և անզուսկացեալ, խազանացեալ և անլքեղացեալ այնուհետեւ
 աւանք և շէք մեր ³⁸⁶ եղեն իբրև զանգասան մացաւարիս . և ցանա-
 քեցան բազումք բուսաց արտավարաց և արտոց . և քաղաքք մեր կը-
 ժանեցան առ 'ի շոյեւ բնակչաց, և երկրազարծք մեր սպանեցան և տագ
 զգեցան : Իս այսպէս ժածկեցին զմեզ անարգանք մեր, և 'ի մեզ բաւան-
 զակեալ լցաւ մարգարութիւնն Ետցեայ, եթէ « Իրկիր մեր տեբակ,
 քաղաքք մեր հրմիզք, զաշխարհս մեր աւալի մեր օտարք կերիցեն՝ աւե-
 բեալ և կործանեալ յազգաց օտարաց : »

Իսկ իբրև այսպէս կեցար տաղնագս արարեալից 'ի հինից օտարաց,
 'ի մերս ազա լինեաք 'ի Թագաւորս և յեղեանս աննկուայց, այլ և 'ի
 պեաս և 'ի նախարարս երկրի մերոյ : Իս յաւաստեալ սպանաք ոչ ևս
 ընդ փորձութեանն խոան վրիպիլ սցառ և անխել . այլ ըսն աւալի
 գնել և ելա ննզութեան հարել, և վայելարար 'ի միասին կազակցիլ
 հատարակ եղբայրութեամբ և իբրև զմի այր միանալ . և ընդ Դաւթի
 պարագրաբել զնորս Գաղիաթու մեղին բուրգն, կամ ընդ Դեղեմնի ըստ
 հալովելոյ նկանակն որով Տեան վանել զճամբարս թշնամացն . կամ ըստ
 Յոյկի թեբեւս գնեւ յեա զհամն արուցանելոյ՝ ցրով վարատարել ընդ
 ծանելիան Սխարայ . կամ իբրև զՄահարե 'ի շուրջ պատեալ պատե-

բազմէն փրկել, և այսպէս ազատել զհաթուղիկէ եկեղեցի և լուծանել զլուծ 'ի պարանոցէ հաստացելոց, և շահել զբոգիս սպանելոց : Բայց ոչ զպս եղև տեսնել մեզ, այլ զնորին հախառնի կրեցաք . զանոցի նաւարանքն թան զեծածանժան մեաներից լինել լանոցին, և ծառայքն ըստ Ստրաննի հարկին, զի զտեսրս արեխաւորեալ 'ի գեանի գնացուացն և ինքեանք ելցեն յերկիրս աշխարհանոցս և առաջաք հարսպս՝ խրախացեալք և անբացեալք սեծաւ ազատարութեամբս իսկ թագաւորս մեր և պետք և իշխանք, զորս 'ի բնէ նախաբարութիւնքն էին՝ լանոցին վարատել և իրել յխարանչիւրոցն բնականաց, և ըստ արարօրից ինն մեռափան և նոր տակժանել պայտառսս և ազատարութեալք : Այլ և եղբայր ընդ եղբոր և աղջոյնք ընդ աղջոյնս ընդզիցեալ 'ի նախան և 'ի շարանութիւն և 'ի գրգռութիւն և 'ի հասարեալ տակութիւն ընդ մեանս բերկին : Եւ այսպէս համարանդ ընդ միմեանս հարեալք՝ 'ի հաստակութիւն և 'ի կոխ պոչքարկին . և միշտ սուք յաղգիս ունելով՝ բազում ևս թան զժննտիսն հեղուին 'ի միմեանց զարեան նապայիս . և ահասարակ զբոգարս և զգեոցս և զտանս և զպարտիս, այլ և զտանս իւրեանց թանկէին մեռաք իւրեանց . և գրեթէ այն իսկ օճիրք ⁵⁹⁷ հախառնութեան զտան զտանաւք հինիցն՝ եկելոց 'ի վերայ մեր, ըստ Ստրաննի՝ թէ օ՛լլեկութիւն գրգռէ գրարկութիւն : Եւ սա մեզ լցաւ միտ մարգարեութիւնն, եթէ օ՛լլեկից այր ընդ այր, և այր ընդ ընկերի իւրա՛մ, ընդհարցի մանակ ընդ ձեռքն, և անարգն ընդ պատասկանին : Այսպիս ապա աննայն առարկնի քաղաքութիւն և լինութիւն և խաղաղութիւն յայրոյնցս, և եղծուան և ապահանուան զանոցի փոխարկնոց : Եւ սաիս այսորիկ ապա մարգարէն ընդ մեզ ողբակցէ զառաջին բարեգարգութիւնն և զվերջին ընդգիծակազանութիւնս, եթէ օ՛լլաւ նորս գրախա փափկութեան, և վերջ նորս զաշտ ապահանութեան : Եւ սա հարուածոցս զաճանութեանց և արեքրս ևս յեղափոխեցին 'ի մեզ զգան առարկութիւն շարի . զանոցի բարեխառն օղք հեռախայնիք 'ի գանաշունն չօղճ հարաւայնն շրջնան . և քաղցր և հեշտալի գարուն 'ի մերայնն ազատութիւնս յեղանակեցաւ : Յայնժամ երկրպարծիք մեր բաղնայրոգոյք էին 'ի փոտակի մեռաց իւրեանց, իսկ այժմ լքեալք և ընդարեանցեալք շտեալք ⁵⁹⁸ . յայնժամ շտեմարանք զեղեալք, իսկ այժմ զառարկացեալք և անաշխեալք . անդ հօսք արտասկանք ծաղկաւոր խոյսացեալ, սաս խամրեալ և յոյժ պափասեալ . յայնժամ զաշտք պարարտութեամբ լցեալ, իսկ այժմ արերութեամբ . անդ և հովնոք

բազմացուցեալ ցարեան, սառ կարիխա և լար ուղիւր հեղեղեալ . յայն՝
 ժամ անընթաց քաղցունք և շահեկանք, իսկ այժմ անպիսանք և լողորք
 և [Ժար]Ժարեալք³⁰⁹ յապահանել զհումնս և զխալս, [Թ] և գամնի սարք
 պաղեղաւթիւն : անդ լեթինք զցնծաւթիւն զպեցեալ, իսկ արգ անպար-
 գացեալ աւ 'ի չըպէ տրտտկանաց : Տասն լուծք եղանց զարձեցար, և
 սափար մի մեզ սուսա . սերմանեցար և սչ հնակցար . անկեցար և սչ
 կնձեցար : [Թ]գեղնի սչ ևս զգտուչ իւր . սրթ և ձկնեղնի սչ ևսան զգորու-
 թիւնս իւրեանց : [Թ] և շտեմարանեցար ինչ, և զայն ևս այլոց [Ժողար :
 Է] և այսպէս անգրազարձեալ եղև մեզ անբունեան բանն, զի մեք վտ-
 սակեցար, և սչլք 'ի վաստակ մեր մտին : Է] և այսպէս սպա յամենայն
 յուսոց բարաց զրկեալք՝ ժածկեցին զմեզ անարգանք մեր :

Է] և այսպէս 'ի յափշտակութենէ [Թ]նամեաց և յանարգիւն անպաղա-
 թեանց՝ սպա և ասին ևս 'ի վերայ տասակացեալ զգրանայր ուսգնապէս
 Վզան զի հաւրն կայծակնացայտ սր անզեանցն 'ի մեզ, և ուրն անպարճ
 պատերազմոցայն սր միշտ 'ի մեզ բղխւր զհոտ մահաւ՝ մինչև յեթմն ամ
 ձգեալ ընդբեթեպեցաւ . և վասն այսորիկ մնացեալ յա պանդխտեցար 'ի
 վրանս Կեղարու, և [Ժափրոցար և ունայնաշար 'ի սասցուածաց և 'ի
 բալտր պարենի ուսնաց և 'ի չըպէ կերտկրոց : Աջա այնուհետև սկիզբն
 ասնայր սոյն կորստական և ապականելին աւհատարակ Ալլարարու ասն ոչ-
 խարհիս ծնունդք 'ի քաղարս և 'ի գիւղս և յաղարակո՝ իբրև զգիտական
 զունառեալս և լքեալս զանգաշելին : Է] և այլք 'ի փարթամաց աւ սախա
 սակա զիւրեանց տոսցուածս վասնեալք³¹⁰ ընդ աւարն պարենի՝ 'ի
 վերջն անանկութիւն հասանելին և յակտ յաղթասութիւն և 'ի կարս-
 սութիւն : Է] և կար 'ի իսասարուս կեանս 'ի հարկէ սոյն բերեալք՝
 զմեղնիմեղն և կամ զայլս անմտ վաստակար բանջարս բազ զիդոց իմն
 ճարակեալ՝ յաղտթմութիւն մահաւ հասանելին . զի վասնկ սոյնցն հա-
 սարակ շարժեր 'ի կարասութիւն գամենայն ինչ 'ի կերտուր նացա բերել :
 Իսկ անեք զսիրելի որդեակո իւրեանց ընդ սախաիկ ինչ ուսնաց թնա-
 մացն փաճուեալ 'ի ապգնաղէ վասնզին՝ սչ յիշեցան նացա արկտոսար
 իմանք ծնողականաց : Է] և անայր պատուարկար 'ի հարկէ կորստա-
 թեանն զբազուեն 'ի զլոց մերկացեալ և զհանգերնս յանգտոց՝ աւանց
 անթոց 'ի հրապարակս ելեալ, աւ սապնաղին մարտցիկ շրթին : Է]
 սմանք ծիրեալք և ծնդեալք և ցածրեալք 'ի տարակուսանս սոյնցն
 իբրև զմտեալ պատխրս զանգաշելին, և [Ժաթափեալք այսր անզք սակս
 նրոցմանն և ընդ միմեանս հարեալք՝ կարծանելին զերեարս : Է] և այլք իբրև

զգիտական բազմակցյալ 'ի հրազարսիս անկեալք և լքուցեալք' մինչ շանչ նոցա մերձ էր յերանել, ազաշէին զանցաւորս անանս, զի կարկասեացնն նոցա նշխար ինչ կատարայ հացի, և այնպէս գրուէին 'ի կենացս : Իսկ եմէ 'ի մեծաամեց զբ ասլոզ ինչ առջին նոցա ոչորմութիւն՝ յետոյ յանագործ բարս խառնեման ընդ մարտցիկան գամնային, զի ի պնէին եմէ գուցե լինկցին և նարս իրբն զնոսս : Բարձեալ էր ապա յամենեցանց 'ի նոցանկ ակզան ազցել . զի անմեր ուս ստափի կորսաւմեանն զչորեանն՝ իրբն շէր ազացեալ կամ թրեալ՝ սակին . և այլք 'ի կրտօրանաց զազուհամե յափշտակեալ սակին : Չարչարանաց էր կերակուրն՝ զոր թէ գամնէն երբէք, և արտասուաց արժանի՝ ասրեմանական և սղարակի ճաշակին Վարդան և ասկան և ասրափան աստանոր զիս պատեալ պաշարէ 'ի բանեո, որ աստի կայ սակ . զի մարդք հաստարիկս սասկեցին մեզ գրանս Նշխարիս, եմէ մարք անմեր զտպմանս սրգուց իւրեանց մարմնս 'ի կերակուր իւրեանց պատրասեցին . և այլք զնկերակիցս իւրեանց զազուտմութեամբ ինն իրբն զաշխար 'ի սպանդ ժորեալ՝ կերակուրս իւրեանց պատրասակին :

Իշտ այս անգր ևս բան զգլխի մեզ յաւանութիւն Երբասայլմի արժանի անշք . նորին սղրաց զարժս ինչ ակեալ լինի . փոմեղի ձեւք կանանց ոչորմանաց եփեցին զմանկանս իւրեանց և եզն նոցա 'ի կերակուրս Իշտ որ 'ի զիրիս զրկեալք և զգուեալք էին՝ զիրիս արկեալ աշրեաց՝ թարթափեալք թաւալին և սակին իրբն զկերակուր : Այցեցան շեղուք զիտցիկ մանկանց 'ի ջիւն իւրեանց 'ի մարաս իւրեանց, զի ոչ զչոր նոցա զիեցուին 'ի մարք : Տղայք շարարեկ հացիկ ինդրէին՝ և արասասք ընդ ձնոսս նոցա թարկին, և ոչ որ էր որ այլք նոցա . և այնպէս ապա պակասեալ թափեալ հանեալ զազին 'ի ծոցս մարցն իւրեանց՝ շնկեցեալ ցրեալ ²⁹¹ ցնդեալ կային ուհասարակ ձնեալքն և ձնայն 'ի մէջ բողարաց : Այսպէս մամեցան ահա սրգիք մազուրդեան մերայ յազակմութիւն 'ի յանարկութեանց մերայ և նապաղ եղեան 'ի ժայրիկան ժամեանակի : Իայց սուսակ շան զպատիկ խափլուցն վասնկ խաշանդանաց զնոսս կորսանէք . զի ըմբանեալք 'ի մեայ նոցա 'ի հարսածս անհնարին շարչարանաց ամիջեալ լինէին, զի թէ գուցե զացի ինչ ուս նոսս կերակուր, եմէ գամնէր երբէք արիք՝ կրկնապատիկ ազգի աչգի ամիջանս հարկմոցս 'ի վերայ նոցա ամէին : Ոմանց գուսպանս ընդ ներքին համն ժորէին, և այլայ փոյսս սրեալ յերասունն ցցէին . և կիտայ զաճիւն ձոցիկ հրախան 'ի ծոցս և 'ի գլուխս վայթէին . անմեց զներքին ան-

զամեն և զժամուսն արամթիւնսն կապեալ ստեղծուիւք ⁵⁹² և նազիւր զբարձուանդակաց կախին մինչ 'ի խզել խել խոկ 'ի բաց համոյն, յորմէ և ստիտք 'ի բազմաց թէ ապրին և զայս ոչ մնայն 'ի թնամբսն' պլ և 'ի մարգս մերձաւորս և յընկերակիցս և 'ի ծանծա էր տեսնել: Եւ պոպոխի խոք խառնութիւն զասէր զբազարօք, և զէւէր լի մահուանի զգիւղիւք և զգերգտասանք: Եւ մարմնիք մերկի ընկեցեալ կային 'ի փառաց և 'ի հրապարակի և անոխ սարսափելի անարգութեան տային տեսազոցն՝ որպէս զծէ և ս պ կարէր տալ զնասս զերեզմանաց: Եւ պոպոխ ապա շանց և շաղգակիք գաղանաց և թռչնաց երկնից լինին կեբակուր և յոյնմանէ սոգորութիւն կալեալ զիշամուխ գաղանացն՝ յոր զեցին զորացան բազմացան աշխարհակեր պոլլք, և այնուհետե փոխանակ զբախնց զկենդանաւոր մարդիկ իբրև զանբուն անասուն ժամեօք մանրեալ աղացեալ առէին և 'ի մտտին ճեմեալք լինին 'ի ձիբանաց զաղանաց անտի պատուականն և անարզն: Քանզի թմբութիւն մեզաց և զանմեզան և ս ընդ միգազ խառլ անեալ ⁵⁹³ ծնելք, զան զի էլք են հասարակաց 'ի ասերից ստի աշխարհէ, և սահմանեալ աւարն հաստեցման պահի պատիւն և պատուհանս Այսպէս տարածեցաւ մահ 'ի ստիաւ աւարս և լիզալինիլ արար զԱջրանազնան այն և ստ անմեայն մարդիկ բարսեալ երեկցաւ շար անգրաօպնի արեամբ, և սասերք մահու մեզաց ժածկեցին զմեզ յայժ. զան զի ոչ կացար յախտի Տեան՝ անփայլթ արար զմեզ:

Իսկ ևս ասանոր զանգխտարար ըստ հաշտանաց ժամանակին նստեալ կայի 'ի մէջ Գուգարաց և Վրաց մերձ ստ մեծ ճնտան Աջրանբոն՝ թազաւորն կացելոյ յայնմ նահանգի. որ թեպէտ բազում հիբամեծասութեամբ և ասասանուն ուսնիք սա 'ի նմանն պատուասիրեցայ ⁵⁹⁴, սակայն ընդ յերկրեալ իմ պանգխտութեան անդ՝ որպէս երբեմն Խորսիւ 'ի զրմնս Կեղարու, յաւեա ինն արտեալ սաստպի՝ աքնիւղեալ և սպասեալ փրկութեան Տեան Արուծոյ: Աջր ստի սասանութեանց և զրգալմանց մերոց՝ ըսեալ մեծի պատրխարգին Կասանդնուպօլի 'Կիկոզոյ, զրև թուզթ սա իս օրինակ զայս:

*Վեկեականի սասանասիրի և հոգեւոր Տեան ⁵⁹⁵ և յաւեա սիրելի էզբօր մերում՝ Յովհաննու կաթաղիկոսի Հոյոց Մեծաց, 'ի 'Կիկոզոյստեղորմութեամբն Արուծոյ յարեպիսկապոս Կասանդնուպօլի և 'ի ծաւայն ծաւայի Արուծոյ՝ Տեբանի ինդալ:

Կարծե՛մ ոչ ինչ գանձաւ է՝ սեր իմ, 'ի քոյոյ յաստածասիրա-
 թենեզ յոյժ արանութիւն և անդահաս ցար որոյնց մերոց յազոպ Հայոց
 և Վրաց և Ալլուանից միահամու քոյո հաստացեալ հօտց, որ եհաս
 'ի վերայ գտան ապնաց շարշարանոց և նեղութեանց 'ի Սասախինոս
 Խանդեղեան բանախաղցն: Չի թեպեաւ ժարմեով մեկուօր եմք և աչօր
 ոչ տեսեալ զգնանց հօտ մերոց . սակայն 'ի լսելն 'ի շարեն շարշարեալ
 զաշխարհք մեր՝ յոյժ կոծիմք անձամբք և յոյոց երանեմք մեծաւ աքրա-
 ժութեամբ: Իսկ եթէ մեր հեռապոյնքս⁶⁰⁶ 'ի մեկը միայն 'ի լսելն պո-
 պեւ ընկալաք յանկինս մեր սուգ գանձութեան՝ ապա որչափ ևս աւա-
 լել գոսք՝ հաղորդեալքոք 'ի շարշարանս ընդ հօտց մերոց, և հալա-
 ժեալքոք և գանեալքոք և հարսանեալքոք յանօրին և 'ի պիղծ ապրտամ-
 բացն և զինչ պարս և և պառլամ և լինիլ, և կամ զինչ պնդափ շարա-
 թեան խնամալ միխթարութիւն⁶⁰⁷, և որպեւ ուղղութիւն գհեա եկեացն
 փարասել գաստընկայն՝ որ գաղցն է գոյթածիլութիւն: Արդ եթէ պատ-
 շան թուանցի⁶⁰⁸ սրբութեանց մերում, պարս և նախ գաստածայնն պ-
 ցելութիւնն և զօգնականութիւնն յամենայն ժամ վերափարզուլ, և մեռս
 'ի վեր ամբռանալ⁶⁰⁹ և բուրբով արախ 'ի գութ սգարմութեան կռիւլ
 գանձահանն Աստած քոյոյո հօտի Հայոց և Վրաց և Ալլուանից,
 և խարհել զհասարակայնն սգուս . և ապա մի՛ ևս այլ բնաւ անալ կարբո-
 տեան գոցաւ, և փոյթ յանկին ունել ամենայնիս յամենայնն սահասարակ
 գանձեանս խրտակ յաստածայնն գիտութեան, և քրիտաստանոց
 բանիւն կապել և արձակել՝ որպեւ և ընկալաք⁶¹⁰ գաստեր իշխա-
 նութեամբ իսկ յերկինս և յերկրի, և զազարեցուցանել գտնել 'ի հա-
 կատակութենն շարութեանց՝ որ ընդ միմեանս . և մի՛ սուլ թոյլ⁶¹¹
 մալ 'ի փոյրենի գաղանկութեանց, որք բարկացեալք և զիմեալք են 'ի
 սպանաւն միմեանց, և գտնալ 'ի ժարդկայնն ժամութիւնս և 'ի քրիս-
 տանեական հանգարտութիւնս, որով բերի իսկ 'ի փրկութիւն մնացելոցոք
 մասանց մարդկան Հայոց աշխարհից⁶¹² և Վրաց և Ալլուանից :

«Չայս նուաստութիւն իմ յաստիւղոյն փութացաւ զբով նեպիւ սուլ
 մեզ սուգ ինչ գտանաւ յարգորման սիրոյ⁶¹³ : Ըստ սմն սակի սուա-
 քեցար թուղթ և սա կարապալապալ և սա աւազն Ափխալաց՝ խրա-
 տելով սա 'ի լսել խրատուզ մերոյ⁶¹⁴ և մտանալ զքնոց միմեանս հա-
 բուսնն, և նայել 'ի սեր և 'ի մխարանութիւն և 'ի հաշա խաղալութիւն
 ընդ միմեանս և ընդհասարակ իշխանս Հայոց և Ալլուանից, և միանալ
 մխարան և ժարանելել ընդգե՛մ ամբարիլտ թընամայնն որդւոյն Ալլու-

սինայ- զի մի՛ հասարակ ձեզ կարուստ եղիցի և որ ընդ մեզ ցլ ևս մեր-
 ժառարաց աղչաց սասանման բերցի : Եւ որդ՛ պարս և մերում սըր-
 բաւմեանդ բերան 'ի բերան և թղթմով և պատարանք և եպիսկոպոսոք
 և քահանայիւք և սրբաբ արանք զան գործել և 'ի սայ 'ի միջց
 բանալ զար հախաւսիւթիւնս զոցա, և աւանց բանի պղերզումեան
 հետեւել յայդդիտի մատակարարութիւնս՝ և մայթմել զամաւ 'ի լուս-
 գոցն և առ փրկական խորհուրդս և գործա Ձի պղղղես մարտնք և
 մարանք ընկելով՝ մի՛ ևս կարսչացի ինչ 'ի վերայ աշխարհիկ մերց ⁶⁰⁵
 ապահանիչ լար : Եւ մինչ այդ պղղղես 'ի մինչ կազմիցի, սպա և ինք-
 նակալ և սասանապատեալ թաղաւորս մեր 'ի զեզ ժամանակի պի-
 ապից առաքեացի զոր բազում յօղեակմանութիւն ձեզ . զի և կարազու-
 զատչ ևս և աւան Սփիւաղաց և իշխանք և մեծամեծք Հայոց միս-
 բանեալք մերցն զօրաց՝ մեծաւ սգնականութեանն Սլաւածոյ և մերով
 մեծ քահանայադարձութեանդ պատբազմաւ ⁶⁰⁶ ընդ թշնամիսն կար-
 ձեցեալ կորստան արբանեկն սասանայի՝ վերադոյն գացին :

« Գայնեժամ ազա և մեղանշակմանութիւն հախաւսիւթեան, որ ընդ
 միտանս եղին ապրատութեանք՝ և զար և մեր առհասարակ զոցա
 թաղութիւն շորհնացուք : Եւ զիւրարանշխարցն իրաւունս յիւրա-
 բանշխարս ընձեւեսիք՝ որպէս և վայելի իսկ մերում սրբութեանդ .
 զի յաւալագոցն իսկ 'ի կարգս քահանայախորութեանն իւրարանշխարս
 սարեալ հաստատեցի : Գայտհեան խաղազութիւնն Քրիստոսի հաս-
 տատեցի 'ի ձեզ՝ և սրբաբոյլ ազմէք մեր եղիցի ընդ նաւասութեանս
 մերում : »

Իսկ ի՞նչ ընթերցեալ ⁶⁰⁷ զոցս և ընկալեալ սրբաին « քրիստոսի՝ 'ի սոյն
 միս և 'ի սոյն խորհուրդս համոզեալ հաստատեցի զթաղաւորն Վրաց՝
 մինչև խաստօվան եզև զհետ երթալ խաղազութեան և սիրայ և միս-
 ասրբ միարմութեան ընդ անձեանն՝ ընդ իշխանս և ընդ տեարս ալ-
 խարհն Հայոց և Վրաց, անշուշտ յեակար երգման ինչ այլ՛մ ժամին
 սաւեալ : Իսկ սպա լուսեալ ևս զառաւազանս արամութեան անգրտոցայ,
 որ տեղացան իսկ 'ի վերայ ժողովրդեան Տեան՝ առի աւգ ⁶⁰⁸ ստափի,
 և անն ի՞նչ իլլց պարատուս զհասանս չուրց : Վրանքի անտ բարձեալ
 զգնչելլութիւն 'ի սանն Տեան և պղծեալ զսրբութիւն նորս 'ի հե-
 թմանաց, և զի քահանայք նորս հաշն և հասաշն և յոգաց ելանենս
 Եւ յիշեալ զօր առաւազանաց անձաման ինց, որ իրբև գրանց ճգեալ
 էր ինց սրափոս, և զախարացեալ զսրբութիւն ի՞նչ ստիւս ինչ կազգա-

բեալ և գտեւորեալ՝ չաւելի գնացի յաշխարհն Տարօնոյ. և անդ 'ի մեր-
 ճաւորաց ինց և իջեանաց և ժողովոցոց գտեալ միմիմարութիւն ⁶⁰⁰
 աստապանաց զչաոց ինց՝ արծարծեցաւ յիս հօգի իմ՝, ինցց հախ-
 առհորդն մեր, որ կտեսաց զգորութիւն Տեան՝ զեւեւս արձանացեալ
 նստիք 'ի մայրաքաղաքն Գ-փն. և մեռեալ անհարկն գտնութեամբ՝
 շքնէր ինզրէր հոցեւր, թէ զո՞ կշմոխցի. և ընդ բոլոր ծագս երկրի մերց
 ստգտասի զգորս իւր սփսւք, ևս ասանչ զփոս իւր, որ էր 'ի մնեղա-
 կանութեան շարին՝ 'ի թագաւորն Գ-ազիկ քան յայլս անան հարկը
 թափել : Որց և իրազգան իսկ ընտ նորս նեղապատիք արբանեկա-
 թեանն շարի՝ և անտեալ զեկեալ հասեալ առ զուրս մերձեալ Հնուն ,
 այնուհետև արց զգաղթ ընտանեաց իւրոցոցն և զհարուան գանձա-
 բանաց, այլ և համադանդ իսկ զամենայն աշխարհակցոյս ⁶¹⁰ խաւնինա-
 զաննս տերութեան իւրց 'ի ծարձարս անւր ընտանցն Ս-օկաց և Կար-
 զուաց չտեալ զզգեալ բունեալ թագաւորանքս Էր ինքն եղբարքն իւ-
 բով և սպասաւոր գնդին զտեւելոյք՝ արձանացեալ զազարէր 'ի միջը-
 կրեայս, անդ զգուշացեալ յանգայսազիզ զազաննն ⁶¹¹, 'ի պատրաստի
 միջս ունելով զփոս իւրեանց . ընդ սրս էր և մեծ իջեանն Սիւնեաց
 Սմբատ՝ սպասելով յաստատմուս իտաղադութեանն : Ինցց սպարա-
 պեան հայոց Աշուս գեուհո 'ի մեջ ազիկոցն շարութեան կայր աւեա-
 յացեալ, և ոչ կարացեալ կարգել զհաստատմին 'ի Յուսսոփոյ, Վրան-
 զի միջս 'ի վերայ նորս զհայեցաւածան իւրեանց զգուշարար պահելն
 'ի ծածակ : Սակոցն սպարապեան՝ զերխնասս արտագրութեամբ ըստ
 կտես ստիկանին աննայն իբր զհեանս իւր նուանք, միայն զփրկու-
 թիւն աննինն առ 'ի նմանն անորինեալ հագայր : Ինցց Աշուս սրգի
 Սմբատայ, զոր թագաւորեցուցին Վրաց արքայն և զորք իւր 'ի վերայ
 Հայաստանեայցս, այսր անգր յամուրս աշխարհի տերութեան իւրց
 սարաբերէր. բազում մրցմանս և արիական բաղութիւնս ընդզեժ բոլոր
 թշնամեացն ժարախ կորզէր՝ ոչ միայն ընդ Սասանիներոցն, այլև ընդ
 Վրաց և ընդ Գուգարաց, որք սպիրասս զնմանն կարնէին :

Իսկ իմ ազա անտեալ զժոխան և զանգուլ Հնիկց արշուանս՝ մինչ-
 զեւ ևս էր 'ի Տարօն գտաւսի, զրեցի թուղթ առ Կաստանդին կայսր
 Հասփնեցեաց՝ օրինակ զայս .

« Կերբարան և ինքնախալ կայսր Հասփնեցեաց՝ օգտասս Կաստան-
 զբանս Ալլաուածուսս պսակեալ և պերնացեալ մեծ և բարեկայց թա-
 գաւոր արեղբայրց, աստատմանէրք և բարեպալար . 'ի հանգիսի կե-

նաց հասարակաց լուսաւորութեանց վերահասցաք և համարց եզրնաց
 Նշմարիտ խաղաղարարք - երկնայեցիկ ինն զասացն համեմայք և շնու-
 թեան հոգեորի առիթք - պայտանեաց և պայտեանեաց ազգաց և ազանց
 սառչաթիւս ստեղծարք՝ աստուածային արգարե արմատներք 'ի ամ
 Տեան անկեայք : Ողջցն մեզ և խաղաղութիւն և ինզութիւն բազում
 և սէք հաստատեցի յայտնի Կաթողիկէ Էպիսկոպոս, որ թեպետե 'ի
 թշնամեաց աստի գերեալ և իրե զանազան անդրդի խաղանացեալ
 ըստ նմանութեան մեր անգլաւախցա յորդաց, սակայն կայ և մայ 'ի
 սէք փառացն Աշտուծայ : Ողջցն ես և յինն 'ի Յովնանիակ Հայոց
 Մեծայ նախա կաթողիկեակ - շնորհք խաղաղութիւն բազմացի ըստ
 Աշտուծայ Հօր և Տեան Յիսուսի Քրիստոսի :

ԱՄԷ և որ ընդ իս իսկ եղիտիպոսսանք և բոխնզակ ուխտք որոց
 եկեղեցւոց, որք և զանեայք իսկ և հարաւածեայք և շարչարեայք և հա-
 լածեայք եղևոք 'ի մահաթիմ և 'ի նեկուար ընցն Ամաղեկայ, որ
 բզեանցն զմարդաբանմ շարին ⁶¹² զչոր մաթանն և ըստ փայրնի մար-
 բանութեան իւրոյ տեղեաց 'ի մեզ զանցրոց զամանութեան և զբանտ-
 թիւն բարեութեան գրեմաց անհարկից - սակայն մեր կայցոք յանկնե
 մեր զմարչո ուրախութեան և սիրոյ Տեան, և ըստ որում ազա-
 չին Պողոս՝ նախ զաննայն արտացոք ազմա մշնմնմանաւնչս
 և պազաանս աղերասխ և ինզբաւանս հաշարարս և զոչութիւնս
 արժանընկեալ յազազ անպարթ և ինքմախ և աստուածայաւկեալ թա-
 զուորացո՞ր՝ կեալ մեզ յանցք ան ըստ պաղց արգարութեան կենաց և
 Նշմարիտ խաղաղութեան երկնուոր թաղաւորին, և ըստ փայրելուչ և
 գեղեցիկ արեղերարմակ բնակութեան պաշտանոց կայսերականի Զի պա-
 բասարարք և հանգարարարք եղիցի զմալ մեզ 'ի իարհուրգս կենա-
 կիրս և աստուածամերն, և աննայն աստուածապաշտութեանք և նա-
 զելի սրբանութեանք և սայգ ուրախութեանք և մեծա ինզութեանք
 մաչկաւտեալ մեզ զկեա հանգիսի աստուածապաշտելուչ հանգաւան
 մերոյ - ըստ որում և ընկալլցք իսկ պարզե 'ի բարեգրութենն պստ
 մերն ըստ արժանի քաջախոյլ պերճութեան և սապնաւորք կրօնից
 մերոյ, որով հաստացեալց իսկ եք և սիրան, և որպցնեալ ես ընդ
 ոս 'ի հաստացանն գրեմաց ամբարշտաց : Աշտուծայ ապաստու՞ր և մեզ
 'ի բարիս բարեպաշտութիւն և ինքմախ քրիստոսապաշտելուչ կայոք Հոսի-
 մայեցւոց - զոր պշտն համարմակեալ հարկեցայ անցանկն հրաշքաաւ-
 պես պատմութեանք ընդ արկանս նեչութեանս, որ հասին մեզ յա-

զոյս մերոց արաբաւանչոցս և, վասն որոյ և խոսիմք իսկ - խորհուրդ խառոցոցս 'ի մեզ հոյնն յուսով ինչու(թեան, և այն ևս մեզմեզ և հեզիկ որդևս և ուսոյ իսկ - յԷթէ մի՛ որ լուիցի արարոց զբարբառ նորաս - վասնցի աստուածամերձ լուիցի մեր ոչ ճոյնի կարտաման առ 'ի զգալ' բան թէ երկնային խնտուութեանն 'ի մեզ ազանալոյ 'ի շարժմանէ նորին նմաւել զհոյցեալն :

Եւ արդ՝ շնորհ անիմ՝ այնմի, որ պարտաւան զբարացոյն զօգուտական և զինքնախալ թաղաւորոց յապահնութիւն մեզ - վասն որոյ և զգացուցանեմ զհոյն(այլ)թեանս համբաւոյ նեղութեանս մերոյ 'ի ներազ լուելութիւնոց բարեպաշտոց : Վասնցի յասնոյն զբարութեան խրակ յաղեցաւ 'ի վերոյ մեր մտաւոր զազանախանք թշնամոցն իջնորտութեան - և իբրև զեզիկ շարափախ աւսմանք յանգնեալ յարձակցաւ յանարաս աւագաստ հարսին եկեղեցոց առ 'ի յապահանել զժառանգութիւն Տեան և ողմել զասմար սուրբ նորա, այլև յարազել 'ի կրտսն և 'ի կործանման և յընկճման և 'ի կրտաս ժողովորդեան Տեան, և ծաբելով աւել զնորս խորշու և աւերել զանցի փառոց անուան նորս : Եւ բանցի յայանի եր ասնոյն աղոցոց պահպանական պարբոց անրութեան երկիւցի մերոյ ընդդէմ թշնամոց' և 'ի հոգանի թեոց ինքնախալոց պարտաւանախութեամբ կոչար որդևս 'ի փոյելուլ բողբի, յոյնժամ ապա և աւագաստ հարսին եկեղեցոյ ոչ աչանդացաւ 'ի բնախոյն Կեղարու, որ ասնոյն իսկ զողջնի սրտութեան և բանութիւն մարտակցին ինչխարոյ զխաղաղարար փեսայն ոչ կարաց հեռացուցանել : Իսկ իբրև անիցիթ գաար 'ի լտազով լինել մեր և զանխալ եղև թոյնք զարմտախալ անն Ռանոյ յիբուսպս մեծութենեզ և ոչ ինչրեցաւ պարտազանութիւն փրիժուց շարափախն մերոյ - զարձեալ միտանգամ սխաւ անիծեալն ասբաղարս սաղել զեւառ սորդել' զանն 'ի ներս արհանել 'ի հոգևոր ցանկագաս յոյզեասան Տեան զբարութեանց - և հոյն, որ երբեմն արհամարհեցան և շիջաւ՝ սխաւ վերստին արժարծել և բացախիչ հրդեհս մեծամեծս գործել : Եւ զբողբ խորգոյիք զասն Քրիստոսեական հաստացս որ 'ի Քրիստոս, և յարուցեալ հալածանս ընդդէմ՝ ⁶¹³ եկեղեցոց սրոց՝ արարին իբրև զխաղս մրգապահոց, և իբրև զանասոս փոյախի փայտաով կատարեցին զգրուան նորս և այրեցին 'ի հուր զարբութիւն Տեան, և ողմեցին յերկրի զխարան անուան նորս, և զենին զնման անարժանութեան, և զոհեցին զոհս պղծութեան 'ի յարկս արդարոց, և արհամար-

հեջին գլուխացեալ 'ի Տէր Աբուսած . և 'ի կերակուր գազանաց և
 'ի գէշո ⁶¹⁴ Թաշնոց երկնոց արկին զգիտեալն յարմաց սրբոց Բարձ-
 րելոյն, և սարապարս արիւնք կղերց եկեղեցւոյ իրբն զլուր հեզան ⁶¹⁵
 շուրջ զԵրբուսաղէմաւ: Առ և զքաղաքիմն ⁶¹⁶ պատերազմոց շնուոց
 լքացեալ սպանեալք մեծաւ և արեամբ Թաթափեցին . և զնախարարա-
 Թիմա Թորգոմեանս աղչի, զքաղաքական և զկեղծուխ առհասարակ
 վարասեւ զարեցին գտան սատանեալք: Չտեսնա ժամեալ 'ի բանս
 և 'ի շքեայտ և յանանելի մեապա շարշարանոց . իսկ զտեսնա ծախեալ
 ծարախ սրով . և զոչլո շարաշար գրեօղութեամբ զերեալս փանս-
 աակուր լինել . և մնացեալքն 'ի շար արբանեկութենէ շարոյն մեծա-
 մեծք և փոքունք ջանեցին ջնգմամբ սփռեալք ընդ երեսս երկրի' զս-
 զեալք և Թազուցեալք 'ի լեքինս յայրս և 'ի փառարս մերկութեամբ
 և սոխով և սասանութեամբ և զազմամբ ահի, և դամաշխաս քաղն-
 մամբ ⁶¹⁷ յերկանս մահու փանգեալք' և իրբն գիտիւ ինչ 'ի հոգւոց
 սարսերեալք զանգալն իրբն զկիտմեա 'ի փանգեկ նեղութեանց: Իս-
 յայտ ամենայնի ձեան Աջաղեկոյ ոչ փաստեկեցաւ զբազմախոյզեալ կը-
 կաթն արեամբ արբուցանել, զի 'ի նենգատոր շնոյն իւրոյ ⁶¹⁸ մահ
 բզիկ յաննեալն: Չտեսնա կորստական և մահացու զեղոց արբուցմամբ
 'ի ծածակ խորդուանէ. իսկ զտեսնա հրկիզութեամբ առկայմեալ մաշկ-
 և զոչլո հեղձանգձուկ սաստիմամբ զնարկ . և զտեսնա սրախոյզեալ զա-
 նութեամբ սաստա արկեալ' մինչև 'ի սպանելոց անտի լցեալ եղնն
 հիմունք երկրի մերսմ: Չինչ բան սպա սաս յառաջ բերից յազազս
 Սմբատայ Բաղլաստանոյ և բուլղոյն ⁶¹⁹ արեկընոցցս զխուտրի, որ հոգե-
 ւորազէս արժանացաւ անուանիլ 'ի մէնչ սրգի մեզ ծառայն մեր . զի
 առ բարեգործն այն և իմանական եկեղեցւոյ ևս շարահատոց յան առ-
 ամենեանս դատաւ շար Թշնամն: Ղանոցի բոս մեզոց մերոց ժամն-
 ցաւ իմամաժաւն այն հոսին Քրիստոսի 'ի մեապա անգղալմն և ան-
 բարչիք . և փանգեալ սպանապեաց շարաշար շարշարանոք զնա, որ 'ի
 ծերութիւն պարարաութեան հոգեւոր ⁶²⁰ խաղաղացուցեալ կը զԱջրա-
 նազեան սոցս յաննայնի փրգսլմանց շարի 'ի սպրեկոյ ինքնակալ Թա-
 գաւորացի, և ժողովեալ զքանուոր հոտս Քրիստոսի 'ի փոսս և 'ի
 քովեսս Աբուսոնոյ: Չի յարկելմնս բանոց և 'ի իտաւարայնի անկիս
 և 'ի փիհս անհարկինս և յանձակ վայրս և յաղխաս շարաշարս սպ-
 նապեալ սաստապեցոյց զծերութիւն նորս: Յնա սրոյ սպա և զտան
 կոշիւնեամբ և փութամահ սանընոք մասնեաց զնա 'ի սպառումն սրոյն

ժարույ : Եւ առհասարակ մեր գրկեալք մնացայ 'ի ինձոց հաւա-
սարի՛ ժառային մերայ : Եւ ահա այժմ՝ մարտք 'ի ներքուստ և արհաւիրք
'ի վերուստ ապշնապէ գմեղ . և խորհրդական որդիացեալն մեր չի 'ի
միջի՛ որ խրատերն և յարգարերն 'ի մարտս զտննոցն մեռն պատերազ-
մուցայ : Սեզեկից 'ի գերութիւն վարեցաւ՝ և Ջորաբարեւ ոչ ուրեք
է, որ նորագէ զգեաութիւն զգրգեալ աշխարհիս Հայոց : Ազայեւ հրաւի-
րեալ է 'ի հատրեւ զ Խորայեւ, և պատերազմ՝ գմեղ շուրջ պատեալ և
պաշարեալ . Մոկորե խորգաւանեալ 'ի զահնոց շարագանից՝ ոչ զորե
փրկել գմեղ 'ի ժամոգէ նեղուցս : Ամսիցսս բանադատե թողուլ զՔրիս-
տոնեական սրինս կարգաց մերոց . և Մոսսովէաս չէ կենդանի, որ ընդ-
գիտեգատէ ընդգէմ՝ շարանորս բանասրին՝ : Եւ այսպէս՝ եկեղեցի
Քրիստոսի խորանայեալ եղև և իբր պրութեամբ ինն անինամ և ան-
հոգացող մնացեալ և ըսեալ 'ի ասնից տարեկանոց . և հոսք Քրիստոսի
միանգամայն իսկ գրկեալք 'ի հայրենի սօսանդակն և 'ի սեփնական
վերահացուէն : Եւ եզկելիք և աշխարելիք մնացեալք աշխարհս արեւ-
ընտն միշտ շարժմամբ հեծէ, և աշխարանս ոչբերդականս սրտասուայ
բերե զյաւեառիսարաց արհածս շարիս այսմիկ հատելոց կարելոց գմեղ
և զպայութիւն դամն կասանացս : Զ՛նչ ոպս գիմ՝ նուասապուսնի
Յոգհանուս նեղութիւնս բերից 'ի համար ⁹²¹, զի ոչ իսկ համարիմ
զաննն արժանի արգարցն լինել շարշարակից . տակնն որ ըստ մեզաց
խնց ստակացս 'ի վերոց իմ փարանդամն և նեղութիւն և փրկա-
լիւն 'ի փորձութեանցն, որ կամու զիս առաջի եզի՝ հարկ ասննն այս-
քիկ ըստ Պոզուրի պարձել զտարութեանն, զի ժուսկալութեամբ սմանք
ընկալեալք զվտանգաւորսն՝ բազում սասապանոք ապշնապեցայ 'ի մե-
սայ որդուցն Հապարու խուսարային բանախ և ընկեցիկ լինելով 'ի

' սիւոց անհոգող դու պրութեամբդ, և եզկելիք մեք, որ զգեկեաց
'ի հայրենի վերահացութեանն... այլ և Ազայեւ հրաւիրեցաւ 'ի հատ-
րեւ զ Խորայեւ : Ի գերութիւն վարեցաւ Սեզեկից, և Ջորաբարեւ
ոչ ուրեք է, որ նորագէ զգեաութիւնն : Ամսիցսս բանադատե թողուլ
զորենս հայրենիս, և Մոսսովից ոչ ընդգիտեակցէ . պատերազմ՝ գմեղ
շուրջ պատեաց և Մոկորե ոչ փրկէ : Այժմ՝ մարտք 'ի ներքուստ և
արհաւիրք արտարուստ . արհաւիրք 'ի հեթանոսաց և մարտք 'ի հերձուս-
ժուցայ, և խորհրդականն չի 'ի միջի, որ խրատեր և յարմարեր 'ի պա-
տերազմ : (Մոփս . Խարեն . Պատ . գիրք . Կ . գլ . 67 :)

գուք ողմց, և հապեալ երկամբ չգժայիւք և գեւանիւ և զանիւ և այլ ևս պեպեա հնարինացութեամբք, որ բաւական էր քաղել հանել զբունը ի՞մ յինն: Աւ թեպէտեւ այր մի աստապեալ եմ ես, սակայն յայն մեր քրիստոս, որ զօրութեամբ Զանաչի և սլ անշեամբ պատմի՝ սպրեցոց զիս 'ի մարմնաց աստի մահու և զարձոց զգերութիւն իմ և որք ընդ ինն են՝ որպէս զուշխս 'ի հորաւոյ . և արագոս կորզեալ եհան 'ի ժանեաց գիւղացին, և ընդ Եգիպոյի ⁶²² փախստեաց եղի 'ի Սարեփեաց Սիզանեան 'ի մարգարեացրան Յեղարելի . եւ ընդ Պաղատի վանդակա կոխեցոց ընդ պատուար զարագին Դամասկոց և փախեաց յաղջապեան Աբեռացոյն: Եւ կրեալ զայս ամենայն ըստ սրժանի խնամ՝ և ըստ անբանեանն հրամանի հաշտեալ 'ի քաղաքի 'ի քաղաք, ահա հասեալ ⁶²⁵ կամ առ զբունս հզարագունիցոց և 'ի վեհագունից ինքնակալ Թագաւորացոց, 'ի հեռասանն աստի իննգրել ողորմութիւն 'ի բարեգաշտիկ և 'ի ներդաճախ ինամամութենեկ մերմէ՝ ոչ միայն ինն, այլ և բազմ Ազբանաբանս զբունք . շահել մեզ զարգիս սպանելոց ժառայիցն մերոց, որք առհասարակ արքայք զբանին բարիութեան 'ի հորաւոյն բանութենն: արքայք և բանցոք զիրար սրամասութեան և զբանի խաւովութեան 'ի թշուառացուցչոցն մերոց: Եւ աղաչեմ զոյն, զի ինտատութեամբք և բարութեամբք ընչոյ մերոց ⁶²⁴ համբարձիչք զմեռս մեր 'ի վերոց անարատանութեան թշնամոյն մինչև իսպառ և փրկեալիք զգինակ ժառանգութեան մերոց և լցուցանիչիք սփիւռ ժախիւք զառնար մեծիցելլութեան Աստուծոց բարձրելոց, որ զերեալ և հապուս կողապուս մեաց յաղտամբաց աստի: Եւ հաշտեալ զգաղանս շորաւորս և զգոյլս յափշտափոզս և զհեթանոսս ապատմս և զբարբարոսս ժողրենիս՝ նուաճեալիք զհողմանս զոյստիկ, զոր սասցայք 'ի սկզբանն 'ի մեան քաղցր օրինաց մերոց, որ լի և ողորմութեամբս Եւ թօթափեալիք զմեզ 'ի հոգոց աստի, յոր և մահան մեզք մեր . և լուծեք զլուծ 'ի պարանոցն մերմէ, որ 'ի մեան բանակալիս ոյսմիկ ժանրացու մինչև 'ի մահ . և որքեալիք զայս աշխարհ և զքաղաք, որ 'ի հախաւտութիւն և 'ի նախանն արիւս 'ի պղծոց և 'ի կորսուելոց և 'ի շորաւոր ելիսնաց ասելեաց Աստուծոց . և ըստ մարգարեականնն ժառանգեալիք զբանութիւնսն, հասուցանելով զտանն իւրիւցուցուց թշուառականն՝ զորս և նո մեզն հասցոյ: Վասնզի և ըստ ամեն իմ պատճառի ընաբեաց իւր Աստուած զանմենս բարեկողմ Թագաւորացոց, զի որք սիրենն զԱստուած 'ի մեան բարեբարութեան կամոց մերոց ⁶²⁶ խաղաղութիւն

ասցի նոցա, և խաղաղուէա կենդանութեամբ զգորտախան ժառանգութիւն հասուցին ինքնախաղաղ, և խաղաղութեամբ ժամանեցին առ Արամ : Եւ պարիկ փան հասարակ բանասր հօտի ⁶²⁶ հաստացելոյ ին՝ 'ի Տեանէ՛ մաղթամբ աղբամաց առաջի՛ մեր եղաւ . իոկ անմին աւանմին այս ինչ է, զոր առ բրիտանասպանեալ և բարեյայթ թագաւորոց ունիտ՝ ստել . նեղութիւն և սնմկութիւն և հալածամբ և շարժարմբ և սով և սաւր և գերութիւն և հարստային բանութիւն ⁶²⁷ տանելու ազնազկաց զծերութիւնս ին՝ : Աւրդ՝ 'ի զեռս Բարեյայցուոց նստեալ աւարիտ՝ բազում արատաւոր, յարժամ յիշեմ՝ զգերութիւն Սիւնի . և 'ի իմաստ ոչբանեմ և ինքնակալ Վարդարզ ազատանեալ հասեալ համ՝ առ սառ մեր հայցեմ՝ . սչ զոր սչ ընալ ⁶²⁸ նախ քան զայս բնակութիւն և կայմեր աժմտախաղացն սրբոց, որ յառաջ քան զիսն էին, այլ զոր 'ի սկզբան հաստայս 'ի հօգնմի թեկոց 'ի նախնեաց մերոց ունին զյնակութիւնս և յազանախոցեալք ⁶²⁹ 'ի զորութենէ՛ տերութեան սուրբ խաչից և 'ի նախախնամոց սղարմութենէ՛ անյայթ թագաւորացդ՝ արածէին անգնչեր փութով զհաստացեալ հօան յութարանդիւրութեամբանակի անբոցբազուպես սրախ և աներկիանն հաստով . զոր և ես ինքն զնոյն հայցեմ՝ բարեխոս ունելով զկենսասա խաչց փրկտիւն : Մի՛ գրիեր զիս և որ ընդ իսս են յերկրագալութենէ՛ տառաւորնեալ նշանից և հանդիպման տառաւորագրի թագաւորացդ : Եւ անմասկ յոյժ անիտ՝ 'ի բազում անոց զալ առ մեզ, թեպէտեւ արգելոց մինչև յայժմ : Ասլի զկայմնս հանդըտանն կենաց խաղաղութեանոց ընմեռել իմոցս ըստ սպաստական պերճ և պանծալի հօքի թագաւորութեանդ, զի թեքես յիսմոցելովութեանոց տասի արատնս զերծեալ և 'ի հօգնմի թեկոց մերոց անբացեալ և աւկոյացեալ՝ արածեցայք որ 'ի մեզ հօսս և Արամայ . և առհասարակ մշարն ընկաւոր աղօթո ժառանգութեամբ առ Արամ փան խաղաղութեան և յազանախոսութեան և բարեհաստասութեան ինքնակալ և անկերպարաց թագաւորացդ : Եւ օգնականութեամբ մերով մեծաւ և փոռար և ընդհօր պարտասեպութեամբ զՀայաստանեայցս ժաղպուրդ՝ կազմեալ նախ Տեաւրն և ապա մեզ հանքն Արամայ : Վասնզի այս ինչ յայտնի է առաջի փառաց աժմտոց մերոց . զի եթէ նուազ հսկիս հօտեց բնակիցիմ ընդ հօգնեաւ զորտիսս սուրբ նշանից և ընդ իմանակարութեամբ ինքնակալ թագաւորացդ, որչափ ես առաւել հօսս Արամայ և ժաւանդութիւն փրկաստի զհեա շաղաց իմոց հեռեմն, և հարգան ասն ընդ իսայն սրտի պղծ՝ անկերպական սղխարացդ բանականաց եղանել ,

և սահասարակ հեազգանել ընդ Հասփնայեցոց իշխանութեամբ՝ որպէս
 Իսաակայ ⁶²⁰ և աննայն Ազիայ : Իսկ որք ոչ գտայցեն և արտաքս 'ի
 գաւթե հօտ ⁶²¹ Տեան ելանեցեն, այնպիսիքն կրեացեն դատաստան
 'ի մէնել ⁶²², ո ոք և իցե . և ես անդարս և արտաքոյ մեղադրութեան
 մնացից :

«Եւ որք՝ երկնաբերս և լուսաշուից Նասադայթմակա սուրբ Նշանդ,
 որ արեգակնապետ ընդ երկնայնոցն 'ի մէջ տիեզերական և փառասար
 քազարից այգարիկ ընտեկաւ և, գրեմեխութիւն պալլասան մերայ փրկեացե
 յամենայն կորսանե՛ւ ապահանացու հնարիցն չարի ⁶²³ . զի ոչ մրքիկ
 ինչ ծագանման գերասցի 'ի մեան ծփական ալեաց սասր հինից . և ոչ
 սովզին հօդն ինչ անօրն արձակեցի ⁶²⁴ և անիցէ մեան ապահանու-
 թեան . և ոչ կահակք ընանմանց և սասիք գափլընաց կարացն եր-
 կիպիւ շարժանոց լաժանել կամ գրժել զԱլլարոյզ քրիտասուանդ, որ
 'ի ծագաց մինչև 'ի ծագս տիեզերաց բարձրացեալ և փառասորեալ և
 անանդ մեր . այլ մեծապէս ինկասիլիք և ուրախ եղիլիք 'ի գեղեցիկ
 հանգստեան մերում լրութեամբ խաղաղութեան և ցնծառիկ 'ի փրկու-
 թեան մերում՝ մի՛ ես սասանել յազրմութենէ Բարձրելոյն . եւ ժա-
 մանեալիք յորհնութիւն քաղցրութեան նորս, որ պատկեացն զմեզ հրա-
 շալի փայլան պսակս 'ի քարէ պատասխանե . և բարձրացի արգարու-
 թիւն մեր 'ի զօրութեանն ֆրիտոտի . և մեր փառասորակն որհնեա-
 ցուք զանուն քո՝ ինքնակաւ և բարեկազմ բարեացազորս Թապաւոր,
 օգասաս Կոստանդիանոս՝ կայսր Հասփնայեցոց :»

Իսկ իբրև ընթերցեալ եղև այս Թուղթ առաջի Կայսնր և 'ի միս
 կառ տակաին, որ գեակա շուրջ զմեզ կին զեղեալ հարուստին շար
 արկածք և զչցրգուսն և զհարժանուսն մեր և զարժեալ զիւր կենաց
 բարեացապարս և երջանիկ արքային Սմբատայ, զոր մարտիրոսական հան-
 զիսի փնակայն համարեին լինել զերբնկալուչ՝ ապա վազմուտակն ա-
 ապի 'ի ինկիք ինձ և Թապաւորելոյն Աշտուայ արքայորդոցն զանն
 Թեազորսս Վասիկոս բազմահարկի պատաստիրութեամբ և ընտանեալ
 սիրոյ հարազատութեամբ՝ ընդ ուշի ևս կայեալ զտէր կատարման հօր
 իւրոյ Բասալի, որ ընդ հօր նորս Սմբատայ էր . և փաւթադուցեալ եր-
 թեալ 'ի միասն անտանել և անօրինել զհասարակայն օգուսաս Եւս փան-
 զի արքայորդին Աշտու էր յամուրս սերութեան իւրոյ զարեալ զազա-
 բեալ : Իսկ ես 'ի Տարսն գուսաի գեակգէի՝ փան այնօրիկ նախ առ իս
 լուսնոց կին Վասիկոսն : Իսկ իմ՝ ապա զհրաւիրուսն երթմալոյ նախ յանն

ասեալ՝ առ արքայազին Ալլա յինն յազարկեցաւ : Որոյ երթեալ և զկայսերական հրամանն առաջի ընծայեալ՝ յածարական կամօք կազգարեալ Ալլայոց, շուտ զնոց փառչազոյն զձանապարհոյն : Էւ թաղում հիւրամեծարութիւնս և արքայական պատիս յիշատան պնթ պաշտոյնի գտեալ՝ երթաց ապա 'ի հանդիպումն մեծի Կայսերն : Էւ անզ առ 'ի նմանն մեծափայլեալ զահիս պատիս ասեալ քան զամենայն զահեբէցս՝ ընկալեալ զքառաց փարձանութիւն՝ ոչ իբրև զոչլո տման պատուաւորս, այլ իբրև զմագաւորազուն թաղալ՝ գրեթէ ընդ իւրով իսկ Կայսր զնա հարձայարմար ցուցանէր և թագաւորական հրահանգաց հանդիտիս նախացուցանէր : Ալլա միանգամայն իսկ և ուսար զնա մարտիրոսի և որդի սիբելի Կայսր իւր անուանէր . և զարգարէր զնա ծիրանազկեաց փառք և երևելի սակհաւան հանդերձիւք և սակառան զաւիւք և կաւար սկանախաց ⁵²⁵ ընդ մէջ անէր ոչ միանգամ կամ երկիցս՝ այլ թաղում անգամ նորա զոյս արարեալ, և երկվորս սրաւորս և անկարամեցս զեզեցիկ զնաւք և զարգուք առաջի կացուցանին, և այլ ևս թաղում ըմպակո և ապա և թաղում կազմուածս սակեղին և արծաթեղին նմա պատրաստին : Այլ և իւրոցն ևս նախարարաց զհիւստիւրացն ոչ սակաւ պատիս պերճութեանն սոցին, և թաղում հողոս և առատանեան սանթիս նոցա յարգարեալ կազմին՝ մինչև 'ի դարձ նորա պարնն :

Իսկ իմ լուեալ զնոցի 'ի գուտան Դանքան . և անտրեայ տաւրս ինչ 'ի նմա զեանդեալ՝ թեպէտև սակզ սակզ հրուխրաֆն կուլք սիրուլիք կամօք երթալ 'ի գալտան առ Կայսր, սակայն ևս ոչ կամեցայ . զմաստ անեալ թէ գուցե զոյցի որ և ընդ ախար հայեացի զանդ երթալն իմ 'ի Քաղկեդոնիան ⁵²⁶ յարակցել ինձ համարեալ : Էւ ապա պսպակս ոչ կամեցայ զմալ 'ի գայթակղութիւն մտայ ախարայ : Ալլա ըստ ըզմակիրս ինչոս կամաց չսոցայ յայնն սուրբ, յորում և նախ իսկ սուրբ կինն Սանի և ապա զհիւստի երկիցս երանեալ Լուսաւարիչն մեր և 'ի նմա բնակեալ ⁵²⁷ : Ուր և ախար մարմնովն զանճարմեացն բերեալ յինքեան զգլարս ⁵²⁸ . յայթեցին բանութեան կարեաց և անզք քան զհրամանն զհանդէս առարկութեանն լցին սրբափայլ կրօնիւք կենսականք . և անհամեմատ երանութեանցն արժանացեալք՝ փառաց պարժանք պակեցան 'ի Քրիստոս : Տեսի և անզ փայր ինչ փարւած այրի 'ի ծարձարս յարանեալի մից զժուարմուտս գրամբք և անհամբոյրս առ 'ի բնակել սակս քարածեա իւշարութեանն . յորում և անբանեան սեղան 'ի նմա կանգնեալ միշտ Քրիստոսի բնակեացն 'ի նմա նախախանաց պատու

բազայ : Ջնի սպա ա՛յն սրտի շոգոյ կոցի ընդ քարանու զնմին ,
 յարու՛մ և լուսուսրու՛թեանս մերոյ Արի՛թն երկօրեոյ 'ի նմա սահա-
 ցեալ սպառէր կասարանն սրբոյն Մանեոյ . և սնդ ամենազօր տէրու-
 թեանն Քրիստոսի երկրպագեալ՝ շոգոյ 'ի բարեհամ աղբերիկն , յարմ-
 զաղացեալ սաւրբն լինկն 'ի սաղոյ քրանահօր երկոցն և հոգեար
 մշակութեանցն . որ և երասաց վնմք պարփակեալ շարժանակն և զբարք
 պատուեալ : Եւ յորոյ տեղոց մասուստեանն իսկ էր յարուսցումն իւր
 սաւրբ և անբիժ մեան Գրիգորի՝ 'ի նմին տեղոց և ես թշուառականս
 սփոյ կանք իմա՛ք արժանի գացոյ ճաշակել ըստ յաղբերկ փրկութեան
 "Ղորոզայնն զմեզ , զորոյ և զամբան իսկ ընկալոյ՝ երանի՛ թէ և զօ-
 բնական : Այլ հազ օրնութեան և 'ի փլուզեալ գորակնն , յարու՛մ պա-
 տուական զանմն հոգեար 'ի հովուաց էր ծածկեալ : յորոյ վերոյ ⁶⁵⁰
 լինեալ էր եկեղեցի նախ քան զայս իմա՛վ հրամանաւ 'ի մահարանոց ննչ
 կրով մաշտոյս Տեախ սնդ 'ի ծարժորս և յամուրս բարանմաւոց բնա-
 կեալ արս կուսակրանս խորազանաղղեացս զեանմաշտիս բակափնաց խաշո-
 բանաշակս մշտմուսնչ յաղթմս և յաղբերաղի օգոզատունս՝ աշակերտք
 սրբոյս փաստակոց և մնանդք սաղօթնութեան : Եւ սրա ոչ թեկնս
 միախուսն ⁶⁴⁰ 'ի միասն բնակեալք , այլ ցանկեցիր առ սարսուռ ըն-
 րինն կալեալ կոյանս . սրք և բազմաշխտս քրասմքք երկոց իւրարմն-
 շիւրքք զհարկաւոր զկաս մարմնոցն վնարկն : Եւ ի՛մ սպա այսպէս 'ի
 նոցանմն օրնեալ՝ շոգոյ 'ի գիւղն թարգան՝ 'ի տեղի գրասանոց պար-
 ախզանն սրբոյն Գրիգորի , յարու՛մ զանմք իմաստութեան և անմահա-
 թեանն ծածկեալ կան , ոյսինքն ⁶⁴¹՝ կնկանի տակերք սրբոցն , որք անցին
 ընդ կարգս աշխարհիս ամենոցն ճշմարտութեամբ և յանձնաոյց լուսոյն
 փայլեցին իբրև զարեգակն , և հրով Հաւուցն վառեալք շահագորգեցան
 զամբարտախլ անշէլ լուսով 'ի փասս Արասո՛ցոյ : Եւ սնդ երեկոթմս
 արարեալ և երկրպագութեան ⁶⁴² տէրունեան հասացեալ՝ հասի նշխար
 'ի ծասոց անտի հաջոց , զոր սրբոյ Լուսարշէնն էր անկեալ իւրովք
 մեռաքն : Եւ սպա ընդ կրանկն անդրկն 'ի լեւանակոյնն 'ի մեծաու-
 սանն զարմեալ և ամիսս իբրև ննն ընդ նասն ազգածակեալ՝ հրա-
 պուրեցայ 'ի շոգմարար շոգմոզեալ բանից մերոյ թաղարարոցն , և
 գաւառանեալ 'ի խոսանանց նոցա բարեոց սր ըստ Արասո՛ցոյ՝ զարմայ
 յերկիրս Հայոց : Ոչ նմ ⁶⁴³ սպա ըստ խոսանմնն հասուցումն ննչ 'ի
 նոցանմն անեալ . այլ նանբայեալ խորհրդովք և խոսարազգամ մոռք
 խոսարեցան զնն աղիքատութեան և գզրգեալ ստաննցաւ սզրմնկ

աշխարհս մեր 'ի մերոց աստի Եւ եւ կրկին կարտեի արարման լինել 'ի բնականեկ աստի, և սա նոյն սուրբ այրի ⁶⁴⁴ բնակիլ, թէ ժոհ սեղե այ կասարել . այլ այս երբ Տէր կամեցի :

Բացց մինչքն քորն գտնուուան 'ի Գլին քաղաքի որդեցեալ կայր և համակեր միւս 'ի շար խորհուրդս խաժանել շար Թանօք խրոմք զԹագաւորն Գաղիկ, կամ թէ համագունք իսկ գամնայն նախարարն ընդ նմա, և արհանել ողորտօղու յեղծումն և յազահմանութիւն ⁶⁴⁵ . այլ նա յուսացեալ 'ի Տէր սչ սահալ ինչ մայն ամբօխ աշխարհոյցս չփութից 'ի վերայ նորա անեալ բրգեալ հեղոյր կուստիւրաց և զործախալաց նորա և զօրաց և զօրապետաց ըստ այնմ մարդէ Հերայ և Չարեւանքայ, և Մարանքայ և Կախիւանոց . և զթեթէ 'ի բաղամ ասորս ստղատախուսրաց նորա և զօրաց և զօրապետաց ընդգէժ զինեալ մարտի քաղութեան՝ արեան նազաղիս հեղոյր ⁶⁴⁶ . Իսկ արս զոյն ամնայն ուժ պնդութեան անեալ շար աստիկանին, որ իբրն գանարգ որ և զարհամարհեալ միւս սա 'ի նմանն սա ասն հարեալ լինել 'ի անկարցեալ ընդ իբն և զայրացեալ միմեալ յոյժ, անցեալ զիմեալ երթեալ զիգէր սա ինքն զանթիւ զօրաց կարուան . քնոյր զայր հատաներ զհաղմոմբ Մարգասանի ⁶⁴⁷ և Տար գուտի՝ մեծամեծս փրոյր ընդ շորգել ըպիտել հարհանել խարտակել բաղիւ և 'ի միկոյ 'ի բոց կարուանել և 'ի սուր սուսերի մաշել միմեզանցն իսկ զասճճ և զզարճ և զգուտի . Իսկ իբրև զոյն ամբօխ քաղմութեան Տանկասան զօրացն անսին սարմարք եկեալ հասեալ 'ի վերայ, և զմտա անեալ զխրոյցոյ ևս անոց Թուշարբափոց մեաւ լքեալս սա 'ի գատերազմել, և եթէ սչ սգիլ զան 'ի հարթ հասարակութիւն . այնուհետե տառի անեալ զսչ կարողն ⁶⁴⁸ կասարել և կալ ընդգէժ նոցա գատերազմա՝ ազս շուեալ զմացեալ սա զալթն՝ և ևս զմտա զգուշարար ինն ամբազանեա սանկն . և ինքեանք սահասարակ զմի զմուտրութիւն զմուտրեալ և փտեալ 'ի զինս և 'ի զարգս ելանկն 'ի ստորս ամաբ լերանց և խարանոս և յամաբ քարանձաւաց, և այսր անդր սրափառեալ սեթեւեթեալ սլացեալ երթային զայնն ընդ հեաամակոյց Թնամեացն զինի նոցա : Իսկ 'ի ստրուբեր երթեակութեանց նոցա կահակաց 'ի կահակ սա 'ի յարչասայր շայտութեանցն՝ որ ըստ Սոգաննին « Իբրև զուլս այժեմանց զազս ասեալ ընթանային 'ի վերայ լերանց Ինթեկոյ » սչ կարէին զինն նոցա բերիւ գրոհք Թնամեացն, և սչ զկան անձանց զինչպիսութեան խրեանց կասարել : Եւ զթեթէ իբր յախլաստիութեանք ինն յիմարեալք

խելացնոր հարձեօք իբրև ամբաս երկուս՝ ապա անցեալ թողեալ 'ի բաց գնացեալ երթային գհարուային հողմանքն Ուստայ գտաւին 'ի Հէր և 'ի Սաղման , և անախ 'ի քաղաք Աջորդատականի 'ի սեւ լուծեկնն Ալաւծոյ ⁶⁴⁹ : Բայց սպարապետին Աշուայ անգաւ և անգաղար և ժանդենաւոր մասնաւթիւն ծառայաւթեանն ոչ յիւնցան չոր բռնագտան Յուսփոյ և ոչ գտահայտւցին զանողազ սիրա նորա , զի միշտ 'ի խորհրաց չարաց արբանեկեր : Եւ իբրև հանգերեցաւ նա ելանել զհողմանք Աջորդութանի՝ ապա զմեծ և զբարեպաշտ սիկիմն՝ զմայր սպարապետն , և զերկուս ևս զբարս նորա ընդ հողմն 'Դախլուսնոյ յազարիէր 'ի Պարս Աջորդատականի , 'ի գիւահաւը զնոսս հացաւցեալ ըստ պայմանի պատանդաց : Զհնի սուղ ինչ աւարց ապա և զինքն իսկ զսպարապետ Աշու 'ի գուռն հուլիս ստիպով ստտիկ . որայ և վաղ վաղակի իսկ լուեալ գնացեալ առ աշի բնասեկեացն՝ պտտուսանբարար զնա ընդունէր և ստտունեան սաճիկն նմա կարգէր և պարգեւ և պատխաւ նմա յարգարէր : Բայց թագաւորն Գազիկ և համալուծը իւր և նախարարը իբրև անախ զգրահեղեղ սղիխ չարին չարացեալ ցամաքեալ և անցեալ գնացեալ՝ աւհատարակ փառաւոր առնէին զնախախնամոյն Ատուած . և ապա զամնոյին յիւրաբանչիւր գաւառս 'ի քաղաքս և 'ի գերզատանս և 'ի գիւղս և 'ի առնս՝ սլինչ վրասեալ 'ի հինկ չար ստիկն , բայց 'ի սակաւաց ինչ՝ որք պարտանդեալք 'ի թշնամոյն ոչ կարացին ժամանել անխանել յամրացեալ գաղթն : Կռև մեծիմաստ և բարեխորհուրդ և արգարտիորով իշխանն Աննայեանց՝ Ալամ , ոչ սակաւ զօրութեամբ մասուցանէր թիկունս օգնականութեան թագաւորին Գազիկ . և ինքն ըստ իմաստյեղձ խորագետութեանն՝ մանաւնդ թէ ստտւածոյին իսկ այցելականութեամբ 'ի բաց ասրեալ մղեալ վարաւար յաշխարհէ և 'ի ամնէ հօր իւրոյ զբարս սղիխ չարութեան չարալուսի չար նիկիցն առանց բանի պտտեբաղմաց . և յամնայն 'ի հրացայտ չարութեանէ հարսբարացն Յուսփոյ ամրագահեա լինէր 'ի հովանի թեոյն Ատուածոյ : Աշլի իշխանն Մահայ՝ Գրիգոր , եզրորս իւրով Գուրգենու բազումս յարգարէր ընծայէր զտոկ հարկն ծառայութեան առաջի Գազիկ 'ի հալածանս անդ . և ինքն խորափա և զժաւարածայտ և անուր աշխարհում իւրով փրձանէր ոչլ անբող 'ի գերչացն նեղաց :

Առդ՝ իբրև զոչս ամնայն ըսեալ արքայարգին Աշուս , մինչդեռ եր 'ի Հոսփոնայեցոյ սերութեանն՝ ապա մեծաւ շնորհօգուութեամբ և բարեխորհուրդ ծառայական խստամարք ինդրև հրատեւա գտանալոյ անգ-

րեն 'ի հայրենի տէրութիւնն 'ի Կայսերէ' յոյս արտրեալ նմա թէ այց արտք Տեր և յաջողեաց 'ի բարութիւնս աշխարհին Հայոց: Իսկ կայսր Կոստանդին ըստ ժամանակի լրութեան բարւոյն սիրտիք որտի հաւանեալ ինկրոյն Ալաոս , սպա ևս յայնապատիկ պատրաստէր նմա պարզեա և պտտիւս և բազում կորստիս և երեւելի զարգս և զէնս և նեղագոս սկիզբնս և անկտաննս , և բազում ևս զանձիւք զնա փարթամացուցեալ , և բազում զգրափորս և զորս Հաւփնայեցիս 'ի ձեռս նորս գաւմարեալ' յաչարիկ: յերական աշխարհս Որոյ շուեալ երթեալ անցեալ զբազում սթեանոր , և եկեալ հասեալ յաշխարհ իւր' զբազումս նուսնեալ 'ի Տնազանդութիւն ինքեան կացուցանէր . և 'ի բազմաց նորնձոց ինն հիւրանեծարութեան ⁶⁵⁰ տին կաշեալ սգաւար: Իսկ վասնզի մեծ գոտասկերան Կոյր զիմացբաւ ընդզեմ' նորս գասնէին շարութեամբ' սլ երբէք հաւանական միտս 'ի Տնազանդութեան ⁶⁵¹ սակի սասցեալ , վասն այնորիկ իսկ 'ի գերութիւն Յունականացն զնսսա մասնէր : Իստպա Ալաոս պարսպեանն Հայոց 'ի սին իսկ յայսմ ժամու եզև իսկ և իսկ գասնալ յաստիաննն Յուսպայ' եկեալ հասեալ մտեալ 'ի մայրաքաղաքն Դափն : Իւր քանզի խորամանկ ստտիկանն խորհրդարար 'ի մտկեզեալ' սուր հակառակութեան 'ի մէջ նոցա արկանել , այտպտարար նանրական մտք թագ կայեալ պարսպեանն Հայոց և սուսեր ընդ մէջ անեալ' առարկ: յաշխարհ իւր . որ գրեթէ գիրկ ընդ խանն 'ի գիտի միմեանց հարան' ինքն և համեմուն իւր արքայարգին: Իսկ իրբև եկն և ետես զաշխարհս առհասարակ տգաւեալ սասանեամբ և զոյլս վանսաստիւր լեալ և զմեացեալնն ցանկցիր անկեալ և տխուեալ յոտար ազգս , և սիրելի գոտասկերան իւր վանեալ վարտանալ և գերեալ յարքայարգւոյն Ալաոս և 'ի Հաւփնայական զորացն , և զոյլս ևս զգերդասանս նորս և զգեօզս յաւարի առեալ . սպա այնուհետե երկոյորնչիւրքն նոքա իրբև գոտարածին թշնամիս ընդ միմեանս 'ի զրգաութիւն մարտից մարտուցեալ' իմասնմար լինելին զմիմեանք ելունել 'ի հակառակութիւնս և 'ի կռիւս : Իւր վասնզի 'ի վերայ երկոցանց նոցա թագաստրական անունս կառուցեալ եզեալ եր 'ի նոխանե շարակնութեան յալողման ընդ միմեանս բերեալ , վասն այնորիկ իսկ առասել ընդգզեալ զլարեին' իւրբանելիւրոք 'ի նոցանէ գիւրն ինկրելով կացուցանել : Յոյսմ վայրի եկն սպա մեծ իշխանն Սիւնեաց Սմբատ 'ի Ալաոսարական կայմանէ անտի առ արքայարգին Ալաոս և բազում պատուատեր և սերս հարազատութեամբ ընկալաւ զնա' մեծապանծ պատուով չեղզացու-

ցեալ : Էջն և մեծ Հայկազունն Վրաստի՝ եղբայր ժանկարցաւ իշխանին Գրիգորոյ, և զնա ևս 'ի նոյն պատիս պերճութեան ժայեղական կարգաբ մեծարէր : Էւ ապա համեմունքն երկարեան, որք զժառգաւորական անան ժառանգեալք էին՝ առաւել ևս սաստկացաւնին 'ի մէջ իւրեանց զազմուկ խափութեան : Իսկ իմ ապա ըստ զիտաց քնն 'ի ժամ զիտոզ ժամանեալ եկեալ հասեալ 'ի հեռատանն հաւածանայն, և աորուրեքեալ և հաւնջեալ 'ի մէջ նոցա՝ զժայելուչ եղբայրական լծակցութիւն պարտատել 'ի մէջ նոցա լանահար լինէի : Ըստ որում ապա յունկեղբութիւն ⁶⁵² քնն եկեալք երկարանշխարքն և հաւանական միտս սասցեալ 'ի պայման միտքանական և խաղաղուեա սիրայ հաստատեցի նոցա Իսկ ապա լծագաւորն Ալլոս արքայորդին չուեր գնացր երկնացր հասանէր 'ի հազմանս Գաւգարաց մերձ յամրացն մեծ, որ 'ի լեզու Վլաց Շամչուլէ, պոսինքն՝ Էրեք նեան անաւանի- վանդի հօր նորս զազգան զայնոսնի չուրջ զամրոցան ակփշտանացուցեալ էր իւր ⁶⁵³ և զեղբորս երկուս՝ Վրաստի և Ալլա 'ի սոհմէ Գնթաւանայ բերդազաւս և վերականցաւ նահանգին այնոսի կացուցեալ : Իսկ սա զնոյն հնազանդութեան կարգ առ 'ի նոցանն առ իւր պահանջէր գալ 'ի մտքմութիւն ծառայութեան : Էւ վանդի նաւազունս և սահաւս անդր գամներ ասնիկս զօրացն . վան այնորիկ զօրսն իւր 'ի մասակայ դաւաւան առաքելք երկնալ հօգալ գամնել զարդուսս իւրեանց՝ մինչև անդրևն ընդ կրունին քնն զօրեցի Էւ քնն ապա ժայելուչ եղբայրն Արտուս և երկերբուր յիսուն արածքք երկնեալ աւհայացեալ զօրեր զազարեր մերձ յամրացն՝ որ կուէր Սիւտրէթ : Իսկ Վրաստի և Ալլոս իբրև տեսն զայն, թէ կարաւան ողային սպասարուս առ 'ի նեանն պահասեալ է և առ 'ի յունմէքե հուպ ընդ հուպ չիք նմա պնակնութիւն . այնուհետև անքացեալք ⁶⁵⁴ ստուարացեալք և կկցո ընկեցեալք՝ միանգամայն իսկ զուժարասի զօրս իւրեանց առնէին ծածկարար, ընդ քնքան անելով ⁶⁵⁵ և զգրեկն իւրեանց յանրոկ զօրեցն զաղայազօրսն Տփղեայ և զժօրծարացն Կովկասու, և իբրև արանց աւելի քան զօրերհազարաց ստաներանքեկայ վահանաւորաց նիզակաւորաց զաղակաւորաց . և ապա յեղակարծուան ժամուս 'ի վերայ հասեալ՝ սպաստակ սփռէին : Իսկ զայն պիտի նոցա անեալ սասակի հեճ և զուղթո բաղմութեան զօրաց գիւրեանք ⁶⁵⁶ չուրջ պատեալ՝ ապա բաղմապաղաս արտասուք յայնուհանութիւն զօրեր բազումն Տեաւան Ալաուծոյ կարգային, որ կարողն և միով զհազարսն ⁶⁵⁷ հաւածել . և կնքեալ զմիքեանս նշանաւ խաչին՝

տհապին ինն զգրգմանք ճախատ ժարակց ընդզեժ՝ յարգարեմն և արխարս
 ամուսնարս ամուսնոզն ասպազն 'ի վերայ շահաստեկալք՝ սա 'ի
 քթթեկ արան զայգազակն հերթեալ ընդ մէջ ⁶⁵⁵ զընդրս ասպարտակ
 ոտպնն բազմութեան ընդ կրաննն դարձուցանեմն, և երկերիւբար միայն
 արանքն զչարիք հազար սպասազնն նոցա ընկեալ խորզեալ զանեալ
 զարտակն : Չամեն 'ի սաւր սուսերի և 'ի սլարս նեակց և 'ի ակզս
 ներգախց հաշեալ մաշեալ ստասկեմն . իսկ զամեն մերբախալ արարեալ
 զՍտասկնտան ստասկեմն . և զամեց զամչս և զանմոջն կարեմն . իսկ
 'ի քրիստաննեցս ինացեալ հազուս հոգւոցուս արարեալ զնստ թողուքն
 երթեալ զնալ 'ի բաց, և զբեթե սչ սք 'ի նայանն ճոզարեալ գամնը,
 բայց միայն Վասակն սահա արանք փախտեաց անկեալ յամբոցն Շաւ
 շուշակ : Արդ՝ այս այգախ Իրագործեալ, քանզի սրգախ նկանան Կե
 զեմնի զարեալ հաշակեալ 'ի բանտն այլապեաց և լիզանինն զնստ
 արարեալ՝ ինչն Աշուս եղբարքն իւրով գամնոց զնոց ինչութեանք և
 յոյժութեանք բազմա և մեծա տարա զհոգմանք Վրաց աշխարհին
 սա յաւա սիրեցեալն իւրեանց իշխանն Կարգեմ :

Բայց հեղահամայր իշխանն Սիմեոց ընդ կրաննն յարայարգայն
 գործեալ Սարգստ լեռնե անտի՝ շուս հանդիպի եղբարց իւրոց երե
 ջանց՝ Սահակոց Սիմեոց անտն և Քարգեմն և Վասակոց . զանոցի
 նպս զեռ ընդ զեռ եկեալ անցեալ էին յաշխարհ անբութեան իւր
 եանց 'ի փախաննե անտի հրտակի նոցա Յուսոյ : Եւ սպս վայելչա
 րար սրով 'ի միտնն միտնորհարգք զփառ հասարակալք՝ անբեմն 'ի
 վերայ սեփհանն իշխանութեանն իւրեանց . գուն 'ի վերայ գործեկ լի
 նեկ և նորագեկ զՏայրեմն անբութեմն՝ զանկեալն և զհործանեալն 'ի
 թշնամեաց : Այլ և կանոյք ևս երկարանչարացն ⁶⁵⁶ եղբարց զբաւեալքն
 'ի զերութեան՝ զերծեալք 'ի մեաւց զերչայն, յեա երկեմ մի պայն
 հանդիմն 'ի գահս և 'ի սնեմախ անբանց իւրեանց : Բայց և Հայկազուն
 ևս եղբարքն Սահակ և Վասակ՝ ընարար հասարակք գաւառայն սր
 շուրջ զեղբր ծոփակնն Կեզանց, յայտ 'ի սոյն տաւրս եկեալք 'ի հե
 ոտտանն հաւածանայն՝ անբեմն պայապատեալք զաշխարհս անբութեան
 իւրեանց : Իսկ թողուարն Աշուս՝ զամ սրոց սլոթ բան ճաւեր զան
 նարս — շուեալ զփառ թողուարն համեման իւր հորեղբարարգոց, եթե
 ոչ եկոց մնաց 'ի սահմանեալ ախտն սր 'ի մէջ նոցա, այլ ընդ իւրով
 մեամբ նաւանեալ կոցոյց գաւանս և զպարախս սր շուրջ զՎարդա
 շարատ քաղաքս, սոսիս սլոթիկ հեապրիկ լեալ 'ի թշնամութեան

ընդ միևնանս և ամբոյս մարտաց ⁶⁰⁰ և հոյլս հինից պատրաստեալ՝ մինչդեռ Աշտո անկասկածաբար կայր նստեալ զօղեալ՝ ՚ի գիւղն որ Պազաւերն անուանի — յեզրագրծումն ժամու յառաստին պահու յանկարծարին ՚ի վերայ ժամանեալ՝ իջիրս ինխելան իւրագոցոց ՚ի վերայ զորս նորս անկր ։ և միանի միահանգերն զինքն և զհասարակ զուկն ժարտեալ փախտակամուձեանք՝ սահասարակ յաւարի ամուշր քամենայն կազուս կազարուս նոցա և զցինս և զզարգս և զժիս և զըրբիս բազում յոյժ ։ Էւ ինքն զարձեալ լուեալ ՚ի Պաղարշապատ քաղաք սահայտեալ արձանանայր ՚ի նմա ։ Իսկ միւս ևս Աշտո չոգուս նստու ՚ի Պիլին քաղաքի ։

Իսկ ևս ապա ժամանեալ անդ ՚ի մէջ նոցա՝ ոչ սահաւ ինչ բանս յանդիմանութեան և լուսացոյ սպասում խաւովութիւն ՚ի վերայ որսպայտրուցն անկի արասարսմար առչորմանք սակօ այնպիսի մահահատ գրծագութեանցն զոր արար ։ Էւ թեւքիս բոզք բարձեալ իմասնար լինելի բամալ ՚ի միջոց նոցա զչոր սերմանացանի որսմն, զի մի՛ գայի ՚ի նոսս խնորք ցուսց — որ թէև առ ժամոցն սեղի սուեալ բանին հաւանական անուցանելին կրմն ՚ի հաշտութեան սակի — սակցն ոչ կացեալ մտոցեալ ՚ի բանն բարեզգեացս, այլ վաղվադասի ՚ի չոր մահանս զարձեալ հակամակին, և այնպէս սակաւին ընդ միևնանս գտակին կշտամ բութեանք չարի և բորբայեալ նստանու ։ Էւ սպա երկարանչիւրք նորս հեատանայ ընայք միևնանց և զմիևնանք պարպայածեալք՝ սահասարակ զզրգեալ սասանեալ աւերեալ քանգեալ կործանեալ լինելք ⁶⁰¹ սեփական սերութիւն աշխարհին իւրեանց և զմեծութիւն և զփառս իւրեանց ազգի օտարի սուեալ՝ ՚ի փարթամութիւն ոչլոց և յոջրաստութիւն ինքեանց ⁶⁰² արածեցին զճանապարհս իւրեանց ։ Էւ ոչտղես զերկեամ մի երուզակորն զմի իրեւաց զուշիմս առջին ⁶⁰³ ։ Իսկ ևս ուսնչ եզրելի անմին ինց կարգայի, զի բազում անգամ բնակեաց անն ի՛ ընդ այնտիկ զք սակին զաջջցն, ժամեցի ևս էի խաղաղարար և յորժամ իտակի՛ նոցա ⁶⁰⁴ մարանչիկն ընդ իս ։ Իսկ թագաւորն արքայորդին գնացեալ սանու ՚ի կուսութիւն իւր զզուսար իշխանին մեծին Սահակց, որ Սեւադոյն յորընընէր ։ և անդ զզարմն գարեալ և զհարտան յորինեալ՝ աւարե նմս ստիկանն Զուստփ թագ արքայական և զզարգս զգեատաց պատասխանս և պայծառս և վայելուչս, և միս սսկեաննս պատասխան զինուք և զարգար, և հեծեալս յոյժակամութիւն նմս զուկն Իսնոյելեան ։ Իսկ նորս պսակեալ թագիւն, որ առաքեցաւ յասիկանն՝

և բազում կարափա և զանն նա սասիկանին առաքեալ՝ ասեալ ապա
ևս ընդ իւր զգորս իշխանին Սահակոյ աներոյ իւրոյ՝ զայ շուտ հասանն
'ի զուան Դովին քաղաքի, զանդի 'ի նմա իսկ առկայացեալ կայր միւս
Թաղաւորն հանձնան նարան . և զամարտակ զորս ապա սխալեալ ⁶⁰⁵
սարածանէին 'ի մարտ : Իսկ ես 'ի իաղազութիւն միշտ ի ակի ընդ իւ-
րայանչիւրան՝ որպէս միանգամայն և երկկցա և երկցա :

Բայց արքայորդին Աշուս 'ի բազմութիւն զորացն ապաստանեալ և
'ի բախութիւն ինքեան նա յաւացեալ՝ անբարասանս և բարձրացնա
փրայր . ընդ որս ոչ Թերեա հանեալ Տեան, եւ իրրե մարան ընդ մի-
մեանս բաղկեալ ըստ զբզաութեան յազմանն Գրիգորոյ աներոյ ար-
քայորդացն և որպէս իշխանին Սեպուրի՝ 'ի փոխուստ առաջն նոցա զառ-
նոցին զորք Աշուսոյ արքայորդացն, և զբազանս 'ի զորացն որոյ նարակ
ապին ըստ Խնասանոցն բանի, Թէ Տէր անբարասանից հախառակ կոչ-
ապա գնացեալ շուեալ երթեալ արքայորդին առ մեծ իշխանն Աբոյ
Գուրգեն և զորս բազանս 'ի նմանէ զամարտակեալ՝ զարձեալ զայր
հասանէր 'ի Վարդաշապատ քաղաք : Իւ յոյնն նուազի ապա ոչ առաւ
նոցա առ 'ի յինն Թոյլ մարափ ընդ միմեանս հարկանիլ, այլ բաղկեալ
իմ զգործարանս իմաստից նոցա՝ իրասու բարալ զանին մատուցանէին,
յազաութիւն ⁶⁰⁶ սիրոյ ընդ միմեանս իմաստութեանք բերեալք : Զայսու
ժամանակա ապա իշխանն Սիւնեոյ Սահակ ⁶⁰⁷, որ սեփհոյանարար
զայտգտակք զգուսանս առ ծափեղերն Գեղամոյ՝ փոխնանեալ փոխի 'ի
կենացս, Թոյլով իւր ստոր մի մանկիկ աղոյ փոխանարգ . և զննն զնա 'ի
քնարանի առ զուրս մեռակերս եկեղեցւոյն իւրոյ 'ի զիւրն Գորաստան :

Բայց Թաղաւորն Աշուս արքայորդին շուեալ գնաց առ մեծ իշխանն
Սահակ աներ իւր . և ապա զկնի իւր զնա համագանդ հանկերձեալ իւրովքն
զորք երթոյ գնոյ Սևաթ գուստ առ 'ի հնազանդել զրիրս ապտամ
բաւթիւնն Մովսիսի, զոր իւր իսկ կոչուցեալ էր զնա իշխան և հրա-
մանատար նուազարարոյ ազգացն այնոցիկ Սևաթ գուսաթ : Այդ ապա
մեծ արեւելիսկական, որ զպապականքն իսկ զնան Գուգարաց մերձ 'ի
Դրանս Աշուսոյ՝ զայր հասանէր զորս բազմա . 'ի Թերիւնտ օգնականու-
թեան Թաղաւորին : Իսկ Մովսիսի անտեալ զբազմութիւն զորացն սար-
մարար հարգան ասեալ 'ի վերայ նարս՝ ապա և նա զամարտակ մեծ
ասնէ յանգուգն և անձամի զորաց, գրեթէ իրրե զյարձանս ինչ աշխից
ընդ զառ 'ի վայր հեղեալ, որք և ընդգնեալ փաթային հանել մեր-
ժեւ զԹաղաւորն իւրեանց : Իսկ նա պատգամ առ Մովսեան յղէր :

գասաւցեալ հարտաութիւն բարուցն ընտւցանել՝ և գալ 'ի հնարան-
 գութիւն և կեալ 'ի խաղաղութեան⁶⁶⁸ և 'ի հանդարտութեան': Բայց նա
 յաւեա ինն իրախ խտութեամբ զդաստաբանին պատգամսն գարնու-
 ցանէր: Ալլա խոհեմ և աշխ՝ Թագաւորն հանգերմ իշխանուն Սահաբա
 կուս վաւեալ զգորս խրեանց յաղեզն և 'ի սուսեր և 'ի սեզ նիզախոց'
 արս ընտիրս հչտախոցս, սաւղինս և ահեկինս կաղմէին: և շուեալ իրրև
 զհրասոկ ինն վազվազակի հասանէին յոմն ձորոցն, յարամ ամբացեալ
 կոյր Սովետս համագունդ իւրոյքն⁶⁶⁹ զքորք. և սնզ ապա ահալին
 ինն զգրգժմոր շահաստեմալ ահս պահուցանալս 'ի վերայ նոցա հեզուինս
 Իսկ զայնոյրս պժ պնդութեան տեսեալ զքորոցն Սովետի՝ յանկար-
 ժակի ցան և ցիր այսր սնզր յարձակմամբ փախտախ հեռանային ու-
 րոյնանոցն⁶⁷⁰ միացն Թաղսլ զՍովետս: Ալլա և ինքն վազվազակի
 խաւձոպեալ ելեալ 'ի ձորակն յարեմաւսս կոյս հապձեղով փախու-
 տեայ վնոյր անգանէր յաշխարհն Սիւնեաց սա իշխանն Սմբատ զի Թեր-
 ես 'ի սոզրելոյ նորս հեակ աղոգս գտանել մարԹոսի խրչոյցն սա-
 րսիւսանաց: Եւ մինչդեռ Թագաւորն սակոյտոցեալ Սուտի գասա-
 ուի համազել նսանել զխատարանաց աւազակուս մարզիկ⁶⁷¹ աշխար-
 հնն, յանկարծակի գրմեալ շուեալ վնոցեալ Սովետս 'ի Սխտան
 կազմանցն՝ 'ի մտի գնէր երթալ սա մեծ քորեզխկաղոսն Ծանարոց և
 բարւոյ խասանաբ միտրան ընդ իւր զնա կացուցանել և գրասԹափ
 իւրոյ ակրութեանն լինել: Զայն սնցս աղեակ ընդ հուզ զգացուցեալ
 Թագաւորն՝ վազվազակի զհեա անազարել կրԹի. և մի 'ի ներքս սա-
 բեալ 'ի սաստիկ փաւեալն և 'ի կազմեալն Սովետի և մա սա նա
 հասեալ և զագուցեալ զլիանոցն երկաթի վաղերք գրեցուցեալ՝ շեշա
 ընդ մէջ ձեզքեր զամուր գլխանոցն, և յերկիր զնա հարստեալ. և ընդ
 կրունին գարժեալ⁶⁷² ստեալ ընդ իւր զՍովետս ամնէր, և խարեալ
 զաշա նորս խաւարեցուցանէր կաւրութեամբ: փան զի որ կամա կա-
 րութիւն յնքն կրէ՝ ոչ կրրէր կարն նա գալ յառաջութիւն: Իսկ
 իրրև այս պոպկս 'ի կանս անկն եղև իրազարժեալ, ապա շուե զնոց
 սա Թագաւորն 'ի գուսան Շիրակ և սրաւիկր սրախ սա ինքն կուչ

'սինակեցեր' սակ, 'ի մէջ ցրտութեան սասնանանեաց: այլ ընտու-
 ցեալ մեղինս զցրտութիւն սասուցեալ քս հարտաոցեալ բարուցը, և
 հնարանդեալ ինն՝ կեայ 'ի հանդարտութեան ու (Սով. Խորեն. Պոս.
 գիրք Կ. ԳԸ. ԺԿ. 1.)

զեզրայր իւր զԱրաս, զոր իշխան իշխանաց էր հոյսուցեալ, և զիշխանն Արաց Գուրգէն զնարան անէր՝ շեւս գիտելով զոր առ 'ի նոցաւնն էր նմա նիւթեալ գաւառանութիւն շարակնութեան նախանմու։ Եւ հանգիպեալ միմեանց 'ի գիւղն Որմանի ⁶⁷⁵՝ մեծապատիւ զնոսս անել ըստ սրբնի թագաւորաց բոցմտաբարզն բարութեանբ։

Եւ զանոցի ոչ լինէր յաւուրեալ նոցա յայնժ անզի բանալ նոցա զգուռն հորտակն ըստ երկնայնի սցեղութեանն՝ յուգարկի 'ի նոցաննն և եկեալ աւհոյանոց առանց խիբ հատկածանոց 'ի քաղաքադիւղն Երազգուսրս։ Իսկ նոցա 'ի ձեռն պատրաստի սիրոց զգուռն թագաւորին խորհեալ և հնարս որպայլթից նիւթեալ՝ յանկարծակի 'ի վերայ յարձակին բազկել զնա անյայտարար։ Իսկ ապա փարբ ինչ յառաջ իրազկել ընալ թագաւորն և ստիպով աւեալ ընդ իւր զուսոր Արատոց եզրոք իւրոց և զգաղթն Երազգուսրից և հաղիս 'ի խորգաւսնական սրտորգութեանցն նազարեալ՝ յուէ զնոց յՈւտի գաւաս։

Իսկ նոցա եկեալ և ոչ գտեալ մարթեցուցանել զոր համբին՝ ամբ զանձամբ արկեալ և յեակոյս մնացական գաղթն յաւարի աւեալ՝ գաւոնոյն։ Եւ յայնժհեակ ապա աստիկ թշնամութիւն 'ի միջ նոցա զեզեալ ընդ յայսպիսի խորհեցեալ մահահոտ շարութեան։ Բայց Արտակ, որ անփշահանտար որոյսպտակ զակրութիւն Գեղարքունոյ՝ հարծիտ իմն երկիրդի զարգայե ⁶⁷⁴ 'ի մահ եղեալ՝ ինզրէր առ 'ի նման յեակար երզման, զի անհասկան լիցի 'ի մասննն առ նա և յեւաննն - զոր իժ իսկ ընկալեալ յարքայէ զնամակն՝ և աւեալ առ Արտակ՝ Աջոս յուէ զնոց առ թագաւորն և յաւաճեալ նուսպին իբրև զհակամա դարձակից և զեզրայր սրբելի հոստարմնոցուցեալ իւր ընդունէր զնա որտուով մեծաւ։ Իսկ զինի ապա հրապարեալ յոմանց, որք ակնին թուղթս առ նա գտեալ զմաս թագաւորին Աշտոց և Գուրգենոց աներոց իւրոց 'ի ձեռն սուրհանդակի միւսժ լի աննոցն խորաննի խորհրդոք - սակա պոսրիկ հուրեալ հապել զնա երկաթի հապանոք և զնն յամբոյնի սնդ, որ Կոյեանն հոչի։ Իսկ ևս թեպէտև սաստիկոյցն բան յանգիտանութեան 'ի վերայ անեալ թագաւորին՝ պաշարելի զնա կշատարութեամբ մեծաւ զան սակոյց ուխտին երզման և հապելոյ զԱրտակն և ընդ իւրով մեծամբ զակրութիւն նոյս նուսննոյ ⁶⁷⁵ ասկայն նա 'ի Արտակ զմտան ասրեալ մզեալ հանէր և փարբ ինչ աւարս ⁶⁷⁶ ժամ եղեալ՝ յաննն աւնոյր արձակել 'ի հաղարաննն և հոստասեղ զնա յաշխարհ ակրութեան իւրոց։ Խաղայն և ևս սակա ոչնորիկ թոյլ աւժամոյն աւեալ՝

զի մի թերևս ըստ մանկական բարուցն գազանական ինչ սաստցի կանս, և գանկազնն գրծեալ գրծեացի իր, որ և այսպէս ապա այլում սեղաւց զպատիկ թողի հազաւ՝ երկնուար այցելութեանն յանն արարեալ :

Չայտա ժամանակաւ ոմն Հազարոցի, Փարիկնի սնան իւր՝ ստիկան 'ի Հայո յամիրապեանն անտի աւայեալ և ընդ իւր բերեալ թագ՝ գնեք 'ի գլուխ թագաւորին Գաղկոյ՝ երեքիկն զնա պատկեալ 'ի վերայ Հա- յաստանեացոս, և այլևս բարեկայելուչ զարգաւք զնա շքեզացուցեալ : Ազո և թագաւորն ևս ոչ ստիտա ինչ պատիւս և պարգևս առատմիրս նմա շնորհէ : այլ և ամիրապեանն ևս բազումս առաքի գաննո ստիոց և արծաթոց զիկան 'ի սահն ուղբունի և զայլնն 'ի նպաստ ստաութեանն Բայց ստիկանն Յուսափ յաւեա ինն ընդ պատիկի զչարեալ՝ ահազինա կրճուէր գաստեանն 'ի վերայ թագաւորին Գաղկոյ, սպառնացեալ լի ապահանութեամբք և ժառաղաւս բանիւք : Բայց հոյակաւ իշխանն մեծ Սահակ, որ սրգիացուցեալն կր վեապաութեամբ զթագաւորն Աւուս, հրազարեալ 'ի բանն թագոց ոմանց շարախորհաց՝ ընկիպց զինաստա- թիւն իւր մեծ, և ապա սխաւ շարխա ինն 'ի վերայ թագաւորին նիւթել ⁶⁷⁷ իրր յասար թշնամուց : Եւ իրբն ստանաննիք զբաւութեանն ձեւերոցնոցն 'ի բաց եզաւ, ապա երկուքանչիւք նոցա զորածաղով լինելն 'ի մարտ ընդ միմեանս պատերազմել ⁶⁷⁸ . և այնուհետև հատեալք 'ի մի վայր 'ի գեօղն Ախուրեանս՝ ճակատս սաղմի մարտկաց ընդգիւժ միմեանց պատ- բառակն : Ազո մեծամեծք աւազանուցն ⁶⁷⁹ յանդիմանեալ գերեզման- չիւրն՝ իրբն զհպարտս և անմտակրս զնաստ լինել և սկիզբն զին- քեանս ամենայն լուութեան և քաղութեան ցուցանել . և այսպէս հանու- զեալ՝ 'ի մեջ նոցա զաշինս հասասանն խաղաղութեան : Եւ ապա բա- զում ուխտ երգեանց գրով կերեալ սան իրերոց քրիստոսապիր կիտին և միջնորդութեամբ սրբոց նշանի իտլին : Եւ ապա թագաւորն ընդ կրաննն գարձեալ վազվաղ ⁶⁸⁰ լուս գնաց ընդ գուան Գլփին քաղաքին . և անգ բազում արեան ճաղաղիս 'ի նոցաննն հեղեալ և սահասարակ յուսարի առեալ ⁶⁸¹ զնաստ՝ հնազանդեցուցանէր զամբարաւան և զբիրա ազասամբութիւն նոցա ընդ լծով ժառայութեան իւրոց : Ազո ուրեմն ապա մեծ իշխանն Սիսական սոհմին՝ Սմբատ, երխ ևս եղբարբն հան- զերձ ցամեական ինն արտի գովմեալ ընդ Հազարացոցն, որ յայն- ժամ զգտաւն Գոյթմն բանակաւեալ պոչապատեր՝ ինդրելն առ 'ի նմանն յնկրեանս ⁶⁸² զարձուցանել զսեփհական իւրեանց ամբոցն Էրնձակ և զաստարտաւ նորա զպաւան, զոր Յուսափ ստիկաննն առեալ

ասեալ էր 'ի մեւս Գողթան բաժակալին. այլ նա իբրև յարքանուստ
 գոյն նմա շորհեալ հանարէր և ոչ անոցք յանձն առլ : Իսկ սպա
 երկարանշխարհն հողմանք ⁶⁸³ զոր գումարեալ զանոց հողմեալ ' իբր հրա-
 անուէր իննց զբանաբ մտաւ ընդ միմեանս հարկանկին Իւ իբրև լուրիբ
 սաղմին հազմեցաւ և սապասանն զմիմեանք սոխեցաւ և զանոցն Հա-
 զարտուոյն աչմեալ յեակոյս հարան մերձ 'ի պարտել, անզ սպա զօրն
 Գարաւանացի իշխանին Սմբատայ, որ 'ի Թիկանց կուտ կային Պաաս-
 կայ եղբոր նորան 'ի մարտեալ թեւոյն յանկարծօրէն խորհրդեանք շարի
 համագումոք ընդ Պաասկայ մի 'ի ներքս արեալ և առհասարակ 'ի
 վերայ հարուցեալ զթաթաւալ զքալն և զկորսին Պաասի արկանկին .
 և իջեանք Թիկանս առ 'ի գնալ զարձուցեալ ' շուկին 'ի Դարեղան
 քաղաք ⁶⁸⁴ : Իսկ զգլխակ գեղեցիկ երխտասարգին բարձեալ եղբարցն 'ի
 անդռն Ճահասան՝ արեալ եղին ընդ հարս խրեանց, արարեալ կոծ
 մեծ 'ի վերայ նորա :

Բայց Թագաւորն Աշտ իբրև զհամեմատորս զԴժմին քաղաք խր
 պարստանայ, ապա Թիկանս առ 'ի գնալ 'ի նոցանկ զարձուցեալ՝
 շուտ յաշխարհն Պաայ և անզ ընդ խր զԹագաւորն Պաայ Արքեանի
 ասեալ՝ երկարանշխարհ նորա 'ի մտաւ ընդ իշխանին Գուրգենոյ մտեալ՝
 ինչորէն զհարաքանշխար վրեժս . զորս նենպապասք շարահարար զար-
 ժեցին նմա ահա ապիրտաս և աշխարհուտք կործանուան : Իւ թեպէտ
 միւս ևս Թագաւորն Աշտ և եղբայր արքայորդայն Արտայ զբռն
 ինն 'ի Գուրգեն ասեալ հաւարկին սակոյն ոչ կարացեալ ըստ օրինի
 մարտից զլժժ նոցա սնել՝ 'ի հոգիսս խորափիսս և յանասափիսս
 խորտօրս անտացեալ լինկին : Բայց անմեղամիւս վայրացն ոչ թերևս
 սպասապուս զսպաստակ հինին 'ի նոցանկն կարողանոցք արգելաւ . այլ
 միշտ զբազմութիւն վաճանակիբ զօրուն իբր սպարափախ ինն ընդլժժ
 նոցա ասեալ և 'ի յողեզն և 'ի սուտեր վաւեալ՝ բազում փրաւորս
 տապաս 'ի նոցանկ արկանկին, մինչև խտկին նոցա 'ի հնազանդութիւն
 և 'ի խաղաղութիւն . ևս զօրս 'ի մեւանկ նոցա բերաւ տերուան և սա-
 անուան արտարհին՝ կրկին տաժիւք զնա նորագեալ : Իւ մինչցեա այն-
 քէս զառնան խաղաղութեան մերձ էին ընդ միմեանս հաստասել՝ խկ
 և խկ ժամանեալ զուժեան յԱտի գաւառէ առ Թագաւորն Աշտ հա-
 անէր, անելով նմա զելա իշխանին Սահակոյ աներայ խրայ յԱտի գաւառ
 և զուժեմապես յաւարի անուան առհասարակ և զյափշտօրութիւնն
 'ի նոցանկ անրոցայն որ 'ի Չորայփոր՝ ասնել զգողթ յաշխարհին ⁶⁸⁵

յամբոցս իւրոց սերունդեանն և զիւր արմանաւ և հալ նստել զլեռնա-
 նախագանք գաւառին Զայս լուեալ աննահարուստ և բազմահոնձոր
 Թագաւորն Արայ Ազնեւեան՝ լքեալ Թաղաւ 'ի բոց որ առ ձեան հայր
 պարսաս զգործն Կարգեմայ ընտրուց իւրոց՝ իբր պարտուց զոչ զայն
 հոգ և ոչլաճ տեղայ ⁶²⁶ Թաղի և , և վաղփայակն պարսաստարար ին
 յուզարիկ առ 'ի յիսակն զԱլշու Թագաւոր Զայոց յանրակ գործոյն
 իշխանին Սահակայ : Բայց նորս զգորս իւր յեռ զժիկեամբ իւր Թաղեալ
 և բնորեալ որս իբրև երկր հարիւր միոյն աստու և հազննուով զան
 հասանին 'ի Չարպիտ ⁶²⁷ : Էս ականնն նաք զկայանն հաշեցեալ բերգ
 յափշտակեալ իշխանին Սահակայ , և որ 'ի նմա հայրն 'ի զիպահալ Աշտակ
 տէր Սիւնեաց հանեալ արձակեալ զնա 'ի սանն հոր իւրոց , և զայլ ևս
 ազատ հանայտ որ 'ի նմա ըստ սակն գերեւոց , սս սնց փարսանեալ՝ և պահ-
 նակս զիւր յամբոցն հացուցեալ ⁶²⁸ : Ալշու և զմիտ ամբոցն , որ եր մերձ
 'ի նա՝ և զայն ևս գրուեալ ապմուպու ասրահուսից և որոց նարակ
 զերգապահնակն առեալ՝ և իտպուցեալ զգալթ բնակչաց երկրին
 առհասարակ աշխիւ իւրեանց յանուրս սերունդեան իւրոց , և զարաս-
 բոյս նոցա , որ մերձ եր 'ի հուննս՝ ասրաժաժ՝ զայն հանեալ զերանգիւր
 և հրարարբոբ հրիկեցեալ : զի մի՛ հասարցին հալ զեանգեալ 'ի նմա սոք
 Թագաւորին բնակութեամբ : Այլ 'իբրև զայնպիսին ականներ ասգա-
 հալի ասասպանս և զազնակ շխմի զեցեալ հեղեալ գաշխարհու տէրու-
 Թեան իւրոց՝ այնուհետև ոչ զանգիտեալ 'ի բազմութենն զարայ իշխանին
 և ոչ զնուազունս իւր զանոց 'ի մահ եղեալ , լուս զնայ 'ի հանդիպումն
 նոցա : Աշտակ բանակեալ զեանգեալ հային 'ի ծործորս լեւնակն միոյ
 ըստ արևմտեաց հուսկ նարոյն Տուրքայ ⁶²⁹ , փարսանեալ յափշտակել և
 ձգել յարապշթու իւրեանց զԹագաւորն : Էս սնց սպա գտեալ բլբակ
 մի , որ ունէր զմերեամբ քարաժեռ չրչապաս , 'ի նմա ելեալ բանակեր
 զորն ոչ ըլլին և զգիշերն աննոյն : Էս պտապաժ սպա զմի որ եպիսոպոս-
 սայն առ իշխանն Սահակ ասարկեր ասելով . « իբրպիտ ինչ շար , համ
 զինչպիտ ինչ ⁶³⁰ մաստ առ 'ի յինն քեզ բերաս արգեամբեր , զի փոխա-
 նակ այնր՝ արժանի 'ի թին գաոյ ոչոպիւսոյ ինն ծանր աշխարհ զոր տեակ
 գործեցեալ , և ոչ յեակոր երգմանն ⁶³¹ քս ամեր զքեզ 'ի զլուսն .
 համ ընդէր ոչ թե՛ գրախնդիր լինիս հեղաւ զարին ի՞մ ասանց բանի պար-
 տապանութեան : Բայց որդ՝ դարձ 'ի բարիութենն ոչոտի և զարնս 'ի
 բարխն զ'ի նմիր Թագաւցեալ սրտույթ ապահանութեանց . և միոյն
 զերկու ամբոցս զոր յափշտակեալ և քս՝ այտնն սուր ինն և զգալթ

աշխարհիս գարնս - և յայնժեան եղիցի միասարբ խաղաղութիւն 'ի
 մէջ մեր' որպէս նոր հարազատի և որպէս սիրելոցս

Իսկ իշխանն զայսպիսիս լուեալ բուն պատգամի և ոչ պատասխանայ
 թերեւս արժանի համարեալ . այլ ես քան զեւ մասնեալ' առ եպիսկոպոսն
 տեր . Երու նիսս առս յիմա՞մ խորանի և ես առ նա սրով խեղ լուեալ
 զնայից' փոշխաղակի զգոտասխանին պատգամաց նմա հասուցիցս : Եւ
 զայս ասացեալ' զամերտակ զբուրբ զբան իւր ասնէր ասելի քան
 զու՞թ հարբար արանց . և յառաջ կոչս մղեալ և հանդեպ բլրակին հոր-
 զան ասեալ, յորպ զերայ կոչր թաղաւորն' հրամայելը հեռեակամարս
 զնզին փահանաբակ լինել, որ տեսութիւն ինն բերելը յինչն որպէս զան-
 պարանելի պարիպ . և 'ի թիկնանց կուսն նոցա զհեծեղազոր գումզն պա-
 րաստեր' սպասացնեալու և զտեսալը 'ի զինս և 'ի զարգս . և ասա-
 լապահին առաջի փահանաբակ սոցայն սրովար երկնաբար խաղացեալ'
 յայտելոյս յայնչոյս երթոցին զոչին : Իսկ յիշանել արուսեկին փայլա-
 տակաւը 'ի մերկապատեան փոզախաւորացն բազմութիւնն հասանին և
 'ի սաղաւարացն և 'ի թիկնապահ և 'ի լանջապահ պննի ստիտակոցն
 և 'ի պահպանակոցն բարձիցն և բազկոցն : Իսկ զայնովիսն տեսեալ
 բազմ զորս կուսս զտեսալը զիւրեա զեղեալ թաղաւորն' սոցս և
 նա զհարիւրան զիւր յեակոյս թաղեալ, որ լքեալքն եին յերկոցն սոցոյ
 ճանապարհան, միայն երկերիւրոյն իլանելը 'ի բլրակին ընդդէմ նոցա :
 Եւ անդ սոցս սարածեալ զյեակար երգեման իշխանին առաջի երեսոց
 Աջաւանց' պոպկս և յնրեկան տակ . Եւ թէ ես ինչ սխալեցի, կամ ասեցի
 այսմիկ երգեման' հաստ Տէր Աջաւան զիմաս ստութեան իմոց 'ի զլուսի
 իմ' - և եթէ իշխանն ստանդանեաց սնա' 'ի նա հասուցեալ զիմաս իւր,
 փրկեա զիս 'ի ստրապարս մահուանէս, զոր նիւթեալ աննն 'ի զերայ
 իմ'ս Եւ սոցս զյեակար քորան 'ի զբասա խաչին սրոյ կապեալ, զոր
 սպարն եր միւս առաջի իւր շրջեցաւ ցաննել, յանկարծակի զմ զնուարու-
 թիւն երկերիւրոյ նոցա զնուարեալը և 'ի մայն բարձր աղապտեալը'
 թի 'ի ներքս ասնէին : Եւ նոսի ինչն իսկ յասպարիսն լահատակեալ և
 յակնն թաթաթեալ իրբհ հոգ՞ ինչ զնասս փաթարեալ' և ոչ մի ոչ մնաց
 որ 'ի անդիս ճակատան . և ոչ բնա իսկ երկուք 'ի միասին 'ի նոցանն
 գամնին, այլ ցան և ցիր տեսեալ ընդ զլուսս կահակոցն և ընդ հասիսս
 և ընդ խորանոցս և ընդ անաստարիտ մայրիտ, ոչ թերեւս սա 'ի նոցա-
 նն զրիպեալ որ 'ի փարակ մինչև ցաննն, բոցոյ միայն երկուք նոցա'
 իշխանն Սահակ և Դրիպար որդի նորան, զոր մերբտեալ արարեալ սա-

Նեկին : Իւ. ապա զամբոցն աւհասարակ զԳարգմանայ Թագաւորն ինրն
 գրաւեալ և զբովննեաց աշխարհն յիւր սնուն նուանեալ հետքանդեր :
 Իսկ ապա 'ի նոսիր պահապանն իմն երկիւղի ⁶²² մահա 'ի մտի եղեալ
 Թագաւորին, զի թէ Թագից, առ ' զիշխանն Կարգի նարուն, զմահն իմ
 այս գաւազի . և եթէ 'ի զիպահալ զայգպիսի երեւելի սրս կացուցից
 և զերեք յայլայ ⁶²³ ձեռաց լինիցի զայս, զորորինակ Ղառախն, և այն-
 պէս անշուշտ մահ իմ առ գարս կայ : Իւ. այնպէս անխարհուրդ երկիւ-
 զիս զգածեալ ' կուրացուցանէ զալս երկացանց նոցա, ոչ առեալ 'ի միտ
 զայցելութիւնն Արաւոյ, որ յայնմ նուագին զիս ապրեցոյց, թէ կու-
 րոզ ևս է նոյն Արաւած ոչ առ Թոյլ զարնեալ զաւանս կրել 'ի խա-
 փանեալ երկիւղին : Իւ. այսպէս գործեալ իր գամեութեան ' անխտան
 զսիրտ ամենեցան կայոց 'ի բոցէ 'ի նմանին արոհեալ ⁶²⁴, Բայց փոքր
 ինչ յառաջ քան զայս ստիկանն Գաւառի ապտամբութեանք բազմա-
 ընդգիցեալ յիստիկեան ամիրայեան և 'ի պարարութենէ պարայն
 անգուշեալ ' սուրբէ ապա զանն 'ի նոխարարոց իւրոց ամիրայեան ան-
 հուն իմն զորոք հրասն նմա, որ Թեպետ զօր նուայ և զերկուս
 ընդգիւժ գնեալ ' հարսածս 'ի վերայ սրբունի զորոցն հասուցաներ .
 սակայն ոչ կարացեալ զգիւժ սննել ' ձերբակալ զնա ամենին, խաղալու-
 ցեալ արքեալ կապանք վարեալ առ ամիրայեան ⁶²⁵ : Իւ. այսպէս յայց
 ելեալ ⁶²⁶ շնորհայն Արաւոյ ' փրկեաց զԹագաւորն Գազի 'ի զալս-
 նական շարարարոց պատանաւեաց նարս : Բայց իրբև կալան զԱրաւոյ
 ըմբանեալ լինէր յամիրայեան անտի . ապա սնն 'ի ժառայիցն յաւեա
 իմն 'ի պատաւարաց ⁶²⁷ ' Սրակ սնուն, որ իշխան և հրամանատար
 էր ամենայն սան նարս, բանաչքաւարս ակրեր աշխարհի ակրութեան
 Գաւառի :

Իւ. յետ սակաւ աւարց ապա և յամիրայեանն իսկ փսխանակ Գաւ-
 փայ ստիկան հաստատեցաւ : Իւ. ապա նա ևս առանել քան զԳաւառի
 ըստ նմին սակի զելէր ուրս փարանական խաղաղութեան ընդ Ալաւի,
 և Հարհանչան զնա սնուաներ : Բայց ստիկանն Սրակ զեռես ոչ մտա-
 ցեալ 'ի որսէ զստիկանս շար Թունիցն, զոր 'ի Թագաւորն Գազիի հե-
 լինն օրէս Թափել ' յետ ոչ բազում ինչ աւարց հարգան իւրոց զորան
 առեալ, սուրբէ զիգլմամբ շուալ գաւառի ⁶²⁸, Սր Թեպետ ընդգիւժ
 գաւառին իրողգած յառաջադրն շար հինին լինեին . սակայն ոչ կու-
 րացեալ պատաւարս գաղթիլ յամբոցն, նարս իրբև զկայծաթն 'ի
 վերայ հասեալ և սուրտաւհա ընդ երեսս գաւառին սփռեալ ' բազում

աւարտաւթեամբ հողաւա հողաբաւ աւնկն - այլ և զոչ հարացեալն
 աճապարել անխնել յամբոց վայրացն 'ի գերութիւն վարկն զնե-
 րհեալ արտն և զհանցս և զմասազ մանկոք: Իսկ ապա զայն անեալ
 Թաղաւորին Գազկոյ և ըստ հանձարագրութեան խրում 'ի մոխ
 եղեալ զոչ հարոյնն հալ ընդզեմ՝ Սրահայ մարտն պատերազմի՝ 'ի
 հնազանդութեան պոյման ընդ նմա զքան իւր փոխարեք: Եւ ապա
 զանն Գեորգ Համաւնի 'ի հրոմուտրահան հարզե բազում ընծայեաք և
 պատարագար առ ստախանն Սրահ ⁶⁹⁹ աւարք, ինդրելով զհալսութիւն
 առ 'ի նման: որոյ անեալ և ընկալեալ՝ այց յեակար երգման ոչ ևս
 յաւելուլ հալ 'ի նոյն սխար միտ ընդ Թաղաւորին ⁷⁰⁰:

Եւ զազարեալ այսպէս ապաստակ հինին՝ հարկնայտմար հանգչիկն
 յաշխարհ տերութեան Թաղաւորին Գազկոյ 'ի կոչս հանգստեան իւր-
 եանց՝ յազանգոյցեալք յարտաքնոց յոյնցանն հրաստկոյ ⁷⁰¹: Բայց
 յեա այսարիկ ստապեալ մերկայեալ երևէր ազոտամբութիւնն քա-
 նանիս ⁷⁰² Գնթումչն Վրաստկոյ, որում հաւաստցեալ էր պահպանու-
 թիւն ամբոցն Հաճուլալի: և 'ի գերն ելաներ նորոցն խոհացեալ
 զաւանանութիւն և Թիկանս Ալլոսոյ զարձուցանէր, որ Հահանչան
 անաւանէր: և անձնատուր 'ի Գուրգեն իշխան Վրաց լեալ՝ նմա զանծ
 ամբոցն առ խոտանայր, միցն թէ իւրում նահանգից ապրէ նմա այլ
 ևս ամբոցն Կրուսա քան զնա: Իսկ նա զհայցեալն 'ի Վրաստկոյ վարչա-
 զակի հասարեալ և յեակար երգման ներեալ այց տանել նմա որոյ հաւա-
 սարիմ բան 'ի յերգմանն եղեալ և ելեալ յամբոցն լուեալ զմոյ առ
 իշխանն Գուրգեն: Եւ վանդի նախ քան զայս ոչանա Ալլոս եղբայր
 Վրաստկոյ 'ի ապոյակցոս զորոցն Վլարի աշխարհի՝ ⁷⁰³: ասիս այնորիկ 'ի
 ձեան ձեռասան հրատերացն իւրոց հաւաստոյ զամբոցն 'ի լուեին իւրում:
 Իսկ 'ի հանգիսիլ արա իշխանին Գուրգենոյ՝ իսկ և իսկ անեալ զնա
 ընդ հրանին անզին զարձուցանէ, ածելով 'ի գում ամբոցնն առ ինքն
 առ հայցեր: Իսկ պահանք ամբոցնն ոչ համեցան առ նախ քան զառ-
 նունն առ ինքեանս զՎրաստի: Եւ իրրն մարս ընդզեմ՝ մարզեան ամբո-
 ցնն իշխանն յարգալէր, վարչազակի ապա պահանքն զգացուցն Հա-
 հանչանի: և նա անապարեալ զոյ յանրակ գործոցն: Եւ իրրն եկն 'ի
 անզին՝ 'ի բաց քեցեալ եղև Գուրգեն 'ի գրանն ամբոցնն: Բայց պահ-
 նանքն և ոչ առ նա ևս համեցան առ զամբոցն՝ մինչև առ ինքեանս
 անեալ իցնն զՎրաստի: Իսկ նա պաննել պաշարման շուրջ զամբոցանն
 եղեալ ⁷⁰⁴: 'ի մամ զբոգչ աննուլ սպասէր: Բայց Գուրգենի բազում

երգմամբ պարհանին հաւանեցուցեալ վասն զՍտասի սուշ ցնտաս՝ հրա-
 սիրեցան ապա զոր աւարել, զի առ նասս զամբայն ապցեն⁷⁰⁵ : Իսկ
 իշխանին աւարեալ իրն արս երեք հարիւր քանդորսն աղեղնաւորս
 և փահանաւորս և սուսերաւորս, որք իրն հասն զվարս մտից գաղ-
 անի դրանն բացեալ նոցա՝ առհասարակ յամբայն զեղան : Իսկ մար-
 գիկք ամբային՝ խնայեալ զմահաւիթ նենդաւոր շունչ պատրանաց նոցա
 զոր հանգերմեալ էին հրատրել, և ՚ի բաց զներքնաբերգն շեալ թաղեալ,
 ՚ի վերնաբերգ անգր համազանդ հորգան ապցին՝ սասանի մարս ընդ
 զորան Գուրգենայ եղեալ, զի թերևս արատս զնասս հարսայնն հոր-
 գել : Իսկ Աշտուց սչ զիտելով զգործ իրն՝ պաղեւս նեւ հարծեցեալ
 թաւեր, իբր թէ ընդ միմեանս մարգիկ ամբային ընդհարեալք մարանչին :
 Էւ ապա ինչն իսկ արատարստ ՚ի ներքս մարս ընդ վերնաբերգն գնէր :
 իսկ նոցա բացալանշաթեմամբ ձայն վերստա ՚ի վայր պապուցաննին ար-
 քայի զաւարեալանն իրն, իբր թէ վասն նարս առ ՚ի նայանն այն
 բան պատրազով ընդ ապցին Գուրգենայ իրազորմի : Իսկ նա ձայն առ
 նոսս արմախէր, զի սթմէ վասն իժ, սակ՝ նկրախ⁷⁰⁶ յարդգիսի մըցմանս,
 սակ, ընդէր սչ ինն բացի գաւտեղ՝ զի ես մտից և գիւրեւս վարեցից
 գայր հանգես և բազմապարզն զնեղ արարից ՚ի բաշար բարսթիւնս ս :
 Էւ ապա բացու նեւ դուան ամբային՝ և մեաւ իսկ և իսկ առհասարակ
 զգործ Գուրգենայ մերտախալ սանն⁷⁰⁷ : Էւ յեա փարք ինչ աւարց առ-
 հասարակ զամենեանս զնոսս անպիսանս սանն յաշաց և յընչաց և յա-
 կանչաց : Էւ պնուհեակ ապա հիւսիստիան ազգն պնուրիկ ընդ մեռամբ
 նոցա նուանեալ հաղանդիկն ՚ի ծառայութիւն, և բոս սրտզով պչ-
 ցելութեանն Արտուծոց երթալով երթայր և զգրանայր :

Յեա պոց եղելոց և գործեցելոց իրաց՝ դարձեալ անտի Հահաննշահ
 կռչեցեալ գայ հասանն յՍուսի գաւտա . և անդ ապա զնուաննալն ընդ
 ինքեմաբ գայիստութեան՝ նշմարէր զայն . և որպէս սաննիւք անտիք
 բարեգգեաց բանիւք ՚ի բաց Տնչեալ⁷⁰⁸ զիտեցրեկոպցին բարս նոցա՝ անէր
 ընդ ինքեմաբ ՚ի հաստատուն խորհուրդս Էւ ապա զոր ՚ի նոցանն գաւ-
 տրեալ՝ շուէր գնայր երթեալ հասաներ ՚ի կալժ Կասպոս գաւտաբ և
 իսկ և իսկ հրապարակ յաւայրնեմաց անտի աւարեր առ միս ևս կռչե-
 ցեալն Աշտու, որ թաղաւորեալն էր՝ սրգի հորեղբոր նորան . զի նախ-
 նախանն իւրեանց բնականերն շարժմամբ բարոյտաննին առ ՚ի յոգտա-
 կար փոյեկնն Տեղիցին գալ հանդիպել միմեանց սիրոյ և խաղալութեան

արգտեզ, և սիրական իեանք նոցա հասարակոց մի՛ անինամեացին ⁷⁰⁰, և աշխարհ նոցա մի՛ եզիցի խաղանացեալ ազատապառա փշարեր և մաշառախիտ և լինել 'ի գաղարտ ելուզականց: Ստակս և ուս իս և ս յեանք գրոց սուեալ, զի մի՛ գանդողիցիմ՝ երբէք երթալ զիւրել պատրաստել 'ի մէջ նոցա գրաւաւոյնելուչ խաղալութեանն պայման - և մի՛ ապցեմ թնոյլ զթաղաւցեալ հազրան և զգլաւթարութիւն խաղութեանն յինչեանս շաղաշարել:

Իսկ թագաւորն Աշուս ևս հաւանական միտս ստացեալ և սիրով սրտի գրանն ընկաւեալ և զազգեալակի լա յուզի անկեալ՝ երկաբանչիւրք մէք շաղար 'ի հանդիպումն անուանեցելուան Հահանըհանի: Իս անգ ապա իմով թեւազրութեանք և բանի իրատուս, որ զիմեալ 'ի լոնկիս շաղարցն հանդչիւր՝ զպաշարումն մառախլապատ և միգապատ ⁷¹⁰ ափշալութեան մաոց շարին յանձնոց 'ի բոց մերկացեալ՝ աննայն իրք յարակցելին յնկրեանս զհատարեալ խաղալութեանն գաշինս աահատաւոյնոց երգեմեր զնոյն հաստանել: Իս իսկ և իսկ երկաբանչիւրք նոցա՝ եկեալ հասեալ 'ի գուան մայրաքաղաքին Վախոց և անգ զմալարութիւն պաշտանեկոյն հեթանոսոց յնկրեանս գրաւեալ՝ ընդ մեռանք նաւանին և բազում կոչարուս և ինձնայս ցնեութեան զմիմեանք զեզեալ - և ընդ կրանին գարեմալ Հահանն կոչեցեալ շահ՝ խաղայ գնոց անգնն 'ի սրբեցեալն իւր յուտի գուտա: Իս մինչդեռ զձանապարհոյն երթոցր, մոյն գուտի աղծիկ ընդառաջ եղև նմա 'ի նմին իսկ յոյն մարզի - զի Աջրումն ⁷¹¹ այն անուանեալ՝ որ ըստ առեկգահանութեան Յելի 'ի բաղմաց յարարիք, և զնա իսկ եր կայուցեալ Հահանըհան ⁷¹² հրամանատար 'ի վերայ գարեոց աշխարհին, իսկ նա լարիմացութեանք 'ի մութ թաթաւեալ և պշապիս զմերն կերպարանեալ՝ 'ի բոց սրուչի 'ի հնազանդութեանն Հահանն կոչեցեալ շահ, և լքեալ խառեալ անարեալ զմեկի տերութիւն իւր՝ համէր հաւանէր մասնել ընդ ընով ժաւայութեան անքնիկն Գաւրգեմոյ, որ իշխան իշխանոց էր Գամրոց աշխարհին - նա և զպշա ևս զբաւր նախարարութիւն այնմ՝ նահանգի գուցեթ ընդ նկրեանն սուեալ 'ի նոյնն յարգարէր ազատարութիւն ⁷¹³: Իս ապա ասեկեանդատրաստ զամրոյն Տաւրոյ ⁷¹⁴ սուեալ՝ 'ի նմա անբազահեա սանէր զընամիրս սան իւրոյ - զի նկրն և իւրքն պարագորգ գտեալ՝ ժամանեցնն ամբաւնալ զնկրեանս յանրակ գարեոյն և զթաղաւցեալ հազրան զիւրեաւ փնարել:

Իսկ Աշուտ երթեալ չաւալ գնացեալ հասեալ յաշխարհն Ուտի-
 սցուց և տեսեալ, զի աահասարակ յեասիցս առ 'ի նմանն ճշեալ
 անցեալ գնացեալ և թիկանս գարձացեալ էին, և ոչ որ այնուհետև
 դասս նմա օգնական՝ բոցց 'ի սահաւուց տմանց աննշանոց : Այսպէս
 ահա բացածանեթացեալ նմա ազեաց իրին՝ ապա զեմ՝ եղեալ ասրազեմ՝
 զնայ չաւ՝ ⁷¹³ առ Թաղաւորն Եղեբացուց, զասաչս սրտի տեսեալ աներկ-
 բոց յաստջ աւեալ գնախնի սիրոյն գաշինս, զի Թերես գասուզս սիրու-
 ժեղին նմա առ 'ի նմանն հանեցի : Իսկ Թաղաւորն Եղեբացուց զնան-
 զիպումն Աշուտայ բազմաբաշի մեռանքիւք ⁷¹⁶ և սիրալիք սրտիւք ընկա-
 լեալ՝ աննոցնիս յամենոցնի յարակցեր նմա 'ի բարս սրտ և յանմեկ
 և 'ի զօրութեանն, Էւ ապա զմեծն աւեալ նմա օգնականութիւն և զօր
 բազում գումարեալ՝ գրեթէ իրք օգապարիկ իմն երկխորաք և երկա-
 թմախա գրահիւք և զարհուրեցուցիչ սաղաւարտիւք ⁷¹⁷ և լանջապանակ
 երկաթագամ ստիտակիւք կրծից և վահանաք ամբաք և 'ի զնո և 'ի
 գարգո և 'ի աեգո նիգախաց վասեցելոյք՝ այլ զայն ամենայն 'ի մեռս
 նորա, զի նորաք հանգեթմ վրեժս 'ի Թնամեացն ապել : Իսկ նա վազ-
 վազակն ուղայտիցս զնոյնն ասրմարս իմն եկեալ հասեալ և իբրև
 զմի այլ գրագումն ընդ ինքեան իրախուսեալ՝ հարժեր հարել հարկա-
 տել մաս ընդ հաւոյ զննն իրին ⁷¹⁸ և զզնն զնուարութեանն իւրեանց
 առ մեռն 'ի Թնամեան Թափել : Այլ Աջրանն այն՝ Զլինն յարչարեալ,
 և ընդ նմա այլ ևս ապտասեր սրկիպքն զօր բազում յօգնականութիւն
 իւրեանց յամենայն ուստեք գումարատի արտեալ՝ սրջացեալ ամբա-
 ցեալ կային 'ի մէջ անաստարիտ մայրեացն ⁷¹⁹ առ ամն Կուր զեապ :
 Իսկ Աշուտայ իբրև ոչ յախզեցու մարս ընդզեմ Թնամեացն յարգարել
 զնել, ապա և ինքն հորգան իւրոյ զօրան տեսեալ՝ անխորհրդարար ան-
 կանէր ⁷²⁰ յանձուկ և 'ի նեղուց վայրս ամրոցի միայ : զի ոչ ոսկեք լինէր
 հնար ելանել 'ի անզուղէ անտի ամենել սակո շարչանտիկի մացառարիտ
 մերացեալ Թաւալոցացն, բոցց 'ի միայն յայն 'ի նեղ և յանձուկ վայրացն՝
 որ մարին ⁷²¹ : Էւ այսպէս կամու իբրև 'ի բանս ըմբանեալ՝ ոչ բուսկին
 կարել արտաբուսս 'ի ներքս ասնուլ ասնիկս յասուլ, կամ լուր 'ի
 զօվայումն, կամ իսր երկխորաց ⁷²² . և 'ի խորհրդացն անհաստատու-
 թեանն նեղեալք ասուապեալ ասգնագեալ ասրակասեալ լինկին ասհա-
 սարակ զօրքն ամենայն : Էւ այսպէս զմիտս իւրեանց Թաւալոցացեալ՝
 բանս զազանիս յանկն Թնամեացն սրկանկին . զի զԱշուտ կալեալ կա-
 պեալ ապչեն նոցա, և իւրարանչիւք նորա ասանց ամենայն վատուց

եւեալ շահաւ գնացեն յի բարանչիւր տեղիս : Այսմ իրապեկ Աշտոփ
 ըսալ և ահիւ բարգնա ըմբռնեալ՝ առ ինքն ըսեցեացն գմերմաւորան
 և գետրհրգածուան իւր կապակցեր գաշանց երգմամբ . և իբրև սգա-
 պարիկ իմն որպար երկիտարս պատրաստեալ՝ յեղանկարծուան ժամառ զմէջ
 գիշերաւն⁷²³ հեծեալ հաստեալ ընդ մէջ սպայակցոս զորան անցեալ
 գնաց՝ զէմ եղեալ յամբոցն, որ կուչի Կարաւարար, և անտք սր յաջու-
 դեոցի երթալ : Զայն տեսեալ թշնամեացն և զկիրճն մտիցն տեղւոյն
 այնմ պաշարմամբ կաշեալ՝ առհասարակ զգորան կազուտ կոչապուտ
 աանկին, մինչ զի ոչ մի սք 'ի նոցանկն կարկր ճոզարեւ . բայց միայն
 մարգարեիեալ 'ի նոսա, որպէս և քրիստանկից իակ կարգք պահանջին
 զի մի՛ սք մեռցի 'ի նոցանկն և մի իսկ Էւս ապա յայնմ օրև հեռև և
 անդր⁷²⁴ ոչ յաղպեցան հեռանմբ սրշուանոց Աշտոփ որպէս յերեկն
 և յեռանցն : Թաւի ինձ եթէ զսղոթտհումթիւնն զայն՝ զոր նախն էր
 ստացեալ, յանկարուր քղջախահումթիւնն փոխարկեալ⁷²⁵ և զբազրցու-
 թիւնն պաշտամանն Արուսեայ յանձնէ 'ի բաց վարտաեալ, և ըսա օրի-
 նակի ֆաշիտեցւոյն զանբարտուան կամս կամեցուցեալ իւր, զանն այն-
 օրիկ թերևս զասագարտեալ անկանկր՝ ոչ ժամանեալ 'ի կասարս փր-
 կումթեան իւրոյ :

Բայց թագուարն Գապիկ՝ տառանոր իբր զգնիս իմն միաս զգառառ⁷²⁶
 ստացեալ ինքեան մարուր խորհրդով, զանկոչոս 'ի զայ անկր և զմերձա-
 կայն իւր կեանս յօգուտ բարեաց զաստարակեր . զանն զի նկարեր միշտ
 'ի սրտի իւրում 'ի շարութեան անխաղի թալ և առ նոնմումթիւնն ստացու-
 զին մերձ գուլ, և ըսա առարեւոյնան բանին . « Եթէ հնար ինչ լիցի՛
 ընդ աննոցն մարգինն գրազազումթիւնն ունեւ : Այսպէս ապա սովու-
 բակի իմաստութեամբն հաճէր հաւանեցուցաներ զբողմանեալ զբոցիս
 իւր և զմերձուորս՝ լաւախմ համարիս համարահումթեամբ 'ի սէր իւր
 և 'ի հնազանգումթիւնն կապակցելով և բարգուսանես հարուստս առ
 թշնամիսն ցուցաներ սիրելի եղբարն իւրով Գուրգենաւ, և այլ ևս հա-
 մազկեզ և առ 'ի յիւրմն⁷²⁷ համազատուելովքն : Զանանց մեռածիք ըն-
 ժայիս զմիաս հաճեալ հաւանեալ ըսա համբաւոյ խաղաղութեան . իսկ
 այլոց իտեհանաց և անզգաստից ասեցալոցն զարիս յեղափոխ պասե-
 բարգնա և մարտիս ամբոխից 'ի զիսկ հարեալ՝ 'ի հարկէ յստին կացու-
 ցանկր⁷²⁸ : Այլ և զահ երկիւղե ամբրաղեանն ոչ զանխանայր, այլ
 ըսա տեհանց հարկիցն սակի հաճէր հաւանեցուցաներ պարտալճար ըսալ
 բանագատին . և առ վտի վտանգին ուսեալ զհմաւորութիւն, զի զաղ-

բաւա անէին և գրազմաց սգաւս գամենէ ժարթառցել: Էւս ան հարաւսս մի զայս արտրեալ՝ սուրբ հինանք Էթիզեցուայ անգիզով մնացեալ հանդնէին . և ւինութիւն և խաղաղութիւն և նորագութիւն և յապահօժութիւն աշխարհի բնարտր բերիւք . և լիութիւն և պաշարերութիւն 'ի շնորհացն Աստուծոց պարգեւէք, և իբրև յանդիմ ինն նաւահանգաթ⁷²⁹՝ պաղես զեանզեալ բնակիւն 'ի հոյս հանգստեան իւրեանց, և ըստ ինտանոցն բանի: «Գազնցաւ ինաստութիւն յեւս ճանապարհաց, և սա գրանտ հզօրաց յաճախեաց գրարբաւ իւք:»

Իո՞՞ք ապա յայնմ զայրի ոչ տսկա ինչ խաժան շքութից 'ի մերոց հեղցիր Հապարացոյն բանախալ՝ որ ամբարպեան անուանէք . ժամոյքի հակառակորդ թշնամիք նորա յոյս եկեալք յիզգիպական նահանգն 'ի հոգմանց Արարացուայ և յայնմ ժարցէ թաւարբաստանի ժարատրբա հեժեւաղորդ և որիկայք և սրափորք 'ի միտին հարգան ստեալք բնախորն . զիք լինէին՝ զթեժ շնոցն անաւլ 'ի բանապաւ անախ յազազ անշաւթեանն որ աւ 'ի նմանն նոցա բերիւք⁷³⁰: Էւս ապա շուրջ զմտաւորանիտա քաղաքան թարխմա և գրեթէ 'ի բուլբ աշխարհս անբութեան նորա զեղեալք՝ բազում բախմունս պատերազմաց ստախաղես յարգարկին . և հեղեմեր արեանց հատրեւընցն տազանէին զստապրեն գամնայն և գրազման զերթ անեալ անէին, և զլին զապտա գաւաւսաց և աւանոց անապաւս անէին: Իո՞՞ք հրամանատարք և խորհրդաժուր գրանն սրբանի զայնպիսի հասեալ հաշեալ աղեսա տեսեալ՝ զգաւաճասս քրասան արեանից զմեծամերք արեաննէ ճեպէին . և ապա կոյս մի ընդ միւսոց հուսին մարցոցի ընդհարեալ, ապա և աամիկ իտազլայն ևս 'ի հանգիսի անցեալ գրգուին զազմուք . և ապա այնուհետեւ այր իւրաքանչիւր զուր յաղչեր հաղեալ՝ բազում ճապարչիս արեան 'ի միմեանց հեղախն: Էւս յիստի թմերութիւն շարեաց անգլամութեան նոցա գոգիցոյս գաճաութեան լեզուայ ճեղք 'ի հնմանս Սարանոց: Այս ապա սին խորհրդաժուր գրանն սրբանի՝ որում անունն Մանաս յիւրեանց⁷³¹ լեզուն ճանաչէք, 'ի մէջ անցեալ խորհուրդ ընդ ամբարպեանն վնէք հաւրինաց փաստարանութեամբ, զի զտառիկանն Պարսից, Հայոց և Պղայ և Աջուանից զՅուստոփ, զոր ինքնին իո՞՞ք էր հաշեալ և անեալ ամբարպեանն, հայցել արեաննէ 'ի պաշարեանն բանան և 'ի հապարանն և 'ի նոցն աւաթն գահ նահապեասութեան հաստատել: Վանայի այր հանճարեղ է, ասլ՝ նա և այր պատերազմաց և հոյսախոյ և աշարիտա ըստայն զնա և անսան զայն . և ասլ, թէև անցեալ է ընդ հորգան կրթմանի

իրաւաւ մերց առ 'ի շնորհմանս և 'ի շնորհմանս զարմեալ ապաստանութիւն և նորա գաղարին յարմարեալ և ներք թշնամեաց 'ի կուսակալութեան պետութեան իւրոց: Եւ այսպէս համարեալ զամերայեան և զհրաման ընկալեալ՝ այնուհետեւ հանեալ արմախ և աւարե զնա զամարտապա դրաւ յաւային զան կուսակալութեան իւրոց: Եւ այսպէս մեանընդիլ Մանան զՅուսաբն իւր ամեկը՝ և համարեալ համարեալ և կամարաբ իւր և սմանգակ 'ի թշնաման իւր թափել զթնայն զիրեաց շարութեանն:

Իսկ նա իբրև զաւանջին ժոյզ շփեմեալ՝ և վարդիլ ինն սգով որա վարեալ՝ և յարգաւ ընալ ընդ Միկայեան Արարաց և ընդ այլ ևս բազում սեմանս անցեալ զանցեալ՝ զայ հասանէ վարդապետ յաշխարհն Կարգուաց: Բայց թաղարն Գապին վարդապետ նախ աւրեմ իրազգած ընալ նարայն զարտանան՝ և աւհասարակ աշխարհի սերութեանն իւրոց հարգան սուեալ՝ 'ի ժամաւս ընդ թերեան սուեալ ամեկը զայցթ կարաւանին ⁷²² և անբացուցեալ զնոսա՝ 'ի ծարձորս ըրանցն Կարգաբն և ճարգաբան՝ 'ի մոխ զնեղ զմիկթարութիւնն՝ որ առ 'ի նման թերթարս Եջի թեպետեւ ստափեալք ⁷²³ յեզափոխութեամբ շարմիցիկը՝ սակ և սակայն ժողովուրդ Քրիստոսի ոչ անկցի թերեալ 'ի մեա զերջացն և ոչ սայն 'ի կերտուր գաղանարարց Իստիյէլական երկամայն՝ և ոչ վարասեցի կանանուն Քրիստոսական սրինաց յանկանն կրակոյն Հապարաւս:

Եւ այսպէս զայցթ կարաւանին 'ի թիկանց կուս կացուցեալ թագաւորն և եղբայր նորան՝ Գարգիւն, սղտասագունց բանաբան և նեմեկապոբ զնոխն՝ 'ի զնա և 'ի զարգո և 'ի սեզո նիզանաց վաւեալք՝ միշտ յաւախապահք լինին՝ իբր անթթիթ ինն սկամբք և մեծաւ զգուշութեամբս Սոյնպետ և մեծ իշխանն Ազնեացեաց Ազոս՝ հաննարիտասա խահախանութեամբ, վարդնզփոյցթ նախահապակ խորհրդով զաշխարհ սերութեան իւրոց ⁷²⁴ ամբաւայր 'ի զլաւս անուր ըրանց աշխարհին՝ ամբապահեաս ամեկըով 'ի խորանորս և 'ի խորան մինս փոսոց և 'ի ծարձորս սլոց՝ սասնապահս և նա զայցթին լինելով իւրայնցն զորք բազմի վաւեալք ⁷²⁵:

Բայց ստիկանն Յուսաբն՝ փայր ինչ սուրս զեալ սուեալ 'ի սահմանս Կարգուաց և շուեալ անախ՝ զայ հասանէ բանակի յաշխարհն Ազնեացեաց, ոչ թերեալ զրգանեալ ինչ անդ զաղմակ շարութեան ⁷²⁶, այլ իբրև սնի զթնայն 'ի բոց եղեալ՝ զեպանոս առ իշխանն Ազոս աւաբըք՝ սալ նմա զսակ հարկայն արքանի և ըստ սպորտական հրահանգայն սուեալ սալ զածաւթիւնս նորս՝ որպէս զն ընկալեալ երկնայնց

գնացել 'ի բաց ⁷⁵⁷ անվանոց և անվանա զայնորն թողլով : Իսկ նա
 ևնժաղքելով ⁷⁵⁸ իմաստութեամբ զմերձակոց զբարբառութեանն բանա-
 թիւն առ 'ի յօգուտ բազմոց գնել' ոչ ևս ինտելեք գաննա և կա-
 բարս ⁷⁵⁹ և վաղջազակի հասուցանէր նեւ ըստ մեռին բուսարանի զնստա
 հարկին կրկին յաւելուածով : Այլն ընծայս մեռանիրս աստատակո
 պարգեւէր' և մնացելոցն հարկաց ըստ ժամուս ինզրպային պատուոցս յա-
 զաստատում ⁷⁶⁰ առեալ լինէր, զոր առեալ ընկալեալ' չուէ գնոց ընդ
 կոչմն ըրկին Այննեայ 'ի գուսան Աջրակոց : Եւ անանկ անդ զաշ-
 խարհն ամնոցն ասհասարակ թափուք և ունոցն 'ի ընտելչաց մեռ-
 ցեալ : այլ և անզկացեալ ևս ասագալեա ⁷⁶¹ իմացուածիւ, թի ոչ կարև
 ժամանել հասանել չարիմացութեան խորհրդոցն' զոր յօրեալ եղեալ է ⁷⁶²
 'ի մտ իւրում' վրան թաղարթին Գաղկոց, և այնուհետե ասպ իրբև
 Հնդկի ինն զսեութիւն թիաութեանն յանննն 'ի բաց մերկացեալ' յըն-
 աման պիտակութիւն որտի զիսն իւր ⁷⁶³ փոխարեկէր, և գեղարմն աս
 թաղարթն առպէր մտապուտ և գիւրպարով հաշտութեան : սակոցն
 ըստ ընչարացոցն լինելոյ ⁷⁶⁴ և սլամծարսա 'ի բանի անդ զբազում անոց
 զհորեա արբանախան' այլ և գոծաութիւնս ևս ընծայոց ասաննին հոյ-
 ցեր սալ նեւ , յաշ ևս նեւ արարեալ միանդամոցն իսկ զերտախա թա-
 գախալութեանն և մեռնրեցն զնա ասնել առ 'ի տրեւոյ նեւ գրուք
 Հայաստաննայս : Իսկ թաղարթն ծանուցեալ զպատմն խորհրդոցն
 Զուսոփայ, եթև ոչ զայ նեւ կար հախմա լինիլ 'ի փոսթարն և կամ
 ուղղել ինչ զնպատակ չարիմաց խորհրդեանն , սակոցն քաղաքոցն չաշ
 իմտախ անկոյնի զմիտ իւր 'ի չարութեանն պահանջեալ պարտաւեր-
 և փորանախանոց անտէրք ընտրելի ասնէր զերկրորդն' սալ կրկին կամ
 երկրկին գոտ հարկին և զամնոցն բեկարս արբանի և ոչ հարկանիլ
 ընդ միևնաւս որտիսիս կատարածի 'ի պատճառս քննանդոցութեան վրի-
 ժուց-օ զի պատու պատբազմաց մահ է' սակ, և մահու հրախրանք յա-
 սանի գոծալոց հոյիս ⁷⁶⁵ : Եւ այնուհետե անինոց զիսն ասացուածս ա-
 սաշի արիանէր, և ասհասարակ յամննցումոց 'ի մերձուսոց և յա-
 զուսաց և յասմկաց և յանասկաց ժաղովեալ արմամ և սակ և կա-
 բարս բազման և միս և իւրիս' սայր ասնել նեւ աստա մեռարթիւք -
 զոր առեալ ընկալեալ մեծաւ ընտրահարութեամբ' վաղջազակի չուէ
 յաշի անկեալ գնոց զկոյմանէր Հերոց ⁷⁶⁶ և Չարեանոց գուսախ 'ի նա-
 հանգս Ուստիաց, Եւ փոսթի ինչն 'ի մեծ քաղաքն զեմ եղեալ էր երթալ
 Միւս ⁷⁶⁷, որ 'ի Պարս անդ է' սասրե զմն 'Կոր անուն ստիկան 'ի

Հայո, որ Սրբոյն 'ի բազմոց յարջրէլիս - և ինքն ից մեց անգին՝
մինչև սասկիանս և զկես և զարմախոյս յարգարեալ կազաչանն 'ի կոչ-
մանս Ազուանից և Արարատիանի :

'Ի սմին իսկ յայտ՝ ամբ աղչքն սպասանքն այնորիկ, զարմ կան-
խեցար յառաջադչն և ստացար, որ վրիժուց հասուցանն զտեալ և կա-
լեալ զգիրնս ուղեղնացոց անաղասին Հոգարս, զոր 'ի նոցանն սան
Աբրահամու ստարանի, աւհասարակ 'ի սար սուսերի զնտա մալէին՝
որ աւելի ասնն լեալ բան զերեսուն հոգար սլխ զհասարելայն, և զկա-
նոցս ամիրազեանն և զայլս ևս զասուտարսն, որ մտախոտակ արնա-
լեանս ուղեւարին զանխորս՝ զպատպն՝ զնաս զերի ասեալ սաննին-
և զբաղում կազուս կարանեաց և զզաննս սահուց և արծաթոց յաւարի
տեալ՝ զնոցն խորանչիւք յաշխարհ՝ խրեանց ⁷⁴⁰ : Իսկ զորք ինչ
յաւալ բան զգտանելս զպատակ՝ մի 'ի գտասուտար ծառայինն Յուս-
փոյ՝ Սրբոյն անուն, այն որ զգիր արիաննէցն 'ի բանս զՆասուսին
գտակիանութիւն բազարաբարսլեանն նորս կալեալ նախաւաչաններ՝ նս
ստանալեալ մեռաներ յԱբրատել բազարի ուր և ժամանակ իսկ լինէր՝
Յուսուսին սանոցը զընդարմակ լեանգարանն ⁷⁴⁰ զանեաց և կարա-
սեաց նորս 'ի լեռնիւն ընդարազսլեանն խորոյ իւրոց 'Կարն, որում
Սրբոյն փազարաբար յարջրէլիս և սասկիան 'ի Հայո 'ի Յուսփոց ա-
սարեցաւ, իրքն չակ երկոց հասանն 'ի 'Կարնիւնսն բազար՝ զեան-
զեալ 'ի նմս տաւրս ինչ սակս 'ի նմս հնալ նորս զօրչն, անզի սոց
հաշտակեանցն ⁷⁴⁰ հեմանասական ստարակեանց - սոցս փազարակի
ընդաւալ լինի նմս Քարգին կրակեր կորոցը Սիբուսոց Սիսական իշխա-
նին՝ անհաստա ինն երեսունս երազոց 'ի սրսի խրում՝ սանգմանելով,
զի լեկրնս 'ի գնել նորս ուխտ ընդ մահո՝ սոցի ընկուլցի յինքն զհոց-
րննի ժառանգութիւնն, զոր փապեակքն իսկ կորոցը նորան Սահակ,
և զգրկանս զոցս խք փարկանէր : Իսկ 'Կարն ստժանցն բանոցը նմս
զգրանս զկնոց խորանննի խորհրդով՝ և հակիրճ և համասա բանիս
խոտանոցը սալ նմս զգնակ ժառանգութեան խորոյ, Ղլանցի գետին
կաշեալ սպաներ և կորոք նորան իսահակոց ըստ սմին սակի զալ ա-
նս, զի զերկարանչիւքն զնտա զաւանանեալս կապանեցի, և այնու-
հետե կշեցաւ ևս և նս 'ի 'Կարոց անքն Սիսեանց Սահակ՝ սիրալիք
սրսի զկնոցը ⁷⁴¹, Իսկ նորս յոժարեալ իրք 'ի կոչումն ինչ սիրանա-
կան՝ փազարակի զոց հասանն առ 'Կարն բաղում օժտութեան ընծա-
լիւք և իրքն լեռնութեանս ինն անգրոցաչեալ՝ գնն զաշինս ընդ զժոխոց՝

ոչ ներքեալ ⁷⁵⁵ 'ի սրտի իւրում զիմաստութիւն և ոչ 'ի մտի եզեալ
 զիմաստեալ զիտութիւն և ոչ նայեցեալ 'ի վաճան խորհրդոյն: Իսկ
 'ի, որն խորզաւանեալ զերտմանեութիւն և երկարանչութիւն զնսա
 շքեթամբ, այլ ոչ սրտիւ' իւր ⁷⁵⁶ յարակցեալ, հրախրել երթալ նորոգ
 'ի ժողոջարդոյն Ղ-օրն. ք զի յապահագեալք, առ' 'ի նմա իւրաքան
 չիւրամբ' զիւրաքանչիւրոյն զգուան հողալ մարթասցար: և Այսպէս
 ապա զաւց գրեթեութեան շու յուցի անկեալ զնայնիւ իրքն մտ եզն
 'ի քաղաքագիւղն Քարանձոյ' ընդասալ լինկին նմա զլիսասր գահե
 րեցք և հոյսեալ նահապեալ սղգասահ թաղաքն Ղ-վայ ⁷⁵⁷, Իսկ նա
 իրքն եան զտմեանդարասս եկեալ հասեալ աջգութիւն իւր ⁷⁵⁸,
 'ի բոց մերկանցր այնուհետե յանկն զքաղանի պատրուակ շարին
 մեան զնարք արկեալ' 'ի կապան երկամի շքեթոյն սահասարակ զնսա
 պաշարեալ, իրքն արս աւելի քան զքառասան զնէր 'ի բանի. և այն
 որ երեկոթս յորում էր արարեալ զարեք զաղարեք: Եւ իրքն լցան
 զգիւղին մերկանցր, այնուհետե յազատ և 'ի շարիս զհապեալն բար
 մեալ' մասն 'ի քաղաքն Ղ-օրն, ընդ իւր արարեալ ⁷⁵⁹ զ]]ահակ Սիւնեաց
 ակր եզրարն իւրով Բարգմնիս: Իսկ 'ի մասնել նորս 'ի քաղաք անգր
 և 'ի զիպահող զհապեալ հեթանոսն զնէլ, ապա զ]]ահակ և զԲարգմն
 'ի միասն ըմբանեալ և վարեալ 'ի ասուան և 'ի շքեթոյս երկամի կա
 պանայ' զնէր 'ի բանիս Եւ այսպէս յահալանը հարասահող խարեա
 թիւն զանկին նոցա մասնէր 'ի բանոս և 'ի կապան և 'ի պատեթս մահու

Զայսպիսի ազնաս պարտութեան և գերութ գումութեան լուեալ
 իտ' զոր արքին հաստացեալ անարք մեր այլ և հեթանոսք ևս 'ի
 զքահեղեղ ⁷⁶⁰ անգրոպայ շարութեան Հապարացոյն, ոչ սակա ինչ
 փղկեալ եզն ևս նեղարտութեան, որ ըստ ընութեան մարգիւ
 թեանս են նահաւարութիւնք: Գնա սրց և զոյթ ևս ազմի 'ի հաս
 սարնայ անոց հնէր յահանիս իտ' վազդաղել խոյս առ և 'ի բոց
 զնալ 'ի պատնէլ պաշարմանն, որ պառնայեալն էր մեղ: Իսկ որ
 ընդ ինն էին կղերք եկեղեցւոյ' առեալ զահ երկիւղի գեղերին 'ի
 գուրս ասն իոյց, ազգելին ինն զնալ երթալ 'ի բոց և անցի առ
 բարիութեան' յալ որարեալ զանբանական հրամանն, հալածիլ քա
 ղաքն 'ի քաղաք և մի' կալ հարստակ շարին: Այլ ևս աստմտոր ոչ եթե
 յառժամանակեայ 'ի մահուանն ինչ պահուցեալ խոստովեցի, այլ 'ի մտ
 եզեալ զանհարին մեղեթութիւն հեթանոսական մարտութեանն, զի
 մի' Թերես թարգմեալ հոգրք զիւսերսիսք պատրանայ նորս անկցի

գնանկամբք եկեղեցւոյ, կամ թէ խաւանս ինչ շփոթից ընդ անար-
 գութիւնս Հեթանոսացն մեզ բերցի՝ որ որտարոյ է բոլոր կրթական
 քաղաքութեան. և պարեա իբր յեմարեալք ինն 'ի ժառոց՝ զարժանն հոյ-
 ցեաք 'ի շնորհացն Առաւծոյ՝ անկէ մեզ 'ի ցուցակութիւն 760: Եւ
 իբրե խաւար գիւղերն 'ի բաց եղեալ և լցա առաւօտին ծագեցաւ,
 յանկարծակի յսկան թռթաթել զարնեալ խաւար գիւղերոցն զմեզ ար-
 կաւ. ընդ որս և առհասարակ սքանչացեալ մեր՝ անտար զի խաւարեալ
 էր արեգակն յառաւօտին գահաւ: Եւ ապա ըստ ընտարգութեան իբրն
 խորհրդանեալ, եթէ ոչ է ժամանակ խաւարելոց արեգակնն՝ ինացար
 հաւասար նշան բացերեակի 761 մեզ 'ի Տեանն: Առաւծոյ ցուցեալ
 և պնտահեռե շտապ ազնուայի եղբայրութեանն հասարակաց ստիպեր
 զիւրարանչիւրսն 'ի բաց գնալ 'ի սպանաղեաց փորնութեանն անտի:
 Զայսպիսի արտաւոյսս ապա ոչ թերեւ հեղգացոյ 762 լաճանել և ոչ
 կապել 'ի գարշապարս մեղաց նացաւ. այլ անպարեզի գնալ 'ի բաց անտի
 բայրաւութեանք նախ քան զհասանել գնանդին: Զառաջին գարաւ-
 ցայցան ինն հինե եղեալ զԵղիսս ժարգարե և զՊետրոս զլախն առա-
 քելոց 763: Այսպէս ապա ելեալ 'ի վանոց անտի այրից 'ի կայրդից
 որոցն խառնակոց 764, որ 'ի ծործորս լերինն Գեղոց 'ի նարակի միտլ՝
 զկարգից գնացար և ելար 'ի վերին վանս, ուր կայանքն անտանցն եկն:
 Եւ անտի շուեալ գնացար 'ի միանձնացելոցն կուտերանից միայնա-
 րանս, որ 'ի Սեան կղզւալ՝ անպնացեալ 'ի բոլոր ստացաւանոց, անոց
 և անտանոց 765, և միայն զփրկութիւն անձանց հոգացեալ՝ և 'ի նմա
 միանգամայն իսկ զհասարակոց եղբայրութեանն զեղզուս ընդ մեզ ևս
 շարժել 'ի յորհնութիւնն Առաւծոյ, աներկբայ յաւազ կատարեցար
 անդ առարս շորս Ալլա աննեցան մեր միայ իբր 'ի ծակոյկս ինչ վե-
 րելակեալ, և իւրարանչիւրք 766 յիւր խորհուրդս արան նաւափորեալ
 փոքրակակի իբր յշահմարանն իմերե զժամեկեալն յառաջ բերեաք բանիս
 առ 'ի յայտնել զ'ի խորալ կայան: Եւ էր պայտիսի՝ զի զարնեալ ընդ կը-
 րանին երթիցուք 'ի կայմաւոր վոյրս ուրեք՝ մերձ 'ի հայրազեանանոց
 եկեղեցին սուրբ, և զոր տիտանց համարն թողար լցար 'ի բաց գնելն
 և գտացաւանն և զգաւնար անտանոց՝ զոյն կոմաւորարար տացար յըն-
 ծայրանս Հոգարաջուն Գորոց. զի թերեւ 'ի համայն Առաւծոյ հա-
 յեալ հասանեացին միայ նորս, և մի՛ ևս սպասուողս անզուտեկոցի
 մայր Սեան 'ի մանկանց աւագատի. և մեր 'ի որբարանս մեր գոպա-
 րեալ՝ որհնեցուք զանան Առաւծոյ մերոյ: Եւ պարեա ընտանեզոյն

անտառացն և լուսացն զայն խորհուրդ համարեալ եղև : Եւ գործեալ շու յուրի անկեալ լուսաբ մինչև 'ի ձեռակերտ ամբողջին իմ Բիւրակոն, զոր ստացեալն էր իմ գանձի գնոյ, ուր և յնկեալ յարգարեալ իսկ էի եկեղեցի հասասնչոյս կոմանոյ քարամբ պերճապանց՝ աճնոպա-
 թեամբ ⁷⁶⁵ և նկարակերտ յօրինուածով' և փնտ հուստերսն միանձնու-
 ցելոց զնա հասաստեալ : Իսկ 'ի հասանելն մերում անգ' խեղցն իսկ հրազարտակ առ 'Եսրն աւարեցի, յուչ ամենլով նմա զգարչութեցա-
 ցանոց իրազարծութիւն սր առ 'ի յիւրմէն իսկ ⁷⁶⁶ յայլ սմանա ներգոր-
 ձեցաւ' բունա և կապանք և շարչարանք անհնարին մահա, և եթէ վասն պոպկուայ իրիք բահմանց պահուցեալ 'ի բաց զնացի ⁷⁶⁷ . և որդ' եթէ արգէն իսկ տոցցեա ինձ յեակար երգման' աներկոց մառք զեանջեալ
 կոցից մնացից 'ի գրանա եկեղեցւոյ տան ինոյ օրհնել զԱստուած 'ի սրբութեան նորա և բոտ ձեռին բուսկանի միշտ անգամնալ եղևց
 զընծայս բարբութեան աւարել քեզ արխաւք ⁷⁶⁸ : Իսկ յընթեանուլ նորա զգրեալն առ 'ի յնկն' վաղվազակի յեակար երգման գրև բոտ
 իւրեանց Կուրանին օրինաց, սր ինչ միանգամ վաստնելի են բունք զենին նոցա - և այնպէս ազատ զգնա իմ ասնէ 'ի բոլոյ երկիւղի կարծեաց և 'ի մարտից արաւրնոց և յարհուրաց ներքնոց, սր 'ի մարմնի են վասնգր և որք արտաքոյ մարմնոյ : Եւ այնուհետև ազա կարծեցեալ եղև ինձ
 այնուիկ յեակարիւ առ 'ի յօղասկարսն վայելն ձեզել ⁷⁶⁹ և զարել զազարել 'ի գրանա մերոցն սրբարանաց 'ի կանս Աստուծոյ : Իսկ սնն հնացեալ առուրք շարութեան ⁷⁷⁰ և գատուօր անկանան կրանիցն Մահ-
 մեաի կատարեալ ատելութեամբ միշտ լուսայր եղծանել զքրիստանեա-
 թիւն և զօրացուցանել զհեթանոսական ազանգն : Եւ այսպէս զայլան-
 գակ մասցն զփգձկուան և զգտանածուգձութիւն սրտին յանին 'Եսրոյն արկանէր ⁷⁷¹ . « Իլ պարա է' ասէ, քեզ և ոչ արժան ուխտ խաղաղու-
 թեան ընդ քրիստանից վաթմարեւոց զնել' ժամուանոց ընդ օրկնադրին նոցա իտարիչ ազանգոյն, սր միշտ վարդապետ: հուսասոյն մերոյ
 գուանա հայնչել, և շուն և գայլն Արտաքցիս զաշակերտեալն Մահ-
 մեաի անուանէ : Արդ' ընկէր այգպէս ախաիւ խաղաղութեան քո ընդ նմա առուել ևս առլորես, և յարգազոյնս ևս ասրածես զազանգ նոցա :
 իսկ եթէ ընծայարեր ⁷⁷² գիտութեան նորա ցանկացի անձն քո' տա-
 նապասիկ տուծեցի քեզ այն, միայն թէ լուիցես ինձ . այնուհետև ա-
 ստրեա զօր բազում, զի նախ զփնտ ամբողջ ոչրին սացես քեզ , վասն-
 զի 'ի նմա կան զանէք և կարասիք բազումք և զորքք զեկեցեցայր-

մարք եկեղեցեաց շարադանդ հովտաղեկասին : Էւ ապա զնոյն ինքն զմար-
 աւորոս ժաղպին լեզևն զօրսն իոյ և իոյ ընթացեալ փաթացուսցես
 'ի ինչօր առաջնորդի մուրումնեանն քրիստանկից, զի կաւեալ կազեալ
 անցնն քեզ և ընդ նո՛սն զինչս և զսասցուածս յաւարի առեալ քերցնն
 քեզ : Էւ թէ երբէք խամազանդ ամրոս ընդգինացի' բազմահեղ ա-
 րեան կասարուածս 'ի վերայ նոցա հասուսցն անինայարար : ք Չայն
 զոյս և որք ըստ ⁷⁷² նմայն համաժամութեանն էին խորհոյք սակին . և
 պոսկս իբր զգաղան ըսք 'ի խածասել զնա զարժուցեալ և յանորպել
 բարս հեթանոսութեան զնա յարգութեալ ' ժողովադակի առաջն զօր բա-
 զամ հեծեւալք և լեզևն փակելալք 'ի փան կասեկործոյնն, որ յայրի
 անդ յարեկըջ հիւտոսց գեղարարդին Գուանոյ : Ըր իրին շարան յե-
 զախարձանն ժամա երթեալ մտեալ յոյք անդր' ըմբռնեցին զփան-
 ժուանն որ 'ի նա և բազամ զանկից և շարշարանաց զնոսս մասնեալ ' զսասցուածս
 Թարսուցեալ 'ի նոցանկ պա՛ւանկին . մինչև անոք 'ի շար-
 շարեւոյ անտի թէգեակ սչ առժամայն' սակայն յեաոյ յոգնապատեկ
 առժի անտի աւանդեցին զազիս իւրեանց 'ի վերիտաս և հատին երա-
 նելի յուսայն, որ կոյ պահի սիրազայն Առտուանոյ : Էւ այնահեակ զյնա
 բարեշարժութեան եկեղեցուոյ վերիտասի և զուետարանտիան և զմար-
 գարեական և զասարեւոյնան կտակարանս աւրբս, պլև զամնոցն տա-
 ցուածս և զզանար անանաց բազուածս' մասնոցանայն իոյ գլխանապատեկ
 պարս մեզուսոցոց բաղանոց յաւարի առեալ, և զգեղեցեկ շինուածս շինա-
 զտուս ⁷⁷⁴ որ 'ի կաստատանի անդ հրակիցեալ հրդեհեալ' շոգան զնա-
 ցին 'ի բոց : Էւ իրին յանգինան եզնն 'Գարայն ⁷⁷⁵ և ինքն զարժեցեալ
 պատուցու. նա առ 'ի նոցանկ, ժամն այնարիկ իոյ յիմարութիւնն ցոփա-
 թեան բարայիցն յայլանդակ միտս զնա փախարեկք . առտի ժողովադակի
 իոյ զմիջարան մահաւ հով կենաց ⁷⁷⁶ նոցասակ աննին եզեալ' և մար-
 աւորոս բազմութեան զօրաց հորդան առեալ, զի գանեա զաղանիս ինն
 ծածկարար 'ի վերայ ամրոցեանն Բիւրապանու հատեալ 'ի կազանս կա-
 լեալ աարցնն զիս և սր ընդ իս էին կշերիկոսք, և զայլ բնակիչս ամրոց-
 կանն սրակոս արարեալ կոտորեցն ⁷⁷⁷ և վերեացն և աւար հարցնն :
 Իոյ ի՞մ զմտախալազաս մեղազաս մուրումնիւն նոցա նոսի ժողովադ
 իոյ ծանուցեալ և ըստ առաջնոյ նուսպին խորհրդածեալ ' խոյս 'ի լա-
 րեն ետառ առ 'ի լքանն անբանեան ⁷⁷⁸ հրամանին : Էւ երթեալ լուեալ
 ճաղարեալ զնոցոք յարբանտիան ազարանն Բազարանու առ թա-
 գաւարեալն Ալաո՛ սրալս զի մանկուք մօր Ըիանի մի՛ հեղեկեալ սղպես-

ցին պարսպաւո՞ր 'ի հարուստաց՞ հեթանոսացն խորհուրթեան 779 : Բայց զբան մերց ասբը եզրխոսական Սահակ այլ երկու քահանայիւք սմանք և արկաւազար և կուստրոն միանձնացելովք անդրին 'ի նմն անզ կացեալ մնացին 780 : յազգաք ցուակիր ներքեման ժամաց եզրխոսական և այլոց ևս ոմանց . կամ թէ շուսափութիւն ժաման ոչ ես թողլ ժամանել զհնի մեր, կամ թէ ասելն իսկ զոչս և թէ կալումն ընծայութեանն Արամայ և կանխողխոսութիւն նարին յայն զնոս մերձ բերէք 'ի ժարաս հանգիսի յալթութեան և պատկացն երանութեան, որ ի՞ր բան և՛ զոր և փոքր ինչ յետոյ բացարձարս ասասցուք :

Բայց զբն իւրեղեւան իբրև ինացեալ ժաման, թէ գազանի նեւոյ նոցա ձգումն ոչ եղև զանխուլ ասալի ի՞մ և թաղուցեալ խաղբ 781 նոցա ոչ ծածկեցան և խոյս ևս ասլն ի՞մ յայտնի եղև նոցա, այնուհետև զեազ ասեալ զազարեին թերևս, և զոր բազում գուժարտակ արարեալ, զի պատրաստուցինս զինքեանս կալ կազմեցեն . և այնպէս փառեալք զթոյնս իժանեմն շարութեանն 'ի հաւասարեալս Քրիստոսի թափեցեն : Իսկ բնակիչք Բխրահանու՝ ծանուցեալք զանբժշկելի մաս հեթանոսացն և զգրահեղեղ ուղիտցն զոտսախութիւնն որ զարցն է, և թէ ոչ զոչ նոր նաչաղբել փոխտեամք ասկս բազում կանանց և մասազ մանկուոյ՝ այլ և ծերաց ևս անաւաղից, որոց անկարելի էր և անյարմար և անղի փոխտեան ևս կարուսեալ . ապա ըստ զրեցելումն՝ խոյս ասեալ զմացն 'ի շտեմարանս իւրաքանչիւր նարս և փոխեցին զգրունս ասալի իւրեանց, և խուսափեալք փոխուցեալք թարգման ընդ պատարաս պարսպի իւրեանց 'ի բոլոյ ամբարշտութեանն՝ ապտան եղեալք յազնահանութիւն ամենազորին Արամայ :

Էլին սմանք և յիւրեղեւան յամբոց անգր գորակմք, որք իշխանաց աշխարհապալիս էին զինուարեալք . քանզի իբրև լուան զլարսուլուկ զարբանց զխորհուրդս իւրեղեւանացն՝ զիմեալք ուստեք ուստեք ժամեկն յամբոց անգր՝ թիկանա 782 ասլ հաւասարեցելոցն մինչ 'ի կէս մրցման հանգիսի ժահու : Այսպէս ասհատարակ նոցա ասացեալ այր ջրեկեր իւր . սՄ ինչ յոյս վայր՝ ասին, զորաժարաց մերց հանգիսոցսք հանդանալ 'ի կեանս կենցաղօգուս 783 . իսկ այժմ՝ իբրև գրարուք զինուարս վասակիք լիցուք Քրիստոսի և հաւասարեալ ժողովրդեան նարս : Եւ այսպէս զմահ ընդ կեանս խառնեալք՝ զբարուք պատեբազմն զընծայան բղձոցն ընուլ :

Իսկ ապա զտրքն Խանդեղենան՝ ըստ օրինի բարոյ ինն շփածեալ փութոր-
կեալ եկին հասին 'ի գառն ամբոցեանն անհնարին անօրէն գրգռմամբ
և հեթմոնասեան անարգել ճաշութեամբ ⁷⁰⁴ : Իւր ապա ասպարափակ լեալ
չաբընտակի լեզեան հետեակ զօրում, և թիկնապահ նոցա լեալ հեծե-
լապօր վասեղոյ գնդին 'ի մէջ անցեղոյ՝ այնուհետե շահասակին գալա-
նարար 'ի վերայ յարձակեալք : Զայսպիտի մահաւիթ ոճիրս իբրև ան-
տանկին մարդիկք ամբոցին՝ 'ի բռնութենէ ինն հարկեալք լինէին այր սո-
այր և մարդ աս մարդ կուսակիլ էլանել զեղաւ 'ի գլուխոս դարապոյն-
և այն օր սակաւ ինչ ընդ կայս կայս հարեալք ընդ միմեանս ⁷⁰⁵ : մինչև
գիշերն մերձեցաւ և արևն մերձեցաւ : Իսկ 'ի միտում՝ ասուտան
պահաւ ⁷⁰⁶ մինչդեռ էր աղբամուղջ, ասհասարակ մարդիկ ամբոցին 'ի
գառն բուսարանին օրբոյ մերձ եկեալք՝ հոյցելին 'ի սրբոյ եպիփապտէն
ասլ նոցա զմեղապատիչ մարմինն և զարին Տեանն : Իսկ նա հրեշաա-
կական շքեմանցն շարժմամբ և նազելի բարբառով ասուել քան զմեր
բանս վարդապետար նոցա , յօրոց աշակերտեալն էր զճշմարտութիւնն,
և միանգամայն իսկ զփնձակուար կղերիկան հանգերձ զմուսորան զնդիւ-
և ոյլ ևս աշխարհակցոս մարդկան յարդարել 'ի խորհրդածութեան
գառանն անբառեալ զմիտս իւրեանց ⁷⁰⁷ ասանց ամենայն մտաուց, և
ինդրել զհաստասութիւն հաստացն օր 'ի Քրիստոս-օ զի մի՛ զբզուխցին
սիրոյք մեր 'ի միանութենէն օր 'ի Քրիստոս յաղագս պատերազմից, օր
նեղէ զմեզ : և մի՛ կոցուցանիչիք՝ աս ⁷⁰⁸, զաս մեր յանցութիս կառուց-
մամբ իբրև յախանահանի, և ապա Տեր իսկ յոյց ելեալ մեզ իւրով
մարմնին և արեամբ, զոր ընդունելոց էր զմեզացն զհարծօ զտասպար-
տեացէ զան մարմնոյ իւրոյ, օր և եկեղեցի՝ օր էր զաւր - և ասցէ մեզ
զգտաութիւն յազմել աշխարհակալիս խաւարի ոչսաւ շարութեան, օր
չաբըլ զմեզ կան մածեալ : Զի մի՛ ապականեցին ⁷⁰⁹ զգեոան ըստոյ, սրով
Քրիստոսին զգեոտաւորեցալք 'ի մերկութենէ նախահօրն և մի՛ յափըչ-
տակեցին յանձանց մերոց զքրիստոսոյբաւ՝ զնիչք ասազանին օրբոյ : օ
Իւր այսպիս իբրև հրով զմիտս նոցա զուեալ՝ զամենեցան լեցոս շար-
մեր յօրհնութիւնս ամենեցանցն Աշտուծոյ ⁷¹⁰, զնդախազ՝ զնսս աս-
նելով 'ի ժշտնինուար աղթման Իւր ապա մտաուցեալ զսարտփելի զպա-
սարպն զաս 'ի Քրիստոս, և զխորհարքն փրկական մարդկան բաշխել
ասհասարակ արանց և կանանց, ձեւոց և աղայոց և ամենայն շափա-
հասակի խորհրդական աստեղութեամբ ըստ ասկի յեաին թաշտակի ⁷¹¹ :
Իսկ ըստիւն աշտալակի ⁷¹² և մարտ ամբոսի Խանդեղենան զօրում ևս քան

զեւ սաստիմոսք, և հնշմանք և կայթմանք և կարուք զինուց նոցա և վահանաց հնշեցուցանելն զերես երկրին ըստ զիւսոյ բնակչայն 'Դա-
 կազան' 795 գումար: Աջա և մարզիկք և սմբոցին բազմանեալ շրջա-
 պաս 'ի գլուխ 794 պարսպան և անհակառոց առ Արտուած լեալք,
 զի օղնեացի նոցա 'ի պատերազմի նեղչայն, և մի' զբզուկային 'ի գի-
 ւախորտա մալբուսթենէ հեթանոսայն: Եւ պնպեւ ապա մարա 'ի
 վերուստ 'ի վոյր եզեալ' բազում արեան նապոցի 'ի թշնամայն հե-
 ղուին և զբազան թառաղչւք խաղաղուցանելն: Իսկ եպիսկոպոսն սարբ
 հանգերմ այլ ևս կղերիկոսաք հանապազօր կանիկք յաղթօ և 'ի ինզլը-
 ուածա զի արխնըուչա և անպատգեղ գաղանայն մի' եղիցի 796 վարա-
 անալ օման զգանաութիւն հօսի Տեոան, զոր և բնաբնաց իսկ իւր Տէր
 'ի ժառանգութիւն և 'ի ժողովուրդ սեփհանն, մարմնն իւր և անգամ
 անուանելով: Այլ և իրախոյս և օտալներութեան ամենայն իրօք
 մարդկանն մասուցանէր, մի' կապիլ 'ի տառան մեղաց որ ըստ մարմնայ
 և մի' մղիլ 'ի վախից յառժամանակեայ մահուանեւ: այլ զհնգայն մար-
 բել զգաստութիւն և հայել յելա գնացից իւրեանց և շորշարակից
 Քրիստոսի լինել և նմանօղ հաւատայն որ առ Արտուած: 'Դսն սար-
 կուպն ևս թեկարոս, որ վերակոցու շինուանայ եկեղեցւոյն էր և
 մարդիլ մարդկանն' ոչ սակաւ ինչ թերազրութիւն նոցա ընծայէր ա-
 սելալին: Զիւանդացեալքն, առ' 'ի մարդկանն թէև 'ի մահ աշխատիցին,
 սակայն սաւորութեանն յուսով թեթեաման: Արդ' մի' անապարեայն
 այս վտանգ հիւանդութեան որ զմեքս և' տարապարա մեռուցանել զնեղ
 մարմնով: այլ հազով զօրանալ և ձեպիլ 'ի մարան 797, որ ըստ օրինին
 Քրիստոսի և, զի ընկալէիք զբարբանն յուսով կենացն յախանից: Եւ
 Արդ' այսպիսի խրատու բարեւոյ սահմարակ նոցա զաննինա առեալ'
 այնուհետև ոչ միով իւրք հեշտութեան անձանց շնորհէին, որ ըստ մար-
 մնայն են նահաւարութիւնք: այլ զբարուք պատերազմն պատերազմելն 'ի
 վերայ հօսին Քրիստոսի և զուսեկաց իւրոց հազեհրալ ձգնութեամբ'
 վառեալ զինու զօրութեամբ շողայն Տեոան իւրեանց: Իսկ թշնամիքն,
 որ 'ի խուսրի և 'ի մալթ զիթեուց հասուցման զմիս թաթմուեալ էին,
 թեպեւ ևս աւարտ ետին մի սակալ սակալ զմարտ հինին 'ի վերայ հեղուին
 և ոչ կարելին ամանել ամբոցին, ապա սնն 'ի լեզէն զօրոցն ամբոցին
 'ի բաց եզեալ զհերթ կենածին յուսոյն և զպարմութիւն և հաւատա
 ուրացեալ' վաղձալակի սոց զամբոցն 'ի մեռ ժողիհ' և անօրն Հա-
 զարացեացն իսկ նոցա յուսեւ ինն իրախ լեալ և իննչոս մասց իւրեանց

մասացեալ՝ վաղճուգի գաս՝ ապին և ամեղջոք սմալք վերելեալ
 չեզուսն յաճոցն ⁷⁹⁷ : Ալլա զժապուցեալ հայրն յայս անեալ՝ գա-
 զանարար ընդզեմ բախելն ժարգիան զխորհուրդսն շարութեան, և ան-
 ընանի շարսխառար մաք ⁷⁹⁸ սխանելն զամենեսան անաքրմ որչին
 ալ Նորակ . և չեզուսն սարազարս արեան նոցա բղեալ յարգեալ
 սապանելք զուսուրեն ամենայն . և զխաւնք անկելոց շեղջախանեալք
 'ի վերայ միմեանց անկեալ զնելն : Իսկ եղբարսպսն սուրբ հանգերմ
 այլ ևս ժառանգուարաց եկեղեցւոյն ամենայիւք պնտութեան և բազ-
 մասարած սրասուսոք և պաղասանք ալօթս առ Աստուած ժառուցա-
 նելն՝ ոչ 'ի բացե առնել 'ի նոցանկ զոյցելութիւն իւր : Եւ այսպէս
 վայելացեալ և զերազանցեալ և յամենայն սրբոցն նեմանութիւն ⁷⁹⁹ : Իսկ
 անորեն զաշնոցն եկեալ գտեալ զնաս յալօթս 'ի բուարմուսն սրբում՝
 ահա պահագանդս զնորք ընային արեանել սուսերացն շաղցմամբ և վա-
 հանայն թեղժամբ և սուսանայն կրճակելով և երեսոց սարազոյն շասա-
 գանութեամբ : այլ նոցա ոչինչ զարհուրեցան և ոչ երկեան սրբայ նոցա
 յարհարանոց անոխ մեղեկներցն, զի այցելութիւն Տեան եր շարլ
 զնորք և պաշկր զնաս : Ալլա սրտոցոյ զնաս միանգամայն 'ի բուս-
 բանն հանեալ՝ մերկայուցին 'ի նոցանկ զգգեաթիկն, 'ի մահ զնաս վա-
 բակեալ, և 'ի մաստիգապաս սուսերաց ⁸⁰⁰ խաւարի զալս սրափց իւր-
 եանց խցեալ՝ զմեջին 'ի վերայ նոցա : Եւ նախ վնպխեալոցն սուրբ
 վաղախուսորքն կարթախասր առնելն՝ իբրև սագարոք շեշտակի շեր-
 անալ զժառ . և զհին ապա հասեալ ևս սուսերու զգլուխ նորս : Իսկ
 զբաշնայս սուրբ և զխաստիքն միանմանն և զազմաներգուս՝ իբրև
 զաշխար 'ի պանդ վարեալ 'ի զեմուսն նախրական անուշահոս պասս-
 բազայ Վերստոսի փոզումն, հասեալ ևս զխարանշխարոց նոցա ըզ-
 գլուխ ⁸⁰¹ : Եւ այսպէս ահասարակ սպա իբրև զազուազլնս գրա-
 հից՝ զհուսաս Տշմարտութեան զգեցեալ զփուսայն և զլուսոյ պան-
 նան զգետասուրիլ արժանի գտան և անժառամ ցոտիքն պայծառա-
 նալ ⁸⁰² : Բայց սարխուսայն թեւոզորս ոչ էր ընդ նոս 'ի ժամ կտար-
 ման նոցա, զի նախ քան զայն 'ի թշնամայն նետանգութեանց վիրուս-
 բեալ անկեալ զնելր : Իսկ շոր գահիճքն խնդրելն և զնարցն ևս հասա-
 նել զգլուխն . այլ նա ոչ թնչ կրկր զգլուսն և ոչ ևս նեղասրտութեանի
 փզկէր ըստ մանկական տխր՝ քան թե ախարթ յոժարութեամբ զգա-
 բանայն կարհուր . և այսպէս հասեալ զգլուխ նորս՝ զմահ իւր ⁸⁰³ եզ
 հինք հասասորթմ Տշմարտութեան հուսոսոց իւրոց, և վերազրեցա

յարգին Աստուծոյ : Իսկ զայլ ևս մարգին ամրոցին խնորհ՝ արարեալ 'ի անդի շորշարանոց' և անեալ իբրև զոչխարս 'ի սպանոց Իսմայելեան երկամայն, որ սչև ևս ամուս յազուրգ' ապին կերակուր . և հասեալ զզլուխո բնուից նոցա, զի ասեալ արցնեն սասկանին և պարծանո քաղութեան նոցաք ինքեանց տասային : Իբր պոպես և նոքա սահասարակ 'ի ժամ հասարանն ասկին . Ե Տէր Աստուած ամենաբազմ ամենախնամ, զանանայք զքեմ, որ ետուք համբերութիւն ժամկալութեան 'ի պատերազմա. զի մեր զքեզ սչ մուսացար և ոչ ասեցար ուխտ բուս և ոչ գարնոք յեսս սրտիւք մերոցք, և արծանի արարելք զմեզ հասանիլ 'ի մասն ²⁰⁴ փնտիկ որրոցն 'ի լոյս Աչրգ' ընկալ զմիարանութիւնս մեր 'ի խաղաղութիւն ²⁰⁵, և ըսկեա զու զորդիս սպանելոց քոց : Եւ պոպես բարերարութեան ²⁰⁶ բարեաց 'ի բարերարէն արծանի գտան : Ելին աննոք և նկեմանայք 'ի բնակչոց անզւոյն հաղադարծ ճշակութեան պարազեալ' և հարկս մեզ հարկէին ²⁰⁷ : Եւ իբրև այս եղև 'նոցա 'ի մի փոյր ժողովեալ ²⁰⁸ : Ըսցնո սու թնամբան արձակէին յիւրեանց ընդուն, Ե թաւ մերնեզ նմանեալ 'ի ժողովրդեն : Ի ահմտի սուարելոց Ե մք . Ե և այնպես 'ի լսել զաննացն ամենեկին 'ի բաց 'ի նոցանեն քերեցին ²⁰⁹ զտուրս իւրեանց . զի ոչ և մի որ 'ի նոցանե ոչ վրիպէր : Եւ այն այս նկեմանոք խնդպատանոք ազաշէին զմի մի 'ի հաւասացելոցն ²¹⁰ երթեալ խամիլ 'ի նստ և սարիլ յանձնորին մահուն երկիւղէ : Ի այց նոցա բաշէ 'ի բաց զմացեալ ասկին . Ե Իբր կեանքն փրիտաս և և մուսանեն ըսկ : Ե Եւ պոպես համաշունչ սուրն ծարափ ոչ կարաց երկմանցուցանել և ոչ զմի որ 'ի սիրոյն փրիտասի : Եւ պոպես 'ի միւս՝ աւուր 'ի միւս՝ ժամուսահասարակ ամենեկեան նոքա զնմանոք կտարեալք ընծայեցան փրիտասի 'ի հոս անուշից' սուրբ եպիսկոպոսն Սահակ, որ զմասն պաղոյ քաղցրութեան իւրոյ յաշխարհի թողեալ՝ արտախարակեցաւ քրիտոստոսան պատկան, և սուրբ քահանայքն որք ընդ նոքն հանգիստացան ²¹¹ : Ի սփեւս 'ի հուսանոց կարգէ, և միւս Ի սփեւս յամուսանցելոց , և եղբարք ամուսանցելոցն Ի սփեւսի՝ քահանայք Դաւիթ 'ի կրօնաւարական կարգէ և Ի սփեւս յաշխարհական . Իսկ Սահակ, որ 'ի աղոյշական հասակ : աշտաւ զարզ և հասարեալ զիտութեանք և ամենայն սուտրեանական երկաք եր պոպետացեալ ²¹² : և սու իբրև զոչխար 'ի զնման անեալ, անմտապց և անմահական լուսովն լուսաւորեցաւ : Ի սփեւս և երանելի պցն Աստուծոյ Սաղման , որ 'ի Սաղաստան աշխարհէ եկեալ բնակէր սու մեզ խառմերէր վարուք և սուտրեանշաւ կարգոք քաղաքաւորելք

'ի ժարմի իբրև գանձարմն, և զնա 'ի նմին ժամա գլխատեալ՝ առաւուս ժողոջմա և անձնակել լուսերանդ պատկան պատկեցաւ : Յետ աննեցան սոցա և սարկուսոն թուսարս, զարմէ կանխա սոսոցս³¹⁵, որ 'ի թիւ սրացն վերադրեցաւ համբերութեամբ բազմա . ընդ աննեակն՝ սոցա աւթ թուսալ : Իսկ այլ բազմութիւն սրանց, որ յոյնժ աւար սղանան 'ի գննուորական կարգէ և յաշխարհական, աւելի քան զերկու հարիւր սզիս, որոց անուանք նոցա գրեալ են 'ի գոգրութեան կենաց : Եւ գրեթէ ոչ որ սպրեցաւ յարանց անգւայն պնտրիկ, բոցց 'ի սահաւոց անանց, որ նախ քան զհնձումնն սրցն ելեալ գնացեալ էին 'ի գործս ժառանգաց ձեռաց իւրեանց : Իսկ յեկեղեցաց մանկանց սարկուսոց մի՝ Գեորգ անան, սպրեցաւ յանհարին մահան երկիւղէ, զի վոյեւոյցեալ այրն ճանանչիւր 'ի ժառանգաւորս եկեղեցւոյն . և զան պնտրիկ ոչ արկին զնա 'ի բախ եւանդեան շարութեանն, զի թերեւս սոցեն ինչ 'ի նմանէ ըստ բարաց արկի աւ 'ի ծծել զարմն նորա : Իսկ նա ոչ կայեալ հսկասակ շարին՝ գոյիւ շափ զկեանս իւր 'ի նոսա թաղեալ, ինքն շափ զնոց³¹⁴ աւ մեղ . և սա իսկ զհետեանս բանի գրացացո պսոցիկ մեղ բոցարեւ մի ըստ միտի : Այս աննոցն եղև յերկհարիւրերարդի երեսներարդի երկրարդի թուսկանութեանն թուրգուման և ՄՆկի անոց՝ որ որ ասան էր :

Իսկ շարաւուրի Իանցեղեանն զոր զհապուս կոչուուաւ սղանեւոյն և զաւ և զուար և զգաճարս³¹⁵ անանոց բազմաց 'ի մի վոյր ժաղագեալ շուրիս աւեալ, այլ և զտոյսո պանեւոյն և զհանայո գերի աւեալ, և զգոտուսական գլուխ հասարեւոյն 'ի գրաստս բարեալ՝ խրտոյս աւսին իսաւարային գնդնձմար³¹⁶ և լիտի երգար և պարաւ . և այսպէս աւհասարակ զաննոցն ինչ զորս և ըմբանեմն՝ աւեալ շուսալ գնացին : Անգ էր անանել գնոյն աղապակի և ոչրք անհանգութեկի և արաւորութար³¹⁷ կանանուն և սասակ պաղատանք կանանց և աղապաց բազմաց, և սարսափելի սասանուն հարուածեւոյն աւարեր գորբոս աննոցն շաղաոյն և 'ի գանն արասոր զարթուցանէր : Իսկ նոցա ըստ բազում ցաւոց որաից իւրեանց ոչ այլ ինչ յերիւր 'ի միթթարութիւն քան թէ հարց և եղբարց, արանց և սրբոց նոցա սարսաղարս արեանցն հեղումն, որք Քրիստոսի ըմբայեցան նուերք : Եւ այսպիսի յուսով զբոցեալք և ձեռս 'ի վեր համբարեալք³¹⁸ ինդրեցին 'ի Տեանն : սպրեցաւ ցանեւ զնոսա յանտրեն գերւոյն անարգել պղծութեանց, աւելով այսպէս . « Ը՛ի՛ եկեղեցի 'ի վերայ մեր սոք անարտուանից՝ և ձեռք մեզուսրաց մի՛ գոգաւ

ցուսցեն զմեզ 10 Ունեին ևս ընդ զերեւոյն զորն Խոնայելեան սրս երկուս
 բեռնակիրս առաջի իւրեանց՝ մի՛ ՚ի զնուարսիան կարգել, միսն յաշ-
 խարչական . սրաց անուամբ երկուքանչիւրաց նոցա համանուանարս մի-
 մեանց Կիրարկոս Նանայելս ²¹⁹ : Իբրև յանգիսն եղին ստիգիանին պղծոյ
 և առաջի մտտուցին ²²⁰ և զգտաստական գլուխն ընտրելոցն Ալասուծոյ
 և զհազուա առարին, յաւեա ինն զուարթացեալ զուարճանայր . իսկ և
 իսկ հրանայել զգերեւուն ահատարակ լուծանել թողուլ ՚ի բաց աք և
 կամոցին երթալ . զի ինդրուածք սրբաց պարնելոցն յիշատակեցան ա-
 ստի Ալասուծոյ և այցնլուծիան Դորս փրկագործել ևս զնոսս ՚ի գթու-
 թիւնս առաջի աննայնի գերջոց նոցա : Իսկ սահաւք ինչ իբրև պղծ
 ստան, որք թողուցան ՚ի թշնամեացն անտի աղայք հատուիտ, — զոր ուղ-
 ինչ յեաց ստացայ ևս զնոսս ՚ի զինս արծակոյ — պղտեալք պղպե-
 յանիանս կրանից նոցա : Իսկ ՚ի միտաւ՝ աւար ²²¹ անդ զերկուս արան
 համանուանս, զոր զհնի զերեւոյն բեռնակիրս ինքեանց անեալ էին՝
 հրածոյել զնոսս առաջի գաստգորս գաստարաց կայսուցանել . զի կամ
 պաշտեցեն զանօրէն օրէնս նոցա և կամ սրով վաննեցին : Իսկ իբրև
 անն և հարցան ՚ի գաստարաց անտի՝ նոցա զուարթուցին աչք յառապոյ-
 թաւեանայք ²²², և ՚ի վեր ելս ՚ի սրտի զնելով ասէին . 10 Որքն և մեզ
 քրիստոնէիցս ուրանալ զՔրիստոսի ստուտածղալուծիան ²²³ և գամուլ
 յանասուած ստուտածածանութեան յաւթիւնն Մահմադի . և մեր վտան սնուանն
 Քրիստոսի պատրաստ ետք ՚ի մեռանել և ոչ կեալ խղճիւ 10 Իսկ իբրև
 ծանեան զանհրապոյր միտս նոցա՝ այնուհետև հանեալ զերտրանչիւրս
 զնոսս ՚ի թեկարան անգր՝ ճարակ անաղարձ սրց տային : Եւ այսպէս ՚ի
 բոլո հարտորարս կամուար մահու փորձեալք և զսեալք և քննեալք՝
 որպէս և քննի արծակթ, բարձրացան ՚ի բարձունս բարձրութեան երկ-
 նից ընդ հրէշտախ գատակցելով՝ աւեալք զգաւին լուսոյ և կենաց
 յաննինս իւրեանց : Եղև կատարումն սրբոցս այսոցնի յանեանն Ահի՛
 սր օր ետմեռտան էր :

Բայց զգնուարսն շոյնտիկ, որք մասնեցին զամբոցն ՚ի մեռս հե-
 թանաաց՝ զնոսս ևս աւեալ ընդ ինքեանս զհնի զերեւոյն՝ տարան առ
 սահիկանն . զի ²²⁴ զգարձ փոխորթին երտրտեացն զոր ցուցինն՝ հասուացել
 նոցա, այլ և զգահեկանացն ևս ասրեսորս բաշխեցել տայել նոցա : Եւ
 իբրև յանգիսն ստիգիանին եղին և ակն աւնեին փոխորթիք փարձոցն
 հասուցման, նոս իտիցն իսկ հրանայել սրով սաստիկ զնոսս : Եւ այն-
 պէս ըստ արձանի իւրեանց կոչեանմահ՝ լեալ՝ հոտու յոս կենաց նոցա .

և առ նորս ցրտ խնամանցն պահպանեալ թան հաստարիմ, և թէ «Յըյոյս
առ Կնեզանեաց» անցյալ մեռանին ²²⁶ : »

Ասա ապա հրաման հասեալ առ Կար 'ի Յուսոփոյ ոտարիանն մեծն
լուսել զնալ յԱրարդաստիան աշխարհ և զպարստանեալ Գարսամանցիան
հոգեմեցն այնացիկ հիմ 'ի Տաղանդութիան նմա հատեցել և հիմ
մարտի ²²⁸ գառնաբազմի սրտիսն առնել : Իսկ նա զմի 'ի մասայից իւրաց
պատուաւորաց ' իւր անուն, ոտարիան 'ի Դոֆն քաղաքի հաստատւր, նմա
յանն արարեալ զՍիրահան սեւրան ' զՍահակ և զՏարգիւն, զի լինեցին
'ի գիպահաւ 'ի բանտի և 'ի հոգանա, մինչև 'ի դարձ իւր ²²⁷ այրելն :
և իւրն լուսեալ զնոց ըստ հրամանի ոտարիանին Յուսոփոյ : Իսկ իւրն
այն, որ յնա ընդ կրունին թաղաւ ' ժողով սպառնայս գորու բազմի
գառնարանի արարեալ, և լանկ զհոգեմաւր զեղբանչին զուստին Սալա-
զոյ ' սինտինդիր լինելով Հահանն կողեցեկոց շահ վրան ոչ Տաղանդեկոց
նմա նոցա ²²⁹ : Եւ վանոցի նա յանձնարանչեցի անբային 'ի Սեան կողմաւ
աւհոյանոց, և իւրն, զոր ինդրելք ' այնմ ոչ կհաս, այնուհետեւ խորհր
մեան զգաւաւորն արհանել և զտախաւանանոց մնացորդս մարդիանն
զերել և աւար հարիանել և նարակ որոց աւել : Արանցի աներեալ և
անձնարդացեալ ևր առհասարակ ²²⁹ 'ի բնակչոց աշխարհն աննայն յա-
ւարտութենն, թշնամացն - սահայն և այնպէս ոչ յաղպեցան նմա ըս-
քեմոց խորդաւանութեան խորհուրդին : Արանցի ան 'ի պատուաւորաց
անոց Հահանն կողեցեալ շահոյ ' Գեորգ անուն, և լեալ շրջիւր զպաւ-
աւոյն տախաւանանոց շնութիւն աշխարհին անբազուցանել 'ի նինոց
թշնամացն : Իսկ իւրն 'ի գիմի նմա հարեալ յեղպարեման ժամաւ
իսկայն ամայր Գեորգն զահ երկիւղի, զի ոչ անելի թան զքան այր
ընդ նմա կին, և իւրոյն ²²⁹ իբր զհոգար այր - սահայն 'ի Տէր յա-
ւացեալ 'ի կրթութիւն յայնմութեան ընդզեմ նոցա զեղբերք : Եւ
ապա յաւազմոց յաւազմութեամբ սրտի ընդզեմ նոցա արիարար շահա-
տակեալ ' մի 'ի ներքս ամէր և զբազմա 'ի նոցանն թաւայցլոր ²³¹
խաղաղոցանէր : Եւ թէկտան յիւրոյն ևս արանց սահաւր անմար սր-
գարեալք 'ի թշնամացն անխնկին - սահայն մարտահալք խորութիւն
մասոց իւրեղլլականացն ընդ կրունին 'ի փախաւան զնստա առաջի նոցա
գարնուցանէր : Իսկ նոցա անարգել մեղքնութեամբ զնտախաւ յասե-
րաց խուարի զանձամբ արկեալ ' զոր մնակամ ²³² գառնին զձանա-
ւարնոյն որոց նարակ սոյն ' զԳլան և զանդարտ յանձնոյն, և զերկ-
րապարծ մշտն, և զհաւնարածն, և զձանտարարն, և զպարստան

ևս : Էւ այսպէ՛ս զսնդարանն պարտաւոր ժե՛տ արարեալ և հասեալ զգլուխս նոցա՝ ընդ իւր տեսալ ասնէր՝ ՚ի Գոփնն քաղաք փախտաք պարժանաց՝ իբր Թէ անկին քաղաթեանք և ժարսի բազմա զոյն գործեալ էր նորս յաղթուածին : որք էին Թուսլ ասելի քան զքան ասրս պարս հասեալ զգլուխոյն : Էւ ապա աւարս հարուստ մի գարեալ գազարեալ՝ գորս բազմի գարձեալ հորդան այց կրկին քան զաստփնն և սարազնն ասնազնն զնոսս զտեսալ՝ շակ զնոց յեղջ ժախտկին հանգւղ անրոցին Սեան կզգւոյ, զի Թերևս անդգաւչարար ՚ի վերոյ հասեալ Շահանն կռչեցեալ շահոյ՝ որպոյցն ժա՛նս կամ կապանաց նմա ժարթապէ հասուցանել ⁵²³ : Իսկ նա իբրև ետես զոյն այժ պնդութեան սագարս եկեալ հասեալ՝ փաղջաղակի պարտառե նաւս մնատան, և սակ բառեոյ ՚ի նաւս անզր իբրև արս ետթանտառն ⁵²⁴ ազատս և զժառայս իւր լայնութի՛ն աղեղանք՝ արս քաղախորսս և հեմասս ՚ի ճգտունն նեասանգութեանց, որ գրեթէ ՚ի մազոյ սլ գրեղեկին : Աջոս և ինչն ևս ընդ նոսնն ՚ի նաւս վերելուկեալ զնոցն ժախտարակի սա Թշնամփոն և միջամախք ընալք յարդամեան նեասանգութեան՝ զսննս մրականիս ՚ի Թշնամեացն ⁵²⁵ ասնէին, և զայլք բազումս կարեքր վիրտարեալ սաստեկին Էւ այնպէս հասեալ շարձեալ ՚ի բոց զժարս սաղմի բազմութեան Թշնամեացն ՚ի փախուստ սաստի նոցա ⁵²⁶ գաւնայլն Իսկ Բշրն այն անթ զանձամբ արկեալ՝ ըննայր վրեժս փախունակ այնք պահանջել, և զեղ ուղից զնոցեալ յամրոցն Գեղալոյ, զի Թերևս անդգաւչարար ՚ի վերոյ հասեալ՝ ասնանել ⁵²⁷ ինչ նմա մարթապէ : սախոյն և անտի ևս ձեռս ՚ի գլուխս ելանէր : Վասնզի Գեղորզն այն, զարմե նախն պատեցար զնան ժարսի քաղաթեան նորս, ըստ զխոցոյ ինն յամրոցի անդ ⁵²⁸ հանգիպեցաւ : Էւ իբրև ետես զոյն անբոսի հասեալ մերժ ՚ի գուան անրոցին՝ ապա զտեսալս ՚ի զինս և ՚ի զարգս և ՚ի սեղ նիգրսն ⁵²⁹, և այլ ևս արս սախուս ընդ ինքեանս ասեալ՝ արտաքս սա Թշնամփոն յամրոցն ելանէր : Էւ ապա միամտարեալ ընդ սարսպիոյս զբունն՝ նախ կարթուոյնս ար զերթեր Բշրոյն ասնէր նրանաւ որոյն, մինչ զի հաղիս յայլ ձի աշտանակեալ փախչր և ապա այլոցն ևս ժարտակցոյն աշակեցեալ Գեղորգոյ՝ սագարս արկանէին զյուրին ՚ի Թշնամեացն և ՚ի փախուստ զնոսս զարձուցանէին : և սա նմա յարտոցեալ ընէր ժախտառութիւն ⁵³⁰ միայն սա բազումս՝ ասել Թէ ս՛Գաւթիժ արտարազոյն քան զ՛Գեթապաննս Իսկ կարսան Թշնամեացն այսանակ ժաղմանք զնոցեալ ժախն ՚ի Գոփնն քաղաք, և բազում սպանաւորք ըննայն վրեժս ՚ի բնակչոց անրոցին զահանջել :

Իսկ եւ, որ նախ չազայն 'ի Թագաւորացանց բարբոսն Աւսայ' առ նոյն հացեալ մնացի մինչև անբարոյնն ³⁴¹ յաշունն յեղանակեալ յեղափոխել, բարձրար բարեաց մնաց բարութիւն և լրութիւն սիրոյ առ 'ի նմանն ընդալեալ աստաւեանութեամբ' 'ի բոլոր մասանս պիտաութեանց : Եւ ապա առ 'ի նմանն յղափեալ ³⁴² չազայ առ Թագաւորն Հայոց Գաղիկ, ըստ միշտն հրահրման 'ի հընման նորա . զման զի հայրապետանոց առնն հանգերձ գիւղոք և գերբառասներ առ հասարակ ընդ մեռաւն նաւանեալ էր 'գորոյն, և մեր անբնակ ինն ժողորհացեալ, և ոչ որ ոչ ³⁴³ էր այն' որ զան 'ի վերայ գործէր սղաւ չափ սահն նարոզման մայրաքաղաք եկեղեցւոյն, և հագևոր մշակութեամբ հանդիսանայր ³⁴⁴ առ 'ի գործուցանել զգերութիւն նոր Սիմոն . զի յայժ պահասան և լրասն լինէր ամենայն պատերազմոց մեռինն Իսկ իմ եկեալ առ մեծ Թագաւորն Գաղիկ, և նա ընդունէր անէր և յանձնանէր ըզմեզ ամենայն հագևոր սիրոյ հարազատութեամբ և հաստատան հուսատով և աներկոյ յաւազ, և աներկեան սիրով պաշտպանեալ հանգերձ եղբարքն իւրով Գաւրգենա՝ անհարտա զհարկաւոր պիտա մարմնոց լրացանէր, և ապա զապրտական ինաստութիւնն քաղցրացուցեալ իւր աներկոյ մտք յաւացուցանէր զմեզ, զի սղաւ ³⁴⁵ չափ ըն 'ի մտք եղեալ հոգացի զման գարձի մերոյ 'ի բնակութիւնս մեր . մանաւանդ եկեի զման խաղաղութեան ամենայն աշխարհի և հաստատութեան սրբոյ եկեղեցեաց' որպէս և բրիտանից իսկ հարգոք պահանջն անբողջ զհաստացն սրբոց պահել զգորութիւն . այլ այս էրք Տէր համեայն :

Բայց աստանոր ստափանն 'Երբ էլեալ 'ի Պարս Աւարպտասիանէ՝ զայ չուէ ընդ հոգին Սիւնեաց սպայակցա մարտիկ զորու հանգերձ Եւ զման զի իշխանն Սիւնեաց Սմբատ 'ի սեփհափան իւրում գուտախ անդ զարեալ գաղարէր 'ի Վայոց ձոր, 'ի նահ իւր ամայր ³⁴⁶ տափեանն ըստ խտարմանկ մտայն հիւժ ծածկարար 'ի վերայ ընթանալ առ 'ի ըմբանել զիշխանն և հիւժ մարտամբախ զտեւլովք փանել զնա առ 'ի գերեւ և յափշտակել : Բայց իրբն ետես զնա յուէս զգուլացեալ բազում հեծեղազոք զնդիս և անբոցոք ևս ժողրիցն բազմանեալ՝ այնուհետե խաղաղութիւն ընդ նմա խտեր . և բազում տեսութիւնս յիշխանն Սմբատայ ընդալեալ, և յանն ևս ասեալ արձակել Թաղաւ զեղբարս նորա 'ի հապարանե բանսին' և թերն չուէ զմայ 'ի քաղաքն Դոփն : Եւ իսկ և իսկ ասեալ զտարապարտ ստին պարտաց պահեկանաց 'ի հրահրոյ եղբարն անուամբ Բարգենի' և արձակ աստղ զնա առ իշխանն Սմբատ . իսկ

զՍահակ եղբայր նորան զեռես 'ի զիպահառ թողեալ, մինչև ասցէ 'ի նմանէ եւ զգահեկանացն զարտապանութիւնն խառնան, և ապա արձակեցէ և ասցէ նմա 'ի ձեռս զեփեման տերութիւնն իւր:

Բայց բնակիչք ամրացին Քեզեաց իրբն լուսն զգալուսս ստափեանին և 'ի ժոխ եզին զյոյժ մեծուսնն սպանութեան ³⁴⁷ առ 'ի նմանէն նոցա, զահի հարեալք և ոհիւ բմբռնեալք և կարծիս 'ի ժոխ եզեալ անհաստա խորհրդով, թէ: զուցէ մասնեացի ամրացն 'ի ձեռս ստափեանին և այնպէս անհնարին անելանաց և մահու մասնեացին: Եւ ապա այսպիսի անզգաւարի երկիւղի գանձինս ասեալ 'ամենին բնութի իսկ անայնացուցեալ ³⁴⁸ լքին 'ի բաց զամրացն 'ի բնակչաց անտի Եւ ապա զբրակմբ գիտասարացն ևս ելեալ գնացին 'ի կանն անանոց զինչլիտութեան իւրեանց . իսկ ստափեանին յետ երկեամ մի աւարց ինացեալ զմաքրանալ ամրացին 'ի բնակչաց անտի' յինքն գրաւ: ասնու և ընդ ձեռամբ նուանն աւանց իրիք ³⁴⁹ աշխատութեան, և շուրջանակի զգեօզս և զուսնս և զազարախս յեւք անան պայտզատ:

Այսուհետև մի բացածանութեացի թերես 'ի մէջ յարակցեալ թնհանէք ³⁵⁰ շար մշտեցա, սր մասախլազատ միգապատ պաշարմամբ զմեզ հնակ: Զի թէ ըստ ասնմանն լուսն 'ի մեզ Ստեղծոցին' 'ի վեր յերկինս զհոյնեաւածս մեր պարտատեալ կար և առ նմանութիւն կերպարանի Սասնոցին ընթացեալ, սպային կեցաւանօզ զարութեամբ Տեաւրն փրկեալք լինեալք և ոչ ևս ժամեալք 'ի ձեռս թշնամեաց մերց . այլ և սուպատ ևս ընդ ստիւք արկեալ զհակաստորդան ³⁵¹ և տերութեամբ աչաւարեալ ընկեցեալ յերկիր և երանելի զմեզ 'ի վերայ երկրի 'ի բազմաց ³⁵² քարոզեալ: Զի թէ ժազոգրեան ինց, աս' լուսն կր ինձ, իմ իւրացելի զանապարհս իմ գնացեալ կր' որպէս զչինչ մի խոմարհ ³⁵³ արտրեալ կր իմ զթշնամբս նոցա և 'ի վերայ նեղչաց նորս արկեալ կր զեռն իմ: Այլ վանդի ըստ կարգի պանարաց և անանոց անմոխց երկրապիւք եզեալք և այլապէս 'ի մեզ ինքեան ցուցաք զօրնակ պատերին և նմանութեան ³⁵⁴ Տեաւն, վան պարիկ թշնամբ Տեաւրն սոկցին մեզ . և յանաստարոյժ խոցի և յանցաւորաց նմապարհի կոնեցաք իրբն զհառ զեռնաց' և 'ի գլուխս մեր կուսեցան քարինք ձորցն 'Երարոցաց:

Ի՞նչն ինքնուրոյն սուր յեղագովի սեռան իւրոյ :

Թագաւորք առուածաւորք և բարեզաւանք, իշխանք և պետք և հրահանաւորք Հայոց, եղբայրք մեր և առաքելաբ եկեղեցւոց և փոքր Քրիստոսի՝ աչերս աւաղի ժառանգանե՛մ՝ մեզ զպիտաւածիւն զոյս բաւնի՞ 355 : Զի իբրև ցուցող հայելի՝ ՚ի միտ անբասիրս սսիւս զմեզ հրաւիրեալ, և զյանգուսն և զանկարգ յաներասեկն արատաւս արաբեալ՝ անպատահաս ես մնացից յահեղ մերկէ առի և յահագնս պէտքս փչրփրելոց 356 և զիզպեկոց և հաւասեկոց և զիմեցելոց՝ ՚ի վերայ Աջրաւազեանս գրահի Սարափեալ զօրացեալ զօրացու սիրտ իմ՝ զի սեղօք 357 աչոց խաղաց Տէր՝ ՚ի վերայ մեր սահս անօրեմաւթեանց մերոց . և փանդի ջարդ ևս յարաբոցեալ անգնդապաշտա պէտքն յորդումիւնք խորումեանցն 358 և սչ հանդարեանց, փանս պատրիկ ևս բանագատեցոյ զաչոյս և աննել տալ սպանագեալ զՊատմութիւնս Դախ ՚ի կրից առի զիս փաւթացուցեալ 359, որ շարժ գտանեալ պաշարեանց զմեզ . և ապա ՚ի հրահանե՛մ թագաւորոց ՚ի վերայ հասելոց 360՝ որ զիմս չնչեալ բաղիւնաց զիմաստիս գործարան և հասանեցոյց սչ ինչ գոչ իմ յայտիկ զանդաղելի : Սակայն ոչ գրաւորական աննայն սասիւք միայն որ ՚ի վերջան զիս և ձգտամ իբի զմտա ինչ անեալ . այլ բոլորածայն հնչեմք հաղազատիւս ձայնիս զարուց ՚ի գարս զոյս մեզ սանդեալ աղջափոհ իմացուածիս : Զի մի՛ անհասութիւն ծերունեան զբուցոյ պլոց աննայ վեպս ինչ խարեալ խղճի մաց կարս զմեզ կապուսցէ . այլ զի զաչս արձակեալ յարտագրութիւն բանիս մարբական մաց անբաղջոյսե՛ս՝ ՚ի մտնաւոր սուսեկոց առի անցի զհիկ եկեկոց իւրաբանչիւրոց անցնիւրն զբուցոց սուսգութիւն ըստ ընթերցանութեան 361 հանգիսի բանի . և այս ցոյս փոքր հերկասցի :

Այլ ես պատահեան մալթանս 362 առաջի մեզ ընթերցապաշտ ժառանցից, մի՛ բերիլ մեզ ևս վերտան յոյս սեղի սանդանաց, յարս պի՛մ աւ

հասարակ թմբկեցոյք 'ի ծուխ մեզուօրոց : Առ սիրտժարար լազ լինել աշերասլի ինչոս բանից և բազանայնութեան իրառու՝ լինել մեզ զուտկ լուսագանձի պատարագեցելոցն ⁸⁶⁵ Սեմայ և զբիւ յարգիս Աջու-
 ժոյ . այլ ոչ խառն ընդ անիծեալ երբոյրազբաւն Կայնիկ զտրմից կապիլ
 'ի կնաս և 'ի մեզմեխ և 'ի վայրաբարչ զստերս ժարգին : Մ'ի 'ի լար
 ուղից սանգարամեօնն զբահեզեզ սաստիմեօն սզսղեալիք՝ որպէս յայն-
 ժամ երկնատանն ⁸⁶⁴ և երկրտնտան ջրահեզէոց ժարգիկ 'Կոյնան զար-
 ան . այլ աւետարանական ուսեմաւ արկելոց 'ի ծով զուտկ և անիոփ
 վարաւք ժաղպիւլ կարթիւք ⁸⁶⁵ յարբանական կայանն : Մ'ի անկանոն
 կրօնիւք անբարձիլք 'ի սանիր նանբութեան, և հրացոյս ցլութեան ⁸⁶⁶
 ծծմից զիւսալունչ հոգմոց զմեզ պատակեալ սաշարից կորսական կից-
 սամբն . այլ ելեալք 'ի Սպոսոց՝ այլ և 'ի Սեզափոց, յես իմանալի ⁸⁶⁷
 բարձրութիւնն սրանչեղապէս ըրանցն յախանիկ թեակիտեալիք , ուր
 պայծասապէս իսկ բարբոյի իսն սրբութեան զգաւալոցեցոցն յարթնու-
 թեան : Մ'ի խաարեալիք յարբանական 'ի կուս զազաւայնն յալ կամ
 յահեակ՝ թաղացուցեալ զկանն մեր զինի պատրանայ զաարոյին . վասն
 զի յերկացունց կազմանց դարձեալալ՝ աւազակաց բազմութիւն, և մահ
 և բաժնն անկելոցն 'ի մեռս նոցա : Մ'ի մեղիցի, մեզ կարծեցեալ արև-
 զանն տաննիւնային և կամ լուսին զիչերոց զիւսանլար խաղութեամբ,
 որ մերոցն բնութեանս կրիւք խարեանց զմեզ և խարե . այլ զանց արա-
 բեալ զփաղարչական խարճրգովք անբարձից յազաղեցելոցն, զի Նշմարիտ
 արեգակնն արգարութեան ծաղեոցի՝ ի սիրտս մեր սիրտին սաստամոցնովք :
 Մ'ի քրեկրուք ⁸⁶⁸ վարաւց շարութեամբ նաւարկեալք՝ ապաւանսիլք
 զուղից և զնմարիտ զմեր վարս , և կսխածն ⁸⁶⁹ զանհոց եղիլիք իբրև
 զտոն անհամեալ . այլ ոչք անբազը և անխախտա մտառիլք 'ի պարտա-
 զխան զբժոյղ՝ ինչութեամբ ժամանել 'ի նաւահանգիսս կենաց : Մ'ի
 զպարծանս հարցն սուսթնութեանց մեզ բուսական վարկեալ և 'ի նոցն
 սպասանեալ՝ պղերգութեամբ անմանց 'ի փիչս խարտիտս ընկեմեալիք . զի
 թէ հօր հմարար տեղեկութեամբ զեկալարեալ իցե, զինչ սպաս յայն-
 մանն որդւոց բերցի՝ եթէ 'ի նաւարկութեան կարնչոցն ⁸⁷⁰ . վասնզի
 ոչ ինչ լահ զհօրն հետութիւնն կարծեմ լինել որդւոց նաւարկութեան :
 Մ'ի ստարացեալք եղիլիք 'ի մարե, որ փերտին զմեզ մեռ նորագոտար
 բանին կենդանեալաւ 'ի յայնն կենդանիս Մ'ի խարիցիք յարգանգ զբի-
 պեալք կամ թէ մերեացեալք յայնմանն լուսասօր և փրկական զգեառան,
 սրով վայելչապէս զգետաւարեցոյք ⁸⁷¹ յարգանգ ուսալանինս Մ'ի խո-

սկզբի տասնութին՝ զտուեալն իբրև զչտուեալ նանքազևս համարել, և ժխտազ լինել Որդւոցն սիրելւոյ աստուածական պառզանացն լինանցելոց. այլ եռանգնուակք որտ ընթնութեան հետանալ յայնմանէ, որ ինչ վնասակար և հախասակ և հազաոյ, և 'ի բոց զտիրութիւն ասրերցոս անասոց մերհանալ մարտի մտաք ⁵⁷² : Այսպէս թերևս և որսովեանացն ևս յերբեան զաստ ⁵⁷³ խորին խորհուրդս թեևակրօնաւիշիք և դուք, և վեցթեևեան երազալարժ գարժեք իմն զորհնարանականն ըստ պետոյս բաժանեալիք՝ անմաք ⁵⁷⁴ խուճաքելով զսպիւ, ոչ ևս արժանի ըստ որումն վարկեալ և ոչ զուս 'ի յերկինս անբաժնալ . իսկ այլովք անմաք վերչարժիւ ⁵⁷⁵ 'ի ժշանդնական փառասրութիւնս ըստ վասնկէլոցն պարզաւսութեանց ⁵⁷⁶ 'ի զաշտն աստուածայնոց փառացն . սպա հանգիստազևս արժանի զտիք յես այս ⁵⁷⁷ սուգ ժամագրութեան կենացս ժամեւ և յամբ խննալի Սիմեական ընթննու Ոչ 'ի փորձ հրոյ 'ի վերջ բերեալ ըստ պայմանի խառոց յաւարն ընարութեան . այլ անպաշտ . Թեպ որչպեալք 'ի վերին Սիմե 'ի հայցել զանութիւն Տեառն : Ոչ զիժով ձերպի զեղբել և զյետայն միայն անունել . այլ զբախմզան նկարագիր փառացն Հօր զեժ՝ յանգիման նկատել : Իս զպայժմս փոքր 'ի ըստ խեղճանութեանքս զանց արարեալ՝ ծանօժք եղծիք զասրասական փայելլութեանն և յայնժամ զփաստիք զնս որպէս և նայն ծանեա զմեզ ⁵⁷⁸ :

Արդ՝ այսպան բան մեզ իբրասու յինն ⁵⁷⁹ բաւականացի : Բայց անարժանս ևս և հեղապաշտու Յովհաննէս՝ նուստս Կաթողիկոս Հայոց, ազալանս առօրի մասուցանեժ ընթերցազայց մեզ և լաղաց բանի Պատմութեանս՝ արժանի յիշատակի զիս վարկանել անուն 'ի մարբանոսաց նուիրական ողջութս մեր . զի երկարանչխորոցս՝ ինձ և մեզ, թերևս ⁵⁸⁰ 'ի Տեառնէ ասցի վարձս հասուցան յեանուան առք այցելութեան նարս . որ և որհնեալ միչս և փառասրեալ յաննացն արարածոց յափանելոց յափանանս . անն :

ԶԱՆԱԶԱՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՔ

1 Պատահելու Յոճաննու	24 Կամփ :
Կախու զհիստ ամենոյն Հոյոյ	22 զթիտի՛ :
'ի ժամանակս Սմբատոյ արքա-	23 յարե՛ արամնոյ :
սի Բագրատունոյ :	24 'ի մից միայնոյ ծննդոյ զալ :
2 սահմանելոյ և սնցելոյ :	25 զարամնոյ :
3 հոգւոյ սնտի :	26 կապաշտանալ զամնին :
4 'ի նաւագիտել խնննել :	27 Իսկ յարեթ մնչի և 'ի նախնի
5 'ի մակչիկ 'ի ճառիս :	մարզն :
6 զոր քան զմեզ :	28 Մ'նչի և զմերն Տիարգոմ :
7 զթիթիմուղոյն արութիւնս :	29 ընտանեղս :
8 ծախեալ զժամանակս :	30 հրաստիք արամն :
9 յայ բաւականոյ քան թէ ինչոս	31 արեալ զազարեալ :
մայ :	32 'ի զհզեցիտանոյ զաշտ մից :
10 սահաւտս ինչ :	33 որ իբրև գարագեալ 'ի նմանն :
11 զծննդոյն , որ ազգարանու-	34 գնաց երազագնացից :
թիւն :	35 զոր... սնտանի :
12 որ յեղձանանիցն :	36 ընդ յորս ուղրաս երկրի :
13 զննի շարագեցից սահա բա-	37 և զգրագեցանն ըստ իբրամ
նիս :	իսկ սնտանն :
14 'ի իտրին կապաշտութենն	38 մէջիմոյ :
շարութեան :	39 արեւանոյ :
15 յոյաննցա :	40 և զննի ոչ և սաղամն կե-
16 որոյ գրանուան :	ցեալ :
17 ոչ և զստանանոյ մա՛ :	41 ոչ ևս 'ի ընտլ զիտն :
18 երբորդեանք միմուկանցն :	42 յար թեղև և զգուշացուցանէր :
19 ընչն փայտի :	43 լիահանար յի և 'ի քան :
20 յերկուցն 'ի բաց արեալ :	44 զննի արս Հման , Աջիտի ,

- Ալանի, 'Կորցր, Վաստ',
 Կար, Գասի, Հրան, Ընանի,
 Կեզակ, 'Կասան, Չարանցր,
 որ Եղեփան պատերազմին ընդ
 Եթովպացի զորան մասնի :
- 45 արձեալ զիս :
- 46 Ալ սոգու արժրանիք :
- 47 Հրաչիկ :
- 48 Եւ սրբան անուանք զրոյցր :
- 49 Խնտապեղձ :
- 50 յեղերս ծայրի բնակութեանց :
- 51 ևս բան զեւ բարձրացացեալ
 խնայուցանէր :
- 52 Տիգրան ծնեալ արգի գինար,
 Տիրան, Վարչաքն :
- 53 Ասի բան զՎարչաքնի, զԲար
 տիրանայ :
- 54 Եւ 'ի գարակ սորս :
- 55 միշտ պատուել գրտեմ' :
- 56 Սեղեկիտ :
- 57 պատերազմու աստախ :
- 58 Թագապիր Թագընկալութեան
 իւրաց գուլ :
- 59 զանկի նա :
- 60 այլ ևս սարապետ :
- 61 և զմարզադաստութեանն :
- 62 և բարձի և ցեղապետութեանց
 ... արժանի գամեկ :
- 63 Եւ նախ Թագապիր ևք ըստ
 սկզբանց :
- 64 և գարձեալ սրահիկս :
- 65 տմարցնացայ... ձմարցնու
 ցայ :
- 66 ընդկեղեղ և պերճանալ :
- 67 յեւ սրապետայ... կարգաց :
- 68 Սա իակ և իակ մարտ ասեալ
 ընդ պոնտացիս :
- 69 ընդ երկար բերեալ :
- 70 ըսկեզանայտ :
- 71 Խաչնաթգեղեցայ :
- 72 Կուչ զեւ Կեապիտայ :
- 73 ասարէ զք բազում Աշխու
 սայեմ' :
- 74 իակ Անանիմու զայն ըսեալ :
- 75 զազանարար արձանի 'ի վերայ :
- 76 անհանձ պատերազմին :
- 77 և ոչ որ այլ նմա համալուծել :
- 78 զան սյտրիկ ընկեցու 'ի պա
 տաշին :
- 79 զուրա քաութիւն :
- 80 'ի մէջ սրբաց նորս լինի :
- 81 երես ցեղս արուչ :
- 82 Գրիգորիտ Սարենեայն
 Պաշչու շարձեալ :
- 83 Աշգեփայ բազարի :
- 84 վերապրեցան ընդ աշմն :
- 85 յորում զլիտարին սակի նա
 նաչիւր :
- 86 որ և 'ի պատահմանէ անտի
 քուք անուանեցան :
- 87 Թագաւորն Հայոց :
- 88 ապա բառընայ անն :
- 89 բարձեալ անտի զԹագաւ
 րեան Աւրլականեայ :
- 90 Եւ սյտրիս իմ պատմաւո
 նայ :
- 91 'ի ներքապոյն սապանի իտ
 բանին :
- 92 լինել ասի յաւթիւն մերն
 որոյն Գրիգորի :

- 93 որպէս Յովնանու միտքի :
- 94 սասանոր յարգարելով :
- 95 և Տրքատու հանեալ յսփիս-
կոյ կասու :
- 96 որ դաւանանեալ լինէր 'ի գիւ-
անսի :
- 97 և անդ հարբ նոցա յԺԸ :
- 98 մարհեալ սխարս ինն մարս :
- 99 հանդուցին յԵրեղեաց 'ի թիւն
աւանի :
- 100 սչ թաղումն թերևս զնարայն
փարհեալ ինն :
- 101 ապա զքի թաղում :
- 102 և ասրեալ զնն 'ի գեղն :
- 103 յանհամբարից բարաց :
- 104 սինչեա կր 'ի Տարան :
- 105 Եւ մեծն Վլքմանն յեա
մահաւանն իւարարաց աւեալ
ընդ իւր :
- 106 բազմապատի գասաւով մե-
ծարեաց զնա :
- 107 և յարուցեալ հալածանս :
- 108 և եկաց 'ի հայրապետութեան
անս վեց :
- 109 Բացց որպիս արոյ Յաս-
կանն :
- 110 ըստ որում և խաւարեցուցին
զսիրտս իւրեանց :
- 111 որ յայնժամ կր 'ի վարժն ուս-
ման 'ի Կեառից :
- 112 որպի Տիրանաց կարացելոյ ըստ
արժանայն 'ի Պարսից արքայն '
սասակ զ'Երեսու :
- 113 զհարգս ուղղութեանի :
- 114 մն և չուր սեւեալ :
- 115 ընդ մտք եզին ըստ այլոց ևս
անանց :
- 116 Կասանդիաս :
- 117 ապա ըստ նմին յայտ գաս-
նասի :
- 118 ըստ որում և նմա գալ ան-
սեալ :
- 119 Եւ վանոցի ցայն վոչք շարբ մի-
այն էին ընդ երկրսս զաարի-
արգր ըստ շարից աւետարան-
չայն , Մատթէոսին յԵրու-
սաղմ , Մարկոսին յԱլեք-
սանդր . Պաւլոսին յԱռաքելք և
Յովնանայն յԵփեսոսս . ապա
յայտանն իրաբութեանց , և նո
- 120 ըստ արժանին 'ի մեզ զաարբ
սասրեալն մեր :
- 121 մեծա ցասմամբ Վաղեմոսի-
նեայ ապա լցեալ լինէր , և
սպանմով :
- 122 սպանեցելոյն Տրքատոյ :
- 123 'ի Կարտերե գոյ 'ի Հայոս :
- 124 ոչլ 'ի կղզի մի հարկաւարէ զնա
հրանցեաց :
- 125 ըստ հրամանի մեռնն ԱՄ :
- 126 հիմնեցեալ :
- 127 'ի Բիւզանդիոյ :
- 128 Չայսպիսի շար աղետ լուեալ :
- 129 այլ նմա յարբուցումն մահուս :
- 130 մեռնադրել որպէս յանաբար ,
աղքատագր , հոստ , եփեսոս ,
կասանդեմազարիս , և ն :
- 131 'ի թաղն կղզի :
- 132 և թաղաւորեցաւ ցանն . . . զեր-
կոս որպիսն Պապոյ :

- 133 զոր և տեսեալ սրբոյն Սահա-
 կոյ զչարին արեւ :
 134 սակոյն 'ի բազմոց իմացեալ լի-
 նի զնա տառաւորոցն շնորհոք :
 135 յարբումուսս լինի :
 136 Սա զեզի եր միշտ :
 137 Թուեցուցանէին առաքեալեալ
 յինքնանս :
 138 Ասլ և նա :
 139 սակոյն մկրտութեամբն գրու-
 մաւ և :
 140 զսթանն :
 144 և Սարմանն :
 142 ամանկին :
 143 մասամբ :
 144 'ի հիւանդութիւն մեծ :
 145 ընդ հրեշտակն գտակցելոց
 պարս :
 146 'ի Հոգոցինանց գեղէն :
 147 իսկ առաքալոյն երկուց 'ի նա-
 ցանն :
 148 'ի պարսիկ մասննի :
 149 արքեպնս :
 150 յանթասատ :
 151 ընդ նախն և ոչ ևս սրբոց
 եպիսկոպոսոցն :
 152 'ի Պարս յանթին Պերսպի :
 153 ոչ զմեզիմա մասնակորցու-
 թիւնս :
 154 'ի Ֆուշանոց :
 155 որ բարեկրատոց լսող լեալ :
 156 իսկ ապա զքին յայսմ մասն-
 նակն :
 157 յաշխարհին Հոսանոց :
 158 'ի գեղէն Ասլարեբեկոց :
 159 Ազա Քրիստափոր :
 160 հայրապետութիւն :
 164 և ըստ սուրբ աւետարանին :
 162 մարտիրոսական պատհան 'ի
 Քրիստոս :
 163 ոչ կորստանային մարացիկ
 ինն ամեկով յոցոցոց :
 164 փառքազակն 'ի գերեւ ելանէր :
 165 ամուսլ 'ի գեղասուկ ինաստ-
 նոց :
 166 նշուցոց :
 167 անարգեալ 'ի բաց ընկեց զԷ-
 ոսանլ անբարչտութիւնն :
 168 յորսմ մայրաքաղաք կեսա-
 թիսց :
 169 և շարբարն կոչեցեալ հայր :
 170 յորսմ քաղաք մարտիրոսոց
 պոլիս :
 171 Թեկուպոլիս :
 172 կոչեանոց անտի Քասնոց մինչև :
 173 խորագոյն Հայր անուանն :
 174 ներքոսոցոյն Հայր անուանն :
 175 գտանն անդ ազա գերեալս 'ի
 Հոյաստանեայցս :
 176 ըստ հայերնն հաղապոս :
 177 նուանէր հնազանդեալ :
 178 զաշխարհութեան :
 179 մերձաւորութեամբ... հար-
 եալք :
 180 զարգարեաց կալուածս :
 184 զի գեան Ազատ :
 182 կացուցանեն փոքրանակ զՔրի-
 կոս :
 183 ոչ սահաւ լինէր միջմարա-
 թիւն :

- 184 խո շտի հաստի սիմեոն :
- 185 յամառ հայրապետական սան
ութ :
- 186 'ի Մասնայ սանն :
- 187 խո յես նար զայրիկ խոս-
բանց :
- 188 և զնի թագաւորն :
- 189 խո Հերակլէս :
- 190 նշովն զամենայն հերձուա-
ծոցս :
- 191 խորեշան ընդ նարս :
- 192 փութացեալ լինին :
- 193 'ի ինզիր Եփեսանու լինիք :
- 194 և պատմեցաւ տարս ոմանց
Յոհաննու :
- 195 խորհուրտարս ինն :
- 196 տխարեալ սրտի ոչ սեւեր
զանց :
- 197 Էւ երթեալ առ կոյնան պր
'ի մայրաց փանս :
- 198 Յոհաննայ :
- 199 մայրաց փանայ :
- 200 մուծանել 'ի մէջ եկեղեցւոյ
սրբոյ .. ինչ կանցս :
- 201 'ի հոգաւանդիք և խորինաց
այլոց կանց :
- 202 քանզի քակեալ զայն :
- 203 Զնի բանիցս այսայնի 'ի Աշ-
րուտաղէժ՝ աղայրեանն մու-
ծեալ սեռանի յետոյայ բանս,
որ գրչին են յաւելուածք .
« Այս եղև սկիզբն ժամատան
լինելոյ, սինչև յայս փոյր ոչ
երևիւք 'ի հայս : »
- 204 գրեալաց հիմեց :
- 205 'ի Աշրուտաղէժ՝ աղայրեանն
գախտի հասուածս՝ սկեալ,
« Զայսու ժամանակու ազա
երեւալ ժուանցն Հագարոյ
ազսինցն սինչև ասնու-
զոր՝ ողորմութիւնք : »
- 206 յազարկին 'ի Կասանդու-
պոլնս :
- 207 և ասեալ նայս :
- 208 ընդ սր շաեալ եկեալ կին :
- 209 հնարանդեալ հանգարտիք :
- 210 որչաւանս հիմայ թշնամաց :
- 211 սեռանախշաթեանն :
- 212 'ի Գարան :
- 213 'ի Գարձա :
- 214 'ի զօրագրութեանն :
- 215 յապահպանայր :
- 216 խո իրքի բանիւք ահաւ-
տարակ :
- 217 և քարակչ 'ի նմա ժառոյթ
Քաղկեդոնի :
- 218 ինն եպիստոլայնն :
- 219 խո հայրապետ երկուցեալ
ինն :
- 220 յամենայն գլխաւորաց յաշ-
խարհին :
- 221 զնայ ընդ խնցելի զօրան
յաարեւստան իւրայեղն հա-
մազզրն :
- 222 կոփածու քարաճիք :
- 223 առաջարկ զանալ 'ի յա-
զահովութեան և 'ի բոլոր ման
լրութեան հետեխարս
- 224 խո իրքի եկայ :
- 225 սր 'ի մասնայ սանն :

- 226 գամեմբար... 'ի հալածանա
յերկերն Տոչոց :
- 227 'ի գարսոց առնէլ :
- 228 առ իշխանն մեծ Գրիգորն՝
ինդրէ 'ի նաննէ՝ պոյնքն առ
Խր Ղընախան գրուին :
- 229 քնակաթիւն նարա :
- 230 որ զնի տնայ ընկալա իսկ 'ի
Գովն քաղաքի գնորտիրաւ-
կան պատնի :
- 231 հռչեցեալ :
- 232 և սինչեա խորնէր Մատառ
ժողովք եպիսկոպոսայ զեղեալ-
արն հաստատել :
- 233 'ի մաղազ գաստակ :
- 234 պատերազմ՝ յայնմ մարզի :
- 235 գրակին :
- 236 դոր :
- 237 խորխամայր :
- 238 'ի հրամայութիւն մեծ :
- 239 զպոխրառ մալբութիւնն :
- 240 ինքն Ոգրոց :
- 241 ըստ սրնի իւրեանց :
- 242 իսկ իբրև եկաց մեծն Սահակ
յաթառ հայրապետութեան
անս թէ :
- 243 յաղկոպի :
- 244 և զանունն նոցա :
- 245 քաշիեալ նոցա :
- 246 'ի նախնան քաղաքի :
- 247 և զգրուանն յետ կոչս փակեալ :
- 248 և լցեալ հրով :
- 249 և վժապիման եզրայր նարան :
- 250 նմաննար լինէին գրաւոր աշ-
խարհն 'ի մարգարալա հայնո-
- յաթիւնն առնարին լիանի աք-
կանել :
- 251 զեկաւցին մեծ հայրապետին :
- 252 և ամենայն մասունա գործոյ :
- 253 զառապեալ զեռօրնն :
- 254 քերթազարան շարտրոց :
- 255 սեռական սեռակ սրբաբաւ-
թիւնք :
- 256 հմայաւնայրով գրուեալ :
- 257 յերկո :
- 258 սովեմներ :
- 259 կալա իսկ սովարութիւն զե-
ղեցիկ զարգուք զգնտառ-
բեալ զանչանել քարինս եկե-
ղեցոց :
- 260 սրբունական քաղաքն :
- 261 առ 'ի զգնտանն սրբաբնոյ :
- 262 յազարիկ իւրական յաշխարհն :
- 263 և վանոցի բնակչաց հեթանա-
սոց :
- 264 յայտնայ զեղջի :
- 265 հոսանունն սոքին :
- 266 կայուրդի :
- 267 յառաջարկերիւր :
- 268 զհասարացեալն իւր հոս :
- 269 Սուլիման անան :
- 270 շուեալ գնացին :
- 271 գամնաշումն զպոչց հանդերձ
ըսանդեայ մանկանք :
- 272 ամբարտեալն առաքեալ :
- 273 զԽր վիճեալ մատայի վիճն :
- 274 պակտեցա 'ի պատմութենէ :
- 275 զմահ ընդ ինքեանս խառնեալ :
- 276 ոչ գրեալ ինչ 'ի սրբեկեն
առնել :

- 277 և ընդ միս կազմն գաղաղօթը-
ծախեամբ առեալ ամենէ :
- 278 բոցց հայրազեան կալեալ :
- 279 վանն էր խնք :
- 280 'ի գամաւի ձեբոյն :
- 281 ըսիկ ինն մշտնէննաւոր աղօթից
գարապեալ :
- 282 խրճեացեալ էր 'ի վարսանան
վեալին :
- 283 զվեալոյն առաջաստեալ :
- 284 ինկրէք... այլ փոխանակ նորս
կապուցանել :
- 285 սահր առ սահր : Իսկ սին 'ի
բարբարսերս ամենայ :
- 286 ազա առս զիրաւոյն պատու-
հաս զիւժիմնդբախժիմն :
- 287 զքնակեալն 'ի կախանն ըն-
րինն, զարս ըմբաննին... ա-
նոգրանուար սրով :
- 288 բազում աւարս զեանդեր :
- 289 խբայնովքն :
- 290 և առնկալեալ 'ի նեանն :
- 291 և զարս միանգամ... և զքնա-
թափս գամաննին :
- 292 իսկ սմանց սուսանս 'ի պա-
րանց արկեալ :
- 293 սաստիպան 'ի շար բանա-
ւորին :
- 294 զքնէառ կրեալ :
- 295 ըսբց կնեզանեաց :
- 296 ցօղոցք 'ի վերայ նոցա :
- 297 հրոց նարակ :
- 298 վաննէ և ստեղ :
- 299 իսկ նոցա :
- 300 յաղաղակք :
- 301 և յերեւելի և փասաւորս...
ամենէ :
- 302 առ ժամանակեաց մահաւաննա :
- 303 նոցա :
- 304 Կատարեցան ամենայն սարքքս :
- 305 թնորդանց :
- 306 'ի գարախժիմն կենաց :
- 307 Գարգմանց :
- 308 աւարեալ ' շուտ :
- 309 ժամանել յանբաւ գործոյն :
- 310 և աղօթից նմա... յանն ա-
բարեալ :
- 311 'ի առա զեղ :
- 312 սչ սահաւ ինէ արեամբ նապա-
զիս հեղեալ :
- 313 սրք 'ի կալանուար կապանաց :
- 314 առ 'ի նմա փոխարին բարեաց
... շնորհեաց :
- 315 յազարկեացնն :
- 316 յախաննականց :
- 317 Աշտանօր յարկնակի մերամ
չիք յեառացոյ բանս . • Իսկ
զքնի նորս պաշաղառ զմեծ
սէրախժիման զայն Աշտա որ-
գի նորս . •
- 318 որ կատարեցաւ 'ի 608 թուա-
կանախժեան Հասանց :
- 319 շարարեբազիս :
- 320 խբայանչխբաւն սեղ :
- 321 ըսա խբամ ժամանակի...
գալով նորս :
- 322 մինչև յերեպթա :
- 323 ապք ընդ ամենեկեան սեր սերսա
- 324 արեանի լիցի նմա առնէլ 'ի
Թաղաւորախժեան ցեղ :

- 325 բերեր զբարձրանն հեծաւ...
 թեան :
- 326 յորմէ :
- 327 'ի մտանգաւթեան խբաւ՝ :
- 328 իշխան... Սիւնեաց կայսա...
 ցանէ :
- 329 Քայց եղև յետ վախճանելոյ
 Աւսայ :
- 330 հաւանէ ընդանիլ :
- 331 գրաւը թշնամի 'ի սպրեւոյ
 կայսրցանէր :
- 332 'ի գեղարարչական Գառնուց :
- 333 որպէս զպիկնթ :
- 334 և առ կերպիւրս խրախմանաց
 ոչ ինդացեալ... 'ի վերայ ա...
 ձեք զգետ իմանց :
- 335 ոչնէլ խիք հասցուցանէր :
- 336 և պապիտ 'ի նորաբառու թա...
 գաւորութեան :
- 337 յամենայն թագաւորութիւնս
 թագաւորութեան խբոյ :
- 338 յետ փոյլեցուցանելոյ նետ :
- 339 և զգաստիս :
- 340 պատարագին սրբութեան ու՛՛՛
 գիտող պիտոյ ինչ ընէր :
- 341 ընտանեւք և նշանաբար :
- 342 գորս համէն :
- 343 ազակեց :
- 344 և գուցթ սպայից... 'ի մարտ
 մարտացեալ... զաշխարհում
 զեղջուր :
- 345 յեմպարի երգմանն :
- 346 և ապա իբրև Լաւ :
- 347 միտեալ :
- 348 յանձնեալ զԱզարեթանն :
- 349 և 'ի գառնալ նորս անտի :
- 350 և անդ աւետարանեալ 'ի վերայ :
- 351 պայազտեալ :
- 352 և զանմտ սպիրտա... կար...
 ձեկն կարել կարկտակ զան...
 հասն :
- 353 լսել զմտացն անպաշտութիւն
 արժանի :
- 354 ամենայնի գլուխք :
- 355 զմեծ հայրապետն... զի ցար...
 քան նախորան :
- 356 ազատողութեան :
- 357 յերեսաց երկրի :
- 358 ըզգա իմ... յեպի :
- 359 համրառնալ :
- 360 և ըստ խափց յանդիմանէր :
- 361 պշարանութեանք յաւալ բե...
 բն իբր գիւրեանց սեփհանն :
- 362 փակեալ թաւին ընդ սպալանար :
- 363 յարգարէք և գաւր :
- 364 յորում :
- 365 կերթն զհոյ նեղութեան :
- 366 զհերիւ աշխատութեան :
- 367 զի թի Ալտուսան զերգեկ :
- 368 ձգել զնետ հետաց և հախ...
 սախութեան :
- 369 որք ապիլ են :
- 370 որպէք մարգարէքն զարափեալ
 եղեալ թապեցան :
- 371 սարտափեցոյ զրել :
- 372 շարագայն նենդազայն :
- 373 խաղաղարար 'ի վերայ Լաւ...
 ցեալք :
- 374 յարագահոս գառատանայն
 Ալտուսայ :

- 375 մալաթեանն :
- 376 գիտազարմիան սիրոյն սոյ-
ման :
- 377 Ուստիաց :
- 378 Երիվարս ահազարանաց :
- 379 աւարէք :
- 380 'ի գիւտս յաշխարհաց բազմաց :
- 381 Հեշտահմաւ բանի :
- 382 հարստահարեալք :
- 383 բեկարարարաց :
- 384 յեղանարե ժամու :
- 385 'ի վայր հոսեմն :
- 386 իսկզբազմութիւնսն... ոչ բա-
ւել տալ գեղեզմանացն... ըն-
կեցեալ լինեմն :
- 387 փշեաց զմայր մարգիթէն :
- 388 ոչ կարացին արգելաւ :
- 389 'ի գամբարանի թաղեցան :
- 390 խաւարաղեաց :
- 391 պաղեա ապա ընդստուցանե-
լատ իւրով սղարմութեանն :
- 392 գամնն ըն Սաուծոյ՝ ամն
գիրք :
- 393 զի ոչ է արգար է ոչ մի :
- 394 որ գտաւ իսկ զայլթակզութիւն
մեզ :
- 395 պատեբազմազ լազաց անցեւ :
- 396 զարմե կանխեալ ստացար զըն-
մանն :
- 397 և սղարեւ հրահանգեւ 'ի հնա-
զանգութիւնն :
- 398 աւ ինքն կոչեւ գաւ թա-
գաւորն :
- 399 սպաշեալ զնա երկնիլ շերթաւ
աւ շարարարաց հեթմանսն :
- 400 'ի ձնախապա երկաթից :
- 401 մաւ աւ նա կոչեալ :
- 402 գանդի կացոյի կարուանին իւ-
րեանց :
- 403 ոչ սրշեւ նմա սպասաւար...
որ պատրաստէր... մահիչն...
կամ սկանեղ աւաթի գնեւ :
- 404 զոր իբրև ժամանեալ :
- 405 եկեալ 'ի բաց :
- 406 զոյն զոյս գարծեաց :
- 407 իսկ Սմբատ սչինչ անշրջեա :
- 408 զնա շքեղացոյցանեւ :
- 409 զի էր նա անէր Սաւա իջեանին
մեծի :
- 410 խորհրդոյ սրտի, և զգամնաւ
զբառանաց սիրոյ :
- 411 աւախորդէր բազմութեամբ
չորացն :
- 412 սխանալ 'ի վերաց նորա :
- 413 հաստիաւար ամեմնն :
- 414 և իբրև եկն նա 'ի Արն Տար
գաւտաի :
- 415 ըստ իբրեթութեան սրտին :
- 416 խորխոսացելոյն սրոյ :
- 417 սարեալ թաղեցին ընդ հարսիւր
418 գզգեւելեա սղարեացն զամն
թարգամանն :
- 419 ոչ 'ի բաց զբազմութիւնն աւա-
կին հանեւ և սղարեւ 'ի բուրբ
հինից, մրայն զտիկնն հանգեր
նաւան իւրով և գհրամանա-
ւար աման արքայի զՀասանն :
- 420 և անտեալ զի ոյնինչ յախաւ
կեալ էր :
- 421 գնաց անտի :

- 422 ալ կանխանք 'ի կան նորս
գամայր :
- 423 ձեռքային սրասորսթիւնն 'ի
գարնանային բարեխաւնաւ
թեան սգոյ եղանակի :
- 424 և նուաճ սրբոյի :
- 425 ընդ որ հաննալ հուանել թաւ
գաւորն :
- 426 զքի սրս հէքս ես :
- 427 առն սրբոյն Մ աշտոցոյ :
- 428 և զանկնգրութիւնն բարի վար
կեալ :
- 429 զնորն նուախախ :
- 430 յովհնասնէ հանգերնանց :
- 431 իբրև հօր հնազանգեալ :
- 432 մեծապատիւ պերճութեամբ :
- 433 գարնուցեալ... 'ի հին մալա
րութիւն :
- 434 անգ ազա յաւալ անապարի :
- 435 զար պատանգի իսկ առեալ էր...
աստիկանն յարբոյնն :
- 436 և աստի գնելոյ նորս :
- 437 վանգի բազում անգամ մար
դիկը որք շարքն են... ըստ
գիպտատնոց լինին :
- 438 և առեալ ազա զգտանոցն...
այ նեւ զորքի իւր :
- 439 և նորս առեալ զմեծապար
գեութիւնն :
- 440 յեզր Ախարան գեայ :
- 441 եկաց մնաց 'ի Դոլինն քաղաքի :
- 442 ընանցեալք գարնուցանել :
- 443 և աստա մեծնաբիւք և պաւ
տարազք ըննայեալ զնա :
- 444 իբրև զանգաւազեղ գազան :
- 445 իբր թէ զնա գալ իբրատաւա և
պատնա :
- 446 'ի ներքինաց իւրակ :
- 447 զի... հասցնն արի արք քաղք
երկվորք զնուց և զարգուց :
- 448 անկեալ յախ զմնաց ցաւոց :
- 449 և սրաղէս... զաղատանայն աս
Աշտուած... Սմբատոց :
- 450 սրասորսթօք ինզրասածալք :
- 451 և սլ մեղեալալակ մեաք :
- 452 զի աննայն մարց կեցցի :
- 453 գալ յիջևնա :
- 454 աղեզնաւորս շէրատարս :
- 455 յեղանարթս գիմեալ շուեալ
'ի գիշերի :
- 456 յարսժ յոթապայտեալն լի
նէր իշխանն Աշտա իւրովինն :
- 457 անկին զնա իշխանին :
- 458 'ի նոյն ընկուլա զար գոր
ծեաց :
- 459 և առեալ արեալ զնա յամ
բոյն Սեան :
- 460 զմեք զեղեալ յարազեր :
- 461 եթէ յովեղ պայտաւալ :
- 462 և աստի գեապա :
- 463 իւրայնովք համազեղք :
- 464 որ 'ի քաղաքաբեզն իւր
բանա :
- 465 զխարհուրք բարեաց զաննաբ
արկեալ :
- 466 ընդ որս յաւեա ինն սղացեալ
արբոյի :
- 467 'ի յոյն կենաց :
- 468 հոգս աստիկ պիտատաւան կեն
ցաղանանցս :

- 469 այնուհետև սպա 'ի կարգս
խապուծեան վարեալ :
- 470 ընդ Ուսի գաւառ մինչև Տաշ-
բառաբ :
- 474 երթալ ունէր զկիրճն և զնե-
զուցս :
- 472 վազկազակի ներեալ :
- 473 'ի ծարձորս Աբղայանց լե-
րինն :
- 474 և բազում պատուով էր նա-
խահանուծեամբ :
- 475 'ի ըսց... արահեալ տարեալ :
- 476 'ի զիւզն 'Կախճրանսր... ձեռ-
բեալ :
- 477 ահապարանոցս :
- 478 տփերաց :
- 479 Այլև Աշոտի երկցու որդւոց :
- 480 ըստ սրբնակի կարգիս :
- 484 պապատածոց արգասիք :
- 482 'ի վերաց այսորիկ բարերա-
սուծեանց :
- 483 ընդ նաև բերելով ուխտ մո-
բանական սիրաց :
- 484 իսկ և Սմբատ շնորհակալու-
ծիւն բարբարոսեանն ար-
քայի Հոռուսց :
- 485 միանգամայն իսկ և յաշխարհն
Գոգարացւոց... զի ընդ իւրի
ձեռասր... նաւանցի :
- 486 գուցի՞ ինն :
- 487 հայցեալ 'ի նմանէ գհաշաու-
ծիւնն :
- 488 պահէր յարգելանի բանսին :
- 489 և յայնուհետև և անդք նա նա-
խանէ պարզեաւսուին իւրում :
- 490 հաւանական մասս :
- 491 յորքումական ապարանն...
'ի սահմանս Տաշբաց :
- 492 այլ բազում արամբք պատե-
բազանդար :
- 493 և զգրկուծիւն իւր գարուշուն...
վարկաներ :
- 494 յընդունայնականց հպարտու-
ծեան... ոչ կանցցա զձեռու-
հինն իւր... յափշտակել :
- 495 այց նաև թագ :
- 496 զսր ոչ... գայր կարգուծիւն
փրկել զնա :
- 497 ըստ բարոյականն կանցցոյի...
նախարարացն սագրելոց...
զնացի 'ի պորտա սարգատու-
կանն... և 'ի նխարակերզ կա-
նանց :
- 498 անգուստիացի յորդուց իւրոց :
- 499 'ի նմանէ պատուեցոց :
- 500 զընդունայնականց հպարտու-
ծիւնն :
- 501 ընդունայնականց հպարտուծիւն
- 502 զորս միանգամայն գտանէր :
- 503 անդք երեկոթս արարեալ :
- 504 'ի քաղաքն Գլփնն :
- 505 և հանգիստ իրանոց ինց :
- 506 սակս 'ի լէրինս 'ի բարձունս
ամբանալոցն :
- 507 հասեալ լինին նաև... սոս-
տակին 'ի պարգևս :
- 508 և 'ի մահ սանոցք զՆարեկանց-
զուծեան նորս զխորհուրդ :
- 509 'ի մահացոց իտրամանկու-
ծեան... 'ի մահուն երկիւզի :

- 510 'ի սարգարանսէն :
- 511 և այլ ոչ ևս ունիին բնա ձեան
բաւական... որ պնէր ինչ :
- 512 և սոխ աչի ծածր արսին փա-
րանի :
- 513 զի և նորա... 'ի խաշտարան
մերջ էին :
- 514 և սուսքն ընթաց... իբր հրա-
հատի ին սրբային... գազ-
տակեալթեանք ին :
- 515 և նա ևս ստգնարով... զորս
բարան :
- 516 ոչ գիտելով նենգութիւն զը-
բաց իւրաց :
- 517 գիտեաց լինել :
- 518 տեղացին 'ի վերայ մեր :
- 519 նեղեալք 'ի կերն սանայն նա-
նարհայ :
- 520 որով զզարան պահանջէր :
- 521 և 'ի խաղանակեր երկրապիշանց
անյաւարաց նանարհի :
- 522 քան սաարաց :
- 523 որք շարի են զմեր :
- 524 գժբեցան 'ի գազանի :
- 525 որ ըստ նախապետեալ ինչ
բանին :
- 526 և ձայնի չրժանց գումել ըս-
լոյ... զի փան մեղաց մերջ
գիտեանեցան աւարք :
- 527 յանձնար :
- 528 և ինտայեղ ձեաց... և եզ-
բարց իւրաց առաջի իւր... մե-
հա զանգիտեալ :
- 529 բազմապիտոց երկաթին տային :
- 530 խաչարազեացք :
- 531 սրահակք և կրպակք նոցա :
- 532 նախապայց չեալք :
- 533 և աղաատարեզ բնակով...
պղարութիւն... հինկին...
աւան բնակութեան մերջ :
- 534 Շաղապայի :
- 535 պանիշխ պանեալ պաշա-
բեալ :
- 536 սակայն նորա բաւ հրանի
ընթանեցին ոչ իշխեցեալ ան-
ցանել :
- 537 և հայցե ծով զբաւախ իւրեանց :
- 538 ինչքէր ժամ զիտոզ զեմաս
խորհրդեանն կատարել :
- 539 երախտարոյ, գեւես անկա-
բեալ ցածայանել... որ...
ունէր զպարանալեան աչիս :
- 540 ժամանել յաղանկանութեան :
- 541 և վանդի 'ի ձեան խանդի...
առտել քան զկարն ծանրա-
նայր :
- 542 զքի ամի միայ յաւար թշա-
նցն :
- 543 զայն անիրտ անտանելով ար-
բային :
- 544 զեհ հազայն նպատակ ինքեան
... զնէր :
- 545 և իբրև զեռս թեթ պատու :
- 546 և պաղիտ գրեմազարեա բարս
խորգտա :
- 547 և պիտանեան ըստ զարանա-
կալ անն գամայ... խախ-
ցեալ 'ի գաւանդութիւնն :
- 548 եղեալ 'ի յաւ նորա 'ի գա-
ւարան... չգիտցի :

- 549 լցո մերկեցաւ յերեսաց 'ի
Նսեմամբնէն նարս կցանին :
- 550 իրբն զհամոց եւանդեան...
'ի խելէ 'ի բրելէ և 'ի կարու-
սանելէ և յաստիկէ :
- 551 զմահ անհնարին յղացեալ սա-
տիկանին, ստիկան սխանէր
կասանս զաստարտամեան :
- 552 'ի հռնդս ցնդեալ և զելջոց
գարեալ և խորտակեալ :
- 553 ման 'ի ինչյամեան :
- 554 հարգարիչ 'ի վերակացուէ ա-
մննէ յորինացն ըստ սեռու-
թեան :
- 555 ախլքն, որ անտի :
- 556 անապարիչ յամբու գործացն :
- 557 իրբն զարժուի սասանութի
սլացեալ :
- 558 իրբն զարգացիթ ինն հասաներ
'ի վերաց զբրան... որ 'ի
մնչբարաղան Արաց... 'ի
Տփիս :
- 559 տեսալ զուար և հարուս բա-
զում... և լուեալ թէ զոր իս-
մացիլեան... խորանոր Ալը-
տեաց, և այնուհետե աննըն-
տի :
- 560 զհասարակաց հոգս իւր իւր հըր-
զարար տեսալ :
- 561 տեսալ ազա թաղարարն Ալը-
բաց... և պատրաստաց նմա :
- 562 թուալլար խաղացուցանին...
ալ խորհին Կարգաց... իրբ ա-
հագին ինն ձայնէ :
- 563 զսխանաց անբանց... ալ-
- ման շինի շարիլ պատեր յա-
տիանէ անտի :
- 564 մեծամեծ աւագայնայն... և բա-
բաշտաց և անբաց :
- 565 և բազում երեւիք արս և կա-
նայն :
- 566 յարուբոց ոչ ամենլով :
- 567 զարս ներգործէին զլարն ; և
զայլս հնարինաց խեղղասանոց :
- 568 իրբն լսիկ ինն էին... վտար
և սապարգ :
- 569 'ի վերաց հասուածի միջնն :
- 570 վանդն լուծարութեան :
- 571 հասուածեացն մարտիգ :
- 572 պրիեալ կայն զժամար :
- 573 էին 'ի նայանէ և յալովք բազ-
մաց... պատիւս բազումս պեր-
Նութեանք խոստանային :
- 574 զլցո զպանլիքի հանգտեան'
նայն հրովն սասուածայնալ...
'ի բաց զլար ինասութիւն
լարին :
- 575 'ի պատարմանասութիւն
տեսարանի :
- 576 խոստանայնալք 'ի փրկութիւնն :
- 577 և իրբն մարգարիեալ... և
բուան հարեալ 'ի նմանն :
- 578 շոգմամեանք բանին :
- 579 ըստ մանկութեան տեսնն :
- 580 նախ զու ընծայացիք Քրիս-
տոսի :
- 581 բայց և ես տերտիան արանա-
թեանք բանն ինչ յասալ բե-
րեմ' տեսլ, բանցի զբայցիկ մեր :
- 582 աւ ստանքն Կոստանու :

- 583 իւրաքանչիւք յաշխարհացն
իւրեանց :
- 584 այնքեւ զանապատն՝ անապատ
առնելին :
- 585 խաղաղացանկին յինքեանց :
- 586 այնահանակ անգրասանք մեր
եղեն :
- 587 և գրեթէ այն ինչ սնիրք... 'ի
վերայ մերս :
- 588 ընդորմացեալք . յայնժամ :
- 589 և [Թոթարեալք :
- 590 և այլք 'ի փարձանց զտաւ
ցուածս իւրեանց առ ստիւս
ստիւս փանեալք :
- 591 ցրուեալ ցնդեալ :
- 592 կապեալ սամեաք :
- 593 ընդ միգով իւրով լծեալ
ծնդեր :
- 594 պատուեցայ :
- 595 և հոգեւոր հօր տեսան :
- 596 իսկ եթէ մեք հեռագոյն 'ի
ձեզ :
- 597 այնչափ շարու[Թիւն իմեալ
միթիթարու[Թիւն :
- 598 արդ եթէ [Թուեցի :
- 599 և մեռս 'ի վեր համբառնալ :
- 600 արդեւ ընկալաք պատուք :
- 601 և մի՛ ապք [Թոյլ մեալ :
- 602 Քաջեւոյց մասանցդ մարդեան
Հայոց աշխարհայ :
- 603 Եւսպատու[Թիւն իմ՝... փու
[Թացայ... զտանա յարգաբ
ման սիրց :
- 604 առ կարագաղաս... առ 'ի
լսել իրատուցք մերց :
- 605 մի՛ ևս կարագաղայի 'ի վերայ
աշխարհի մերց :
- 606 պատեբաղմել ընդ [Թլասմինս
- 607 իսկ ևս ընթերցեալ զայս :
- 608 առ 'ի սուգ ստատիկ :
- 609 գտեալ 'ի միթիթարու[Թիւն առ
ուսպանաց :
- 610 զամենայն յաշխարհակոյս
խառնիճաղանճս :
- 611 անդ զցուչացեալ յանգաւս
գեղ զազանկն :
- 612 մարգանտիմեմ շարին :
- 613 'ի դեմ եկեղեցուց :
- 614 և զէլս [Թուչնց երգիկց ար
կն :
- 615 հեղառ :
- 616 Ասլ և բալու[Թիւնց :
- 617 գառնաշխտա քրատեք :
- 618 ընչոյն իւրեկ :
- 619 և 'ի բուլբուլից արեւելեացոս զըլ
խաւորի :
- 620 և վասնդեալ ազնուպեալ...
որ 'ի մերու[Թիւն պարատու
բա[Թեան հոգեւոր :
- 621 զինչ ապա... նեղու[Թիւնս բե
րիցի համար :
- 622 և զարմոյց զգերբա[Թիւնս իմ...
եհան 'ի ժամից վիշապին , և
լաս Իգիւնի :
- 623 և կրեալ զայն ամենայն... ըստ
տերանեան հրանեմին... 'ի
քաղաք, հասեալ :
- 624 և բարեբարա[Թեամբ ընչոյ
մերց :
- 625 կանց իւրց :

- 626 և այսօրիկ ըստ հասարակաց
բանասօր հօտի :
- 627 և հարուստին բանութեամբն :
- 628 ոչ զոր ոչ ելեալ :
- 629 և ապա հովանացեալք :
- 630 սրբէս յիսալիայ :
- 631 'ի գաւթէ հօտի :
- 632 զգաստամե 'ի մէջ... և
արտաքս մեղազրութեան :
- 633 փաստօր քաղաքից այգր բնու-
կեալ է... պաշտան մերաց...
յամենայն կորսեան... Գնու-
րից շարի :
- 634 արմակցի :
- 635 և համարակալ ընդ մէջ աներ :
- 636 'ի քաղցնեանիս :
- 637 երկոյ երանեալ շատարչին
մերաց 'ի նմա բնակեալ :
- 638 բերեալ ինքեան զգարս :
- 639 սրոց զերոց :
- 640 միախառ 'ի միասն բնակեալ :
- 641 ծածկեալ կան Աշուսեայ կեն-
զանի սակերք սրբոյն :
- 642 և երկրպագութեան տէրու-
նեան հասուցեալ :
- 643 Ոչ ինչ ապա :
- 644 առ նոյն սուրբ յայրի բնակիլ :
- 645 'ի շար խորհարգս խանչել
շար թիւնդ... թի համա-
գունդ ինչ զամենայն նախա-
բարմ... :
- 646 այլ նա յաւայտա 'ի տէր...
այխաարոյզ շփոթի... ըստ
սրտմ ժողով Հերաց և Չա-
բաւանդայ և Կաթիլաւանայ :
- և զգլթի... և զօրացեաց
ընդգլթ նորս զինեալ :
- 647 Մարգասանի :
- 648 'ի հարթհասարութեան...
կարող հասարել :
- 649 'ի սեռչութեանն Աշուսեայ :
- 650 Հիւրամեծարութեամբ :
- 651 'ի Գաղանդութիւն տակի :
- 652 ըստ սրտմ ապա սեմեկբար-
թիւն ինմ եկեալք :
- 653 զանոցի հայր նորս... զամրո-
ցան սեփհանան սեփհակնա-
ցուցեալ էր խր :
- 654 և առ ումերէ հուզ ընդ հուզ
... այնուհետև անդացեալ
սուսարացեալք :
- 655 ընդ ինքեան կռիւրով և :
- 656 զինքեամբք շարլ պատեալ :
- 657 միով զհօգարտարն հալածել :
- 658 Հերմեալ զմէջ զբուրս :
- 659 խարսանչիւրացն կարաց :
- 660 և ամբխա մարգանդ... կեայր
նստեալ :
- 661 կործանեալ լինե սեփհանան :
- 662 և յայբասութիւն զինքեանց :
- 663 զնի միմեանց զայլթա ապին :
- 664 և յարժամ իսակի՝ մարան լին
ընդ իս :
- 665 զօրս ապա ընդ միմեանս օփ-
սեալ :
- 666 զօգասութիւն սիրոյ :
- 667 իշխանն Մահօկ :
- 668 և կեալ խաղաղութեամբ 'ի
հանգարտութեան :
- 669 համեղունդ խրովք զօրոյն :

- 670 հեռանային սբանային :
- 674 զհասարարանոց աւարտեալս
մաս մարդիկ :
- 672 և ընդ կրօնին գարձ առեալ :
- 673 'ի գիւղն Արմանի :
- 674 յարքայս 'ի մեծ եղեալ :
- 675 և կազմեց զՎարսեմ և իւրոյ
մեռաօրն զով բուժիման նորս
նուանելով :
- 676 և քարք ինչ յաւարս :
- 677 'ի վերայ Թաղասորին նիւ-
թեալ :
- 678 ընդ միմեանս պարտասեալ :
- 679 և մեծամեծ աւարազոյնք :
- 680 զազգազոսկի շուէ վնայ :
- 681 յաւարի առ զմաս :
- 682 ինզրիկն առ 'ի նմանն առ յին-
քեանս զարժանցանել :
- 683 այս երկարանչիւք կազմանք :
- 684 'ի վերայ յարաւցեալք զիս-
թաւալ յերկիր գրանն... առ
'ի վնալ զարձեալ շուէին 'ի
նախըստան քաղաք :
- 685 զպաղթ յաշխարհն յանոցս
իւրոյ :
- 686 և յայլամ անկույ Թողլի է :
- 687 բոց նորս զգրս յեա զմի-
կանք... 'ի Չորափոր :
- 688 և որ 'ի նմա կոյր գիպահալ ..
ըստ սակի զերեւոյ՝ առ անց
վարսեալ և պահան զիւր
անոցն կայացեալ : Այլ որ
պահանս անանց զիւր անոցն :
- 689 մարցն սասոզոյ :
- 690 կամ սրպիսի ինչ վնաս :
- 694 և ոչ յեռեար յերգմանն քս :
- 692 յերկիւղի մահա :
- 693 և զերծ այլոց մեայ լինիցի
գոցս :
- 694 զօրս ամենեցան կոչոց բոց
է 'ի նմանն :
- 695 սահայն ոչ կարացեալ ընդ-
զի՛մ անել... սարեալ կս-
պանք առ ամբարտեան :
- 696 և այսպէս այց ելեալ :
- 697 'ի պատասխանոց :
- 698 Նուազ գաստի :
- 699 առ ստիկանն զարուկ սուպի :
- 700 զբոց առեալ և ընկաղեալ...
կալ 'ի նոցն ոչորք միս :
- 701 հանգչիկն աշխարհ անբու-
թեան Թաղասորին... յար-
տաքնոց յայնմանն հատարս
կոց :
- 702 ազատարութիւնն քանման
միս զնմանայն :
- 703 'ի սպայակոչոս զբոցն յիւր
յաշխարհի :
- 704 եղեալ 'ի ժամ :
- 705 զբռ սուպել : Իսկ իշխանին
սուպեալ :
- 706 նախք յայգպիսի մրցման :
- 707 մերբակալ առնելին :
- 708 շահանշահն կոչեցեալ... և
այս անց զնուանեալն առ
միջեմար... ամմիւք ոմանք
... 'ի բոց Ննչել :
- 709 մի՛ անինայեօի :
- 710 մաստիլապատ զմիգազատ սփ-
շուժեան :

- 711 զի Ա բանն այն :
- 712 որ ըստ ասեղազանթեան ան-
ձինն ջրիկ 'ի բազմաց յարջո-
ջեր, և զնա իսկ հացուցեալ էր
չահանչահն :
- 713 'ի հազանգութենէ շահանն
հաշեցեալ շահ , և լջեալ
խտեալ ... անբնիկ Գուրգե-
նաց, որ իշխան իշխանաց էր
Գուրաց աշխարհին... գրու-
լոք նախարարութեամբ այնմ
նահանգի գուցթ բնքեան
ստեալ :
- 714 Տաւարչոյ :
- 715 զնոց շուէ հասանի առ թա-
գաւարն :
- 716 բազմաբաշխ ձեռաց մբխբ...
և յանձնէ և գորութենէ :
- 717 ստեալ նեւ յոգնահանո-
թիւն... իբրև յոգապարիկ
իմե... սազաւարաբ :
- 718 ընդ հաւոյ զիբան իբնն :
- 719 անասաւորիս մայրացն :
- 720 արիանէր :
- 721 լինէր հնարս ելանել... 'ի նեղ
և 'ի յանձուակ վայրացն , որ
մտնն :
- 722 արտարուտ 'ի ներս սանուչ
ուսնիկս ուտել... կամ խաղ
երկիւրացն :
- 723 յեղախարժուան ժամա 'ի մէջ
զիշեբնի հեծեալ... անցեալ
զնացեալ :
- 724 ազա և յայնմ որէ հեաւ սչ
յաղաղեցան :
- 725 զոչըտահաթիւն զայն...
յանմաբար յաղախահաթեան
փոխարկեալ... 'ի բաց վարս-
կեալ, և ըստ սրբնի փարխ-
ջւայն... կանն համացուցեալ :
- 726 իբրև զգնթա իմե... զանցայն
'ի գոյ ամեր, և զմերձակացն
իւր կեանս օգուտ բաղմաց :
- 727 բարգաւանմա հարուստ...
այլ ևս համազգար և առ իւր-
մնն :
- 728 զանոց ձեւս միք ընծայիւր...
սանցազայն գրարն... 'ի հար-
կէ սոքն հացուցանէր :
- 729 իբրև յամբոյթ իմ նաւահն-
գիս... 'ի կայս հանդատանց :
- 730 առ 'ի նեմնի նոցայն բերիւր :
- 731 իւրեանց ըզումն :
- 732 վաղվաղ նախ վազարեմն...
սանէր զգալթ կարասնն :
- 733 սաստեալք յեղափոխու-
թեամբք զարկեցեմք սակ :
- 734 վաղընդփոյթ վաղահազակ իս
հանմութեամբ զաշխարհս
տէրութեան իւրոյ :
- 735 արտազահեա սանելով 'ի
խորանարս վնիս փոսոց... ա-
սաղապահս ևս... իւրացովքն
զորոք :
- 736 սչ թերևս զուզեալ անգ
զազմուկ :
- 737 առ իշխանն Ղլամ աւարէ...
և ըստ սպարակն հրահանգացն
... զօրասութիւն նորա... 'ի
բաց գնացէ :

- 738 Ենթադրելով :
- 739 խնայեք 'ի գանձս կարափս :
- 740 պատանեզս յազգասահմանս
եալ :
- 741 և ստուգապէս խնայուածիւ :
- 742 եզեալ 'ի մտի խրատ' :
- 743 սպիտակութիւն սրտի զհերպն
փախարեբէր :
- 744 ստիպն ըստ յընչարացն ըն-
նելլ, և օգտածարս 'ի բանաբ
անդ :
- 745 և զարանակամք անմեք
զտակ հարկին ընկարս արքունի
. . . . ընդ միմեանս սուրբօրի
կտարածից . . . և մտնու հրախ-
բանս յատկս :
- 746 ամենը նմա ստատակեռակրիք
. . . . զհոգմանք յերայ :
- 747 երթեալ ապով, որ 'ի Պարս
անդ է, և սուպի գուն նոր
անուն :
- 748 առեալ գնացին յիւրաքանչիւք
յաշխարհս իւրեանց :
- 749 յառաջ քան զգտանել որոս
զայտարի . . . զհի սրկանելոցն
'ի բանս Գուսպայ . . . յԱբ-
տախը բազարի . . . Գուստօն
ամենք ընդարձակ թանգա-
բանս :
- 750 'ի նմա կեռլ նորս գալով '
տեղի այց հաշտութեանն :
- 751 զի զիւրաքանչիւրան առ նա
զառանանեալս կապեցե
Սահակ սուրբաշիր սրտի զթափք :
- 752 ոչ սխեալ 'ի սրտի խրատ' :
- 753 սրտի խրեանց :
- 754 նահապետք ազգասահմ 'ի բա-
զարին յովնայ :
- 755 ետես զառ նման գտարտաս ե . '
կեալ հասեալ յաշխարհութիւն
իւր :
- 756 ընդ իւր ամենը զ]]ահակ :
- 757 այլ և հեթանոսք ևս զբահե-
զեզ անգրագաց :
- 758 զարժանն հայցեմք 'ի շնորհացն
Ազատեայ անեղ 'ի մեզ 'ի
ցանկութիւն :
- 759 խնայք հաւատակ նշան, բայց
երեակ 'ի մեզ 'ի Տեանակ :
- 760 հեզգացայց :
- 761 առաքին արարացոյցն իմ հիմն
եզիս մարգարէ և պետրոս :
- 762 'ի զմնաց անաբ այբեայ 'ի կա-
ցուրդից որոցն իսահայց :
- 763 'ի բալք ստացուածոց և յա-
նանաց :
- 764 'ի մակից ինչ զերեւակեղ և
յիւրաքանչիւրք :
- 765 զոր տառցեալ էք ի՞՞ գանձիւ
գնոց, ուր և լինեալ և յար-
գարեալ իսկ և եկեղեցի
պերճապանցն նեղութեամբ :
Այլ որ . . . պերճապանցն
անստութեամբ : »
- 766 որ առ 'ի յիւրեանն իմ յայլ
անմաս :
- 767 գտեսեալ 'ի բայց գնացի :
- 768 միշտ անգանդաղեցից զընծայս
բարորութեան առաքել արի-
տուք բեզ : Առ յընթեանուղ :

- 769 յեփարփա և յաղափարան
ձեպել :
- 770 առարքը շարութեամբ :
- 771 և զչառն մաղձութիւն սրտին
յունին նորայն սրկանէր :
- 772 իսկ եթէ ընծայս բերաս զի,
առութեան :
- 773 և որք ընդ նմայն :
- 774 պարս մեղաւաց բազմաց... շի-
նուածս շքնազայեզս :
- 775 իբրև յանգիման եղևն նորայնս
- 776 մրցարան մահու և կենաց :
- 777 'ի վերայ ամրոցին թխաբահանու
... զքնակիչս ամրոցին սրտիտե
արտեալ սպանցեն :
- 778 տերուձական հրամանին :
- 779 ոչոզեցեն սպառազուս 'ի հա-
բասա՛ողմ՝ խարեութենէ հե-
թանասց :
- 780 'ի նոմն տեղւոյ տեղեկացեալ
մնացեալ յաղապ... ներգեան
մարմնոյ :
- 781 հազրք նոցա :
- 782 թիկունս թիկունս առլ :
- 783 Այսպէս առհասարակ նորս
ասացեալ... սակ զտրամբաց
մերոց հանգիստացս հանգի-
տանու 'ի կեանս :
- 784 'ի գուռն ամրոցին... անար-
գել մելորութեամբ :
- 785 հառափել ելանէլ 'ի գլուխս
... ընդ կոյս հարեալք ընդ
միմեանս :
- 786 իսկ 'ի միտում՝ առաստան
մինչեւ եր :
- 787 աշխարհակոյտ մարդեան յար-
գարեր... զմեա իւր առանց :
- 788 մի՛ կոցուցանիչք զաս մեր :
- 789 զի մի՛ յահանեցեն զպեռան
լուսոյ :
- 790 և պոպկս զմեա նոցա իբրև
հրով վտեալ՝ զամենցան
զէզու շարժէր :
- 791 առհասարակ ժերաց և ազպոց,
արանց և կանանց :
- 792 իսկ բլբլան աղաղակի :
- 793 նախօրեան զառտի :
- 794 Ազա և մարդիկ ամրոցին...
չբլագասեալ 'ի գլուխս :
- 795 կանիւք յաղթմս և ինդըր-
ուածս... զազանայն մի՛ հեղքի
վարասեալ :
- 796 հալւով զտրանալ և նգեիլ 'ի
մարան :
- 797 և անդգոք սմամբ 'ի վերե-
լակեալ հեղուին ամրոցն :
- 798 անընտանի շար սրտասար մառք
Այլ որ . ս շարստամբար
մառք : »
- 799 վոյնչացեալ և գերազանցեալ
և յամենայնի զորբացն նեմնու-
թիւն :
- 800 և մաստօլագոսս սուսերաց :
- 801 և զհաստերմնս միմեմեանն և
զաղձակբոլանս ... նուիրա-
կան և անուշահաս... զխրա-
քանչիւրայն նոցա զյլուին :
- 802 զխաւայն զլուսոյ... անթու-
ռամ զսակիքն պոյծասա-
նալ :

- 803 զմհ՛ եզ քիկք :
- 804 հասնիլ ժամն վիճակի :
- 805 'ի խաղաղութեան բարեաց :
- 806 բարերարութեամբ բարեաց :
- 807 և հարկս մեզ հարկանէին :
- 808 'ի մի վայր գումարեալ :
- 809 ամենեւն 'ի բաց 'ի նոցանէ զեւրեցին... 'ի նոցանէ վրիպէր :
- 810 խանդաղատանոք աղաւթին զմի մի հաւատացելոցն :
- 811 յաշխարհի թողլով 'արտախուրեցաւ քրիստոսեան պատկաճաւ :
- 812 աշտցու գովելով... և ամենայն առաքելական վարուք եր պայծառացեալ :
- 813 զորմէ կանխեցաք առցապ :
- 814 ինքն չուկ գալ առ մեզ :
- 815 պահարանս անասնոց :
- 816 'ի գրաստի բարեալ... խառնուրային գանդաշմամբ :
- 817 և արատաւսմթար :
- 818 'ի վեր անբարեալոց :
- 819 որոց անուանքն խրատելիութեաց նոցա համեմուտարար կրթութիս :
- 820 և առաջի մատուցին զքերեալսն և զպատասխան :
- 821 իսկ 'ի միտում անց :
- 822 աչքք խառնապիթեալոց :
- 823 զքրիստոսի ատաւածութիւնն
- 824 և զչարս :
- 825 և թէ յոյս առ կենդանեաց անյոս մեռանին :
- 826 'ի Յուսուփոց ստեփաննն մեծի... 'ի հնազանդութիւն
- նոցա համազել և կամ մարտի պատերազմի :
- 827 մինչև 'ի գարն խրոց պարենն :
- 828 հնազանդելոց նմա նոցա :
- 829 անմարդացեալ եր 'ի բնակչաց :
- 830 և Քւլթն այն իբր զհարաք պր :
- 831 և զբարում 'ի նոցանէ թառազլոր խաղացուցանէր :
- 832 զքր միանգամայն գտանէին :
- 833 ամնազեն զնոսա վարեալ... սեան կղզւոյն, թերեւս անըզգաւարար... մաթեմատիկ հասուցանել :
- 834 պարսառէ նաւս ասան մի և անբանաց 'ի նաւս անըր եւս թամասան ազատս :
- 835 միականիս թշնամեացն ասնէին :
- 836 զմերս առգովն բազմութեան... առաջի գամայնն :
- 837 յամբոյն զեղբայր, թերեւս անըզուշարար 'ի վերայ հասեալ ' գտանանէլ ինչ :
- 838 յամբոյն անըր :
- 839 և 'ի ակգո նիզուկս :
- 840 լինէր զմեկատակութիւն :
- 841 մինչև յամանայինն յաշտան... յեզափոխէր :
- 842 'ի նմանին յազարեալ :
- 843 և մէք անբնակ ինն վայրագացեալ, և ոչ ոք եր այն, որ :
- 844 հանգրտանայն :
- 845 զի հոգւով շոփ :
- 846 գարեալ գարարեալ 'ի վայրէ իբր 'ի Տահ ասնայր :
- 847 մեծաւան զոգամանութեանն

- ... Թէ գացէ մանկից
անբոցն :
- 848 ունայնացեալ չբին :
- 849 առանց խիք աշխատութեան :
- 850 'ի մէջ յարեցեալ 'ի մեզ
հունեք :
- 851 առգառաւ եւ ստիպարեալ
զհակաստորդն :
- 852 'ի վերայ երկրի բազմաց քարա-
զեալ :
- 853 որպէս զու մի ինչ խմարն :
- 854 պատկերմն նմանութեան :
- 855 ազերս առաջի մեզ զզխտառու-
թիւն զպս բանի մատուցանեմ :
- 856 փրփրեցելց :
- 857 զի միգոք աչաց :
- 858 յարգութիւնք խորգութեանց :
- 859 'ի կրից առաք փութացեալ :
- 860 'ի վերայ հասելց :
- 861 զմեր կենդոցն խորպանելոցն
անմեարցն զբացաց ստագա-
գրութեան :
- 862 պայտահեան 'ի մայթման...
յարս ե պիտ ահաարակ :
- 863 պատարակելոցն Սեթոյ :
- 864 զբանեզեզ ստարմանք գուն
չզեւելիք , որպէս յայնժամ
- երկնասահման ե երկնահա-
սան :
- 865 կարթիցեք յարբանական կա-
յանն :
- 866 ե հրաշայտ ցղացանն ծծմբոյ :
- 867 ես ե յիմանալի բարձրա-
թիւնն :
- 868 մի' քրեխք վարաց :
- 869 ե կոխմն գանչաց :
- 870 անզեկութեանք զեկազարեալ ,
զինչ սգուս յայնմանն որզույ
բերիցի... կարնչիցի :
- 871 զչեաստարեցար :
- 872 այլ եռանգասեր որտի... զարխ-
րութիւն սարեբցս մտաից :
- 873 պայտս Թերես ե 'ի սրտիլ-
ականացն ե երբեակ գասուց
խարին :
- 874 անմք խանապելով :
- 875 վերաչարմիլ :
- 876 պարապոյտութեանց :
- 877 յետ սուչ ժամադրութեանն :
- 878 զպեղլլութեանն , յայնժամ
զխատիցի կթէ որպէս նայն
ժանեալ զմեզ :
- 879 պարան բան մեզ յիմնն :
- 880 Թերես ե 'ի անտանն :

II ընդամէջ Գրագրութեան

- Վսփակարանք, էր. ք. առջ 18 'ի զերուստ
սեւանանք զնա — ընկերչէր' սեւանեմք զնա :
- » » » էր. ք. առջ 4 'ի զերուստ
Հագարացւոյ — ընկերչէր' Հագարացւոյն :
- » » » էր. ք. առջ 2 'ի զերուստ
Կախարատութիւն — ընկերչէր' Կախարատութիւն :
- Բնագիր, էր. 25 . առջ 24 'ի զերուստ
ճիւղիւն — ընկերչէր' ճիւղիւն :
- » » էր. 34 . առջ 2 'ի ներքուստ
Փայնակեցութիւն — ընկերչէր' Փայնակեցութիւն :

1870

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

+

« Ազգային գրադարան

NL0369055

